

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (PREHİSTORYA)
ANABİLİM DALI**

**ANADOLU VE YAKIN ÇEVRESİNDE ORTA PALEOLİTİK'TEN ÜST
PALEOLİTİK'E GEÇİŞ EVRESİ SORUNLARI**

Doktora Tezi

Gökhan MUSTAFAOĞLU

Ankara-2010

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (PREHİSTORYA)
ANABİLİM DALI**

**ANADOLU VE YAKIN ÇEVRESİNDE ORTA PALEOLİTİK'TEN ÜST
PALEOLİTİK'E GEÇİŞ EVRESİ SORUNLARI**

Doktora Tezi

Gökhan MUSTAFAOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA**

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (PREHİSTORYA)
ANABİLİM DALI

ANADOLU VE YAKIN ÇEVRESİNDE ORTA PALEOLİTİK'TEN ÜST
PALEOLİTİK'E GEÇİŞ EVRESİ SORUNLARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Işın YALÇINKAYA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA
Prof. Dr. Berna ALPAĞUT
Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN
Yrd. Doç. Dr. Metin KARTAL
Yrd. Doç. Dr. C. Merih FEREK

Tez Sınav Tarihi: 30.04.2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

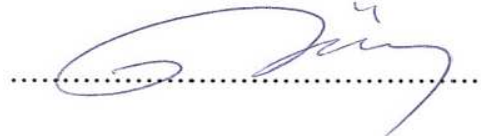
Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(.19../.05/2010)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Gökhan Mustafaoğlu

İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ŞEKİL-TABLO-FOTOĞRAF DİZİNİ	vii
ÖNSÖZ	xv
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Konu	1
1.2. Amaç	3
1.3. Önem	4
1.4. Araştırma Sorunu	4
1.4.1. Kuramsal Sorun	5
1.4.2. Terminolojik Sorun	13
1.4.3. Kronolojik Sorun	19
1.5. Yöntem	22
2. BÖLÜM: BÜTÜN YÖNLERİ İLE ORTA PELOLİTİK'TEN ÜST PALEOLİTİK'E GEÇİŞ EVRESİ	25
2.1. Geçiş Everesi'nin Yaratıcıları	26
2.1.1. Homo neanderthalensis	26
2.1.2. Cro-Magnon veya Anatomik Açından Modern İnsan	31
2.2. Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş'in Doğası	32
2.3. Geçiş'in Olası Nedenleri	39
2.4. Modern Davranış Biçimleri	45
2.5. Avrasya Coğrafyası İçin Erken Üst Paleolitik'in Önemi ve Aurignacien'in Olası Kökeni	50
2.6. Geçiş Evresine Yönelik Modeller-Hipotezler ve Tartışmalar	57

2.6.1. Yerini Alma Modeli ve Tarihsel Kökeni	57
2.6.2. Neanderthallerin Yerinin Alınması Hakkındaki Yeni Hipotezler	59
2.6.3. Yerini Alma ve Devamlılık Hipotezlerinde Yeni Açılımlar	63
2.6.4. Yerini Alma Modelindeki Sorunlar ve Çelişkiler	69
2.6.5. Kültürel Etkilenme Modeli	76
2.6.6. Yakın Doğu Kökenli “Süreksizlik” Modeli ve Bileşenleri	82
2.7. Geçiş Evresi Süresince Çevre ve İklim	88
2.7.1. Akdeniz ve Yakın Çevresi	90
2.7.2. Güney Batı Asya-Yakın Doğu	94
2.8. İklimsel-Çevresel Değişimlerin Neanderthal ve Anatomik Açından Modern İnsan Gruplarının Kültür Dinamikleri Üzerine Etkileri	97
2.8.1. G.Ö. 50.000 – 12.000 Arası Dönemde Palearktık'te İklim ve Çevresel Değişimin İnsan Grupları Üzerine Etkileri	100
2.8.2. Bitkisel Ortamda Meydana Gelen Değişimin İnsan Grupları Üzerine Etkileri	108
2.8.3. Hayvansal Ortamda Meydana Gelen Değişimin İnsan Grupları Üzerine Etkileri	110
2.9. Geçiş Evresi Boyunca Neanderthal ve Anatomik Açından Modern İnsan Grupları Arasında Olası Uyum ve Rekabet	112
2.10. Geçiş Evresinin Kronolojisi ve Nüfus Dinamikleri	115

3. BÖLÜM: GEÇİŞ EVRESİNİN YONTMATAŞ TEKNOLOJİSİ-GEÇİŞSEL ENDÜSTRİLERİ ve EVRE SÜRESİNCE İŞLEM ZİNCİRİ	125
3.1. Yakın Doğu ve Avrupa'nın Geçişsel Endüstrileri ve Geçiş Evresi Süresince Taş Yontma Stratejilerindeki Değişim	126
3.2. Güney Doğu Avrupa- Stránská Skála ve Levant- Boker Tachtit Geçişsel Alet Endüstrileri'nin Teknolojik Açıdan Karşılaştırılması	133
3.2.1. Bohunician	135
3.2.2. Stránská skála İşlem Zinciri	138
3.2.3. Bölgede Yer Alan Diğer Geçişsel Buluntu Topluluklarıyla Karşılaştırmalar	141
3.2.4. Boker Tachtit	142
3.2.5. Boker Tachtit İşlem Zinciri	143
3.2.6. Bölgede Yer Alan Diğer Geçişsel Buluntu Topluluklarıyla Karşılaştırma	148
3.3. Stránská skála ve Bokher Tachtit'in Geçişsel Endüstrileri'nin Karşılaştırılmasına yönelik Genel Değerlendirme	149
3.4. Yakın Doğu'da Orta Paleolitik Dilgi Teknolojisi ve Geçişsel Bağlamdaki Önemi	154
3.5. Lübnan ve Kuzey - Güney Levant'ın Geçişsel Endüstrileri ile Bölgeler Arası Karşılaştırmalar	163
3.6. Güney Yunanistan'ın (Lakonis) Geçişsel Endüstrileri	166
3.7. Geçişsel Endüstrilerin Kronolojisi	170
3.7.1. Geç Orta Paleolitik Sırtlı Alet Endüstrileri'nin Kronolojisi	172

3.7.2. Geç Orta Paleolitik Yaprak Biçimli ve Dilgi Üzerine Uç Tipte Alet Endüstrileri'nin Kronolojisi	175
3.7.3. Erken Üst Paleolitik Dilgisel Alet Endüstrileri'nin Kronolojisi	177

4. BÖLÜM: GÜNEYDOĞU AVRUPA VE BALKAN YARIMADASI'NDA ORTA PALEOLİTİK'TEN ÜST PALEOLİTİK'E GEÇİŞ

180

4.1. Vindija Mağarası ve Güney doğu Avrupa'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş Sürecindeki Önemi	180
4.2. Morovya ve Bohunician	189
4.3. Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçişin Kronolojik ve Endüstriyel Görünümü	191
4.3.1. Batı Kırım Moustérien'i	193
4.3.2. Doğu Micoquien'i	195
4.3.3. Doğu Szeletian	196
4.3.4. Streletskaya Kültürü	197
4.3.5. Spitsynskaya Kültürü	199
4.3.6. Gorodtsovskaya Kültürü	201
4.4. Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçişe yönelik genel bir değerlendirme	204
4.5. Balkanlar'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş	205
4.5.1. Balkanlar'da Geç Orta Paleolitik	206

5. BÖLÜM: KAFKASYA VE KARADENİZ'İN YAKIN ÇEVRESİ	208
5.1. Batı - Güney Kafkasya ve Gürcistan'da Geçiş Evresi	209
5.2. Kafkasya'daki Orta-Üst Paleolitik Geçişinin Avrasya Paleolitiği Açısından Anlamı	215
5.3. Kafkasya'nın Orta-Üst Pleistosen Boyunca Yakın Coğrafyasıyla Olası İlişkileri	221
5.4. Karadeniz ve Çevresinde Orta ve Üst Paleolitik	224
6. BÖLÜM: LEVANT BÖLGESİ	229
6.1. Emiran Kavramı ve Levant Bölgesi'nde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş Evresine Genel Bir Bakış	230
6.2. Ksar Aqil'in Levant Bölgesinde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçişi Kurgulamaya Yönelik Önemi	235
6.2.1. Ksar Aqil'in Kronolojisi ve Genel Tekno-Tipolojik Görünüm	238
6.3. Ksar Aqil Buluntuları Çerçevesinde Levant Bölgesinin Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş Evresine Yönelik Sorunlar	239
7. BÖLÜM: ZAGROS BÖLGESİ	244
7.1. Erken Zagros Aurignacien ve Warwasi	246
7.2. Warkaini Kayaaltı Sığınağı	254
8. BÖLÜM: KUZEYDOĞU AFRIKA-NİL VADİSİ	257
8.1. Hauh Fteah ve Dabban Endüstrisi	258
8.2. Taramsa I ve Nazlet Khater	259

9. BÖLÜM: ANADOLU	262
9.1. Anadolu'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş Evresi ve Bu Evreye Yönelik Sorunlar	264
9.2. Anadolu'da Orta ve Üst Paleolitik	273
9.2.1. Orta Paleolitik	275
9.2.2. Üst Paleolitik	280
9.3. Karain B Gözü PIII Jeolojik Seviyesi Geçişsel Endüstrileri	284
9.4. Üçağzlı Mağarası ve Geçişsel Endüstriler	292
9.5. Marmara- Boğaziçi Bölgesi	298
9.5.1. Orta Paleolitik	302
9.5.1.1. Kefken	303
9.5.1.2. Ağaçlı	304
9.5.1.3. Domuzdere ve Gümüşdere	305
9.5.2. Erken Üst Paleolitik	306
9.5.2.1. Sarısu	307
9.6. Boğaziçi Bölgesi Buluntularının Balkanlar İle Olası İlişkileri	308
10. BÖLÜM: TARTIŞMA	311
SONUÇ	326
ÖZET	339
ABSTRACT	341
KAYNAKÇA	342

ŞEKİL-TABLO-FOTOĞRAF DİZİNİ

A-ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Neanderthal ve Cro-Magnon kafatası morfolojisi

Şekil 2.2. Erken Modern Afrikalı ve Avrupalı Neanderthal vücut morfolojisinin karşılaştırılması

Şekil 2.3. Yarı Modern Afrikalı ve Neanderthal kafatası morfolojisinin karşılaştırılması

Şekil 2.4. Neanderthal-Modern İnsanın fizyolojik görünümü

Şekil 2.5. Afrika Orta Taş Çağı ve Avrupa'nın Geçişsel Endüstrilerine ait örnekler

Şekil 2.6. G.Ö. 190-10.000 yıl arası Afrika-Batı Asya-Avrupa-Doğu Asya'nın kültürleri ve yaklaşık kronolojileri

Şekil 2.7. Avrupa'nın geçişsel endüstrilerinin coğrafi yayılımı

Şekil 2.8. Anatomik Açıdan Modernlerin olası çıkış - yayılım rotaları ve yaklaşık radyometrik yayılım tarihleri

Şekil 2.9. Arcy-sur-Cure- Renne Mağarasının Châtelperronien alet endüstrileri'nden örnekler

Şekil 2.10. G.Ö. 36-30.000 yıl öncesinde Neanderthal ve anatomik açıdan modern insan nüfuslarının olası yayılımı

Şekil 2.11. Yaklaşık G.Ö. 42.000-36.000 yıl arası dönemde Yakın Doğu-Kuzey Afrika ve Avrupa Kıtası'nda Neanderthal ve anatomik açıdan modern nüfusların olası yayılım alanları

Şekil 2.12. Avrupa ve Avrasya'nın bir bölümünde OIS 3 aşaması buzularası süresince G.Ö. 40.000 genel bitki örtüsü dağılımı

Şekil 2.13. Avrupa ve Avrasya'nın bir bölümünde OIS 3 aşaması buzullaşma süresince genel bitki örtüsü dağılımı

Şekil 2.14. Palearktikte'ki son buzullaşmanın maximum seviyesinin fiziksel ortamı ve Neanderthal ile ilişkili olan ve olmayan Moustérien'in olası dağılım alanı

Şekil 2.15. Son buzul dönemindeki kültürlerin coğrafi açıdan sınırları

Şekil. 2.16. Son Buzul Çağı'nın maksimum seviyesinde Akdeniz ve Avrupa'nın Faunal ve Floral yapının genel görünümü

Şekil 3.1. Stránská skála -Bohunician yongalama stratejisinin- işlem zincirinin şematik görünümü

Şekil 3.2. Stránská skála'da tespit edilen Levallois Bohunician örnekleri

Şekil 3.3. Boker Tachtit- geçişsel seviyelerden "Emiran" tip buluntu örnekleri

Şekil 3.4. Boker Tachtit'te tespit edilen yonglama stratejisinin- işlem zincirinin şematik görünümü

Şekil 3.5. Boker Tachtit seviye 2'de Levallois Uç üretimi aşamaları

Şekil 3.6. Boker Tachtit seviye 2'de Levallois Uç üretimi aşamaları

Şekil 3.7. Orta Avrupa-Balkanlar ve Yakındoğu'da ki geçişsel endüstri örneklerinin karşılaştırılması

Şekil 3.8. Hayonim Mağarası Orta Paleolitik seviyelere ait dilgisel buluntular

Şekil 3.9. 1, 2 Abou Sif ve 3,4,5 Hummal ve 6,7 Hayonim Dilgi özellikleri gösteren taşmalıklar üzerine uç formunda aletler

Şekil.3.10. Rosh Ein Mor. Uzun Levallois taşmalıklar ve diğer alet formları

Şekil 3.11. Güney Yunanistan – Lakonis Mağarası geçişsel tabakalardan ele geçen buluntu örnekleri

Şekil 4.1. Vindija ve Velika Pecina seviyelerinin karşılaştırılması ve Orta-Üst Paleolitik'te kronolojik olarak olası ilişkiler

Şekil 4.2. Vindija geçişsel seviyesi (G1) yontmataş örnekleri

Şekil 4.3. Vindija G1 geçiş evresi buluntu örnekleri

Şekil 4.4. Vindija (sol) ve Krapina (sağ) frontal kemiklerin karşılaştırılması

Şekil 4.5. Avrupa'nın genelinde Aurignacien, Châtelperronien, Uluzzian ve Szelatian kültürlerinin yayılım alanı

Şekil 4.6. Stránská skála test açması ve sedimentolojik katlaşım

Şekil 4.7. Brno-Bohunice buluntu alanında geçişsel seviyelerden ele geçen endüstri örnekleri

Şekil 4.8. Karadeniz'in kuzey bölgesi 36.000-28.000 arasına tarihlendirilen buluntu alanları

Şekil 4.9. Batı Kırım Moustérien'ine ait buluntu örnekleri

Şekil 4.10. Buran Kaya III'te tespit edilmiş Doğu Micoquian buluntu örnekleri

Şekil 4.11. Kırım Yarımadası'nda tespit edilmiş Doğu Szelatian kültürüne ait buluntu örnekleri ve buluntu topluluğu ile ilgili radyometrik tarihler

Şekil 4.12. Kostenki'de (Orta Don Bölgesi) tespit edilmiş Streletskaya kültürüne ait buluntu örnekleri ve buluntu topluluğu ile ilgili radyometrik tarihler

Şekil 4.13. Kostenki 12 Doğu Profili kültürel seviyeleri ve seviyelerin yaklaşık tarihleri

Şekil 4.14. Kostenki'de (Orta Don) tespit edilmiş Spitsynskaya kültürüne ait buluntu örnekleri ve buluntu topluluğu ile ilgili radyometrik tarihler

Şekil 4.15. Kostenki'de (Orta Don) tespit edilmiş Gorodtsovskaya kültürüne ait buluntu örnekleri ve buluntu topluluğu ile ilgili radyometrik tarihler

- Şekil 5.1. Transkafkasya bölgesinde OIS 3 süresince klimatolojik görünüm
- Şekil 5.2. Gürcistan Orta-Üst Paleolitik buluntu alanları
- Şekil 5.3. Güney Kafkasya'daki Geç Neanderthal Nüfuslarının biyocoğrafik engeli aşarak daha kuzey bölgelere olası geçişi
- Şekil 5.4. Ortvale Klde-Orta Paleolitik- Üst Paleolitik sınırı
- Şekil 5.5. Ortvale Klde Orta Paleolitik sonu taş alet örnekleri
- Şekil 5.6. Ortvale Klde Stratigrafik ve kronolojik görünüm
- Şekil 5.7. Kuzey Kafkasya-Mezmaiskaya buluntularından örnekler ve bazı 14C tarihlendirme sonuçları
- Şekil 5.8. OIS 3 süresince Karadeniz çevresinin kültürel geleneklerinin dağılımı
- Şekil 6.1. Levant Bölgesi Orta Paleolitik-Üst Paleolitik genel yayılım haritası
- Şekil 6.2. Ksar Akil'in XXV-XXI. Erken Üst Paleolitik endüstrisinden örnekler
- Şekil 6.3. Kebara Geç Moustérien buluntularından örnekler
- Şekil 6.4. Bocher Tachtit-Emiran endüstrisine ait örnekler
- Şekil 7.1. Merkez Zagros Bölgesi
- Şekil 7.2. Zagroslar ve Levant'ın bazı önemli Orta ve Üst Paleolitik Buluntu alanları
- Şekil 7.3. Warwasi'de tespit edilmiş Erken Zagros Aurignacien örnekleri
- Şekil 7.4. Warwasi'de tespit edilmiş Erken Zagros Aurignacien Örnekleri
- Şekil 7.5. Neanderthal ile ilişkilendirilen geleneklerin bölgesel yayılım alanları
- Şekil 7.6. Kermanşah Vadisi ve Warkaini'nin lokasyonu
- Şekil 7.7. Warkaini Orta ve Üst Paleolitik buluntularından örnekler
- Şekil 8.1. Taramsa I geçişsel endüstrilerinden dilgi örnekleri
- Şekil 9.1. Anadolu ve Yakın Coğrafyası

Şekil 9.2. Pleistosen'in son dönemleri boyunca Geç Moustérien endüstrilerinin coğrafik yayılım alanları

Şekil 9.3. Anatomik Açıdan Modernlerin Avrasya'ya olası yayılım rotaları

Şekil 9.4. 40.000-35.000 arasında Aurignacien'in gelişimi ve yayılımı

Şekil 9.5. Yakın Doğu'dan erken Üst Paleolitik kültürlerin Anadolu üzerinden (?) Avrupa'ya yayılımı

Şekil 9.6. Anadolu'nun Son Buzul Çağı'ndaki Paleocoğrafik görünümü

Şekil 9.7. Son buzul evresi'nden (OIS 3) günümüze değişen deniz seviyeleri ve buzulların OIS 3 süresinceki pozisyonları

Şekil 9.8. Türkiye'de Orta Paleolitik buluntu yerlerinin dağılımı

Şekil 9.9. Türkiye'de Üst Paleolitik buluntu yerlerinin dağılımı

Şekil 9.10. Karain Mağarası'nın coğrafi konumu

Şekil 9.11. Karain, Ana Dolgu jeolojik seviyeler

Şekil 9.12. Oksijen İzotop5d-5a-4 evresinde Zagros Moustérien olası yayılım alanları

Şekil 9.13. Kaletpe'nin lokalizasyonu ve Kaletpe'den bir levallois çekirdek ve uç

Şekil 9.14. Hatay Bölgesi Orta Paleolitik buluntu örnekleri

Şekil 9.15. Karain B Gözü kuzey kesiti çizimi

Şekil 9.16. Karain B Gözü PIII seviyesi buluntu örnekleri

Şekil 9.17. Karain B Gözü PII- PIII seviyesi buluntu örnekleri

Şekil 9.18. Üçağzlı Mağarası'nın lokasyonu

Şekil 9.19. Üçağzlı Mağarası'nın Jeolojik seviyelerinin genel görünümü

Şekil 9.20. Üçağzlı Mağarası kuzey profiline ait stratigrafi ve Ahmarian ve İlk Üst Paleolitik seviyeler

Şekil 9.21. Üçağzılı H, H2 ve H3 seviyelerinde geçiş evresi özellikleri gösteren buluntu örnekleri

Şekil 9.22. Üçağzılı F,G, H seviyelerine ait düzeltili parçalar

Şekil 9.23. Marmara'nın kuzey bölgesi Boğaziçi ve Karadeniz kıyılarında tespit edilmiş Paleolitik alanlar

Şekil 9.24. Kefken'de tespit edilmiş Orta Paleolitik'in karakteristik özelliklerini yansıtan buluntulardan örnekler

Şekil 9.25. Ağaçlı'da tespit edilmiş Erken Üst Paleolitik'in karakteristiğini yansıtan buluntulardan örnekler

Şekil 9.26. Sarısu'da tespit edilmiş Erken Üst Paleolitik'in karakteristiğini yansıtan buluntulardan örnekler

Şekil 10.1. En erken Üst Paleolitik Unsurların olası yayılım rotaları

B-TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Levant Bölgesi ve Avrasya'nın OIS çerçevesinde genel kronostratigrafisi

Tablo 2.2. Avrupa'da geçiş seviyeleriyle ilişkilendirilen fosil insan kalıntılarının radyokarbon

Tablo 2.3. Güney Avrupa ve Batı Avrupa'da ki Orta-Üst Paleolitik buluntu alanlarındaki Neanderthal fosil içeren seviyelerinden elde edilen radyokarbon tarihleri tarihlendirme tablosu

Tablo 2.4. Levant Bölgesi, Güney Doğu Avrupa ve Batı Avrupa'da ki Orta-Üst Paleolitik buluntu alanlarındaki anatomik açıdan modern insan fosili içeren seviyelerinden elde edilen radyokarbon tarihleri

Tablo 3.1. Orta Avrupa, Doğu Avrupa ve Yakın Doğu'daki Buluntu Topluluklarındaki Yontma Biçimlerindeki Farklılık Tablosu

Tablo 3.2. Farklı bölgeler için teknolojik veriler

Tablo 3.3. "Bohunician Yontmataş Geleneği" içerisindeki teknolojik yapı

Tablo 3.4. Bohunician ve Bachokirian buluntu alanlarına yönelik radyometrik tarihlendirmeler

Tablo 3.5. Levant ve Morovya'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi ile adlandırılan kültürler

Tablo 3.6. Avrupa'nın kuzey ve güney bölgelerinde geçişsel endüstrilerin kalibre edilmiş tarihleri

Tablo 3.7. Avrupa'da Châtelperronien ve Uluzzien tekno-komplekslerinin radyometrik tarihlendirmeleri

Tablo 3.8. Avrupa'nın çeşitli buluntu alanlarından Geç Orta Paleolitik Yaprak / Dilgi Uç Alet Endüstrileri'ne yönelik kalibre edilmiş tarihler

Tablo 3.9. Güneydoğu Avrupa'da geçişsel seviyelerin tarihlendirmesi

Tablo 4.1. Doğu ve Güneydoğu Avrupa Geç Orta Paleolitik-Erken Üst Paleolitik Kronolojisi

Tablo 4.2. Kırım Geç Moustérien ve Erken Üst Paleolitik radyokarbon tarihlendirme tablosu

Tablo 5.1. Transkafkasya'nın 60.000-10.000 arası paleoklimatolojik görünüm tablosu

Tablo 5.2. Ortvale Klde 14C tarihlendirme tablosu

Tablo 6.1. Levant Bölgesi Alt- Orta ve Üst Paleolitik genel kronolojik görünüm

Tablo 6.2. Levant Bölgesi Geç Orta Paleolitik-Erken Üst Paleolitik Kronolojisi

Tablo 7.1. Warwasi ve Bacho Kiro'da tespit edilen Erken Zagros Aurignacien alet tiplerinin karşılaştırılması

Tablo 8.1. Libya Hauah Fteah- Dabban kültürüne ait paleoekolojik tanımlamalar

Tablo 8.2. Hauha Fteah'ta tespit edilmiş seviyeler ve kalibre edilmiş ve edilmemiş 14C tarihlendirme sonuçları

Tablo 8.3. Mısır Doğu Sahara, Yukarı Nil Vadisi ve Kızıl Deniz Dağları bölgesi paleoekolojik verilerle desteklenen genel kronostratigrafik görünüm

Tablo 9.1. Karain Mağarası'nda ana sedimanter aşamalar ve arkeolojik seviyeler arasındaki ilişkiyi gösterir tablo

Tablo 9.2. Üçağzlı ve diğer potansiyel geçiş seviyesi olabilecek buluntu alanlarının radyokarbon tarihlendirmeleri

Tablo 9.3. Marmara'nın kuzey bölgesi Boğaziçi ve Karadeniz kıyılarında tespit edilmiş Paleolitik Yerleşimlerin evrelerine göre ayırım tablosu

C- FOTOĞRAF DİZİNİ

Fotoğraf 9.1. Karain B Gözü kuzey kesiti jeolojik seviyeler

ÖNSÖZ

Pleistosen Dönem Arkeolojisi'nin araştırma konuları içerisinde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi, özellikle son çeyrek yüzyıldır birçok araştırmacının üzerinde önemle durduğu konuların başında gelmektedir. İnsanın biyolojik ve kültürel evrimine yönelik olarak Afrika'dan çıkış ve buna karşıt olan çok merkezli evrim kuramları ve bu çerçevede ortaya konan farklı modeller bu evreyi kurgulamaya yönelik araştırmaların ve çoğu zaman da tartışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Geçiş evresi, bütün bileşenleri ile birlikte çok derin bir dinamiğe sahiptir. Başta, Antropolojik ve Biyolojik etmenler olmak üzere, Ekolojik, Klimatolojik, Jeolojik ve diğer birçok etmen, dünyanın değişik bölgelerinde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişe farklı zamanlarda ve biçimlerde yön vermiştir. Bu nedenle geçişin ne zaman ve nasıl olduğu hem veri eksikliği hem de bu farklılıklardan dolayı açmazlarla sonuçlanmakta ve kurgu ise eksik kalmaktadır. Son dönemlerde gerçekleştirilen paleolitik dönem araştırmalarında bu eksikliğin, Anadolu ve yakın çevresi gibi kilit coğrafyalardan edinilecek daha fazla veri ile mümkün olabileceğine vurgular yapılmaktadır. Anadolu'da göreceli de olsa artan Paleolitik Dönem araştırmalarında, özellikle Karain ve Üçağzlı Mağaraları'nda son dönemlerde gerçekleştirilen çalışmalarda, Avrasya coğrafyası için geçiş evresini anlamaya yönelik çok aydınlatıcı veriler elde edilmeye başlanmıştır.

Bu verilerin yorumlanması ve yakın çevresi ile ilişkilendirilmesi amacıyla hazırladığım bu tez çalışması, şüphesiz ki hocam ve tez danışmanım

Prof.Dr. Işın YALÇINKAYA'nın destek ve katkısı olmadan gerçekleştirilemezdi. Kendisine teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Özellikle son dönemlerde Anadolu Paleolitik dönem envanterine çok önemli kazanımlar sağlayan Prof.Dr. Harun TAŞKIRAN'a eğitimimin; Lisans, Yüksek Lisans ve şimdi de Doktora aşamasında göstermiş olduğu "ağabeyliği" için teşekkür etmek istiyorum. Yeni ve cesaret verici fikirlerini bizimle paylaşan Yrd.Doç.Dr. Metin KARTAL'a ve Ankara Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Anabilim Dalı'nın bütün Öğretim Elemanlarına ayrı ayrı teşekkür ederim. Gazi Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. C. Merih EREK'e tez hazırlama aşaması süresince yaptığı olumlu katkıları için de teşekkür etmek istiyorum.

Son olarak, desteklerini benden esirgemeyen Anne ve Babama, bu zor süreçte daima yanımda olan sevgili eşim, Tuğba'ya sonsuz teşekkürler...

1.BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konu

Tezin konusunu, ana hatlarıyla, Anadolu ve yakın çevresinde Orta Paleolitik dönemden Üst Paleolitik döneme geçiş evresinin tüm bileşenlerinin irdelenmesi ve tartışılması oluşturmaktadır. Bu evre günümüzden yaklaşık 50.000 - 40.000 yıl öncesine denk düşmektedir. Konu, farklı coğrafyalara ait özgün birçok veriyi kapsamasının yanı sıra, geçiş sürecine ilişkin olarak ortaya konmuş olan model veya hipotezleri de detaylı bir şekilde içermektedir. İnsanlık tarihinin yoruma oldukça açık bir evresini konu eden tez çalışması, aşağıda sıralanan ve evreyi yorumlamaya veya kurgulamaya yönelik açıklama gerektiren birçok sorunun etrafında yoğunluk kazanmaktadır:

- Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişten kim sorumluydu?
- Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş için genel geçerli bir kronolojinin varlığından söz edilebilir mi?
- Anatomik olarak modern insanlar, Neanderthallerin yerini ilk olarak nerde ve nasıl bu kadar çabuk alabildi?
- Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş, yerel olarak aşamalı bir şekilde bir dönüşüm müydü, yoksa hızlı bir evrim, başka bir yerden gelen yeni fikirler veya insanlarla birlikte, yeni olana yönelik bir başlangıç mıydı?
- Eğer Neanderthal bazı coğrafyalarda çok daha uzun süre varlığını sürdürdü ise onun gelişmiş kültürel davranışlar geliştirme yeteneği ne kadar ileri gitmiştir?

- Eğer Neanderthal ile modern insan bazı coğrafyalarda aynı yaşam alanlarını paylaştı ise birleşme veya en azından kültürel bir alışveriş yaşanmış mıdır?
- Bu geçiş, modern davranış biçiminin ortaya çıkışını yansıtır mı?
- Neanderthaller, Cro-Magnonlar gibi aynı taş aletleri, boncukları ve kemik aletleri üretebilir miydi?
- Az sayıda, korunmuş buluntu alanlarındaki in-situ veriler, Neanderthaller ve erken modern insanlar veya Cro-Magnonlar arasındaki kültürel farklılıkları, benzerlikleri, etkilenmeleri veya tamamiyle özgün biçimleri yansıtmakta mıdır?
- Châtelperronien endüstrisi ya da Orta Avrupa'da Szeletian-Uluzzian endüstrilerin yaratıcıları kimdir?
- İklimsel değişimlerin, geçiş evresi süresinceki insan nüfuslarının kültür dinamikleri üzerindeki etkileri nelerdir?
- Geçiş tetikleyen genetik bir mutasyon söz konusu müydü?
- Üst Paleolitik'e geçiş, küresel boyutlar içeren büyük bir evrimsel olay mıdır?
- Üst Paleolitik'e geçiş için güdü, biyolojik ve/veya kültürel bir değişim miydi?
- Belirli bir zaman yörüngesi içindeki işlem zinciri (chaîne opératoire) neyi ifade eder?
- Orta ve Üst Paleolitik'teki işlem zinciri ile ilgili araştırmalardan elde edilen veriler, geçiş evresini kurgulamaya yönelik olarak yeterli midir?
- Anadolu topraklarında bütün bileşenleri ile bir geçiş evresi yaşanmış mıdır?
- Anadolu'da klasik anlamda bir Üst Paleolitik süreç yaşanmış mıdır?
- Anadolu, Pleistosen Dönem'de gerçekleşen göç hareketlerinde bir köprü görevi görmüş müdür?

1.2. Amaç

Tez çalışmasının amacı, Anadolu ve yakın çevresinde meydana gelen bu “geçiş” döneminin evrelerini, yakın bölgelerin birbirleri ile olan etkileşimlerini ve maddi kültür kalıntıları üzerindeki etkilerini yorumlamak ve “Konu” kısmında sıralanan birçok soruyu ele alarak Anadolu’nun geçiş evresini kurgulamaya yönelik bazı çıkarsamalarda bulunabilmektir.

Günümüzde, farklı geçiş modelleri tartışılmaktadır. Bu modeller içerisinde sıklıkla Anadolu coğrafyası, doğudan batıya doğru bir geçiş güzergâhı olarak yorumlanmaktadır. Bu eğilimin ne derece doğru olduğu tartışmaya açıktır. Belki de tam tersi olarak batıdan doğuya, Anadolu üzerinden Yakın Doğuya bir kültürel yayılımın olabileceği kurgusu da farklı bir geçiş modeline temel oluşturabilir. Tezin amaçlarından biri de geçiş evresinin kuramsal çerçevesinin oluşturulmasına ilişkin olarak son yıllarda elde edilen ipuçlarını bir araya getirerek geçiş evresini oluşturan unsurları tartışmaktır.

Avrupa ve Kuzey Amerika’da yapılmış veya yapılmakta olan doktora çalışma konuları içerisinde Orta Paleolitik’ten Üst Paleolitik’e geçiş evresine yönelik kuramsal çalışmaların sayısı dikkat çekicidir. Bu durum, Türkiye Prehistoryası özellikle de Paleolitik dönem doktora tez çalışmaları ile karşılaştırıldığında kuramsal çalışmaların eksikliğini bir kez daha göstermektedir. Yapılacak bu tez çalışması ile bir ölçüde de olsa bu eksikliğini gidermek amaçlanmaktadır.

1.3. Önem

Bu tez çalışması ile Anadolu ve yakın çevresinde geçiş evresi üzerine yapılan çalışmaları yeniden gözden geçirmeye, söz konusu coğrafyalarda geçmişte yapılan araştırmalar ve ortaya konan sonuçlar ile günümüzdeki sonuçları karşılaştırma olanağı elde edilebilecektir.

Çok önemli bir pozisyonda olan Anadolu'nun gerçekten de geçiş evresinde bir köprü görevi mi gördüğü yoksa dünyanın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi kendi dinamikleriyle bölgesel gelenekli yerel kültürleri mi oluşturduğu bir ölçüde de olsa yeniden kurgulanacaktır. Bu kurgu Anadolu'nun geçiş evresini anlamada önem taşımaktadır. Anadolu coğrafyasının yakın çevresini oluşturan Levant bölgesi, Yakınoğu, Kafkaslar, Kuzey Karadeniz Kıyı Bölgeleri ve Balkanlar'da yakın geçmişte ve günümüzde yapılan kazı-araştırmalarda Orta Paleolitik – Üst Paleolitik geçiş evresine yönelik önemli sonuçlar elde edilmektedir. Özellikle son yıllarda bu sonuçlar çeşitli bilimsel kaynaklarda ayrıntılı bir biçimde tartışılmaktadır. Bu sonuçlar, Anadolu'dan elde edilen güncel veriler ile birlikte tartışılacaktır.

1.4. Araştırma Sorunu

“Araştırma Sorunu” başlığı altında geçiş evresi ile ilgili kuramsal, terminolojik ve kronolojik araştırma sorunları konu edilmiştir. Bu nedenle tez çalışmamızın bu bölümünde sorunların ne olduğu, geniş bir çerçevede verilmeye çalışılmıştır. Böylece, tez çalışmasının diğer bölümlerinde farklı başlıklar altında ele alınacak olan geçiş evresini oluşturan dinamiklerin ne denli karmaşık olduğunu bu başlık altında vurgulamak istiyoruz.

Araştırma sorunları üç farklı alt başlık altında toplanabilir. Bunun başlıca nedeni; Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi ile ilgili olarak henüz kuramsal, terminolojik ve kronolojik çerçevede ortak bir görüşe sahip olunamaması ve geçiş evresine yönelik olarak ortaya konan birçok görüş, model veya hipotezin bu veriler doğrultusunda farklı yaklaşımlar veya bilimsel gelenekler çerçevesinde şekillenmiş olmasıdır. Bu durumun, tez çalışması süresince konu ile ilgili tespit edilebilmiş olan birçok bilimsel çalışmada “çıkılmazlarla” sonuçlanmasına neden olduğu görülmüştür.

1.4.1. Kuramsal Sorun

Pleistosen dönem arkeolojisi içerisinde Orta Paleolitikten Üst Paleolitik'e geçiş evresi, özellikle son çeyrek yüzyıldır birçok araştırmacının üzerinde önemle durduğu konuların başında gelmektedir. İnsan evrimine yönelik olarak Afrika'dan çıkış ve buna karşıt olan çok merkezli evrim kuramları ve bunlarla ilgili modeller Orta Paleolitik'ten-Üst Paleolitik'e geçişe yönelik tartışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Geçiş evresi sürecinde birbirine uzak coğrafyaların bünyelerinde barındırdığı dinamiklerden kaynaklanan farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu farklılıklar, yerleşim örüntüsü, beslenme ve avlanma stratejileri ekolojik uyum, alet yapmaya yönelik hammadde seçimi ve tekno-tipolojik yapı üzerinde ayırt edici özellikler taşımaktadır. Bu özellikler uzun süren biyolojik ve kültürel bir evrim süreci sonucunda oluşmuştur.

Bilim çevrelerinde bu sürecin dünyanın farklı bölgelerinde hemen hemen aynı zamanlarda yaşandığı üzerine genel bir kanı olsa da geçişin, çekirdek bir

bölgeden büyük çaplı göçsel hareketlerle yayıldığını savunan görüşlerle bu konudaki tartışmalar artarak devam etmektedir.

Gerçekte tartışmaların ortak noktasını, geçiş evresinin yaratıcıları olan fiziksel ve düşünsel anlamda farklı iki insan türü oluşturmaktadır. Neanderthallerin ardılları olan Cro-magnon veya anatomik açıdan modern insanın¹ evrim çizgisinde tam olarak nasıl adlandırılacakları konusundaki fikir ayrılıkları ile başlayan tartışmalar, elde edilen tarihlendirme sonuçlarından kültürel kalıntıların yorumlanmasına ve tanımlanmasına dek uzayan geniş bir alana yayılmaktadır.

Bugün için geçişe yönelik tam bir fikir birliğinin varlığından bahsetmek güçtür. Ayrılan birçok noktaya karşın ortak düşünce, kültürel anlamda köklü denilebilecek değişikliklerin varlığıdır. Bunlar; özelleşmiş yontmataş ve kemik aletler, kişisel süs objeleri, sanat örnekleri, maji, büyü, tinsel amaçlı faaliyetlere dair veriler şeklinde sıralanabilir.

Araştırma sorunlarına, Anadolu perspektifinden yaklaşırsak, sorunlarının başında Anadolu’da bugüne kadar yapılmış sistemli bir alt yapıya sahip paleolitik araştırmaların sayıca az oluşu ve bunun paralelinde ilk araştırmalarda araştırılan bölge ya da alan ile ilgili her türlü bilginin kayıt altına alınmasındaki eksiklikler gelmektedir. Anadolu’nun hemen yakın çevresinde yer alan coğrafya içerisinde yapılmış araştırmaların sayıca fazlalığı ve yeni verilerin elde edilmesi, kurgusal

¹ Tez çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde Neanderthal ardılı olan insan türü için kullanılan “anatomik açıdan modern insan” yerine kısaca “modern insan” veya “modernler” kullanılacaktır.

açından Anadolu için bazı yeni önermeleri oluşturmada kolaylık sağlayacaksa da karşılaştırma yapma açısından bazı boşlukların oluşabileceği de görülmektedir.

Özellikle 90'lı yılların başından itibaren paleolitik dönem üzerine yazılmış olan bilimsel makalelerin geneline bakıldığında Yakın Doğu'dan başlayan bir rotanın –ki genellikle bir ok simgesi ile gösterilir- Anadolu'yu katederek Balkanlar üzerinde Avrupa'nın doğusuna oradan da Batı Avrupa'ya doğru yönlendirildiğini görürüz.

Bu durumun, çoğu kez Anadolu'nun coğrafi pozisyonundan kaynaklanan bilimsel bir refleksle oluşturulduğunu düşünmek olasıdır. Makalelerin veya bilimsel araştırmaların metin bölümleri içerisinde olası bir rotanın Türkiye toprakları üzerinden olma olasılığı genellikle soru işareti imi ile bitirilir. Bunun yabancı araştırmacılar tarafından bu şekilde yorumlanması kuşkusuz ki bugüne kadar yapılmış olan sistemli çalışmaların sayıca az oluşu ve tarihlendirme sonuçlarının yetersizliği ile örtüşmektedir.

Anadolu'nun yakın coğrafyası içerisinde yer alan bölgelerde yapılmış olan araştırmaların 19.yy sonlarından yüzyılımızın başlarına doğru etkin bir araştırmanın ötesinde bazı yüzey toplamaları ile sınırlı kaldığı ve ancak daha sonraki dönemlerde bu buluntuların yorumlanıp “olası” buluntu pozisyonlarının kayıt altına alındığı görülmektedir.

Bir diğerk sorun ise geçiş evresine yönelik olarak Anadolu- Levant bağlantısını kurgulayabilmemiz için önemli alanlar olan Hatay ve özellikle Samandağı bölgesi mağaralarında daha önceki dönemlerde yapılmış kazılardan çıkarılan yontmataş buluntular üzerinde söz konusu evreye ilişkin çalışmaların yapılamamış olmasıdır. Son dönemlerde Karain ve Üçağızlı Mağaralarında yapılan kazılarda geçiş dönemi içeren seviyelerin ve buluntuların tespit edilmesi, Anadolu ve yakın çevresi ilişkilerini anlama bağlamında umut vericidir. Ancak, Anadolu için bazı boşlukları doldurmaya yönelik yeni buluntu alanlarına ve yeniden gözden geçirmelere ihtiyaç vardır.

Hiç kuşkusuz ki araştırma sorunları sadece Anadolu odaklı değildir. Tez konusunu oluşturan bölgelerde (Balkanlar, Transkafkasya Karadenizin kuzey kıyıları, Zagros bölgesi, Levant bölgesi), geçiş evresi içeren buluntu alanları Anadolu'ya göre daha fazla araştırılmış olmakla beraber farklı coğrafyalara ait farklı terminoloji kullanımı, geçiş seviyelerinin tespit edilmesinde karşılaşılan sorunlar, ¹⁴C üzerinde farklı laboratuvar tarihlendirmeleri, geçiş evresi yerleşim örüntüsünün tam olarak kurgulanamaması gibi sorunlar mevcuttur.

Geçiş evresine ait verilerin elde edildiğı alanların bir kısmı tez konusu çerçevesinde incelenen coğrafya sınırları içinde yer almakla birlikte, daha fazla verinin çok daha uzak bölgelerden elde edildiğı görülmektedir. Özellikle Batı Avrupa'da Fransa, Almanya, İspanya ve Portekiz'de daha önce yapılan kazı- araştırmalarda ele geçen buluntuların yeniden gözden geçirilmesi ve son yıllarda

yapılan yüzey araştırmaları-kazılar, konu ile ilgili olarak etkileyici sonuçlar vermeye başlamıştır.

Bu bölgelere ait bazı geçiş modellerinin çok uzun süredir tartışılıyor olması, tez çalışmasında bu modellere atıflar yapılmasını olanaklı kılmıştır. Özellikle Fransa'da Saint-Césaire'da tespit edilen "Châtelperronien endüstrisi ya da Orta Avrupa'da Szelatian-Uluzzian endüstrilerin yaratıcılarının kim ?" olduğu sorularına farklı cevap arayışları ve bu arayışların kapsamının çoğu kez Batı Avrupa dışında daha uzak coğrafyalara, Rusya'nın orta bölümleri-Sibirya, Moğolistan, Orta Don Havzasına ve hatta Anadolu üzerinden Yakın Doğuya doğru genişlemesi, yukarıda bahsedilen Kıta Avrupası geçiş modellerine yapılacak atıflara temel teşkil edecektir.

Pleistosen Arkeolojisi'ne yönelik olan tüm konular arasında, olasılıkla Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş, paradigma'daki² en dramatik değişmeyi yaşamıştır. Hem geçmiş hem de şimdiki paradigmalarda Arkeolojik olmayan bakış açıları çerçevesinden türetilmiş olması çarpıcıdır. Her ikisi de genetik bilimi vasıtasıyla en son verinin elde edildiği insan paleontolojisinden gelir. Bu paradigmalarda Pleistosen Arkeolojisinden türemediği için bu durum normal olarak bir sorun teşkil edebileceği halde, Arkeoloji bu modellerle ilgili belirli anlamların Arkeolojik kayıta yansıtılıp yansıtılmadığını kesinlikle ölçebilir. Sorun, en iyi olasılıkla, Arkeolojik kaydın geniş olması ve tek veri kümelerinin, kabul edilen paradigmaya bağlı olan farklı yorumlara açık olmasıdır (Marks, 2005:81).

² Geniş anlamda, bir bilim çevresine belli bir süre için egemen olan model. Ek olarak *Model* ya da *kuramsal çerçeve* anlamında kullanılabilen bir terimdir ve göstermek, anlaşılır kılmak, örnek teşkil edici bulgu anlamında da kullanılır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Paradigma>).

1950'ler süresince, geçiş için paradigmatik çerçeve çalışması, Neanderthallerin bir ara safhasıyla birlikte Neanderthaller'den Homo sapiens sapiens'e giden hominidlerin tek çizgisel bir evriminin kabulüne dayanıyordu. En azından bununla ilgili iki arkeolojik geçiş varsayılmış ve geniş ölçüde kabul görmüştür. Avrupa'da, Acheulian Gelenekli Moustérien, Tip A'dan Tip B' nin başından sonuna kadar ve Châtelperronien'e (ya da Perigordien I) gelişimsel bir geçişi teklif etmiştir. Bu, kemik aletleri, fildişi kişisel süs objeleri ve dilgi üretimiyle birlikte, Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e doğru açık bir geçişi varsayıyordu (Marks, 2005:82).

Levant Bölgesi'nde ise Garrod (1951:125) geç, yerel Orta Paleolitik ve o zamanlarda Levanten Aurignacien'i denilen (ama o zamandan beri Ahmarian olarak tanınan) buluntu toplulukları arasında geçişsel olan Emiran Endüstrisi'ni tanımlamıştır. Arkeolojik ve paleontolojik, bağlantılı bir geçişi içeren bu fikir "Afrika'dan Çıkış" paradigmasına doğru son radikal değişimden sonra bile kabul edilmiş olarak kaldı. Bu paradigmanın asıl temeli, anatomik olarak modern insanların Afrika'da yaklaşık G.Ö. 150.000 ile 200.000 yıl önce ve yalnızca Afrika'da evrimleştiğidir (Stringer,1998:36). Bu nedenle yalnızca Afrika dışında bilinen Neanderthaller, modern insanın evriminde bir rol oynamamıştır. Modern insanların Afrika dışına nasıl ve ne zaman çıktığı gibi arkeolojik sorunlarla karşı karşıya kalındığında, paradigma gerçeğini kabul etme en kolay yol olarak kabul edilir. Bunun hem arkeolojik hem de genetik açıdan doğruluğunu kanıtlamaya yardım edebilecek bazı varsayımlara başvurulmaktadır (Marks, 2005:82).

Çoğu harita üzerinde Afrika'dan çıkışı işaret eden okların büyüklüğü aracılığıyla tahmin yapıldığında, Mısır'dan Levant içine bir rota, göçle ilgili düşünülebilir. Ne yazık ki G.Ö. 50.000'deki Kuzeydoğu Afrika / Levant ilişkilerini göstermeye yönelik kanıt yoktur. En Erken Levanten Üst Paleolitik'i Ahmarian, yerel bir İlk Üst Paleolitik'ten, Emiran'dan gelişmiştir. Kanıt yokluğu farklı bir senaryonun kurgulanmasına neden olabilir. Bu senaryoya göre G.Ö. 250.000 ve 100.000 arasında, Afrika dışına bir hareket gelişmiştir, Klasik anlamda modern öncesi Homo sapiens'i olarak sınıflanan Zuttiyeh kafatası bu senaryo içinde yer almaktadır (Marks, 2005:82). Oysa Vandermeersch, (1992:31) bunu Erken Homo sapiens olarak dikkate alır. Stringer ise (1998:36) Erken Neanderthal olarak sınıflama eğilimindedir. Zuttiyeh bir yana bırakılacak olursa, G.Ö. yaklaşık 90.000 – 100.000'e tarihlendirilen Skhul ve Qafzeh'deki modernlere kadar, Levant'ta hominid fosillerinin kesin bir görünümü yok gibidir. Başka bir deyişle Rusya ve Kırım'da görülmeyen ama Güney Kafkasya boyunca Güney Sibirya'ya kadar uzanan Erken Levanten Moustérien'ini kimin yarattığı bilinmemektedir (Marks, 2005:85). Neanderthallerin açık bir şekilde Doğu Micoquien (Chabai ve diğ., 2004:428) ve Zagros Bölgesi'ndeki yonga ağırlıklı Orta Paleolitik endüstrileri ile özdeş tutulduğu halde Levant'ta yalnızca G.Ö. 60.000 sonrasında ortaya çıkar ve de hiçbiri Doğu Avrupa Moustérien'i ile birlikte adlandırılmazlar (Chabai ve diğ., 2004:432).

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e kültürel geçişin pek çok göç ve kolonileşme olaylarının sonucu olduğu görüşü bilim çevrelerinde geniş ölçüde tartışılmaktadır. Çeşitli genetik araştırmalara göre Afrika modern insanların beşiği iken, Yakın Doğu Koridoru ise eski hareketlerin kanıtını aramak için doğal bir yerdir

(Stringer, 1989:240). Bir zamanlar önerilmiş olmasına rağmen biyolojik bir konu olarak modern insanların kökeninin Yakın Doğu'da olması olasılığı zaman zaman tartışmaların odağı olmaktadır.

Buradaki temel varsayım, işlem zincirinin öğrenilmiş bir davranış olduğu ve dolayısıyla biyolojik devamlılığı yansıttığıdır. Pek çok taş alet analizi, Yakın Doğu'daki Erken Üst Paleolitik buluntu topluluklarının geç Moustérien'den itibaren bir süreklilik gösterdiğini önermektedir. Bu sonucun birincil argümanları çekirdek yongalama stratejilerindeki değişim ile ilgilidir. Üst Paleolitik dönemin buluntu toplulukları (örneğin Boker Tachtit seviye 1, Ksar 'Akil XXV-XXI seviyeleri) dilgi endüstrisi ve Levallois uçları içermektedir. Bu özelliğin, Üst Paleolitik'in en erken evrelerinde işlem zinciriyle bağlantılı olarak morfolojik ve çekirdek yongalama biçimlerinin "kültürel sürekliliği" yansıttığı şeklinde yorumlanmaktadır (Bar-Yosef, 2006:317).

Bar-Yosef'e göre (2006:318), bilim çevrelerinde bu yorumla ilgili şu sorular sorulmaktadır:

1. Eğer çoğu antropolog Yakın Doğu'daki Geç Moustérien alet endüstrilerinin yerel Neanderthaller tarafından üretildiği konusunda uzlaşıyorsa, yukarıda kısa bir şekilde tanımlanan işlem zincirindeki değişimi nasıl yorumlamalıyız?

2. Levallois yönteminin bazı özelliklerini taşıyan ama daha erken evrelere ait karakter gösteren bir çekirdek yongalama yöntemi, Yakın Doğu'ya yayılım ve göç yoluyla mı meydana geldi?

Beklendiği gibi yanıtlar çeşitlidir ve bu yanıtlar daha fazla tartışmaya neden olmaktadır. Taş aletlerde görülen sürekliliğin, üretim aşamasındaki teknik geleneklerin bir ifadesi olduğu görüşü, bu sürekliliğin bir nesilden diğerine aktarılma şekli nedeniyle biyolojik sürekliliği de yansıtabileceğidir. Bu durum geç dönem Yakın Doğu Neanderthallerinin İlk Üst Paleolitik'in gözlemlenebilir değişikliklerinden sorumlu olduğunu ima eder. Alternatif olarak bölgedeki Geç Moustérien buluntuları, Neanderthallere ait olmayabilir. Bunun yerine modern insanların İlk Üst Paleolitik alet endüstrilerinden sorumlu olduğunu ima eden bir durum olarak Skhul-Qafzeh grubu örnek olarak verilebilir (Arensburg ve Belfer Cohen, 1998:330). Diğer bir seçenek ise "Emiran" ya da "Geçiş Alet Endüstrisinin" başka bir yerde belki Nil Vadisinde ya da Doğu Afrika'da tipik bir Levallois geleneğe sahip olarak ortaya çıktığı ve Yakın Doğu'ya da göç vasıtasıyla ulaşmış olduğudur. Bu durum, Avrupa'daki Bohunician ile Yakın Doğu İlk Üst Paleolitik arasındaki benzerliği açıklayabilir. Bu senaryoda erken dönem Skhul-Qafzeh grubu ve erken Üst Paleolitik arasında biyolojik süreklilik olduğu iddiası yoktur (Bar-Yosef, 2006:318).

1.4.2. Terminolojik Sorun

Son yıllarda "Initial Upper Paleolithic" tanımlaması özellikle Yakın Doğu ile ilgili birçok kaynakta sıklıkla kullanılmaktadır (Marks, 1990; Kuhn ve diğ., 1999,

2001 2002, 2003, 2004; Kuhn ve diğ., 2009; Bar-Yosef, 2002; Shea, 2003; Brantingham ve diğ., 2004; Derevianko, 2005). Özellikle Yakın Doğu- Levant Bölgesi sınırları içerisinde aynı stratigrafik yapıda tespit edilmiş, göreceli olarak Orta Paleolitik alet formlarından farklılık gösteren giderek dilgisel formların öne çıktığı ara endüstri tipleri için kullanılmaya başlamıştır ve Öncül Üst Paleolitik veya İlk Üst Paleolitik olarak çeviri pratikleri ile karşılaşılmaktadır. Ön Üst Paleolitik ise doğru tanım gereği Öncü Üst Paleolitik ya da Ön Üst Paleolitik olmalıdır. Ancak yukarıda bahsedilen coğrafya sınırları içerisinde bir grup araştırma ise hemen hemen benzer ara endüstri tipleri veya bunları içeren seviyeler için “Terminal Middle Palaeolithic” tanımını kullanmaktadır (Tostevin, 2003a; Chabai ve diğ., 2004; Kuhn ve diğ., 2004) ve Orta Paleolitik’in son evresi Son Orta Paleolitik olarak tanımlanmaktadır.

Burada karşılaşılan sorun, bilimsel yayınlarda kendini daha belirgin bir şekilde göstermektedir. Konu üzerinde çalışan araştırmacıların aynı coğrafya sınırları içinde birden fazla ismi kullandıkları aynı evre üzerinde bazı yorumlama güçlükleri çektikleri hissedilmektedir. Geçiş evresinin kendi doğasının karmaşıklığı göz önüne alındığında, karşımıza çıkan terminoloji anlaşmazlığı, evreyi anlamaya yönelik ciddi sorunlar yaratmaktadır. Özellikle geçiş evresine yönelik olarak Geç Moustérien, Erken Üst Paleolitik, Ön Üst Paleolitik tanımlamalarının hangi endüstriler için kullanılacağı konusunda tam bir fikir birliği yoktur. Bu da bilimsel çalışmalarda anlam karmaşasına neden olmaktadır. Bu noktada karmaşanın kökenine değinmekte fayda vardır. Paleolitik Arkeolojisinin tarihsel gelişimi süresince terminoloji, kavram ve tanımlama sorunlarıyla sıklıkla açmazlara girildiği

görülmektedir. Bu nedenle tez konusunu oluşturan evrenin doğasında yarattığı sorunları daha detaylı irdeleyebilmek için başlangıcından itibaren bu konuyu ele almakta fayda vardır.

Araştırma tarihi bugünkü terminolojik belirsizlikler hakkında bir ipucu vermektedir. Breuil,1913'te Batı Avrupa Üst Paleolitiğinin ilk sentezini formüle etti. Silinemez bir terminolojik etki bırakan Breuil'in planı, güney batı Fransa'nın kaya sığınaklarının katmanlaşmış buluntu toplulukları arasındaki alet tiplerindeki farklara dayalıydı. Moustérien'in üstünde bulunan en erken tarihli kültür, Alt Aurignacien olarak adlandırılmış ve sırtı yay biçimli Châtelperronien bıçaklar ya da uçlar içermektedir. Sonraki kültür ise omurgalı ve çıkmalı kazıyıcılar ve geyik boynuzu aletler ile boncuklar ve kolyelere içeren Orta Aurignacien'dir. Bu dizideki son kültür Üst Aurignacien olarak adlandırılmış olup Gravetien uçları, dilgiler üzerine yapılmış düz sırtlı parçaları içermektedir. Daha genç olan kültürler ise Solutreen ve Magdalenien'dir (Bar-Yosef, 2002:369).

1930'larda Peyrony, tamamının klasik uçlara sahip dilgi açısından baskın buluntu toplulukları olmasından dolayı Geç Aurignacien'den sonrasını Perigordian I-V olarak tekrar adlandırmayı önermiştir. Peyrony'nin görüşüne göre, bu durum bölgesel süreklilik gösterilebilirdi. Günümüzde İngilizce literatür, Castelperronien'i, aynı zamanda Châtelperronien olarak adlandırılan Alt Aurignacien'den ayırmak için kullanmıştır. Orta Aurignacien Aurignacien kültürünün tanımlayıcı ismini korumuş ve (Peyrony tarafından geç Perigordian IV olarak adlandırılan) Geç Aurignacien bu gün Doğu Avrupa'ya yayılmış hali ile Gravetien olarak bilinmektedir. Buradaki

odak noktası, Châtelperronien'in Üst Paleolitik'in (içerisinde dilgi üretiminin ayrı bir olgu olduğu) başlangıcını tanımlayan bir terminoloji olarak kullanılmasıdır (Bar-Yosef, 2002:370). Bu tanımlama kültürel anlamda daha sonra kabul görmüştür. İlk olarak ayrıntılı bir taş alet analizi, kökeninin Acheulien gelenekli bir Geç Moustérien'den evrildiğini göstermiştir. İkinci olarak, St.Césaire'de, Châtelperronien seviyesinde Neanderthal kalıntılarının bulunması tek bir nüfus içerisinde kültürel değişimle eş zamanlı biyolojik devamlılığın somut kanıtını sağlamıştır. Gerçekte Châtelperronien'in işlem dizisinin belirlenmesi ile ilgili araştırmalar sürecinde tespit edilen dönümlü sırtlı dilgi üretimi, beden süslemelerinin varlığı ve Arcy sur Cure'deki bir kemik alet buluntu topluluğu gibi Üst Paleolitik özellikler dikkat çekicidir. Bu durum iki önemli konuyu ortaya çıkartmaktadır. İlk olarak, "geçiş alet endüstrisi" teriminin hem biyolojik hem de kültürel açıdan ima ettikleri vardır. İkinci olarak ise Avrupa ve Afrika'daki diğer buluntular göz önünde bulundurulduğunda, Üst Paleolitik alet endüstrilerinin farklı nüfuslar tarafından üretilmiş olabileceği akla gelir. Dolayısıyla, kültürel tanım için temel oluşturan taş alet buluntu topluluklarını üreten insanların biyolojik olarak tanımlanması, insan kalıntılarının bulunması gerekliliğini açığa çıkartır (Pelegri, 1990:79). İnsan fosilleri olmaksızın, alet endüstrileri ve belirli bir nüfus arasındaki ilişki zayıf kalır. Châtelperronien olgusu diğer Avrupalı unsurlar için potansiyel bir anlam taşımaktadır. Châtelperronien tarafından temsil edilen biyolojik ve kültürel devamlılık sayesinde, - o kıta üzerinde her yerde Neanderthaller tarafından üretilmiş olan - belirli bir Moustérien alet endüstrisi ve diğer Üst Paleolitik unsurlarla çağdaş olan diğer bir alet endüstrisi arasındaki benzerliklerin biyolojik devamlılık olarak görülebileceği iddia edilebilir. Bu önerme, güncel terminolojinin sıklıkla vurguladığı gibi, Szeletian'ın yaprak

biçimli Moustérien alet endüstrilerinden ortaya çıktığı Orta Avrupa olgusu ile örneklendirilebilirken, Bohunician bölgedeki daha erken dönem Moustérien alet endüstrileriyle ilişkili değildir (Bar-Yosef, 2002:370).

Szeletian için kullanılan terminolojinin kökenleri üzerinde herkes uzlaşmamaktadır, ancak Moustérien'in daha geç tarihli bir versiyonu olması olasılığı vardır. Szeletian'ın Avrupa'nın kuzey bölgelerine yayılması, yeni iklimsel koşullara adaptasyonu sağlayan değişimlerin ve iletişim araçları gibi belirli yeniliklerin kültürel ilişkilerle geliştiği görüşünü desteklemektedir. Benzer yorumlar, tamamı Bachokirian gibi doğudan gelen İlk Üst Paleolitik unsurları tarafından etki altında bırakılmış ve daha erken bir kronoloji gösteren Jermanowician, Bryndzenian ve Streletskian tanımlamaları açısından da geçerli olabilir. Görüldüğü gibi böyle yerel tanımlamalar da sıklıkla kullanılabilir (Kozłowski, 2000:81).

Aurignacien teriminin kullanım ve tanımı belirsizdir. Batı Avrupalı araştırmacılar genellikle Aurignacien'in Cro-Magnon'ların ilk kültürü olduğu konusunda genel olarak uzlaşırlar (Otte ve Kozłowski 2001:58). Radyometrik tarihlerin yorumlarının farklılık göstermesine rağmen, Avrupa'daki en erken Aurignacien için G.Ö. 38.000 ya da 36.000 yıl öncesine karşılık gelen bir tarih kullanılmaktadır. Bu da Cro-magnon'un ilk kültürel izlerinin Yakın Doğu'da Üst Paleolitik'in başlangıcından birkaç bin yıl sonrasına ait olduğu anlamına gelmektedir. Yakın Doğu, yaklaşık G.Ö. 36.000 yıl öncesinde, Emiran'dan (geçiş endüstrisi) Erken Ahmarian'a geçişe zaten tanıklık etmişti. Bunun anlamı Üst Paleolitik'in Doğu Akdeniz'de daha erken ve Batı Avrupa'da daha geç başladığıdır.

Benzer bir zaman ve coğrafi yörünge, Orta Asya bölgesinde Hazar denizinin ötesinde ve kuzey Asyadan daha doğuya doğru çizilebilir. Eğer Altay dağlarındaki bir arkeolojik alan olan Kara Bom'dan elde edilen tarihler verilen değerlerde kabul edilirse, Üst Paleolitik'e doğru evrilme Asya'nın bu kısmında Avrupa'dan daha hızlıdır. Sonuç olarak Aurignacien'in Cro-Magnon'ların ilk kültürü olduğu düşüncesi bazı soru işaretlerine sahiptir (Bar-Yosef, 2002:372).

Aurignacien terimine ilişkin ikinci belirsizlik ise, yetersiz sayıda veri olmasına rağmen bazı buluntu topluluklarının Aurignacien olarak adlandırılmasıdır. Bu terimin kullanımı, Fransa'daki belirli bir alet endüstrisi ile başlamıştır. Buradaki sorun, bir buluntu topluluğunu terminolojik açıdan Aurignacien olarak değerlendirilmesi için gerekli minimum alet tipi sayısının ne olduğudur. Dilgiciklerin çıkarıldığı omurgalı, dar çekirdekler gibi tek bir tipin kullanımının buluntu topluluklarını Aurignacien olarak tanımlanmasını haklı çıkartması zordur. Bu tipten çekirdek yongalama teknikleri, Kafkasya'daki 20 bin yıllık radyokarbon tarihleri içeren Üst Paleolitik seviyeler ve Yakın Doğu'daki 17-15 bin yaşındaki Kebaran buluntu toplulukları gibi farklı coğrafi alanlardan bilinmektedir. Bununla birlikte, doğu Akdeniz kıyı bölgeleri boyunca Yakın Doğu Aurignacien'inin varlığı; omurgalı ön kazıcılar, Dufour dilgicikleri, dibi yarık kemik uç, geyik boynuzu nesnelere ve geyik dişi kolyeler içeren buluntu topluluklarına dayalıdır (Bar-Yosef, 2002:373).

Sonuç olarak, ilgili terminolojinin dikkatli ve uzlaşmalı bir şekilde kullanılması gerekliliği çok açıktır. Özellikle geçiş evresi içeren alanlara yönelik

terminolojik belirsizlikler literatür tarama süreci boyunca yoğun olarak gözlemlenmiştir.

1.4.3. Kronolojik Sorun

Buluntunun, geçiş evresi ile ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceğinden, tarihlendirme için uygun kriterlerin ve metodun ne olduğuna kadar geniş bir alana yayılan sorunlar, Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş ile ilgili tartışmaların kronoloji ile ilgili kısmını oluşturmaktadır.

Neanderthalin dünya sahnesini terk ediş tarihi, başlangıçta radyokarbon yöntemi yardımıyla incelemeye başlanmıştı. Yöntemin yaygın olarak kullanılmaya başlanması bir devrim olarak sayılmaktadır. Yöntemin mantığı açıktır. En yaygın elementlerden biri olan karbon (C) doğada ^{12}C , ^{13}C ve ^{14}C olarak üç izotop halinde bulunmaktadır. ^{12}C 'nin tersine ^{14}C radyoaktiftir ve yarı ömrü 5730 yıldır. Yani belli bir miktarı 5730 yıl içinde yarıya iner; öteki yarısı Azot 14'e kimyasal simgesiyle ^{14}N 'e dönüşür (Klein ve Edgar, 2002: 209).

Normalde dünyamızda ^{14}C çoktan tükenip gitmiş olmalıydı ama atmosferdeki ^{14}N , kozmik ışınlarla tepkimeye girerek ^{14}C miktarını sürekli tazelenmesini sağlamaktadır. Genelde karbon bitkilere atmosferdeki karbondioksitten, hayvanlara ise yedikleri bitkilerden ve diğer hayvanlardan geçer. Bitki ve hayvan fizyolojisi dokuyu oluştururken karbonun ^{12}C ya da ^{14}C oluşuna bakmadan kullanır. Yani tüm canlılarda $^{12}\text{C} / ^{14}\text{C}$ organizma öldüğünde karbon özümsemesi durur ve ^{14}C 'ün ^{12}C 'ye oranı, doğrudan ^{14}C 'ün yarı yaşına orantılı

olarak düşmeye başlar. Yani bir kömür parçası veya kemikten çıkarılan çözünmeye başlamış organik maddede saptanacak $^{14}\text{C} / ^{12}\text{C}$ oranı, ister hayvansal ister bitkisel olsun o canlının ölüm tarihi elde edilebilir (Klein ve Edgar, 2002: 210).

Son Neanderthallerin yaşının belirleme çalışmalarındaki problemlerden biri, radyokarbon yöntemi kullanılırken, kozmik ışın yoğunluğundaki dalgalanmalar nedeniyle atmosferdeki ^{14}C oranının zaman içinde nasıl değiştiğinin saptanmasıdır. ^{14}C 'ün çok kısa olan yarı ömrü ve organik maddenin gömülü olduğu yerde zamanla topraktan karbon çekme olasılığı en önemli engel olarak kabul edilebilir. Çürüyen bitkilerden zemine karışan humik asitin etkisi, özellikle yaşı 20.000-25.000 yıldan daha eski buluntularda kendini göstermektedir. Yaşı bunu aşan organik maddenin canlıyken gövdesinde bulunan ^{14}C 'den pek bir iz kalmamış olur. Ayrıca zaman içinde eklenecek eser miktarda ^{14}C , deney değerini önemli ölçüde saptırır (Klein ve Edgar, 2002: 211).

Oranın fazlalığı kalıntının çok daha yakın zamana ait olduğu sanısını uyandırır. Matematik olarak hesaplanabilen bir örnek verilecek olursa, gerçek yaşı 67.000 yıl olan fosile % 1 oranında karbon eklenmiş olsa deney sonunda yaş 37.000 yıl olarak görülür. Hiçbir laboratuvar, karbondaki sonradan sızma oranını ayırt edememektedir. Gerçi kömürdeki bulaşma, kemik proteinine göre çok daha azdır ama bu farktan pek yararlanılamamaktadır. Çünkü 25.000 yıl eşiğinden kalmış yanmış kömür kalıntısı çok seyrek bulunmaktadır. Son Neanderthalin G.Ö. 30.000-25.000 eşiğinde yaşadığı kabul edilmektedir (Klein ve Edgar, 2002: 211). Radyokarbon tekniği zaman zaman bu dönem için doğru tarihleme saptamakta

yetersiz kalmaktadır. Daha sonraki sızıntılar ayırt edilemediğinden, tarihleme çalışmaları sonunda stratigrafik pozisyonu şüpheli olan bir buluntu G.Ö. 30.000 tarihini verirken bu sorunlar yüzünden gerçek yaşı çok farklı olabilmektedir (Zilhaõ, 2001:43).

Radyokarbon yöntemi, Rusya'da Mezmaiskaya ve Hırvatistanda Vindija mağaralarından çıkarılan Neanderthal kemiklerine doğrudan uygulanmıştır. Her ikisinden de yeterli Neanderthal DNA'sı sağlanmıştır. Tarihlendirme sonuçları çerçevesinde Mezmaiskaya Neanderthal çocuğunun yaşı 30.000 olarak tespit edilmiştir. Vindija kemikleri üzerine yapılan analizler ile G.Ö. 29.000 - 28.000 tarih aralığında bölgede Neanderthallerin varlığını halen sürdürmekte olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu iki değer gerçek olarak kabul edilecek olursa Neanderthallerin bu bölgelerde modern insan nüfusları veya Üst Paleolitik unsurlarıyla en azından 6000-7000 yıl birlikte yaşamış olması gerekmektedir (Klein ve Edgar, 2002: 211).

Kısacası Neanderthallerin, yeni gelen Cro-Magnon'a karşı kendini bu kadar yıl boyunca koruduğunu kabul etmek gerekmektedir. Öte yandan ölçümlere esas olan karbon oranında eser miktarda da olsa sonradan bir bulaşma olduğu varsayılsa, Neanderthallerin aslında 8000-10.000 yıl daha eski olabileceği gerçeği ortaya çıkar. O zaman her ikisinin aynı yaşam alanında nasıl olup da binlerce yıl birlikte var olabildiklerini tartışmaya gerek kalmaz. Sonradan karbon geçişi her koşulda var olabileceği için çoğu araştırmacı radyokarbon yöntemiyle G.Ö. 25.000-30.000 yıl öncesine tarihlenmiş tüm kalıntıları belirtilen yaştan çok daha eski olarak görmektedir. Yerleşkenin birinde radyokarbon çözümlemesi sonucunda seviye yaşı

ile buluntu yaşı birbirini tutmazsa veya alt tabakada bulunan üst tabakadakinden daha yakın zamana ait çıkarsa, doğruya yakın olan tarih daha eski olandır (Klein ve Edgar, 2002: 212). Mezmaiskaya örneğindeki durumda bununla örtüşmektedir. Neanderthal çocuğunun ortaya çıkarıldığı seviyenin üstünde olan Üst Paleolitiğin erken evrelerine ait seviyelerdeki ocak kalıntısının radyo karbon tarihlemesi 32.000 yıla yakın bir tarih vermiştir (Golovanova ve diğ., 1999:81). Bu durumda Neanderthal çocuğun yaşının aslında 32.000'den daha geç bir tarihe ait olması gerekmektedir. Bu durumda Neanderthal ile Cro-Magnon'un binlerce yıl bu bölgeyi ortak paylaştığı savı, bu tür açmazlarla karşılaşmaktadır (Zilhaõ, 2001b:44).

Geçiş evresinin tespit edildiği birçok farklı coğrafyada bu ve buna benzer bazı kronolojik sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Sonradan karbon geçişi olma olasılığı nedeniyle yaklaşık tarihlendirme için stratigrafik yapının çok iyi gözlemlenmesi gerekmektedir. Özellikle tabakalaşmanın düzenli olup olmadığı veya erozyona maruz kalmış şüpheli katlaşım unsurlarının göz önünde bulundurulması ve tekno tipolojik ayrımların çok iyi analiz edilmesi, yaklaşık tarihlendirmede göz önüne alınması gereken önemli konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5. Yöntem

Yapılan Tez çalışması tamamiyle literatür taranması yöntemiyle hazırlanmıştır. Deneysel bir çalışma veya tez konusu ile ilgili olarak herhangi bir arkeolojik materyal üzerinde tipolojik veya teknolojik analiz yapılmamıştır. Bu nedenle, sadece literatüre dayalı çıkarsamalarda bulunmak, zaman zaman tez hazırlama sürecinin çok zor ilerlemesine neden olmuştur.

Tez konusunu oluşturan “geçiş” kavramı, kuramsal olarak yaklaşıma uygun birçok bileşenden oluşmaktadır. Bu nedenle özellikle son yirmi yıl boyunca bu geçiş kavramı üzerine biyolojik, antropolojik ve kültürel açıdan gerek hipotetik gerekse ampirik birçok yaklaşım sergilenmiştir. Bunların sonucunda Pleistosen Arkeolojisi ile ilgili farklı ekoller ve anlayışlar tarafından konu ile ilgili olarak birçok “model” ve “hipotez” tartışılmış ve tartışılmaktadır. Tez çalışmasında kurgusu çok zor yapılabilen bu evreye ilişkin sorunlar ele alınarak, ilk olarak kuramsal açıdan araştırma sorununun ne olduğu belirlenmeye çalışılmış daha sonra geçiş evresi bütün bileşenleri ile ele alınmıştır. Bunu takip eden bölümde sırasıyla geçiş ile ilişkilendirilen yontma taş endüstrilerin tekno-tipolojik analizleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durularak evre süresince elde edilen somut deliller yorumlanmıştır. Anadolu ve yakın coğrafyasında geçiş evresi; tespit edilmiş buluntu alanları, daha önce ortaya konmuş modeller ve hipotezler çerçevesinde ele alınarak tartışılmış ve rafine bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Özellikle tez hazırlama süreci boyunca, bilişsel ve morfolojik farklılaşmanın evreyi nasıl şekillendirdiğini anlamak ve bir kurgu oluşturabilmek için çok geniş bir perspektiften bakma çabası içine girilmiştir. Evrenin, bütün bileşenleri ile birlikte çok derin bir dinamiğe sahip olduğu gerçeğini göz ardı etmeden yorumda bulunmak en doğru yaklaşım tarzı olarak benimsenmiştir.

Tez çalışması gerek elektronik ortamda gerekse kütüphane çalışmaları şeklinde ayrıntılı bir literatür taraması ile gerçekleştirilmiştir. Elektronik ortamda ulusal ve uluslararası üniversitelerin arkeoloji enstitülerinin kaynak veri tabanları

kullanılmıştır. Daha sonra bu veri tabanlarından “Orta Paleolitik”, “Üst Paleolitik” ve “Geçiş” terimleri daha ayrıntılı bir şekilde araştırılarak konuyla direkt bağlantılı kaynaklara ulaşılmıştır. Tez hazırlama süresince konu ile ilgili verilere;

- Konu ile ilgili tek veya çok yazarlı kitaplardan (İngiliz, Amerikan ve Fransız Arkeoloji Enstitüleri kütüphaneleri),
- Süreli yayınlardan (Journal of Anthropological Research, Current Anthropology, Evolutionary Anthropology, American Journal of Archaeology, Journal of Archaeological Science, Cambridge Archaeological Journal, Journal of the Israel Prehistoric Society, Paléorient, Antiquity, L'Anthropologie, Journal of Field Archaeology, Journal of Human Evolution, Journal of World Prehistory, Proceedings of National Academy of Science, Quaternary Science, American Anthropologist, Annual Review of Anthropology, Scientific American, British Archaeological Research (B.A.R.), Anatolian Studies, DTCF Dergisi, Türk Arkeoloji Dergisi, Belleten, Anadolu/Anatolia),
- Konferans-Sempozyum bildiri metinlerinden (Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Yayınları),
- Araştırmacı-akademisyenlere ait web sayfalarında bulunan bilimsel makalelerden,
- Ücretli bilimsel makale veritabanı bulunan internet sitelerinden,
<http://www.sciencedirect.com>; <http://www.jstor.org>; <http://www.elsevier.com>
- Konu ile bağlantılı Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinden (ÖSYM tez veritabanı) ulaşılmıştır.

2.BÖLÜM

BÜTÜN YÖNLERİ İLE ORTA PELOLİTİK'TEN ÜST PALEOLİTİK'E GEÇİŞ EVRESİ

Özellikle son çeyrek yüzyıl boyunca, Paleolitik Dönem ile ilgili en fazla ilgi çeken tartışma konularından biri, Neanderthallerin tarih sahnesinden çekilişi ve Avrupa'da genellikle Cro-Magnon'lar olarak söz edilen modern insanların veya bazı terminolojilerde kullanıldığı gibi fosil Homo sapiensler'in dünya üzerindeki yayılımlarıdır. Bu tartışmalarla ilgili Arkeolojik kayıtların nasıl yorumlanacağı konusundaki düşünceler, yani bir nüfusun yayılması ve diğerinin yok olması, hem bugünkü nüfuslardan elde edilen moleküler ve nükleer genetik veriler, hem de birkaç arkaik DNA örneği tarafından alabildiğine etkilenmiştir. Bundan dolayı, konu artık Neanderthallerin modern insanlara doğru evrimleşip evrimleşmediği değil, ama bu farklı iki nüfusun arasındaki etkileşimin ne olduğu ve Avrasya'nın bir tarafından öbür tarafına tanımlanan, özellikle G.Ö. 50.000 - 40.000 arası döneme tarihlendirilen arkeolojik buluntuların yorumlanmasında, bu iki farklı türün rol dağılımının ne olduğudur.

Sürece ilişkin bu buluntular, geleneksel olarak Geç Orta Paleolitik ve İlk veya Erken Üst Paleolitik'e atfedilir. Açık bir kültürel ve kronolojik anlayışı elde etmenin tek yolu eski kazı ve araştırmalardan elde edilen, ne olduğu belirsiz sonuçları bir kenara bırakarak, Batı Asya ile Batı Avrupa arasındaki bölgenin bir ucundan diğer ucuna, buluntu yerlerini test etmektir. Bu aşamada buluntuların tafanomisi ve bağlamını, yalnız yontma stratejilerine değil, "aletler" gibi arkeolojik sınıflandırmalara göre tanımlanmış nesnelere belirli tiplerine de dayanan, bütün

kültürel varlıkların açık bir tanımıyla birlikte dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede saha ve laboratuvar gözlemleri, güncel tartışmaların odağında olan, bir nüfusun yayılması ve bir başkasının yok olmasıyla ilgili etkili yorumlara veri sağlayabilir.

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş, modern insan kökenlerinde kritik bir dönemi temsil etmektedir. Bu kısa süre boyunca önemli kültürel ve biyolojik değişiklikler kaydedilmiştir. En belirgin olanları sanatın ve işlenmiş kemik teknolojisinin ortaya çıkması ve yayılması; dilgisel yongalama stratejilerinin yaygınlaşması, taş alet morfolojisinin çeşitlenmesi ve hammadde kullanımında ve bilişsel kapasitedeki artıştır (Klein, 2000:28).

2.1. Geçiş Evresi'nin Yaratıcılarına Genel Bir Bakış

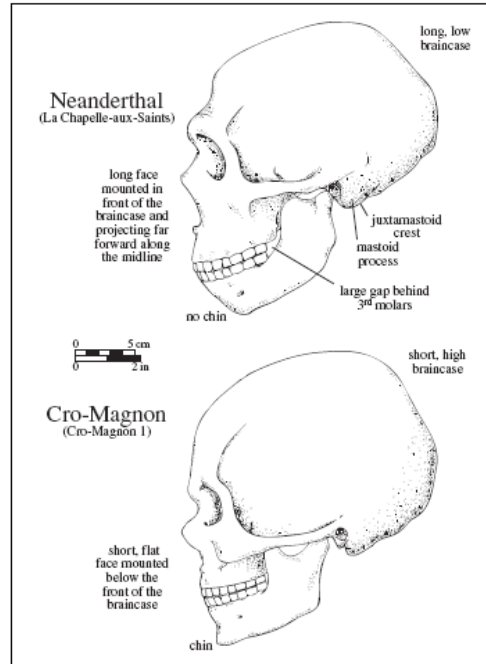
2.1.1. Homo neanderthalensis

Almanya'da Neander vadisi boyunca uzanan yamaçlarda 1856 yılında kireçtaşı ocaklarında tesadüf eseri bulunan kemiklerin günümüze kadar devam eden araştırmaların odağında bulunacağını o zamanlarda tahmin etmek zordu. Daha sonra, Avrupa'nın birçok bölgesinden ele geçirilmeye başlanan Neanderthal'e ait vücut kemikleri ve maddi kalıntıları, insanın biyolojik ve kültürel evrimini anlamaya ve kurgulamaya yönelik tartışmaların kapısını sonuna dek aralamıştır (Klein, 2000:25).

Neanderthal bazen ilkel, diğer bir deyişle modern insan olma eşiğindeki tür olarak adlandırılır; bu yargı bir bakıma doğrudur. Daha tutarlı bir ifade aranacaksa ilkel yerine farklı da denebilir. Neanderthal, anatomi olarak birçok bakımdan modern Homo sapiens'den çok daha özelleşmiş bir türdür. Yani son ortak atamızdan

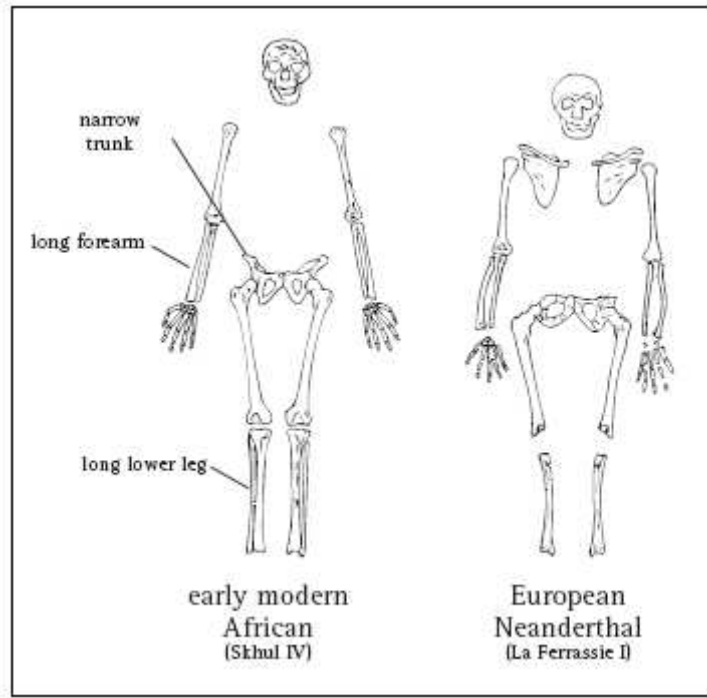
evrimleşirken modern'lerden daha fazlasını yaşamış olmalıdırlar. Ortak atanın 500-400 bin aralığında Afrika ve Avrupa'da yaşamış olan Homo heidelbergensis olduğu kabul edilmektedir (Stringer ve Andrews, 1988:1264; Stringer, 1998:32).

Kafatası ve yüz olarak Neanderthal kendine has bir takım özellikler sergilemektedir (Şekil 2.1). Bu özellikler topluca ele alındığında başka hiçbir insan grubunda var olmadıkları görülmektedir. Özellikle tek tek ele alınıp karşılaştırıldığında bile bunların izi ancak Neanderthal'den hemen önce Avrupa'da yaşamış olan insan türlerinde görülmektedir. Bu açıdan 300 bin yıllık Sima de los Huesos fosilleri mükemmel bir örnek olarak kabul edilebilir. Sima insanı temel noktalarda Neanderthal'i andırıyordu. Bu nedenle Neanderthallerin atası olarak kabul edilme eğilimindedirler. Neanderthallere ait özellikler çağdaşı olan Afrika ve Asya arkaik nüfuslarında görülmemektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuç; Neanderthal'in evrim yolunda başka bir izi takip ettiği yönündedir (Klein ve Edgar, 2002:175).

Şekil 2.1. Neanderthal ve Cro-Magnon Kafatası Morfolojisi (Klein ve Edgar, 2002: 174)

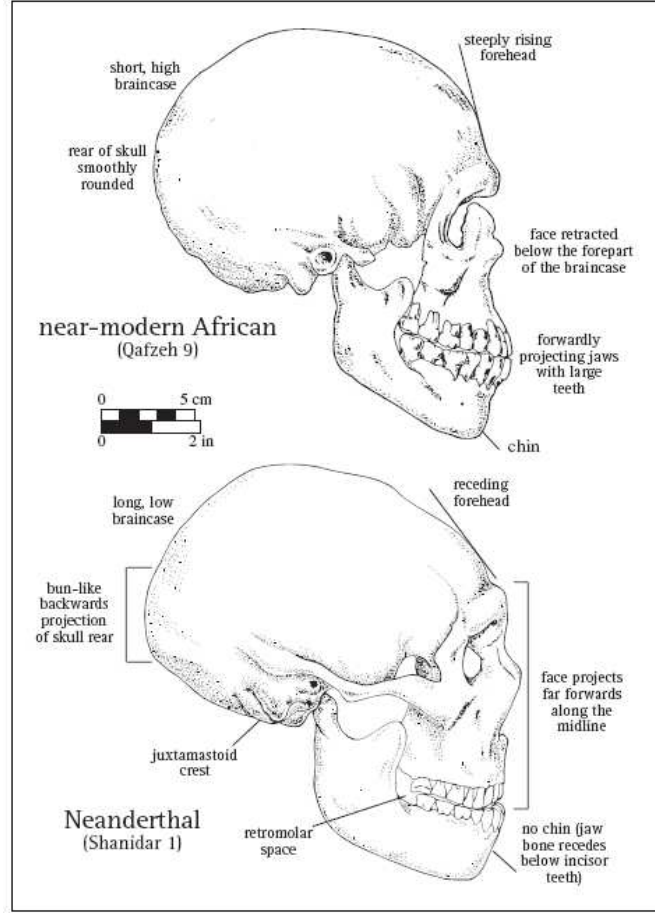
Neanderthal gövdesi, nitelik bakımından olmasa da nicelik olarak farklıdır (Şekil 2.2). Neanderthal, günümüz insanının evrim sürecinde ele alınmakla birlikte tarihsel insan çizgisinin biraz dışında tutulurlar. Neanderthal, İnüitler gibi geniş gövdeli, kısa kollu, kısa bacaklıydı hatta ölçüler her iki bakımdan aşırıydı (Klein ve Edgar, 2002:175). Neanderthallerin neden böyle bir yapıya sahip olduğu, belki iklime uyum gereğine bağlayarak açıklanabilir. 400 bin yıl evresinde Neanderthal Avrupa'da evrildiği sırada yerküre iklimi devreler halinde buzul çağı ile çözülüp ısınma arasında gidip geliyordu. Ortalamada buzul çağları çok daha uzun sürüyordu.

Şekil 2.2. Erken Modern Afrikalı ve Avrupalı Neanderthal vücut morfolojisinin karşılaştırılması (Klein ve Edgar, 2002: 227)

Isının bilinen dünya ortalamasını yakaladığı dönemler seyrek ve kısaydı. Buradan Neanderthallerin varlığını temel olarak soğuk ile çok soğuk arasında dalgalanan iklim koşullarında sürdürdüğü sonucu çıkarılabilir. Dolayısıyla geniş yapılı gövde ısıyı daha iyi korur. Benzer biçimde kısa kol ve bacaklar ısı kaybını önler. Özüne

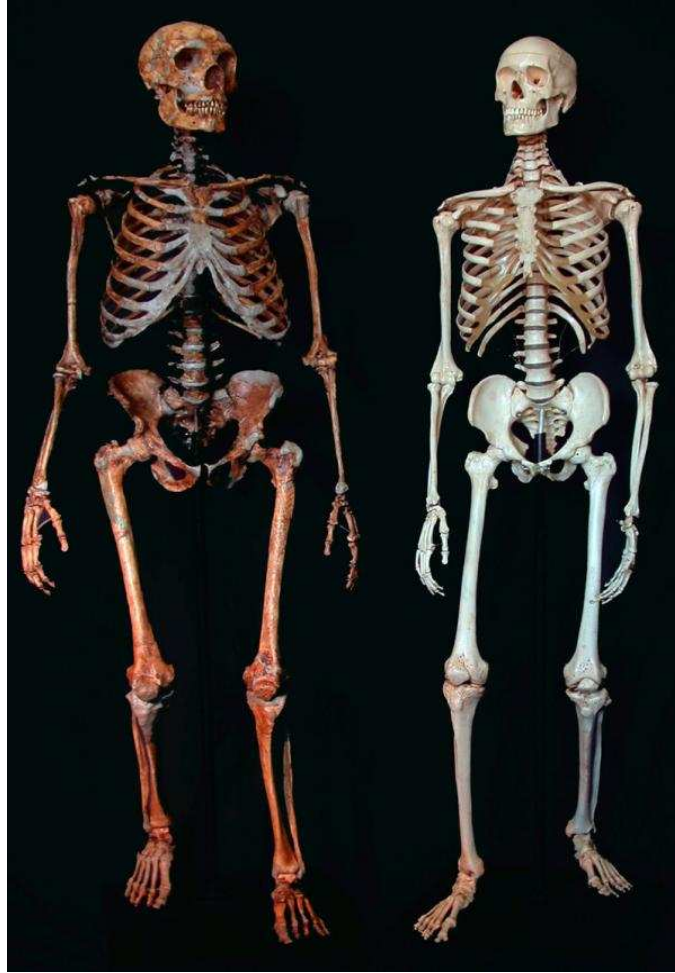
inilirse, Neanderthal gövdesi evrimleştiği soğuk iklim koşullarına uygun oranlarda gelişmiştir (Klein ve Edgar, 2002:178).

Şekil 2.3. Yarı Modern Afrikalı ve Neanderthal kafatası morfolojisinin karşılaştırılması (Klein ve Edgar, 2002: 226)

Neanderthal taş işçiliğinde alet çeşidi göreceli olarak sınırlıdır ve incelik gerektiren ustalıktan yoksundur. Et kesme, ağaç kesme, deri işleme gibi değişik aktiviteleri tek bir alet tipiyle yaptıklarını, buna karşılık modern ardılarının işin gereğine uygun, geniş bir alet yelpazesine sahip oldukları düşünülebilir. Bazı bilim çevreleri, “Neanderthallerin elinde biraz daha gelişkin aletler olsaydı, hızla modern insan eşiğini atlayabilirlerdi” yorumunu getirmektedirler. Bir başka değerlendirme ise Neanderthaller’de anatomik özelliklerin tek tek bireylerde oluşup geliştiğini ama

genetik yolla sonraki kuşaklara taşınmadığını ileri sürmektedir. Buradaki çarpıcı nokta günümüz insanında Neanderthal geni bulunmaktadır. Demek ki modern insana ulaşan koldan genetik olarak önce Neanderthal ayrımlandı, ardından modern insan farklılaşmalara uğrayarak günümüze kadar ulaştı (Klein ve Edgar, 2002:180).

Şekil 2.4. Neanderthal-Anatomik Açıdan Modern İnsan fizyolojik görünümü
(<http://www.sciencedaily.com/releases/2007.09.070912154630.htm>)

Modern insanının kökeni üzerinde sürdürülen mtDNA araştırmaları, günümüz insanında, eski Avrasyalıdan yani ne Neanderthal ne de Asyalı çağdaşı Homo erectus'tan kalma gen olmadığını açığa çıkarmıştır Avrupa'nın her yanına dağılmış olan Neanderthallerin kendi aralarındaki benzerlik bağı, Avrupalı olsun olmasın diğer tüm insanlara oranla, çok daha güçlüydü. Fosil DNA dizinlerinin kanıtladığı

üzere Neanderthaller tarihsel dönemin insanına mtDNA katkısı yapmamıştır (Klings ve diğ., 1997: 22).

2.1.2. Cro-Magnon veya Anatomik Açıdan Modern İnsan

Bu insan türüne ait kalıntılar ilk olarak 1868'de Fransa'da Cro-Magnon adlı bir kaya altı sığınağında Üst Paleolitik karakter gösteren bir grup buluntu ile birlikte ele geçmiştir. Tür, adını bulunduğu yerden alarak modern insanın simgesi haline gelmiştir. Cro-Magnon ile birlikte yeni bir beyin hacmi, yeni bir teknoloji, yeni bir fiziksel yapı, daha ilginç simgelerle anlatım tarzı ve davranış açısından modern karakterlerle şekillenmiş yeni bir kültürel evre de başlamıştı.

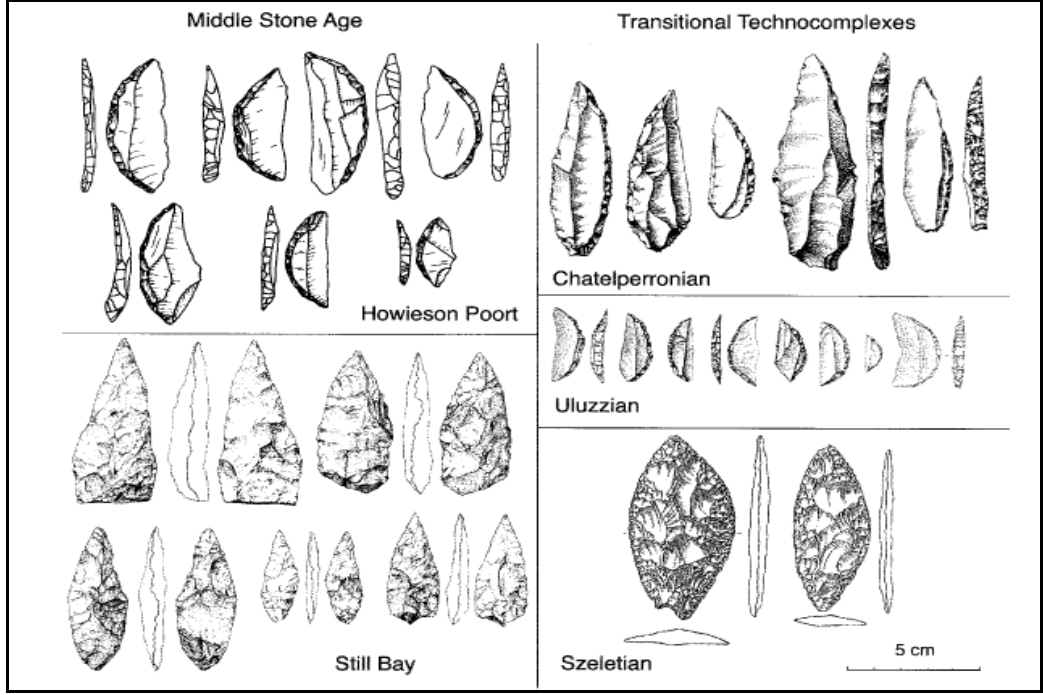
Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi Fosil DNA dizinleri üzerine yapılan mtDNA araştırmaları, modern insanların, Neanderthaller ile genetik bir bağının olmadığını göstermiştir (Klings ve diğ., 1997: 22). Modern insanın kökeni ile ilgili araştırmaların sayısı yarım asrı aşan bir süre içerisinde artarak devam etmektedir. Araştırmalar, çeşitli modeller ve hipotezler çerçevesinde şekillenmekle birlikte, tarihlendirmeleri G.Ö. 70.000-160.000 yıllarını veren birçok iyi korunmuş fosil ve maddi kültüre ait veriler, kökenin Afrika'dan olma olasılığı üzerinde ortak bir görüş benimsenmesine neden olmaya başlamıştır. Tez çalışmamızın diğer bölümlerinde kökene ilişkin birçok görüş ayrıntılı olarak tartışılacağından, bu başlık altında Cro-Magnon'un temel fiziksel özelliklerine kısaca değinilecektir.

Cro-Magnon, Neanderthal'den farklı olarak uzun bir fiziksel yapıya (ortalama 1.77m) sahiptir (Şekil 2.4). Ortalama 1400 cm³ beyin kapasitesi, daha az

kaba ve yuvarlak bir beyin kutusu temel farklılıkların başında gelmektedir. Alın geniş ve diktir. Kaş kemerleri fazla bir çıkıntı yapmamaktadır (Şekil 2.1). Alt çenenin ön kısmında Neanderthallerde görülmeyen bir çıkıntı (menton) mevcuttur. Vücut daha narin ve kas tutunma yüzeyleri daha dardır. Kol ve bacak kemiklerinin metrik oranları Neanderthal'e göre daha orantılıdır (Özbek, 2007: 203) .

2.2. Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçişin Doğası

Konuya belki de “ hangi olgu geçişsel olarak nitelendirilebilir ?” sorusunu sorarak başlamak gereklidir. Geçişsel terimi çoğu kez bir şekilde, daha iyi tanımlanmış iki birim arasında köprü kurar gibi görünen kronolojik, taksonomik ya da stratigrafik yapılar için kullanılır. Bu terim ile Pleistosen Dönem Arkeolojisi'nde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş ile ilgili tartışmalarda sıklıkla karşılaşılır. Terimin arkeolojik bir buluntu topluluğunu tanımlayan kullanımı, Üst Paleolitik'e doğru evrilme ve anatomik olarak modern insanın kökenleri ile ilgili konularda net bir fikir vermektedir. Aslında modern davranış biçimlerine neden olan radikal bir davranışsal ve anatomik değişimi içeren modelleri savunanlar, bir buluntu topluluğu ya da bir fosili, geçişsel olarak tanımlamaya daha eğilimlidir. Anatomik ve davranışsal olarak modern insanlarla ilgili tek bir Afrika kökeni senaryosunu destekleyenler ise, yukarıda belirtilenin tam tersine, buluntu grubunu veya fosili geçişsel kavramına uzak bir şekilde modern ya da arkaik olarak tanımlama eğilimindedirler (Kuhn, 2003:61).

Şekil 2.5. Afrika Orta Taş Çağı ve Avrupa'nın Geçişsel Endüstrilerine ait örnekler (d'Errico, 2003:193)

Terim geniş ölçüde kullanıldığı halde, Pleistosen dönem araştırmacıları bir şeye geçişsel deme yoluyla, kastettikleri şeyi nadiren bütün bileşenleri ile birlikte açıklamışlardır. Burada çoğu kez, bir endüstri ya da buluntu topluluğunun filogenetik ve kültürel anlamı, buluntuları geçişsel yapan her türlü koşul göz ardı edilerek oluşturulmaktadır.

Geçişsel birimleri araştırmanın amacı, başka buluntu toplulukları veya kompleksler arasındaki doğrudan tarihsel ya da kültürel filogenetik bağlantıları gösteren buluntu toplulukları ya da kompleksleri tanımlamaktır (Şekil 2.5). Bir buluntu topluluğunun hangi çerçevede geçişsel olarak nitelendirilebileceğine bakacak olursak kimi araştırmacıların, aşağıdaki saptamaları yaptıkları görülür:

1- Geçişsel bir buluntu topluluğu, kronolojik ve stratigrafik olarak Orta ve Üst paleolitik arasında yani ara bir evrede bulunmalıdır. Kabaca G.Ö 50.000-40.000 arası bir tarih, kabul edilebilir bir evreyi işaret eder. Ne yazık ki kesintiye uğramamış stratigrafik katlaşımalar yaygın değildir, bundan dolayı yapısı bozulmamış tabakalardan elde edilecek radyometrik tarihler ve endüstri karakteristiğinin uyuşması gereklidir (Kuhn, 2003:62).

2- Geçişsel buluntu toplulukları, ya tipik Orta ve Üst Paleolitik özelliklerinin bir karışımını ya da arada bulunan özellikleri göstermelidir. Tercihen, öğelerin basit bir karışımı olarak mevcut olan her ikisi, hem tipolojik ve teknolojik yansımaları hem de evrimle ilgili süreçleri içeriyor olmalıdır. Sanat ya da süsleme gibi bazı özellikler sadece mevcut ya da değil temeli üzerine kurulurken diğer özellikler, özellikle taşımalık üretim teknolojileri, daha olası bir biçimde, ara formlar göstermek için vardır. Davranış tarzının tüm boyutlarının uyum içinde değiştiği umulmamalıdır. Her ne şekilde meydana gelirse gelsin, Orta-Üst Paleolitik geçişinin doğası bakımından bir mozaik olduğu kesinlikle saptanmış gözükmektedir (Kozłowski, 1990:422).

3- Bir buluntu topluluğunun teknolojik ya da tipolojik olarak, Orta ve Üst Paleolitik arasında yani diğer bir deyişle ortada bir yerlerde olması yeterli değildir. Tarihsel bağlantılar da önemlidir. Bu nedenle, geçişsel bir birimin yerel Orta Paleolitik'ten türemeyi göstermesi ve onların da yerel bir Üst Paleolitik'e doğru evrilmesinin izlerinin tespit edilmesi önemlidir. Levallois Teknolojisi ve veya prizmatik dilgiler gibi genel özellikler, başka yerlerdeki daha erken ya da daha geç

endüstrilerle bazı bağlantıları ancak tek başlarına kanıtlayabildikleri için yeterli değildir. *In-situ* bir geçişi kanıtlamak için, buluntu topluluğu, aynı bölgedeki daha erken ve daha geç endüstrilerin, belirli özelliklerini yansıtıyor olmalıdır. Yani yerel süreklilik önemli bir noktadır (Kuhn, 2003:62-63).

4- Bir geçiş, daha kararlı ya da uzun süren iki durum arasında köprü kuran, görece kısa ömürlü bir durumdur. Adlandırmaya sadık kalmak için, geçişsel endüstriler, görece kısa zaman sürelerini temsil etmelidir (Kuhn, 2003:63).

Birçok bakımdan Güneybatı Asya'nın İlk Üst Paleolitik'i, Orta ve Üst Paleolitik arasında köprü kuran bir prototip geçiş endüstrisidir. Buna yönelik ilk gözlemler, 20. Yüzyıl'ın başlarında tanımlanmıştır. Neuville ve Garrod gibi araştırmacılar, Orta ve Üst paleolitik özelliklerinin açık bir karışımını net bir şekilde tanımlamışlardır (Garrod 1951-1952:124). Birçok Prehistorik Arkeolog için, Orta ve Üst Paleolitik teknolojik özelliklerinin, Boker Tachtit, El Wad ve Ksar Akil gibi buluntu yerlerinde tespit edilmiş buluntu grupları içinde çıkması, onları "Geçişsel" olarak adlandırmak için yeterliydi (Garrod 1951-1952:125). Başkaları ise bu terminolojinin fazlasıyla varsayımsal olduğunu iddia etmiştir. Kuhn ise (2003:63), Hangi evreye yerleştirileceği kesin olmayan bazı sorunlu buluntu topluluklarının Orta ve Üst Paleolitik arasındaki bir evreyi temsil edebileceğini ama bu durumun bir tanımlama ile şartlandırılıp, sınırlandırılmaması gerekliliğinden hareketle, daha tarafsız Ön veya İlk Üst Paleolitik teriminin kabul edilmesini önermektedir.

İlk Üst Paleolitik'in en göze çarpan özelliği taşımak üretim tekniklerindeki Orta ve Üst Paleolitik bileşenlerinin dikkat çekici ortaklığıdır. Bu durum daha çok sert vurgaçlar yardımıyla prizmatik çekirdeklerden çıkarılmış klasik dilgiler ile bir karışım gösteren Levallois uçlarını ve dilgilerini andıran taşımakların yüksek orandaki sıklıklarında görülür (Kuhn, 2003:64). Bazı araştırmacılar, Levant Bölgesi'nde ve diğer başka yerlerdeki bu tür olguyu tanımlamak için, "Levallois Leptolitik" terimini önermiştir (Marks ve Ferring, 1988:64).

Dönem üzerine yapılan araştırma sonuçları temel alındığında Levant'ın İlk Üst Paleolitik, Orta ve Üst Paleolitik arasında, geçişsel olmak için doğru bir stratigrafik konumda görünmektedir. Ksar Akil, Antelias, Umm el Tlel, Üçağzlı ve El Wad'da İlk Üst Paleolitik, Moustérien ve daha klasik Erken Üst Paleolitik (Ahmarien ya da Aurignacien) tabakaları arasında katlaşır. Bu tabakalarla ilgili radyometrik tarihler görece az sayıdadır. Boker Tachtit'teki katlaşımın dibindeki I. tabaka'dan elde edilen tarihler, G.Ö. 46.000 ve 47.000 civarına denk düşmektedir (Tostevin 2000:102).

Ksar Akil'in teknolojik göstergelerindeki aşamalı değişim tarafından desteklenir gibi görünen bir iddia, İlk Üst Paleolitik'in doğrudan Ahmarien'a evrildiği konusunda kuvvet kazanmaktadır (Bergman 1988:225). Üçağzlı Mağarası ve Tor Sadaf'taki son çalışmalara yönelik sonuçlar Ksar Akil'deki devamlılıkla tutarlılık göstermektedir (Kuhn ve diğ.,1999:515). Levallosien benzeri tekniklerden, yumuşak vurgaç ya da indirekt yongalama biçimlerinden, daha klasik prizmatik dilgi

üretimine doğru, dereceli bir değişimle birlikte, dilgi üretiminin artan standartlaşması, Ahmarian'a geçişi işaret etmektedir (Kuhn, 2003:64).

Yukarıda belirtilen geçişsel buluntu topluluklarının doğası için verilen ölçütler çerçevesinde genel bir bakış yapılacak olursa (Kuhn, 2003:66):

- Başlangıçta araştırmacıların İlk Üst Paleolitik'i geçişsel olarak adlandırmasına yol açan teknolojik özellikler, endüstrinin en göze çarpan yönlerinden biri olarak değerlendirilmiştir.
- Tipolojik olarak, İlk Üst Paleolitik, bazen hem daha erken, hem de daha geç komplekslerde bulunmayan, kendine özgü tipte buluntular nedeniyle, açıkça Üst Paleolitik silsilesinin içinde değerlendirilir.
- Görece iyi korunmuş İlk Üst Paleolitik içeren sitlerde (Üçağızlı ve Ksar Akil) tespit edilmiş kişisel süs objeleri ve kemik aletler gibi buluntular, buralarda klasik Üst Paleolitik unsurlarının var olduğunu kanıtlar.
- Yerel Orta Paleolitik'ten türeyiş için mevcut kanıt, daha az bir kesinlik taşımaktadır.
- Var olan az sayıdaki tarih, nominal değer alınırca, İlk Üst Paleolitik'in 10.000 radyokarbon yılı kadar, olasılıkla çok daha uzun sürmüş olduğu ortaya çıkar. Bu durum İlk Üst Paleolitik'in geçici olmadığını ama kendi iç evrimsel dinamiğini sergileyen, uzun süreli teknolojik bir olgu olduğuna da işaret eder.

Modern davranış biçiminin evrimi ile Avrasya'daki anatomik olarak modern insanların kökenleri ve yayılımı çerçevesinde, gündemi uzun bir süredir meşgul eden tarihsel ve evrimsel sorunları çözmek, “geçişsel” endüstriler ile ilgili olarak dikkatli incelemelerden daha fazlasını gerektirmektedir. Evrim bilimcilerin, biyologların ve paleontologların öğrendiği üzere, doğal olarak tipolojik sınıflandırma sistemleri, en azından potansiyel olarak, devamlı ve aşamalı olan evrimsel süreçleri araştırmak için, zayıf analitik araçlardır.

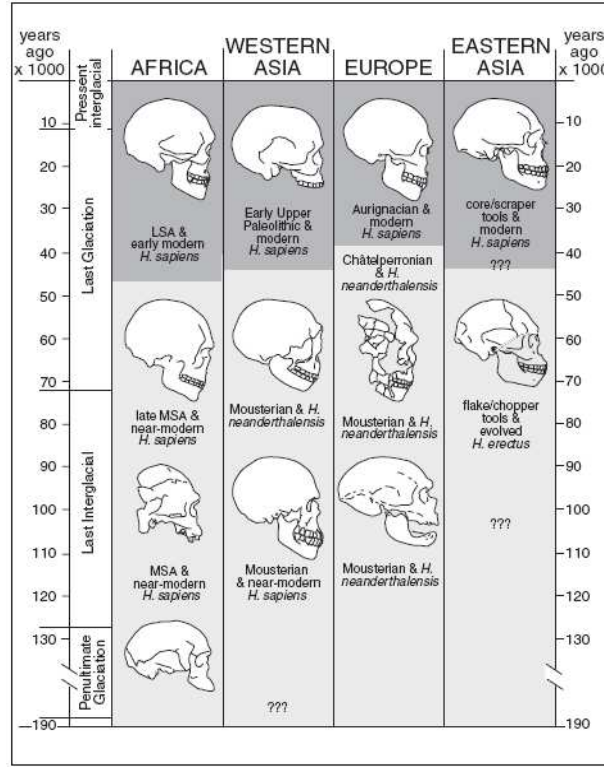
Kültürel devamsızlığı dayatmak ve gerçekte değişim aşamalı ya da ani olsun olmasın, bunu saptamayı daha da zorlaştırmak, tipolojik yaklaşım tarzlarının doğasında vardır. Soruna genel düzeyde, endüstrileri içeren katlaşımlardan çok, belirli davranış alanlarındaki, planlı devamlı değişiklik ya da değişimden biri olarak yaklaşmakla başlanabilir. Tıpkı aynı genomdaki ayrı genlerin aynı kodları paylaşmadığı gibi, aynı kültür kompleksinin öğeleri de zaman zaman bölünmez bir bütün oluşturmaktan uzaktır. Geç Orta Paleolitik'in yerel olarak kendine özgü veya türemiş özelliklerinden başlamak ve daha geç Üst Paleolitik'in yerel olarak farklı özelliklerinin kökenini aramak önemlidir. Levallois teknolojisi, prizmatik dilgiler, yongalar veya kenar kazıyıcılar gibi genel özellikler, tarihsel sürekliliği veya kesintiyi kanıtlamak için kullanılamaz. Diğer bir deyişle neyin gerçekten geçişsel olup olmadığı hakkındaki devam eden belirsizlik, “geçişsel buluntu toplulukları” ile ilgili bir veriye ulaşma çabalarında çoğu kez açmazlara neden olan bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

2.3. Geçiş'in Olası Nedenleri

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş üzerinde çalışan araştırmacılarından bazıları bu evreyi bir devrim olarak görür (Bar-Yosef, 1998a, 2002; Goring-Moris ve Belfer-Cohen 2006). Bunun yanı sıra bazıları, bu evreyi aşamalı bir bölgesel değişim olarak düşünür (Thorne ve Wolpoff, 2003). Burada, Batı Asya ve Avrupa'daki Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişin gerçek bir teknolojik ve kültürel devrim olduğu görüşü esas alınmaktadır. Daha sonraki bir dönem ile ilgili olarak, Neolitik Devrim hakkındaki araştırmadan öğrenilecek ilk ve en önemli ders, onun da çekirdek bir alanda başladığıdır. Avrupa'nın belirli bir bölgesi "çekirdek alan" olarak dikkate alındığında, Avrupalı Neanderthallerin Arkeolojik verilerini Cro-Magnonlar'inkiyle karşılaştırdığımızda, o bölgede meydana gelmiş bir devrimin araştırılması için doğru bir başlangıç noktası tercih edilmiş olur. Böyle bir karşılaştırma, iki nüfus arasındaki farklılıklar ve benzerlikleri verir, ama bu değişimin nedenlerini anlatamayabilir (Bar-Yosef, 2002:372).

Bugün, modern insanların meydana çıkışının günümüzden yaklaşık 300.000-100.000 yıl öncesinde Sahra Altı Afrikası'nda meydana geldiği ve Avrasya içlerine doğru yayıldığı konusunda birçok veri elde edilmiştir (Klein 1999; Stringer 1989, d'Errico 2003). Modern insanların fosil izleri, günümüzden 110.000-90.000 yıl öncesine kadar, Avrasya'nın bazı bölümlerinde tespit edilmiştir (ilk Cro-Magnon'lar olarak bilinen Skhul-Qafzeh grubu). Anatomik olarak modern insanlar, Kuzey Afrika'da, yaklaşık G.Ö. 130.000'de sona eren İzotop 6 safhası süresince, Gebel Irhoud Mağarası'ndaki bir Orta Paleolitik çevresinde, Haua Fteah'da ve Dar es Sultan ve de Mugharet el Aliya'daki Aterien çökeltlerinde bulunur (Shea ve Bar-

Yosef, 2005:457). Teknolojik ve tipolojik olarak, Yerel Moustérien'den türeyen Aterien, Mısır'da G.Ö. 160.000-170.000 ve Magrib bölgesinde G.Ö. 35.000-30.000 kadar erken tarihlere kadar inebilmektedir (Moyer, 2003:47).

Şekil 2.6. G.Ö. 190-10.000 yıl arası Afrika-Batı Asya-Avrupa-Doğu Asya'nın insan - kültürleri ve yaklaşık kronolojileri (Klein ve Edgar, 2002:236)

Arkaik'ten Modern'e doğru morfolojik değişimlerin, (Şekil 2.6) Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişten (son zamanlarda, Doğu Afrika, Yakın Doğu ve Avrupa'da yaklaşık G.Ö. 50.000- 40.000'e tarihlendirilen) uzun zaman önce meydana gelmiş olduğu ve bunun biyolojik bir değişim olduğu genellikle kabul edilir. Neanderthallerin genetik olarak Homo sapiens'ten farklı olduğunun (tek bir örnek nedeniyle olsa da) kanıtı vardır. Bu nedenle sahip olduğumuz şey, kültürel değişimle ilişkisi olmayan bir biyolojik değişim modelidir (d'Ericco ve diğ., 2003:782). Bu modele yönelik olarak Klein'in (1999:44) Üst Paleolitik arkeolojik

verileriyle (boncuklar, kişisel süs eşyaları, çok yönlü kemik ve boynuz hammaddeli aletler gibi) ifade edilmiş, kültür için modern kapasitenin, yalnızca yaklaşık G.Ö. 50.000’de meydana gelmiş nörolojik bir değişim aracılığıyla açıklanabileceği şeklindeki gibi farklı fikirleri vardır. Ancak, çekirdek bölge ve devrim olguları iyi irdelenebilirse böyle bir nörolojik değişim fikrine başvurmanın gerekli olmadığı izlenimi doğabilir.

Biyolojik değişim için, ister, “Afrika’dan Çıkış” isterse “Çok Bölgeli Evrim Modeli” desteklensin, Orta Paleolitik’ten Üst Paleolitik’e, ya da Sahra Altı Afrikası’nda Orta Taş Çağı’ndan, Geç Taş Çağı’na geçiş olarak işaret edilen kültürel bir değişimin varlığı konusunda genel bir görüş birliği standartı vardır (Bar-Yosef, 1998a:159). Bazı araştırmacılar bu geçişi, her bir bölgede, değişen çevresel koşullara yerel uyum ya da nüfus büyüklüğündeki bir artış ya da azalma yoluyla meydana gelen bir olay olarak görürler. Bununla birlikte burada ele alınan, kültürel değişimin çekirdek bir alanda meydana geldiği ve ondan sonra başka bölgelere yayıldığı görüşüdür. Bunun doğru olması durumunda sürecin başladığı ve yayıldığı çekirdek alanın saptanması zorunluluk kazanmaktadır. Konunun geneli ile ilgili olarak bazı gözlemler ve sorular aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1.Orta Paleolitik’ten Üst Paleolitik’e geçişten kim sorumluydu? Bu geçiş, modern davranış biçiminin ortaya çıkışını yansıtıyor mu? Bu, bugün bildiğimiz şekildeki dilin ortaya çıkışını yansıtıyor mu? Neanderthaller, Cro-Magnonlar gibi taş aletlerin, boncukların ve kemik aletlerin aynı türlerini üretebilir miydi? Az sayıdaki, korunmuş mezarlarda ki kanıtlar, Neanderthaller ve erken modern insanlar arasındaki

kültürel farklılıkları, her ikisinin de çeşitli Moustérien endüstrilerini oluşturdukları yerlerde de kanıtlıyor mu? (Bar-Yosef, 1998a:160).

Sorulara bu geçişin, kültürel olduğunu ve çağdaşlarından, biyolojik olarak farklı ve bundan dolayı, daha zeki bir nüfus tarafından üretilmediğini varsayma yoluyla başlamak mümkündür. Bu görüşün yerine, geçişten sorumlu olan nüfusun, teknik yeteneklerini arttırmada başarılı olduğunu, avcılık ve toplayıcılık faaliyetlerinden daha iyi kazançlar elde edebildiğini ve de daha yüksek besin verimliliği ve çocukların hayatta kalma oranlarına erişmiş olduğu öne sürülebilir (Mellars, 2006b:179). Sonuç olarak sosyal yapısı sağlam bir biçimde örgütlenmiş bu nüfuslar hızlı bir şekilde yayılma eğilimleri gösterebilirler. Bu yaklaşım tarzını kullanmak, belirli bir zamandaki değişim için gerekli tetikleme mekanizması olarak sadece filogenetik faktörlerin göz önünde bulundurulması üzerine yeniden düşünmeyi gerektirebilir (Shea, 2003:365).

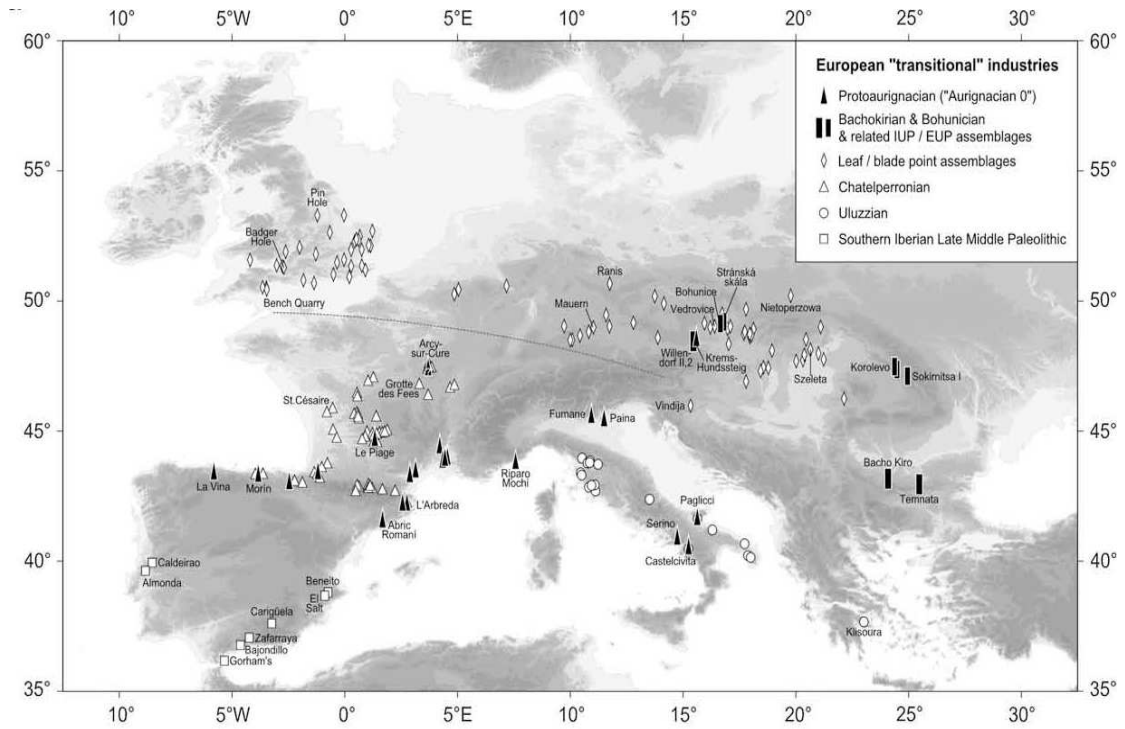
2. Erken Üst Paleolitik'in kültürel göstergelerinin yalnızca günümüzden yaklaşık 50.000-40.000 yıl önce, belirli bir çekirdek alanda ortaya çıktığı ve oradan yayıldığı gerçeği, Neolitik'le birlikte olduğu gibi, modern insan nüfuslarının tümünün bu yayılma pratiklerine katılmadığını göstermektedir. Anatomik olarak modernlerin Afrika içinde ve Avrasya içlerine doğru en azından İzotop Safhası 6'dan beri günümüzden yaklaşık 200.000 yıl önce yayılmaya başlamış olduğu konusunda genel bir görüş birliği vardır (Shea, 2003:368). Örnekler, Moustérien endüstrisi üreterek, ölülerini gömmüş, kırmızı aşı boyası kullanmış ve deniz kabukları toplayıcılığı yapmış Qafzeh – Skhul İnsanları'nı içerebilir. Aynı biçimde, daha önce

kaydedildiği gibi, Kuzey Afrika'daki, anatomik olarak modern insanlarla ilgili fosil kalıntıları Moustérien ve Aterien Endüstrileri ile ilişkilidir (Marks ve Ferring, 1988:48).

3. Levant'taki en erken ¹⁴C tarihi veren Üst Paleolitik seviye, Boker Tachtit'teki I.seviyedir. Tarihlendirmeler G.Ö. 47.000- 46.000'i göstermektedir. Levallois Uçları'nın elde edildiği dilgi çekirdeklerinden yapılmış buluntu topluluğu Üst Paleolitik'tir ve temel teknolojik - tipolojik nitelik bakımından Moustérien değildir. Levallois Uçlar önceki dilgi çıkarımlarının iki yönlü izlerini korur ve bu yüzden, Kebara ya da Amud Mağarası'ndaki Geç Moustérien Uçları'ndan bütünüyle farklıdır (Marks, 2005:82). Ne yazık ki kesin olarak tarihlendirilmesi yapılmamış farklı bir endüstri, Lübnan'daki Ksar Akil'i içeren bir buluntu yeri topluluğundan elde edilmiştir. Bu buluntu toplulukları sırtlı parçaları içeren, Üst Paleolitik aletlerin üstünlüğüyle birlikte, yüksek bir yonga indeksi tarafından nitelendirilmektedir (Mellars ve Tixier, 1989:762).

4. Avrupa'da Bacho-Kiro'dan Franco-Cantabrien Bölgesi'ne kadar mevcut ¹⁴C tarihlerinin yörüngesi, bir doğu-batı geçişi ya da göçü açıkça gösterilsin diye genellikle erken tarihlerden (G.Ö. 45.000 / 43.000) geç tarihlere kadar (G.Ö.40.000 / 38.000) bir değişim göstermektedir (Kozłowski, 2000:101) . En azından İber Yarımadası'nın bazı bölümleri, Ebro Vadisi'nin güneyi, Moustérien buluntu topluluklarının üreticileri olan Neanderthallerin en azından G.Ö. 27.000'e kadar iskânına sahne olmuştur (Zilhão, 2006a:6).

Avrupa'daki Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş ilgi çekici bir olgudur (Şekil 2.7). Bünyesinde, Cro-Magnonlar ve Neanderthal nüfusları arasındaki farklılıkların doğası ile ilgili birçok soru barındırır. Geniş ölçüde Etnoğrafik olarak tanınan avcı-toplayıcıların yaşam tarzlarıyla karşılaştırma temeli esas alınarak Üst Paleolitik buluntu topluluklarının ve yerleşim örüntülerinin, modern davranış tarzını yansıttığı yorumu yapılır. Bu olgu ile ilgili olarak öne sürülen görüşlerden biri de Cro-magnonlar'ın dile tam anlamıyla hükmeden ilk insanlar olduğudur (Hublin, 2000:159). Bu bağlamda dil, o olmaksızın kuzey enlemlerinin kolonileştirilemediği gruplardaki büyük ve gerekli değişimleri mümkün kılmıştır. Bununla birlikte, bu say, insan dilinin evrimini çözmeye çalışan dilbilimciler, nörolog ve davranış bilimciler nezdinde hararetle eleştirilerin konusunu oluşturmaktadır (Zilhão, 2006a:7).

Şekil 2.7. Avrupa'nın geçişel endüstrilerinin coğrafi yayılımı (Jöris ve Street, 2008: 784)

Sayılan tüm bu farklı bilim gruplarına dahil olan araştırmacılar, ister istemez arkeolojik bilgilere başvurmaktadırlar. İnsanların en azından günümüzden 400-300 bin yıl öncesinden itibaren dili kullanmış olduğunu savunan ortak bir görüş birliği var gibi görünmektedir. Böyle buluntular seyrek olduğu halde bu, kısmen Kebara'da ki modern görünümlü Hyoid kemiğinin keşfi gibi fosil kanıtlar tarafından da desteklenir. Önceki savların veya önerilerin tersine, arkeolojik kanıt, insanların Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişinden uzun bir süre önce, derin bir bilgi planlamasını sergileyebilmiş olduğunu gösterir (Bar-Yosef, 2003:260). Bu, örneğin yaklaşık G.Ö. 400.000 ile tarihlendirilen Almanya Schoningen'de bulunan odundan yapılmış mızrak veya kargılar aracılığıyla da desteklenebilir (Teyssandier, 2007:380).

2.4. Modern Davranış Biçimleri

Geçiş evresi ile ilgili konular içerisinde neyin modern veya neyin ilkel davranışların göstergesi olduğu üzerine tam bir görüş birliği yoktur ve tartışmalar çoğu kez bu konu etrafında sürmektedir. Modern davranış biçimleri çerçevesinde Üst Paleolitik'in işareti olarak dilgi üretimi ön plandadır. Bununla birlikte sayısal olarak çok sayıda dilgi içeren endüstrilerle ilgili en geç tarihler Doğu Afrika'da yaklaşık G.Ö. 250.000, Levant'ta G.Ö. 250.000-100.000 ve Trans-Kafkasya'da olasılıkla G.Ö. 200.000-150.000'e tarihlendirilir. OIS 5'de Batı Avrupa bile dilgi bakımından zengin endüstriler içeriyordu (Meignen, 2007:134). Dilgi üretiminde kullanılan metodlar, tek ve iki yönlü çoğul *réccurent* taşmalıktan, prizmatik çekirdekleri içeren, daha tipik Üst Paleolitik metodlarına kadar değişim gösteriyordu. Bununla birlikte, Avrupa'daki buzul döneminin en üst seviyeye ulaştığı döneme ait dilgi

endüstrileri yoktur ve Üst Paleolitik dilgi üretim teknikleri, en erken belirtilerden itibaren süren teknolojik bir geleneği temsil eder gibi görünmemektedir (Mellars, 2004:461). Ne olursa olsun, Üst Paleolitik'in en erken evrelerine ait dilgi buluntu topluluklarının varlığı, hem Neanderthal, hem de modern insan nüfuslarının, günümüzden 50.000'den önce de bu teknolojiye hâkim olduğunu işaret eder (Bar-Yosef, 1998a:160).

Tartışmalar sürse de teknolojik olgular çerçevesinde modern davranış biçimleri, şu şekilde sıralanabilir (Bar-Yosef, 2003:269):

- Yonga üretiminin egemen olduğu endüstrilerin seyrelmesi ve dilgisel-piramidal çekirdeklerin sistemli üretimi,
- Morfolojik ve stil değişimini yansıtan verilerin bölgesel olarak görece hızlı değişimleri,
- Yontmataş ve hammaddenin birkaç yüz kilometreyi aşan mesafelerdeki değişim ağı,
- Savurga gibi spesifik aletlerin ortaya çıkması,
- İşlevsel gereksinimler (olası depolama, mutfak alanı, uyuma zemini v.b.) çerçevesinde tasarlanan oturma alanları ve avcılık istasyonları gibi özelleşmiş alanların varlığı,
- Kemik ve geyik boynuzu nesnelerin gündelik ve sembolik kullanımları için sistematik üretimleri,
- Deniz kabukları ve diğer nesnelerin kişisel süs eşyası olarak kullanım pratikleri,
- Taşınabilir sanat eserleri, süslenmiş ve oyulmuş kemik, geyik boynuzu, fildişi nesnelerin varlığı,

- İster boyanmış veya kazınmış ister her ikisinin de bir arada bulunduğu temsili ve soyut görüntü, resim veya sembollerin varlığı.

Genel bir görüş açısından yukarıda sıralananlar, *Homo sapiens sapiens* veya anatomik ve davranışsal açıdan modern insan gruplarıyla birlikte anılmaktadır. Bunlar yalnızca teknolojik ve bilişsel yetenekleri değil, her biri bölgesel arkeolojik kültürlerin benzersiz özelliklerini de yansıtmaktadır. Gerçekte esas sorun da burada ortaya çıkmaktadır. Bilim çevrelerini farklı kutuplara bölen bazı sorunlu verilerin varlığı çok uzun süreli tartışmaların odağı olmaktadır. Yukarıda sayılan tekniklerin aletlerin veya davranış biçimlerinin çoğu kez *Homo sapiens sapiens*'in özellikleri olarak anılmakla birlikte bunların Orta Paleolitik'in çeşitli evrelerine ait buluntu alanlarında da tanımlandığı unutulmamalıdır (Finlayson, 2008:2248). Örneğin, zengin bir buluntu topluluğu, Güney Afrika'daki Orta Taş Çağı yerleşim yeri olan Blombos Mağarası'nda (Henshilwood, 2006:79) ya da Fransa'da Arcy sur-Cure gibi geç Neanderthal yerleşim alanlarında da açığa çıkarılmıştır (Bordes, 2003:225).

Kırmızı aşı boyası çok sayıdaki Orta Taş Çağı ve Moustérien buluntu yerlerinde tespit edilmiştir (Henshilwood, 2006:80). Levant Bölgesi'nde Moustérien yerleşim yerlerindeki örnekler, son buzul arası dönemden beri uygulanmaktadır. Burada vurgulanan nokta; dilgi üretimi, deniz kabuklarının toplanması ve kemik aletlerin yapımı gibi bir kaç özelliğin Orta Pleistosen süresince de düzensiz ve bazen tekil olgular olarak ortaya çıkmasıdır. Bunlar yaklaşık G.Ö. 45.000'den sonra Erken veya İlk Üst Paleolitik'in sistemli kültürel verileri haline gelmiştir (Klein 2000:19).

Avrupa ve Yakın Doğu'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş, yeni teknolojilerin tanıtılması veya belirmesi olarak açıklanabilir. Bunlar, hem savurğa, sap başlarının yeni formlarını, okçuluk, olasılıkla sepet örme gibi, besin edinme yolundaki yeni teknikleri, hem de öğütme taşları gibi yiyecek hazırlamada kullanılan yeni formları içerir. Kanıtlar halen yetersiz olsa da, yeni tuzak kurma ve besin saklama biçimleri de var olmuş olabilir. Sert geçen mevsimlerdeki, bilinçli besin elde edilmesi, yeni doğanlar açısından hayatta kalmak ve yetişkinliğe erişmek için daha iyi bir şansa sahip olunmasına neden olduğundan, nüfus artışıyla sonuçlanmıştır. Ortalama yaşam süresindeki hafif bir artış, grubun daha yaşlı üyelerinin hayatta kalmasını, bundan dolayı, grubun "yaşayan hafızası"nın yaşam süresinin uzamasına neden olmuş olabilir. Bu ise zaman içinde bilgilerin daha etkin aktarılmasına sebep olmuş olabilir (Bar-Yosef, 2003:270).

Toplumsal ilişkilerin uzak mesafeleri de içine alan iletişim ağları, mevsimsel veya bütün bir yıla yayılan ekonomik sıkıntı dönemlerinin üstesinden gelmek için geliştirilmiş olabilir. Sosyo- ekonomik değişimlerin böyle dinamik bilgi zinciriyle birlikte yeni etkileşim alanlarını oluşturması doğal bir sonuçtur. Olasılıkla sadece dilsel yetenekler değil, ama grup içerisinde çift olma sistemlerini korumak ve sürdürmek için gerekli kişisel iletişimlerini kaybetmeksizin, uzun mesafelerin kat edilmesini sağlayan yöntem ve teknikleri de kapsayan iletişim stratejileri geliştirilmiş olmalıdır (Klein 2000:21).

Özetle, tek bir insan nüfusu içinde meydana gelen tarımın kökenindekilere benzer dramatik değişimler çok açık bir şekilde görülebilir (Bar-Yosef, 2003:271).

Ancak farklı olarak, Avrupa’da iki farklı nüfus, olasılıkla farklı türler tanımlanmıştır. Buradaki kilit nokta, kültürel geçişin bu türlerden biri ilk kez belirildiğinde meydana gelmemiş olmasıdır. Orta Paleolitik insanların yeteneklerine rağmen, Üst Paleolitik insanları ortaya çıkışlarını takip eden dönem içinde çoğu zaman her ekolojik koşulda, teknolojik olarak çok daha iyisini yapmıştır. Dikkat çekici bir örnek, çok sayıdaki teknolojik yenilik aracılığıyla, Kuzey Kutup Altı koşullarındaki, başarılı hayatta kalma stratejileri ve Amerika Kıtaları’nı kolonileştirmedeki başarılarıdır (Bar-Yosef, 2003:272).

Başarılı bir nüfusun, yaşam biçimini şekillendiren dinamikleri değiştirmesini sağlayan teknik ve örgütsel uyum sağlayışları, hayatta kalma ve yayılma becerilerini kuvvetlendirmiş olmalıdır. Böyle yetiler geliştiren bir nüfusun sürekli başarısı, yakın çevrede yaşayan bir grubun azalmasına ve hatta yok olmasına neden olmuş olabilir (Mellars, 2004:464). Değişim gösteren şartlara uygun stratejiler geliştiren yeni bir nüfusun etkisi, Neanderthallerin nasıl çabuk bir şekilde yok olduğunu açıklamaya yönelik bir ipucu olabilir. Ama bu durumun her yerde, aynı zamanda gerçekleşmesi olası değildir (Finlayson, 2008:2248) . İber Yarımadası’nda Neanderthallerin, Cro-Magnonlar’ın aynı genel alana ilk varışlarından sonra, en azından 13.000-15.000 yıl daha hayatta kaldıkları bilinmektedir. Bu geri çekiliş diyebileceğimiz süre boyunca olası etkileşim veya gözlemler sonucunda kazanılan edinimlerinde Neanderthallerin yok olmasını engellemeye yetmediği ortadır (Zilhão, 2006a:8).

2.5. Avrasya Coğrafyası İçin Erken Üst Paleolitik'in Önemi, Lepto-Levalloisien kavramı ve Aurignacien'in Olası Kökeni

Neredeyse bir yüzyıl boyunca, Aurignacien hemen hemen erken Üst Paleolitik ile eş anlamlıydı ve pek çok araştırmacı bu alet endüstrisinin en erken dönem anatomik olarak modern insanların Avrasya'daki yaşamışlıklarının bir göstergesi olduğunu varsayıyordu. Bununla birlikte, Aurignacien'in erken Üst Paleolitik'in ne en eski ne de en yaygın formu olduğu giderek daha açık hale gelmiştir (Kuhn ve diğ., 2003:106).

Eğer Aurignacien, oldukça geniş bir uzlaşma gören bir görüş olarak, bir şekilde Avrupa'nın en azından orta ve batı kısımlarına modern insan nüfuslarının yayılmasının arkeolojik bir göstergesi ise, bu teknolojinin kültürel ve demografik kökenleri Avrasya'da modern insanların kökeni alanındaki çalışmalarda en önemli konulardan birisi haline gelir. Son elli yılda bu konuda henüz bir uzlaşmaya ulaşılmış söylenemeyecek yüzlerce çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte klasik Aurignacien olarak tanımlanan olgunun kökenine ilişkin olarak genelde iki ana model tartışılır (Mellars, 2006b:173).

Tartışılan ilk model Aurignacien'in klasik şeklinin özünde, muhtemelen Balkan merkezli olarak, güneydoğu Avrupa'da şekillendiğidir. Bu görüşün merkezinde kalan iki alan, Bulgaristan'da Tuna vadisinin güneyine kısa bir mesafedeki "Bacho Kiro ve Temnata" dır (Kozłowski,1999:98). Zaten işaret edildiği gibi, Kozłowski (2000:78), ilk olarak 1982 yılında Bacho Kiro'daki 11'inci seviyeden gelen Bacho Kiro alet endüstrilerinin; dik, oluklu ön kazıyıcılar ve bir dizi

Aurignacien benzeri kenarı düzeltili dilgiler şeklinde Aurignacien özellikler gösterdiğini iddia etmiştir.

Bu tanının eleştirilmesinden sonra, Kozlowski, Bacho Kiro'nun yaklaşık 140 km. kuzey batısında bulunan Temnata'daki daha yakın tarihli kazılarda, tipik Bacho Kiro benzeri buluntu topluluğu içerisinde, artan oranda tipik Aurignacien öğeler sergileyen omurgalı ve burunlu ön kazıyıcı formları olduğunu belirtmektedir. Mevcut tarihlere göre, bu formların zaman aralığı Bacho Kiro'daki 11'inci seviye için günümüzden 43.000 yıl öncesinden Temnata'daki daha sonraki seviyenin yaklaşık günümüzden 37.000 yıl öncesi arasında gibi görünmekte ve bunları Bacho Kiro'daki 9. seviyedeki bir adet dibi yarık uçla özünde klasik Aurignacien takip etmektedir (Kozlowski,1999:98). Kozlowski (2000:100), bu modeli daha fazla irdeleyerek hem Bacho Kiro'daki hem de Temnata'daki temel Bacho Kirian seviyelerinin kökeninin, Ksar Akil ve Emiran'a ve hemen sonrasında Ahmarian buluntu toplulukları ile benzerlik gösteren Temnata TDII'deki VI. seviyede tespit edilen geçişsel alet endüstrilerinde yatıyor olabileceğini önermektedir. Eğer bu model geçerli ise, Balkanlarda derece derece ortaya çıkan Aurignacien teknolojisinin en erken temelini günümüzden yaklaşık olarak 47.000 - 43.000 yıl öncesinde yakın doğulu anatomik olarak modern insan gruplarının batıya doğru göçleri ile bağlantılı olduğu söylenebilir.

Aurignacien teknolojisinin kökeni açısından tartışılmış ikinci model, Ksar Akil'de 18 metre derinlikteki stratigrafik yapı içerisinde elde edilen erken dönem Üst Paleolitik alet endüstrilerinin varlığıdır. İlk olarak bu endüstriler, 1969'da yapılan

Londra konferansında "Yakın Doğu Aurignacien'i" olarak belirtilmiş ve "A, B ve C Yakın Doğu Aurignacien'i" olarak tanımlanmıştır. Bu bölgede daha yakın tarihli çalışmalar ise bu kültürün, Yakın Doğu Aurignacien'inin dilgi temelli teknolojisinin tam aksine çok sıkı bir şekilde yonga ağırlıklı teknoloji olarak tanımlanması gerektiğini de önermektedir (Mellars, 2006b:174).

Bununla birlikte, Ksar Akil'de teknolojik devamlılıklar olduğu da iddia edilmektedir. Bergman, (1988:226) Ksar Akil buluntuları üzerinde yaptığı analizinde, 13'ten 6'ya kadar olan bütün seviyelerde tipik olarak burunlu ve omurgalı ön kazıyıcı formlarının varlığını tekrar tekrar vurgulamakta ve "diğer bir belirgin özelliğin değişen yüzdelerdeki Aurignacien aletleriyle birlikte dilgi ve dilgiciklere dayalı olan pek çok alet buluntu topluluklarının (13-9 seviyeler) varlığına işaret etmektedir. Aslında bu görünüm, Kuzey Yakın Doğu'da bir kaç alanda bilinmektedir ve Yakın Doğu Aurignacien'inin ilk olarak yerel dilgi temelli kültürlerden geliştiği önermesini desteklemektedir. Benzer bir görüş Copeland tarafından da ileri sürülerek, "Erken dönem Ahmarian - Yakın Doğu Aurignacien gelişim sıralamasında, en iyi kanıtın yine Ksar Akil'de 13'den 9'a kadar olan seviyelerde temel olarak Ahmarian olan teknoloji içerisinde artan oranda Aurignacien öğelere doğru belirgin bir yönelimin olduğu şeklindedir (Mellars, 2006b:174-175). Belirgin bir biçimde Aurignacien olan teknolojinin, Yakın Doğu bölgesindeki Ksar Akil ve diğer alanlarda derece derece ortaya çıkma olasılığı, daha sonraki araştırmacılar tarafından açık bir şekilde reddedilmesine rağmen daha önceki literatürde tekrar tekrar öne sürülmüştür. İşin ilginç tarafı, Ksar Akil ve diğer Yakın Doğu alanlarındaki erken dönem Üst Paleolitik dizisi hakkındaki bu gözlemlerin tamamı,

Kozłowski tarafından Balkan bölgesinde Aurignacien teknolojisinin belirgin evrimine ilişkin olarak ileri sürülen yakın tarihli argümanlara oldukça yakın bir şekilde uyum göstermektedir (Mellars, 2006b:175).

Eğer Kozłowski'nin iddia ettiği gibi (1999:99), Temnata TDII VI seviyesinden elde edilen aynı adla adlandırılan geçiş endüstrilerinin temsil ettikleri gibi Balkanlarda Üst Paleolitik dizisinin ilk aşaması, gerçekten Yakın Doğu bölgesinden türemişse, bu durumda hem Balkanlardaki hem de kuzey Yakın Doğu bölgeleri içerisindeki teknolojik gelişmenin genel örüntüsünün benzer bir yapı gösterdiği görülebilir. Bunun iki bölge arasındaki demografik ve sosyal etkileşimi takip ederek ne kadar ileriye gittiği ise, aradaki Türkiye ve Karain dışında güney batı Türkiye'de iyi belgelenmiş ve tam yayınlanmış erken dönem Üst Paleolitik arkeolojik alanlarının hemen hemen yokluğuyla şekillenen bir spekülasyon konusudur (Mellars, 2006b:175).

Orta Avrupa'dan Sibiryaya kadar erken Üst Paleolitik buluntu topluluklarında belirgin bir çeşitlilik vardır ve Aurignacien, en dar anlamıyla çeşitlilik yelpazesinin görece küçük bir kısmını temsil etmektedir. Bu geniş coğrafyanın büyük çoğunluğu boyunca, gerek stratigrafik konumları gerekse doğrudan radyometrik değerlendirmeleri açısından en erken dönem buluntu toplulukları, daha tanımlayıcı ancak daha az uygun bir terim olan "Lepto-Levalloisien" olarak da bilinen, Üst Paleolitik'in en erken evresi için kullanılmaktadır. Lepto-Levalloisien, levallois yönteminin çeşitlemelerine dayalı olan taşımaklık üretim sistemleriyle birleştirilmiş, temelde Üst Paleolitik düzeltili alet

envanterleri ile karakterize edilen buluntu topluluklarına karşılık gelmektedir. Lepto-Levalloisien buluntu toplulukları; tipik olarak düz dilgiler, geniş, façetalı topuklara sahip uzun uçlar ve normalde Levallois üretim sisteminden türetilmiş olarak sınıflandırabilecek ürünlerdir (Kuhn, 2004:275).

Bütün Lepto-Levalloisien teknolojik sistemleri olmasa bile pek çoğu, çekirdeklerin iki yönlü hazırlanması ve kullanımı ile de karakterize edilmektedir. Bunların erken Üst Paleolitik çekirdek kullanım yöntemleri olup olmadığı kullanılan Levallois teknolojisi tanımının genişliğine ya da darlığına dayalıdır. Çoğu durumda, düzeltili alet formları, bazen belirgin sayıda (kenar kazıyıcılar ve geniş uçlar gibi) genel Orta Paleolitik tipleri ile birlikte temel olarak Üst Paleolitik formlarından (taş kalemler, ön kazıyıcılar, düzeltili dilgiler) oluşmaktadır (Demidenko ve Usik, 1993:6). Yakın Doğu Lepto-Levalloisien'inin oluklu parçaları ve Emireh uçlarının varlığı Üst Paleolitik "fosil direktörlerinin" örneklerini oluşturmaktadır ve bu buluntular çok kısıtlı bir coğrafi dağılıma sahiptir. Lepto-Levalloisien'in taş alet teknolojisi açısından bilinmesine rağmen, kemik aletler ve süslemeler dâhil olmak üzere diğer tipik Üst Paleolitik ögesi türleri de bütün arkeolojik alanlarda ve buluntu topluluklarında bulunmasa bile, bazılarında bulunmaktadır (Kuhn, 2004:276).

Lepto-Levalloisien genel tanımına karşılık gelen buluntu toplulukları Altay dağlarından Yakın Doğu üzerinden, Bohunician ile en iyi şekilde örneklendirildikleri Doğu ve Orta Avrupa'ya kadar dağılmaktadır (Derevianko, 2001:77). Benzer türde buluntu toplulukları Moğolistan'a kadar uzayan coğrafyada bulunmuştur (Demidenko ve Usik, 1993:6). Benzer niteliklerin Rhone Vadisine yayılmış olması

olasılığına rağmen, şu anda lepto-Levalloisien Balkanların batısında bulunmuyor gibi görünmektedir (Svoboda ve diğ., 1996:307). Yaygın olsa bile, en erken Üst Paleolitik bu aralıkta her yerde bulunmamaktadır. En dikkate değer şey, Orta Paleolitik'in günümüzden 40.000 yıl öncesine kadar sürdüğü ve Üst Paleolitik'in görece geç ulaştığı Kırım ve Kafkaslar gibi alanlarda bunların yok gibi görünmesidir. Uzun katlaşımların korunduğu yerlerde Erken Üst Paleolitik seviyeleri, stratigrafik olarak, en geç Moustérien ve diğer Üst Paleolitik komplekslerinin arasında konumlanma eğilimindedir. Lepto-Levalloisien Orta Avrasya radyometrik tarihleri 35.000 yıl öncesi civarına aitmiş gibi görünmektedir. Moğolistan'da tespit edilen buluntu alanları belirgin bir şekilde gençtir ve günümüzden 30.000 yıldan daha erken tarihler vermektedir (Kuhn, 2004:276).

Lepto-Levalloisien hakkındaki üç genel soru yanıtlanmamış durumdadır. İlk olarak bu olgu, tek bir geniş alana yayılmış kültürel kompleksi mi temsil etmekte yoksa Orta ve Üst Paleolitik arasındaki daha genelleşmiş bir gelişme aşaması mıdır? Buna verilecek son yanıt çeşitli erken Üst Paleolitik buluntu toplulukları arasında Levallois izleri taşıyan dilgi teknolojisiyle olan teknolojik uyum düzeyine bağlı olacaktır. Aurignacien'de olduğu gibi "İlk Üst Paleolitik" terimi büyük miktarda değişkenliği gizleyebilir. İkinci soru taşımalık üretim yöntemlerinde Levallois öğelerinin varlığının pek çok araştırıcınının lepto-Levalloisien'i Orta ve Üst Paleolitik arasında "geçiş" olarak adlandırmalarına neden olmasına karşın, Levallois teknolojisi Orta Paleolitik'te o kadar yaygındır ki, söz konusu özellikler her yerde meydana geldiği gibi yerel Moustérien alet endüstrilerinden türemesi ile de ilgilidir (Kuhn, 2004:276). Lepto-Levalloisien ve en yakın tarihli Moustérien arasındaki teknolojik

kopukluklar araştırcıların bu tekno-kompleksin gerçekte Moravya ve Rusya düzlüğü gibi alanlara kadar yayıldığı iddiasında bulunmalarına neden olmuştur (Tostevin, 2000: 93; Svoboda ve Bar-Yosef, 2003:70). Üçüncü soru ise Lepto-Levalloisien ve onu izleyen Üst Paleolitik alet endüstrileri arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Pek çok yerde ilk tanınabilir Üst Paleolitik tipini temsil etmesi Lepto-Levalloisien'in, daha sonraki komplekslerin atası olduğu anlamına gelmemektedir (Kuhn, 2004:277).

Üçağızlı mağarasında yapılan son kazılar, yukarıda sunulan soruların ikisine ilişkin önemli bilgiler vermiştir. Üçağızlı mağarası kapsamlı bir geç dönem Orta Paleolitik bileşenini içermemektedir. Dolayısıyla Lepto-Levalloisien ve yerel Moustérien arasındaki ilişkiyi değerlendirmek üzere kullanılamaz. Diğer yandan bu kazı alanından tespit edilen buluntular Lepto-Levalloisien buluntu toplulukları kompleksi içerisindeki teknolojik değerikliğin daha iyi karakterize edilmesine katkıda bulunabilir. Daha önemlisi buluntu alanındaki stratigrafik katlaşım Üst Paleolitik'in en erken evreleri ve daha sonraki Üst Paleolitik alet endüstrileri arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için oldukça uygundur. Bu alandan elde edilen sonuçlar, alanda Üst Paleolitik dizisi içerisinde yüksek bir süreklilik derecesinin bulunduğunu, ancak teknolojinin farklı öğelerinin bir miktar birbirlerinden bağımsız olarak değerittiğini telkin etmektedir (Kuhn, 2004:277).

2.6. Geçmişten Günümüze Geçiş Evresine Yönelik Ortaya Konan Modeller-Hipotezler ve Tartışmalar

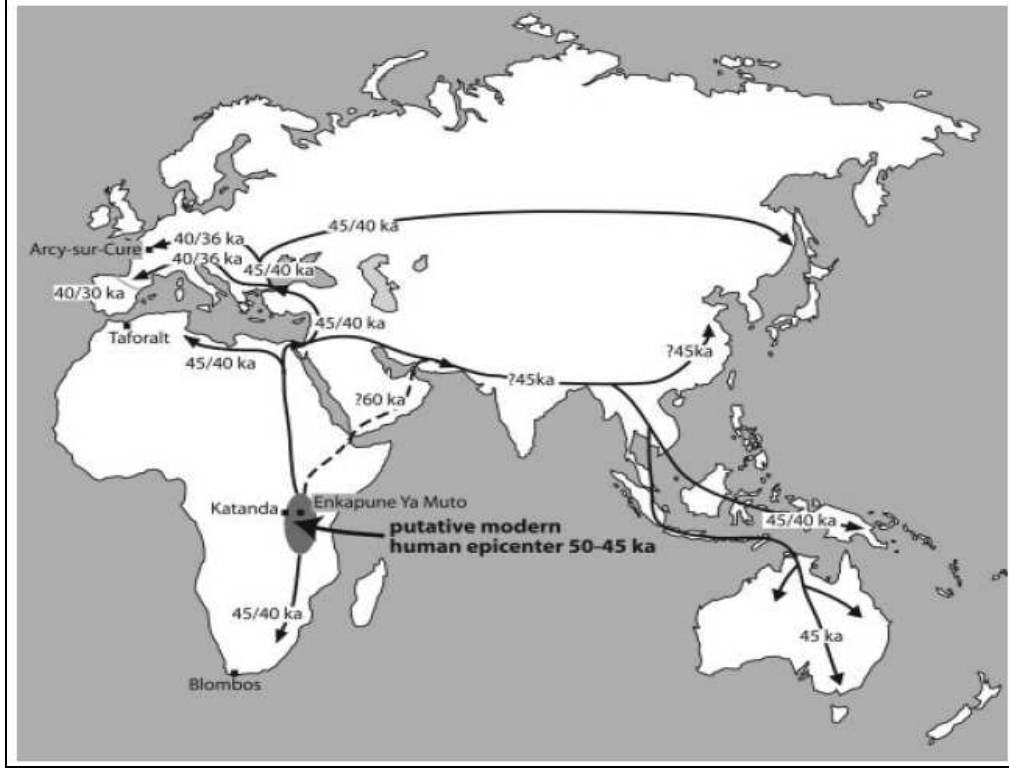
Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş ile ilgili araştırmalar özellikle son çeyrek yüzyıldır hız kazanmakta ve yeni bazı hipotezler, yeni bazı tartışmaları beraberinde getirmektedir. Değişken çevrelere insan nüfuslarının adaptasyonu aracılığıyla başlayan görece daha yumuşak bir geçişten, genetik araştırma sonuçları temel alınarak tam ya da kısmi bir yerini alma veya yer değiştirmenin olmuş olma olasılığı ve Modern Homo sapiens kapasitelerinin, yaklaşık G.Ö. 50.000'de (Klein ve Edgar 2002) nörolojik bir mutasyon sayesinde geliştiği bunlardan bazılarıdır.

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş, özellikle Neanderthallerin yerinin modern insanlar tarafından alınması hakkındaki tartışma bağlamında önemli bir ilgi görmüştür. Son zamanlarda, Neanderthaller'in yok oluşu ve yerini ardılının almasına yönelik iki hipotez sıklıkla çeşitli bilim çevrelerinde tartışılmaktadır. "Çok bölgeli süreklilik" hipotezi modern insanların doğrudan Neanderthaller'den evrimleştiğini kabul eder ve "yerini alma" hipotezi ise, modern insanların Afrika ve Yakın Doğu'daki asıl anavatanlarından, Neanderthallerin yerini almaya doğru yayılımını savunmaktadır.

2.6.1 Yerini Alma Modeli ve Tarihsel Kökenleri

Modern insanların kökenleri sorununa ilişkin temel olarak biyolojik kanıta dayalı olan iki model son yirmi yılda ortaya çıkmıştır. "Neanderthalin Yerini Alma Modeli" ya da "Geç Pleistosen Afrika'dan Çıkış Modeli" en azından G.Ö. 150.000'de

Afrika'da yeni biyolojik türlerin ortaya çıktığı ve Neanderthallerin yerini almak üzere Avrupa'ya yayıldıklarını belirtmektedir³.

Şekil 2.8. Anatomik Açıdan Modernlerin olası çıkış - yayılım rotaları ve yaklaşık radyometrik yayılım tarihleri (Klein, 2008:270)

Tepki olarak "Çoklu bölgesel model" olarak bilinen ikinci bir model Wolpoff (1989), Thorne ve Wolpoff (2003) tarafından ileri sürülmüştür. Bu model, Orta Pleistosen'in son dönemleri ve Üst Pleistosen boyunca bölgesel nüfuslar arasında kültürel devamlılığı ve gen akışını savunmaktadır.

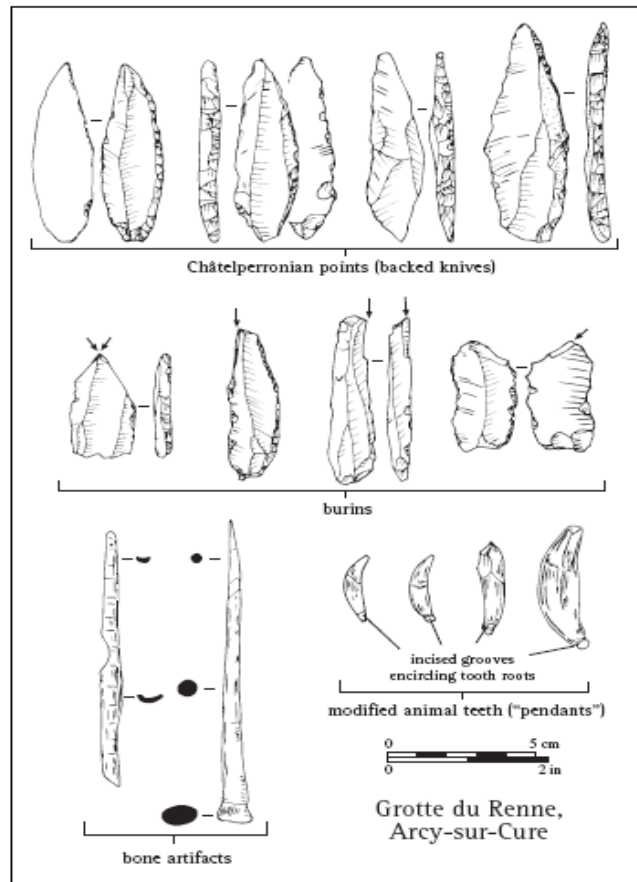
³ Model, tez çalışmasının bu bölümünde "yerini alma modeli" olarak belirtilecektir.

Geçiş evresi, pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş ve son yirmi yıl içerisinde ciddi bir oranda akademik kaynak üretilmiştir. Doğal olarak bu konu ile ilgili bütün yazılanları gözden geçirmek zordur. Bunun yerine Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişin yorumuyla bağlantılı pek çok kilit önerme üzerinde durulacaktır. Özellikle geçişle doğrudan ilgili iki arkeolojik kompleks olan Châtelperronien ve Erken Aurignacien'e vurgu yapılmaktadır. Yerini alma modelinin altında yatan varsayımların bazılarının temelini ne olduğunu belirtmek amacıyla bu modelin tarihsel kökeni ve yirminci yüzyıldaki gelişiminin de üzerinde durulacaktır.

2.6.2. Neanderthallerin Yerinin Alınması Hakkındaki Yeni Hipotezler

Orta Avrupa'da (Vindija), Yakın Doğu'da (Qafzeh, Kebara), Avustralya (Mungo Gölü) ve Afrika'da (Klasies Nehir Ağzı, Herto) son yıllarda bazı önemli geç Pleistosen iskelet kalıntılarının kazılarak çıkarılmasına rağmen, aynı dönem boyunca Batı Avrupa'da çok az sayıda yeni araştırılmış geç Pleistosen insan kalıntısı bulunmuştur. Bununla birlikte, birkaç belirgin istisna bulunmaktadır. Temmuz 1979'da, Châtelperronien alet endüstrileriyle bağlantılı bir Neanderthal iskeleti Saint Césaire'de bulunmuş ve bu iskeletin, buluntu topluluğunu meydana getiren tür olabileceği önerilmiştir. Buluntu topluluğuyla bağlantısı konusundaki kuşku, bu alet endüstrisini modern insanlarla bağlantılandırma eğiliminde olan F. Bordes (1981) tarafından ağır eleştirilere uğramıştır. Diğer pek çok şeyin yanı sıra, Bordes, Saint Césaire'de bulunan Neanderthal kalıntısının bu alana leş yiyiciler tarafından getirilmiş olabileceğini iddia etmiştir (Bordes, 1981:644).

Saint Césaire'de bulunan bu bağlantının, Arcy-sur-Cure'daki Renne Mağarasının Châtelperronien alet endüstrileri (Şekil 2.9) ile birlikte bulunan ve Neanderthal karakter gösteren bir temporal kemik tarafından desteklendiği düşünülmüştür. Bununla birlikte yakın tarihli çalışmalar, bu buluntunun stratigrafik kaynağına ilişkin sorunların bulunduğunu ortaya çıkartmıştır (Hublin ve diğ., 1996:225).

Şekil 2.9. Arcy-sur-Cure'daki Renne Mağarasının Châtelperronien alet endüstrileri'nden örnekler (Klein ve Edgar, 2002: 207)

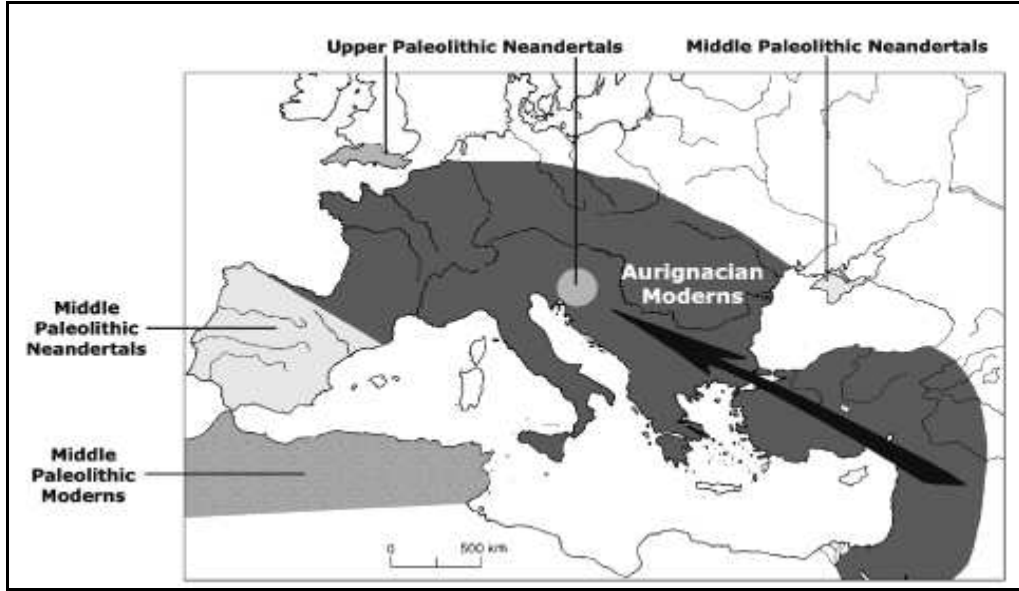
Bu keşif, Batı Avrupa'daki ilk modern insanların kimliğini Châtelperronien'den Erken Aurignacien'e kadar değiştirmiştir ve dolayısıyla bu grupların bilişsel yetilerinin ve kültürel davranışlarının tekrar değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bir yandan Saint Césaire buluntusu, birçok araştırmacı tarafından

desteklenen Pre-sapiens hipotezinden çok daha tutarlı bir açıklama olarak, tek bir grubun Üst Paleolitik'ten önce Batı Avrupa'da yaşadığı varsayımını desteklemektedir. Daha önemlisi de sözkonusu keşif, bu bölgede Orta ve Üst Paleolitik arasındaki düzenli anatomik evrim hipotezini desteklemeyi daha zor bir hale getirmiştir (Morin, 2004:35).

Diğer yandan, Saint-Césaire buluntusu yerini alma modelinin destekleyicileri için çok önemli bir çekinceye sahiptir. Neanderthaller ve modern insanlar tarafından sırasıyla oluşturulduğu varsayılan Orta Paleolitik ve Üst Paleolitik arasındaki davranış farklarının altını çizmek Saint-Césaire'den önce çok zor değildi. Örneğin sanatın varlığı ve dilgisel yongalamanın yayılması genel olarak doğrudan modern insanların yayılmasıyla bağlantılandırılmıştı. Bununla birlikte, Saint-Césaire buluşundan sonra, Châtelperronien ve Erken Aurignacien'in taş, kemik alet üretimi ve sembolik ifade açısından benzer bir kültürel özellikler yelpazesi gösterdiği anlaşılmaya başlanmıştır (Morin, 2004:35). Bu nedenle Châtelperronien ve Erken Aurignacien arasındaki büyük kültürel değişimleri tartışmak ve bu değişimlerin "modern" özelliklere doğru biyolojik bir evrilmeye denk geldiğini kurgulamak, daha zor hale gelmiştir (Morin, 2004:36). Çoğu araştırmacı açısından (Stringer 1989; Bar-Yosef 1994; Hublin ve diğ., 1996; Mellars 1989a, 1996, 1999) tepki, açık ya da üstü kapalı bir şekilde Châtelperronien Neanderthallerinin erken modern insanlar kadar kültürel ve coğrafik olarak (Şekil 2.10) karmaşık olmadığını vurgulamak olmuştur.

Seksenlere kadar, Périgordian ve Aurignacien arasındaki kısmi paralellik hipotezi, bilimsel çevreler tarafından eleştirilmesine rağmen, hemen hemen evrensel

bir şekilde kabul görmüştü. Artık Périgordien kolunun başlangıcı ve bitişi olan Châtelperronien ve Gravettien arasında Peyrony tarafından işaret edilen benzerliklerin, en basit bir şekilde, yakınsama yoluyla olduğu düşünülmektedir (Morin, 2004:36).

Şekil 2.10. G.Ö. 36-30.000 yıl öncesinde Neanderthal ve anatomik açıdan modern insan nüfuslarının olası yayılımı (Zilhao, 2001a : 14)

Neanderthallerin, Châtelperronien ile ilişkileri, bu modelin Périgordien ve Aurignacien kollarının her ikisinin de modern insanlar tarafından üretildiğini varsayması nedeniyle, kavramsal olarak kısmi paralellik hipotezine uymamaktadır. Diğer bir deyişle, Peyrony ve Bordes'un mantığı izlenirse, Saint-Césaire Neanderthallerinin Gravettien'in üreticileri olduğu ima edilmektedir. Çünkü Châtelperronien'in, Gravettien ile sona eren Périgordien kolunun "kökeni" olduğu söylenmektedir. Périgordien kolunun başlangıcı ve sonu arasında binlerce yıllık bir boşluk gösteren Abri Pataud dizisi için çok sayıda radyometrik tarihlere ek olarak bu sorun, çoğu araştırmacının kısmi paralellik hipotezini terk etmesine neden olmuştur (Morin, 2004:36).

2.6.3. Yerini alma ve Devamlılık Hipotezlerinde Yeni Açılımlar

Görüldüğü gibi, Neanderthallerin yerinin alınması modeli insan paleontolojisi ve Pleistosen Dönem Arkeolojisi bağlamında uzun bir tarihçeye sahiptir. İlk olarak Boule ve Breuil tarafından önerilen yerini alma hipotezi, yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca aşırı derecede etkiliydi. İnsan evriminin dereceli evrim kuramının popüler olduğu zamanlara karşılık gelen altmışlardan seksenlerin başına doğru göreceli bir duraklama sürecinden sonra, yerini alma modeli artık eskisinden daha da popülerdir. Açık bir şekilde bu modelin yenilenmiş popülerliği mtDNA araştırmalarının ortaya çıkması tarafından önemli ölçüde etkilenmiştir (Morin, 2004:37). Mevcut morfolojik, genetik ve arkeolojik kanıtların sentezlenmesine bağlı olarak, Stringer ve Andrews modern insanların atalarını oluşturan görece yakın tarihli bir grup olduğu sonucuna varmıştır (1988:1264). Bu araştırmacılara göre, Avrupa ve güney Asyanın tarih öncesi grupları ve erken modern insanlar arasında sert anatomik süreksizlikler mevcuttur. Bu perspektifte, erken dönem modern insanların Afrika'da muhtemelen G.Ö.150 bin yıl kadar erken tarihlerde ortaya çıktığı ve daha sonra yerel grupların yerini almak üzere Avrasya'ya yayıldığı varsayımında bulunmaktadır. Daha önemlisi bu modelde nüfus değişiminin türler arasında üreme olmaksızın geliştiği varsayılmaktadır (Morin, 2004:37).

Buna karşın yakın tarihli Afrika'dan çıkış modeli, Afrika nüfuslarını başka coğrafyalardan gelenlerle karşılaştırarak farklı değişim örüntülerini tahmin etmektedir. Buna göre olası değişim (daha önceki ıraksamaya dayalı olarak, genetik değişim olduğu varsayılarak) Afrika nüfusları içerisinde daha etkindir ve Afrika'lı olmayan nüfuslardan, gen frekansları açısından, sert bir şekilde ayrılmaktadır.

Geçişsel fosiller Afrika dışında bulunmayacaktır ve nüfus değişimi Homo sapiens'in diğer bölgelere yerleşme şeklini temsil etmektedir. Homo Sapiens'in en erken kayıtları türlerin kökeni olan kıtada (Afrika) bulunmalı ve en yeni kayıtlar yayılmanın dış uçlarında olmalıdır. Avrupa, Asya ve Güney Asya'nın nüfus ilişkileri Pleistosen'in sonu ve Holosen süresinceki dinamiklere yaklaşacaktır (Morin, 2004:38). Stringer ve Andrews, arkeolojik "kolonileştirme" olaylarının moleküler ıraksama tarihleriyle aynı zamanlara denk gelmesini bu senaryo için güçlü bir destek olarak yorumlamaktadır (1988:1265). Dahası bu araştırmacılar, Neanderthallerdeki özelliklerin, özellikle de postcranial oranlarının, yerini almanın bir göstergesi olduğunu iddia etmektedir (erken modern insanlar daha ılıman iklimlere uyum gösteren vücut oranları ile karakterize edilme eğilimindedir). Ne var ki, Batı Avrupa'daki anatomik sürekliliğin yokluğunun ve Châtelperronien ve Aurignacien arasında çıkarımsanan kültürel ve davranışsal süreksizliklerin çoğu araştırmacı tarafından yerini alma modelini destekleyen en iyi kanıt zinciri olarak düşünüldüğünü vurgulamak önemlidir.

Bu tanımlamaya tepki olarak "Çok Bölgeli Model" önerilmiştir. Bu modelde gen akışı orta ve geç Pleistosen boyunca Afrika ve Avrasyalı nüfuslar arasındaki ilişkinin korunmasına katkıda bulunan temel mekanizma olarak görülmektedir (Wolpoff, 1989; White, 1982). "Çok Bölgeli Model", insanların yaklaşık 2 milyon yıl önce Afrika'daki tek bir kökenden evrimleştiği varsaymaktadır. İnsan nüfusları, Afrika'dan dışarı yayılırken koloni oluşturma sırasında meydana gelen küçük nüfus etkileri, yalıtım ve uyum sağlama aracılığıyla bölgesel farklılıkların ortaya çıkmasına

neden olmuştur. Birbirine bağılı nüfus ağı üzerindeki gen alışverişleri nedeniyle bu farklılıklar büyük oranda yayılım göstermiştir.

Birçok araştırmacıya göre, bu model en güçlü desteğı Orta Avrupa ve Asya'dan aldı. Mladec, Vindija, Brno ve Predmosti'de bulunan örneklere dayalı olarak Orta Avrupa'daki fonetik sürekliliğın kanıtı daha belirgin bir hale gelmiştir. Dahası, bu çalışmalar, birkaç bölgenin aynı atadan gelen tür özellikleri sergiliyor gibi gözüktüğüne de dikkat çekmiştir (Morin, 2004:39). Bununla birlikte Smith ve diğ., (1989), modern insanların ilk olarak Afrika'da ortaya çıktığını iddia etmiş ancak yerini alma modeli için çok az kanıt olduğu iddiasında da bulunmuştur. Dolayısıyla Afrika'dan Avrupa'ya ve Güney Doğu Asya'ya anatomik özelliklerin yayılmasının modern insan yayılımından kaynaklanmadığını, daha çok "yeni öğelerin mevcut gen havuzlarında eridiğini belirterek buna "asimilasyon modeli" çerçevesinde açıklık getirmiştir.

Daha ılıman iklimlere uygun vücut orantıları, sıklıkla yerini alma modelinin en iyi kanıtlarından biri olarak görülmektedir. Bununla birlikte, Frayer ve meslektaşları, (1993:18) Bergman - Allen kuralının Batı Avrupa'da başarılı olduğuna ve ılıman iklimlere uygun oranlarına sahip olan bireylerin Üst Paleolitik dönem boyunca doğal olarak ayıklanarak dışarıda kaldığına işaret etmektedir. Diğer yandan "Çok Bölgeli Model" bu beklenmeyen vücut oranları için hiçbir ikna edici açıklama getirememektedir. Görüldüğü gibi hangi senaryo ya da model ele alınırsa alınsın, vücut orantıları ile ilgili cevaplar tatmin edici değildir.

Trinkaus (1986:194, 198, 201), Neanderthallerin anatomik farklılıklarını açıklamada, işlevsel uyum sağlamanın önemini vurgulamaktadır. Araştırmacı, vurgusunda, Neanderthallerin çok güçlü ve sağlam yapılı olduğuna işaret etmektedir. Bu önermeler yerini alma modelini destekleyen argümanlar olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, bu sonuçlar erken insanların da görece sağlam yapılı olmaları gerçeğiyle çelişiyor gibi görünmektedir. Dahası, Trinkaus'un önermesini çürütebilecek bir gözlem olarak modern insanlar ve Neanderthaller Yakın Doğu'nun Orta Paleolitik döneminde karşılaştırılabilir derecede karmaşık aletler yapmışlardır (Morin, 2004:39).

Bu önermelere ek olarak, bazı araştırmacılar tarafından daha arkaik nüfuslar ve modern insanlar arasında gen akışının olası olabileceğini vurgulayan "Melezleşme Modeli" önerilmiştir (Trinkaus, 1986; Duarte ve diğ., 1999; Braüer, 1981). Portekiz ve Romanya'da melez örneklerin bulunması, Neanderthaller ve modern insanlar arasındaki karışımın kanıtı olarak sunulmaktadır (Duarte ve diğ., 1999). Bunun, daha arkaik özellikler gösteren sapiensler ve modern insanlar arasında meydana geldiği varsayılan gen akışı ile ilişkili olarak melezleşme modeli, çok bölgeli modelin bir versiyonu olarak yorumlanmamalıdır. Gerçekte çoğu melezleşme senaryosu, çok bölgeli modelden net bir şekilde ayrılmaktadır ve bu nedenle buna dâhil edilmemelidir. Bu senaryolar, süreklilik hipotezinin aksine, Afrika'dan büyük ölçekli bir insan göçünün olduğunu varsaymaktadır (Morin, 2004:38).

Seksenli yıllar, ayrıca, Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişi açıklamak için ortaya çıkan arkeolojik modellerin yükselişine de karşılık gelir. Bu alanda

yapılan önermelerin hemen hemen hepsi “yerini alma modeli” çerçevesinde şekillenmiştir. Farklılıklarına rağmen, bu modellerin genellikle Neanderthallerin şu veya bu şekilde erken modern insanlar kadar verimli ve kültürel açıdan karmaşık olmadığı varsayımını paylaştıklarına işaret etmek açısından önemlidir. Ne yazık ki, bu önermeler, modern insanların anatomik açıdan avantajlarının ortaya çıkmasının nedenlerini ve bununla bağlantılı bağlamı nadiren temel almıştır.

Mellars, bir dizi yayınında (Mellars, 1989a, 1989b, 1996, 1999) Orta Paleolitik’ten Üst Paleolitik’e geçiş hakkındaki fikirlerini sunmuştur. Modern insanların Neanderthallerin yerini aldığı konusunda ikna olmuş olan araştırmacı, bunların soylarının tükenmesine ilişkin pek çok senaryo sunmuştur. Örneğin Neanderthallerin tam bir dil geliştiremediklerini iddia etmiştir (Mellars,1996). Bununla birlikte, kültürel faktörleri vurgulamış ve Neanderthallerin, büyük av sürüleri üzerine odaklanmış modern insan gruplarının aksine genelleşmiş bir ekonomiye sahip olduklarını belirtmiştir. Onun açısından, bu uzmanlaşma daha az fırsatçı olan daha karmaşık bir organizasyonu ima etmektedir (Mellars, 1999).

Böylece dar odaklanmanın daha karmaşık bir organizasyonu ima etmesi ya da seçici bir avantaj vermesi gerekmemektedir. Mellars ayrıca, Neanderthallerin modern insanlardan daha fazla ölçüde leşçil olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, leşçil beslenme modern toplayıcılarda sıklıkla görülür ve geçiş sırasında bu hipotezi destekleyen çok az kanıt vardır. Mellars, yaygın bir şekilde kullanılan bu kültürel kanıtların, modern insanların, Neanderthallerden daha verimli ve daha iyi organize olduğunu (örneğin uzmanlaşmış avcılık, karmaşık gömüler, daha geniş çeşitlilikte

alet kullanımı) ve geç Üst Paleolitik dönemi karakterize eden olguların sayıca fazla ve çeşitli olduğunu vurgulamıştır (Morin, 2004:39). Süreç içerisinde Mellars modelini yeniden gözden geçirerek Neanderthaller ve modern insanların güneybatı Fransa'da nasıl bir arada var olduğunu kurgusunu yapmıştır. Tüketim ekonomisine odaklanarak, bu nüfusların farklı kaynakları sömürerek birbirlerinden uzak durduklarını şu şekilde önermiştir. (Mellars, 1996:416): *“Bir olasılık Châtelperronien ve erken Aurignacien grupların belirgin bir şekilde farklı toplama ve yaşamını sürdürme stratejisine kendilerini uyarladıklarıdır - Aurignacien olasılıkla temel olarak Ren geyiği sürülerinin ana göç yolları (Dordgone ve Vezère gibi vadilerde) üzerinde uzmanlaşmış bir şekilde avlanması üzerine odaklanırken, Châtelperronien gruplarının daha çeşitli hayvandan yararlanmaya kendilerini uyarladıkları, belki de av hayvanlarının planlı ve stratejik bir şekilde avlanmasından çok hâlâ kısmen leşçiliğe bağımlı olduklarıdır”.*

Demars - Hublin (1989) ve Pelegrin (1990) de Mellars'ın modelinin bir versiyonu olarak “birbirlerinden uzak durma modelleri” önermiştir. Geçiş evresine farklı bir perspektiften bakan White (1982), Orta ve Üst Paleolitik arasındaki kültürel değişimler üzerinde durarak bu değişikliklerin, sosyal ilişkilerin muhtemelen nüfus yoğunluğundaki artış tarafından meydana getirilen radikal bir yeniden yapılanma ile bağlantılı olduğunu önermektedir. Bununla birlikte önerilerden bazıları ilginç bir şekilde “sembolize etmenin” Châtelperronien'deki Neanderthallerle bağlantılandırılması ile çelişmektedir. Binford ise (1989) Orta ve Üst Paleolitik dönemler arasındaki organizasyon farklarını da vurgulamıştır. Bu araştırmacıya göre,

Neanderthaller basit toplayıcıyken, erken modern insanların organize bir toplayıcı stratejisi kullandıklarını düşünmektedir.

Neanderthallerin yerinin alınması oldukça farklı bir perspektiften de ele alınmıştır. İskelet özelliklerine ya da buluntulara odaklanmanın yerine, asıl üzerinde durulması gereken noktanın gen yapıları olduğu söylenerek, yanıtın moleküler biyolojide aranması gerekliliğine son dönemlerde sıklıkla karşılaşılmaktadır. (Morin, 2004:43)

2.6.4. Yerini Alma Modelindeki Sorunlar ve Çelişkiler

Batı Avrupa'daki modern insanların kökenleri hakkındaki tartışmalarda, üç öge; “fiziksel olarak yerini alma”, “genetik olarak yerini alma” ve” kültürel olarak yerini alma” genellikle tek bir olay örgüsü içerisinde ele alınmaktadır. Bu boyutlardaki değişimler birbiriyle bağlantılı olsa bile bu konuları ayrı ayrı araştırmak gereklidir. Çoğu yerini alma senaryosunda, Neanderthaller ve erken modern insanlar arasında çıkarımsanan bir süreklilik yokluğu genel olarak fiziksel yerini almayla açıklanmaktadır. Bununla birlikte bu tek olası açıklama değildir. Örneğin iskelet kayıtlarındaki örnek almadaki taraflılık bu zaman dilimi için belirgin gibi görünmektedir ve amaçlanan anatomik süreksizliklerin bazılarını açıklayabilir (Morin, 2004:58).

Diğer bir olasılık ise, tartışılmakta olan genetik kaymadır. Başka bir deyişle, Neanderthallerin pek çok moleküler işaretçileri ve türemiş özellikleri nesli tükenmiş insanlarda artık olmayabilir. Ayrıca bu, Neanderthallerin fiziksel olarak yerinin

alındığı ya da bir Aurignacien göçünün meydana gelmediği anlamına gelmez. Bu, demografik ve genetik süreçlerin basit bir yorumudur. Genetik kaymaya ek olarak, gen akış ağlarındaki ya da seçici baskılardaki değişimler gibi diğer faktörler önemli anatomik ve / veya genetik değişimlere katkıda bulunabilir (Morin, 2004:59). Bu nedenle, Pesterre cu Oase örneğinde, bazıları Neanderthallere özgü türemiş özellikler olan “melez” özelliklerin bulunması, melezleşme kanıtından çok, “çok bölgeli model” için bir destek olarak yorumlanabilir (Trinkaus ve diğ., 2003:11233).

Altmışlılardan önce, örneğin Moustérien ve Châtelperronien ya da Gravettien ve Solutréen arasında olduğu gibi arkeolojik kayıtlardaki ani değişimler genel olarak büyük ölçekli göçler ve yerel nüfusun fiziksel olarak yerinin alınması olarak değerlendirilmiştir. Breuil, Capitan, Keith, Verneau, Boule, Garrod, Peyrony ve Pradel tarafından savunuculuğu yapılan bu paradigma, yerini alma modelinin kökenini oluşturmaktadır (Morin, 2004:59). Ancak bu varsayım nereden gelmektedir? F. Bordes’a göre (1972:215), örneğin Hint-Avrupalılar, Faslılar ya da Asyalı “barbarlar” gibi uzak nüfusların, Batı Avrupa’yı işgalini içeren tarihsel kayıtlar bir benzeşim olarak kullanıldı ve bir şekilde Yontma Taş çağı için de kullanıldı. Bu düşünce, Aurignacien’in büyük ölçekli göçlerden ve yerini alma olaylardan birini temsil ettiği düşüncesi şaşırtıcı bir şekilde Breuil ve Boule tarafından formüle edildiğinden bu yana çoğu araştırmacı tarafından kabul edilmiştir.

Bu önermeleri desteklemek üzere genetik argümanlar kullanılmıştır. Batı Avrupa’da Orta-Üst Paleolitik geçişi sürecinde anatomik ve kültürel değişimlerde planlanan eş zamanlılık nedeniyle, Aurignacien göçü hipotezi, daha fazla

destekleniyor olarak algılanmıştır. Ancak, bu hipotezin tartışmalı olduğunu düşündürecek çok sayıda neden bulunmaktadır.

İlk olarak Batı Avrupa'nın erken dönem Aurignacien'leri hakkında hala çok az şey bilinmektedir. Bilinen çok az örnek Isturitz, Fontéchevade, Font de Gaume, La Ferrassie, La Crouzade, Les Cottés, Arcy-sur-Cure ve Les Rois'dandır. Ancak bunlar çoğunlukla kafatası parçaları ve dişlerle sınırlıdır. Bu listeye Saint-Césaire'in Aurignacien I'inde bulunan proksimal falanks eklenebilir. Gerçekte bu alet endüstrisinin yapımcıları hakkında pek çok açmaz bulunmaktadır. Çoğunlukla kafatasından, alt çeneden ve dişlerden elde edilen bazı veriler, modern insanlarla olası bir akrabalığı işaret etse de, bu veriler hakkında şimdilik emin olmak olası değildir. Bu taksanomik belirsizlik ayrıca Yakın Doğu'nun erken Üst Paleolitik dönemi için de geçerlidir. Böylece hangi hominid grubunun Erken Aurignacien ile bağlantılı olduğu konusu cevapsız kalmaktadır (Morin, 2004:60). Örneğin Velika Pecina ve Staraselje gibi artık daha yakın tarihli ya da düşünüldüğünden daha yakın tarihli olduğu bilinen pek çok erken modern insan fosilinin tekrar tarihlendirilmesi, bu konuya ilişkin başka zorluklar ortaya koymuştur. Bu sorunlara rağmen, yerini alma modelini önerenler genel olarak modern insanların Erken Aurignacien'i ürettiklerini varsaymaktadır. Benzer bir şekilde Saint-Césaire'deki Châtelperronien alet endüstrileriyle bağlantılı olduğu bilinen Neanderthaller, çoğu araştırmacı tarafından bu alet endüstrisinin yapımcıları olarak düşünülmektedir (Morin, 2004:61).

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi boyunca buluntuların değişimini analiz etmek bu tez çalışmasının amaçları içerisinde olmamasına rağmen, kültürel değişimindeki bazı genel eğilimlere bakmak gereklidir. Breuil'in Aurignacien için olası bir doğu kökeni önermesinden bu yana neredeyse bir yüz yıllık geçmişe rağmen, bu tekno-kompleksin kaynağını bulmak üzere yapılan her girişim başarısızlıkla karşılaşmıştır. Gerçekte, en erken Aurignacien için en yaygın olarak alıntı yapılan kanıt olan Bacho Kirian tekno-kompleksi dâhil olmak üzere Batı Aurignacien ve Balkanların Erken Üst Paleolitik dönemi arasında yalnızca yüzeysel benzerlik vardır⁴.

Yakın Doğu'da Aurignacien Batı Avrupa'nın Aurignacien'inden daha gençtir (Bar-Yosef ve Belfer-Cohen, 2004:158) Gerçekte, çoğu araştırmacı modern insanların Yakın Doğu'dan göç ettiğini düşünürken, Aurignacien'in ya da daha uygun olarak bazı stilistik özelliklerin Avrupa'dan Yakın Doğu'ya yayılmış olduğu tartışılmaktadır. Ek olarak yakın tarihli çalışmalar bu tekno-kompleks içerisinde şu ana kadar bilinenden daha fazla sayıda kültürel dalgalanma olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Aurignacien genel olarak homojen bir olgu gibi görünmemekle birlikte, bazı kültürel mekanizmaların ortaya çıkması, yayılması ve kabul görmesi sürecinde daha fazla rol oynamış olabilir (Morin, 2004:62).

Roc de Combe ve Le Piage'den gelen taş buluntu topluluklarının yakın tarihli ayrıntılı tekno-tipolojik analizi, Aurignacien I'in Périgord'daki en eski Aurignacien olmadığı düşüncesini göstermektedir. Daha önemlisi Le Piage'deki Aurignacien I'in altında yatan buluntu toplulukları hakkındaki bir araştırma, Châtelperronien ve

⁴ Bu konulara tez çalışmasının 3. bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Aurignacien arasındaki varsayılan boşluğu sorgulamaktadır. Bu boşluk, Châtelperronien'in yeni bir analizine dayalı olarak ayrıca Arcy-sur-Cure'de de sorgulanmaktadır. Bu bulgular, Aurignacien'in Fransa'da yerinde evriminin olası bir örneği olarak yorumlanabilir (Bordes, 2003:227). Bu uyumsuzlukların bazıları Bar-Yosef'in (2003:273) Aurignacien'in "Cro-Magnon'ların ilk kültürü" olduğu olasılığını reddetmesine neden olmuştur. Bu durumda sorulması gereken soru, eğer Aurignacien "Cro-Magnon'ların ilk kültürü" değilse, ilk kültürü nedir?

Uzak bir coğrafya olmakla birlikte, geçiş evresi ile doğrudan ilgili olması nedeniyle cevaplanması gereken bir soru da Avustralya'dan gelmektedir. Mungo Gölü yakınlarındaki Pleistosen teraslarında bulunan modern insan fosili (LM3 bireyi), yaklaşık olarak G.Ö. 60.000 radyokarbon tarihi vermiştir, dolayısıyla Avustralya'nın kolonileştirilme süreci için bu, minimum bir tarih vermektedir. Neanderthallerin yaklaşık olarak aynı sürede Amud'da ve Kebara'da var olmasından dolayı bu durum şaşırtıcıdır. Bu durumda modern insanların Asya ve Avustralya'yı işgal eden daha arkaik nüfusların yerini almada başarılıyken, Afrika'dan yayılma sırasında zorunlu bir koridor olan Yakın Doğu'daki Neanderthallerle niçin rekabet içine girmemişlerdir? Açık bir şekilde yerini alma modeli Avustralasya'da pek çok sorunla karşılaşmaktadır (Morin, 2004:63).

Neanderthaller ve modern insanların bilişsel yetileri ve uyum stratejileri birçok modelde vurgulanmaktadır. Bu modellerde, Neanderthal soy tükenişini açıklamak üzere sıklıkla biyolojik ve kültürel özellikler ileri sürülmektedir (Mellars, 1989a, 1989b; Shea, 1995; White, 1982). Örneğin Neanderthallerin konuşamadığı ya

da ilkel bir dile sahip olduğu iddia edilmektedir (Stringer ve Gamble, 1993:77). Bu iki türün uyum sağlama stratejileri konusunda yetersiz olduğunu iddia etmek zordur.

Üst Paleolitik'in başlangıcındaki dilgi üretimine doğru evrimlenmenin, yonga üretimine göre belirgin bir teknolojik iyileşmeyi temsil ettiği iddia edilmektedir. Bununla birlikte, bu argümanlar genellikle Batı Avrupa ve Yakın Doğu'daki pek çok Moustérien içeren buluntu alanında dilgi üretiminin baskın olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Dahası, geniş kesimlerce kabul edilen görüşün tersine, Bar-Yosef ve Kuhn tarafından (1999:325) gösterildiği gibi dilgilerin yongalardan daha verimli ve uyumlu olması gerekmemektedir. Gerçekte hammaddenin formu, kalitesi ve bolluğu, alet tipi ya da keskin kenarın direnci gibi diğer parametrelerin tamamı verimi araştırmak açısından önemli olabilir. Bu perspektiften bakıldığında, modern insanların dilgi üretimini teknolojik bir avantaja çevirerek Neanderthaller'le rekabet ettiklerini iddia etmek, mevcut kanıtlar tarafından desteklenmemektedir (Morin, 2004:64). Bununla birlikte, Châtelperronien'in Erken Aurignacien'de daha sonra bulunan özelliklerin çoğunu göstermesi nedeniyle, var olan veriler bu davranışsal karmaşıklığın yalnızca modern insanlarla sınırlı olduğu fikrini desteklemek üzere kullanılamaz. Daha çok bu "modern" özellikler Châtelperronien ve olasılıkla Uluzzian Neanderthalleri tarafından Aurignacien'in başlangıcından önce geliştirilmiş gibi görünmektedir (Zilhão ve d'Errico, 2003:316).

Modern insanların temelde gelişmiş davranışsal kapasitelere sahip olduğu genel olarak iddia edilmektedir. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar bu varsayımı test etmeye çalışmıştır (White, 1982; Stringer ve Gamble 1993; Mellars, 1996).

Örneğin, erken modern insanlarda iskelet yapısının önemi nedir? Tam bir dile ve karmaşık sosyal organizasyona sahip olduklarına dair bir kanıt var mıdır? İlerisini planlıyorlar mıydı? Modern avcı toplayıcılarda görülenler ile karşılaştırılabilir bir iş bölümüne sahip miydiler? Depolama yapıyorlar mıydı? Sembolik anlatımlar Üst Paleolitik'ten önceki alışkanlıktan kaynaklanan bir davranış mıydı? Neanderthaller de olduğu gibi, bu önermelerin detaylı olarak irdelenmediği görülmektedir. Bu durum ilkel ve modern tanımlamalarında taraf tutma biçiminde kendini göstermektedir. Aslında bu durum, Boule'den miras kalan Neanderthallerin bilişsel açıdan modern insanlar kadar "gelişmiş" olmadığı varsayımına dayalıdır. Bu varsayımın bir sonucu olarak, buluntulardaki "modern" özelliklerin varlığı, neredeyse direkt olarak modern insanlara ilişkilendirilmektedir. Bu durum akademik bağlamda kısır bir döngüye neden olmaktadır (Zilhaõ ve d'Errico, 2003:318).

Bu tipten mantık yürütme, Stringer ve Gamble'ın, Üst Paleolitik tanımında açıkça yer bulmaktadır (1993:101): "Anatomik olarak modern insanlar tarafından yapılmış olması ve Modernlerden beklenecek bütün teknolojik özelliklere ve sanatsal eklentilere sahip olması bağlamında ilk -Gerçek Üst Paleolitik-alet endüstrileri Aurignacien'dir" Dolayısıyla bu tanım veya önermeye göre, Erken Aurignacien'in tamamı olmasa da Châtelperronien, Neanderthaller tarafından yapılmış olması nedeniyle "gerçek" Üst Paleolitik alet endüstrisi olarak kabul edilemez (Zilhaõ ve d'Errico, 2003:318). Bar- Yosef (2002:374), Erken Ahmarian, Ksar Akil ve Boker Tachtit'in geçiş alet endüstrileri hakkındaki tartışmasında benzer bir varsayım kabul etmektedir: "Yakın Doğu'da bu dönemden kalma insan fosilleri yoktur ancak daha önceki seviyelere ait alet formunu, deniz kabuklarından yapılmış süslenme objeleri

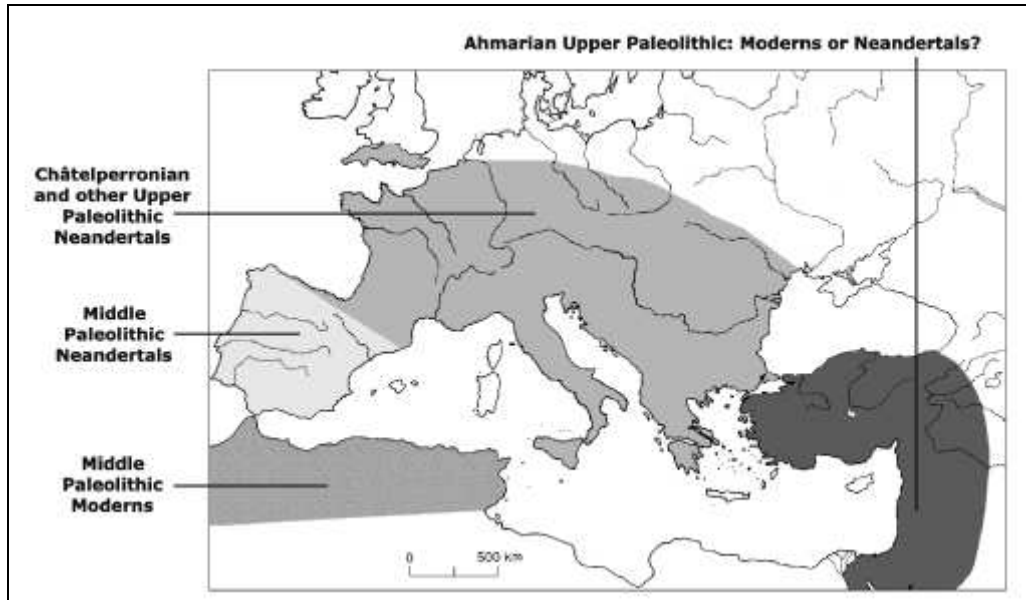
içermesinden dolayı bu aletlerin modern insanların yapısı olduğu varsayılmaktadır. Bununla birlikte, bu argümandaki sorun, Châtelperronien ve Uluzzian Neanderthallerinin de dekoratif öğeler üretmiş olmasıdır (Zilhão ve d’Errico, 2003:319).

Bu bağlamda, Châtelperronien ve Uluzzian gibi geçişsel Neanderthal alet endüstrilerinin karmaşıklığı önemsenmemekte ya da basitçe göz ardı edilmektedir. Bu teknolojilerin karmaşıklığının çoğu insanın Neanderthaller hakkındaki algısına uymaması nedeniyle, Neanderthallerin modern insanları taklit ettiğini iddia eden kültürel etkilenim hipotezi ileri sürülmüştür. Bununla birlikte, Châtelperronien alanındaki pek çok uzmanın ve göç-yerini alma modelinin destekçilerinin Neanderthallerin bağımsız bir şekilde Erken Aurignacien için daha sonra belgelenen “modern” özellikleri bağımsız olarak geliştirdiklerini iddia etmeleri nedeniyle, bu görüş herkes tarafından paylaşılmamaktadır. Ayrıca, Neanderthallerin modern insan teknolojisini “taklit etme” nedeni belirsizdir. Ne var ki genel olarak Châtelperronien’in, anatomik olarak modern Aurignacien’lerin ortaya çıkmasıyla son bulunduğu genel olarak kabul edilmektedir (Morin, 2004:66).

2.6.5. Kültürel Etkilenme Modeli

Kültürel etkilenme modeli Neanderthaller ve modern insanların Batı Avrupa’da bir arada varlığını öngörür. Châtelperronien ve Aurignacien’in birbirlerine jeolojik seviyeler düzeyinde karışması genel olarak bunların bir arada varlığının güçlü bir kanıtı olarak yorumlanmaktadır (Morin, 2004:66). Bununla birlikte, J. G. Bordes (2003), tafonomik süreçler hakkındaki dikkatli bir araştırma aracılığıyla Roc

de Combe ve Le Piage'da tanımlanan seviyelerin karışmasının arkeolojik nedenlerden dolayı olmadığını, daha çok jeomorfolojik bir dizi hareket ile ilişkili olabileceğini belirtmektedir. Bu sonuçlar d'Errico (1998:20), Zilhão ve d'Errico (1999:46) tarafından Châtelperronien'in değişmez bir şekilde her iki alet endüstrisinin tespit edildiği yirmiden fazla stratigrafik yapı içerisinde Erken Aurignacien'den daha alt seviyelerde bulunduğu konusundaki iddialarını desteklemektedir. Bu, Châtelperronien'in stratigrafik açıdan şüpheye yol açmayacak şekilde Aurignacien'den daha eski olduğu ve Batı Avrupa'da Neanderthaller ve modern insanların bir arada var olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmadığı anlamına gelmektedir. Bu düşüncüyü desteklemek üzere birbiriyle örtüşen radyokarbon tarihleri kullanılmıştır. Bununla birlikte, bu argüman çok tartışmalıdır ve radyokarbon yöntemlerinin daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi doğruluğunun çoğu kez şüpheli olduğu da burada vurgulanmaktadır (Zilhão ve d'Errico, 1999:47).

Şekil 2.11. Yaklaşık G.Ö. 42.000-36.000 yıl arası dönemde Yakın Doğu-Kuzey Afrika ve Avrupa Kıtası'nda Neanderthal ve anatomik açıdan modern nüfusların olası yayılım alanları (Zilhão, 2001a: 14)

Kültürel etkilenme modelinin destekçileri genel olarak Châtelperronien ve Uluzzian'ın karmaşık yapısından anlam çıkarmak üzere “ödünç alma” ve “taklit etme” iddiasında bulunurlar. Cro-Magnonlar'ın, Avrupa'nın bir tarafından öbür tarafına olan göçsel hareketleri, birkaç olası rotayı izlemiştir. Biri Tuna Vadisi boyunca ve olasılıkla Orta Avrupa Düzükleri içinden, ılıman Avrupa'ya diğeri ise Güney Akdeniz rotasıydı. Neanderthaller ile karşılaşmalar ve yer değiştirmeye veya karşılıklı kültür bağlantılarının oluşumu, ya da tek yönlü kültürleşmeyle sonuçlandığı düşünülmektedir ve Châtelperronien ve Uluzzian çoğu kez böyle karşılaşmaların olası sonuçları olarak algılanmaktadır (Morin, 2004:68).

Ancak, aynı zamanda bu gruplar arasında gen akışının olmadığını açıklamak için Neanderthaller ve modern insanların birbirlerinden kaçınma stratejisi olarak farklı coğrafi bölgeleri kullandıkları varsayımında da bulunmaktadır (Zilhão ve d'Errico, 1999:47). Bu durumda sorun, eğer Neanderthaller ve modern insanlar birbirlerinden kaçınma stratejisi kullanıyorlarsa ve dolayısıyla çok az etkileşime sahipse, bazı kültürel unsurların takas edilmesi nasıl mümkün olabilir? Bunun aksine, coğrafik ve arkeolojik kayıtlara (Şekil 2.11) baktığımızda, alet üretim stratejilerindeki farklara rağmen Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik döneme geçiş evresi sürecinde, buluntu topluluklarının, kemik alet üretimine ve dilgisel yongalama stratejilerine paralel gelişmeler göstermesi, Neanderthallerin ve modern insanların bir ölçüde bilgiyi paylaşıklarını düşündürmektedir (Morin, 2004:70).

Yakın Doğu'da fosil insan tipi ve alet endüstrileri arasında çoğu kez bir paralellik kuralamadığı konusunda genel bir uzlaşma vardır. Burada süreksizlik

argümanı olarak adlandırılan bu sonuç, Neanderthallerin ve modern insanların benzer Levallois gelenekli aletler ürettikleri ve bu nüfusların fosil kalıntılarının bu coğrafyada aynı buluntu alanlarında tespit edilmesiyle ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte bu sözde birbirinden ayrı gruplar arasındaki kültürel ve biçimsel farklılıkların olmayışı cevap bekleyen sorular arasındadır (Morin, 2004:71).

Güneybatı Fransa'da, Acheuléen geleneği gösteren buluntu topluluklarının Moustérien örnekleri, Moustérien'in sonuna yakın zamanlarda bölgesel olarak sınırlandırılmış bir öğrenme ağının varlığının işaretçisidir. İşin ilginç tarafı Moustérien parçalar, hemen doğudaki Rhone Havzası'nda belgelenen çağdaş Moustérien buluntu topluluklarından oldukça farklı görünmektedir. Neanderthaller tarafından üretilen bu Moustérien parçalar, Üst Paleolitik'in başlangıcından hemen önce iki belirgin öğrenme ağının varlığını ve bir dereceye kadar evrimleşmesini gösteren belirtiler olarak yorumlanmaktadır (Mellars, 2004:462). Buradaki çelişki açıktır: iki türün ya da alt türün bir arada var olduğu varsayılan Yakın Doğu bölgesinde değil de tek bir biyolojik nüfusun tanındığı güney Fransa'da belirgin öğrenme ağlarının varlığını nasıl açıklayabiliriz? Bu durum "süreksizlik modelinin" teorik olarak bazı açmazlara sahip olduğunu göstermektedir.

Büyük ölçekli Aurignacien göçünün mantıksallığı hakkında ortaya konan şüphelere yanıt olarak, Neolitik devrimin bazı unsurları benzetme olarak kullanılmıştır (Bar-Yosef 2000b, 2002). Bu benzetme, her iki dönemde (Üst Paleolitik ve Neolitik), kolonicilerin, yeni tekniklerin dağıtıcıları olarak "çekirdek bölgeden" Batı Avrupa'ya görece hızlı bir şekilde yayıldığı görüşüne dayalıdır (Bar-

Yosef 2002:381). Bununla birlikte bu önermede de sorunlar vardır. İlk olarak, Neolitik nüfusların yayılım sürecine belirgin bir şekilde bir gen akışı eşlik etmiştir, ama Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş öncesinde ya da geçiş sürecinde Neanderthaller ve modern insanlar arasında bu gen akışını hangi faktörün engellediği cevapsızdır.

Neolitik devrim ile paralellik kurma çerçevesindeki diğer bir sorun da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi sürecindeki uyum stratejileri ile ilgilidir. Yaşanılan bölgenin jeomorfolojisine adaptasyondan, arazi yapısı, hava koşulları, hayvanların beslenme alanları, avlanma ve toplama alanları ile ilgili kaynakların planlanmasına kadar olan bir dizi unsur, uyum stratejisinin temelini oluşturmaktadır. Bu stratejide takip edilmesi gerekli bir dizi genel "kural" var gibi görünmesine karşın, örneğin yiyecek temin alanı ve kaynak planlaması ile ilgili kritik bilgiler tamamen aktarılabılır değildir ve büyük oranda tecrübeye bağlıdır. Bu grupların yerel bilgiye olan bağımlılıkları göz önünde bulundurulduğunda Üst Pleistosen başlarında yapılan büyük ölçekli göçlerin olası olmadığı anlamına gelmektedir. Bu dönem süresince Yakın Doğu'nun insan nüfusları bölgenin ekolojik yapısına iyi uyum sağlamış olabilir. Bununla birlikte bu uyum, Batı Avrupa'ya aktarıldığında eşit derecede üretken ve verimli olacak diye bir şey yoktur. Dolayısıyla modern insanların iddia edildiği gibi Afrika'dan göç hareketleri sürecinde ciddi bir hayatta kalma riskiyle yüz yüze kalacakları hipotezinde bulunulabilir. Daha önemlisi, bu nokta biyolojik uyum açısından da geçerlidir.

Çok tartışmalı olmasına karşın, Afrika’da ve Yakın Doğu’da “en uygun biyolojik dinamik”, modern insanları bu alanlarda Neanderthallere göre daha fazla kayırmış olabilir. Bununla birlikte yine bu dinamiğin, diğer türlerin olasılıkla daha iyi uyum sağladığı Batı Avrupa’nın oldukça farklı olan ikliminde eşit derecede uygun ve verimli olması gerekmemektedir. Bu bölgede, Neanderthaller geç Pleistosen Avrupa’sının soğuk iklimine uygun vücut yapısı ve özellikler geliştirmiştir. Diğer yandan tropikal vücut orantıları ile karakterize edilen modern insanlar bu özellikleri paylaşmıyor gibi görünmektedir. Böylece modern insanların Batı Avrupa’nın görece daha soğuk iklimleriyle başa çıkmada Neanderthallerle karşılaştırıldığında biyolojik olarak dezavantajlı olduğu düşünülebilir.

Shea’ya göre (2003:370), modern insanların Moustérien kültürün etkin olduğu süreçte, Neanderthaller ile birlikte Yakın Doğu’da bir arada bulunmuşlar ya da Yakın Doğu’yu birbiri ardına işgal etmişlerdir. Modern insanların en erken fosil verileriyle, Yakın Doğu’lu Neanderthallerin en geç tarihli fosil verilerinin tarihleri, Neanderthallerin modern insan nüfusu ile yaklaşık 40.000 yıllık süre boyunca asla rekabet göstermediğini, hatta bazen bölgelerine adım adım girdiklerine işaret etmektedir. Eğer bu durum doğruysa, bir kaç bin yıl içerisinde Neanderthallerin yerini aniden başka nüfusların alması nasıl açıklanabilir? Tam belirleyici olmamakla birlikte dilin ortaya çıkmasını sağlayan bir “mutasyonun” modern insanlara bir avantaj sağladığı şeklinde bir iddia ortaya atılmıştır (Klein, 1994:14). Mellars ise daha farklı bir açıdan bakarak (2006b:168), iklimsel değişimlerin modern insanların göçünü tetiklediğini tartışmaya açmıştır. Bu durum, olasılık taşımasına rağmen, bu

değişimlerin niçin Neanderthalleri değil de modern insanlara bir avantaj sağladığını açıklamamaktadır.

2.6.6. Yakın Doğu Kökenli “Süreksizlik” Modeli ve Bileşenleri

Bu bölgedeki Orta Paleolitik-Üst Paleolitik arasındaki kültürel değişim sürecini ve ortaya konan modelleri anlayabilmek için, ekocoğrafik etkilerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Yakın Doğu, tüm Plesitosen boyunca Avrasya ve Afrika'yı birbirine bağlayan bir biyocoğrafik koridordur. Yakın Doğu'nun ana topografik özelliklerinin, Kuzey - Güney hattı, Ürdün Vadisi ve Lübnan karşısındaki vadiler, batı Asya ve kuzey Afrika'dan gelen memeli türlerinin Yakın Doğu'ya yayılmasını kolaylaştırmıştır. Neanderthaller ve erken Homo sapiens sırasıyla batı Avrasya ve kuzey doğu Afrika'nın fosil kayıtlarında Geç Orta Pleistosen dönemlerinde yani günümüzden yaklaşık 250.000 - 130.000 yıl öncesinde ortaya çıkmaktadır. Global iklim değişiklikleri periyodik olarak verimli meşe ağacı ormanlarını sığındıkları yerden Doğu Akdeniz sahili boyunca, eskiden bozkır - çöl olan iç kesimlere doğru genişlettikçe, Avrasyalı Neanderthal ve Afrika insan grupları Yakın Doğu'ya çekilmiştir (Tchernov, 1992:105).

Yakın Doğu'nun koridor benzeri yapısının yayılmayı özendirmiş olmasına rağmen, aynı zamanda insan nüfuslarının biyolojik dengelerini korumaları açısından da bazen risk oluşturmaktadır. Yakın Doğu; kuzeyde dağlar, batıda Akdeniz, güney ve doğuda Arap Çölü tarafından sınırlanan küçük bir bölgedir. Coğrafi sınırlama, hemen hemen insan nüfuslarını tanımlayan bir özellik olarak düşük üreme hızları olan büyük memelilerin küçük nüfuslarının nesillerinin tükenme riskini

artırmaktadır. Bu riskler, OIS-5-3⁵ sırasındaki hızlı iklimsel değişim, yükselen kuraklık değerleri ve azalan sıcaklık dönemlerinde artmıştır. Geç Pleistosen'de Yakın Doğu'da pek çok hızlı iklimsel değişim meydana gelmiştir. Belki de OIS 9-5e'de buzların ortadan kalkması, OIS 5a-4'te buzul koşullarının hızlı bir şekilde geri dönüşü (yaklaşık G.Ö. 71.000) ve günümüzden yaklaşık 40.000 – 47.000 yıl öncesinde aşırı derecede kuraklık dönemi gibi dalgalanmaların Orta Paleolitik insan grupları üzerinde büyük değişimler meydana getirdiğini söylemek olasıdır (Shea, 2006:200).

Konu ile ilgili araştırmaların zaman ve mekânda sıklıkla büyük boşluklarla yer alan Orta Paleolitik unsurları arasında süreklilik çıkarımında bulunmalarına rağmen, süreksizliği süreklilikten daha olası kılan bir takım durumların var olduğunu farketmeleri gerekmektedir. Levant gibi küçük bir bölgede, coğrafi kısıtlama Erken Üst Plesitosen'in hızlı iklim değişimi ve artan kuraklığı ile birleştiğinde, olasılıkla insanları soylarının tükenmesinin eşiğinde tutmuştur. Bu nüfusların soyları tükendiğinde, Yakın Doğu'yu tekrar kolonize etme girişimleri, büyük oranda, o zamanki ortamın yapısına bağlı olmalıdır (Shea, 2003:369). Daha soğuk koşullar, soğuğa-toleranslı Neanderthallere bir avantaj sağlarken; daha sıcak koşullar, modern insanlar açısından avantajlıdır. Şüphesiz ki hem Neanderthallerin hem de modern insanların Yakın Doğu'da bir arada bulunduğu bir dönem vardır ancak bu dönem olasılıkla oldukça kısadır ve süreç boyunca aynı ekolojik bölge için yoğun rekabet olabileceği üzerine bir senaryo kurgulanabilir. Ancak bu açık bir şekilde Yakın Doğu'nun Orta Paleolitik kültürel yapısı için yetersiz bir senaryodur. Ancak genel

⁵ “Oksijen İzotop Safhası”. **2.7.Geçiş Evresi Boyunca Çevre ve İklim** başlığı altında ayrıntılı tanımlaması yapılmıştır

olarak ekolojik değişim ve uyum ilkeleri dikkate alındığında daha kabul edilebilirdir (Shea, 2006:202).

Neanderthaller ve erken modern insanlar arasında Yakın Doğu'daki süreksizlik hipotezi, bunların ayrı türler olduğu hakkında sürekli olarak artan kanıtlarla da uyumludur. Neanderthal DNA'sı ile hem Avrupa Üst Paleolitik hem de yakın tarihli insanların DNA'sı arasındaki karşılaştırmalar, Neanderthaller ve yaşayan Avrasyalı insan nüfusları arasında herhangi bir genetik birleşmenin kanıtını göstermemektedir (Kring ve diğ., 1997: 22). DNA karşılaştırmaları Neanderthallerin ve erken modern insanların en son ortak atalarının, 300.000 ile 500.000 yıl önce yaşadığını önermektedir. Yakın Doğu Neanderthalleri ve Skhul/Qafzeh insanların vücut şekilleri, kökenlerinin farklı sıcaklık rejimlerinden geldiğini önermektedir. Neanderthaller ve modern insanlar arasındaki cranial farklar yaşayan farklı primat türleri arasındakilerle karşılaştırılabilir ölçüdedir. Güneybatı Asya Neanderthalleri ile Skhul/Qafzeh insanlarını birbirinden ayırmak, Avrupa Neanderthalleri ve Üst Paleolitik insanlarını ayırt etmek kadar kolay değildir, ancak bu durum, Skhul/Qafzeh insanların Neanderthallerin en son ortak atasına daha yakın olduklarını ve görece küçük sayıda iyi korunmuş Yakın Doğu insan fosili olduğu gerçeğini yansıtabilir (Wolpoff, 1996b:64).

Skhul/Qafzeh insanları ile ilişkilendirilen Orta Paleolitik buluntu toplulukları ve Yakın Doğu Neanderthalleri ile ilişkilendirilen Geç Orta Paleolitik buluntu toplulukları hem teknolojik hem de tipolojik olarak birbirlerine benzerdir. Bunlar benzer çekirdek yongalama teknolojisine, birbirine yakın buluntu envanterlerine ve

teknolojik ve tipolojik açıdan yüksek endeksler bağlamında benzeşen değerlere sahiptir. Bu benzerlikler bunların, oldukça değişken "Geç Dönem Yakın Doğu Moustérien" alet endüstrisi içerisinde değerlendirilmesine sebep olmuştur (Shea, 2006:203). Taksonomik konuda, hangi konumun alındığına bakılmaksızın, buradaki asıl soru bu buluntu toplulukları arasındaki benzerliklerin bunlarla stratigrafik olarak bağlantılı olan hominidler arasında kültürel bir süreklilik çıkarsamasına yeterli olup olmadığı sorusudur.

Orta ve Geç Orta Paleolitik buluntu topluluklarından gelen çoğu düzeltili alet, minimum değişiklik gösteren basit yonga ya da dilgiler üzerine yapılmıştır. Doğru hammaddelerle donatılmış bir çakmaktaşı yontucusu, bu buluntulardan herhangi birini bir dakika içerisinde kopyalayabilir. Bu gibi bir basitlik, benzer teknolojik zorluklara yanıt olarak benzer aletler üreten farklı grupların yakınsama olasılığını oldukça yüksek hale getirmektedir. Şaşırtıcı olmayan bir durum, Yakın Doğu'nun Geç Orta Paleolitik'inde bulunan alet formları ile morfolojik olarak benzeşen örneklere, Avrasya Orta Paleolitiği ve Afrika Orta Taş Çağı'nın buluntuları içinde karşılaşılabilmektedir. Bu geniş dağılım bu aletlerin, Orta Pleistosen grupları arasında ilkel taş yontma geleneğine ait ürünler olduğunu önermektedir (Shea, 2006:204).

Neanderthaller ve erken modern insanlar benzer metabolik gereksinimlere sahiptir ve bunların en azından iskelet indekslerinin gösterdiği gibi benzer enerji ihtiyaçları, onların gereksinimlerini karşılamış gibi görünmektedir. Benzer arazi yapısı, hammadde kullanılabilirliği ve av türleriyle karşılaştıklarında bu unsurların

benzer teknolojik stratejilerle yanıt vermesi şaşırtıcı değildir. Bu açıdan bakıldığında Neanderthallerin ve erken modern insanların Yakın Doğu'daki benzer taş aletleri, davranışsal evrimin yan ürünleri olarak tanınabilir. Bunları temas ve kültürel takasın kanıtı olarak görmek, kronolojik ve stratigrafik kanıtlar tarafından desteklenmeyen bir durum olarak, bu nüfuslar arasında bir çağdaşlık olduğunun göstergesi olabilir (Bar-Yosef 2000b:42).

Geç Orta Paleolitik buluntu toplulukları arasındaki benzerliği Neanderthal - Modern insan kültürel devamlılığının bir kanıtı olarak kabul etmenin karşısındaki diğer kanıtlar, çekirdeği biçimlendirme tekniklerindeki değişimde aranabilir. Yakın Doğu kökenli aletler için çeşitli yongaları, dilgileri ve uçları üretmenin eşit derecede etkili birçok yolu vardır. Eğer, Neanderthal ve erken modern insan nüfusları tamamen aynı çekirdek yongalama stratejisini kullansaydı, bu, "süreksizlik" modeline karşı güçlü bir delil olarak yorumlanabilirdi (Shea, 2006:204). Bir Levallois çekirdekteki yongalama izlerinin nasıl oluştuğunu anlama üzerine sınırlı sayıda bilgi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bütün Geç Orta Paleolitik buluntu topluluklarının tamamında görülen çekirdek hazırlama teknikleri arasında tahmin edilebilecek örtüşmeler bulunduğunun kurgusu yapılabilir. Bununla birlikte Geç Orta Paleolitik buluntu toplulukları arasında tiplerde önemli farklılıklar vardır. Radyal / merkezci Levallois çekirdek yongalamasının yan ürünleri, Qafzeh XVII-XXIV birimlerindeki erken modern insanlarla ilişkilendirilen Orta Paleolitik buluntu topluluklarında baskın durumdadır (Meignen ve Bar-Yosef, 2002:19).

Kebara ve Amud'da Neanderthallerle ilişkilendirilen Geç Orta Paleolitik buluntu topluluklarında iki kutuplu Levallois çekirdekler baskındır. Skhul B seviyesi ve Tabun C seviyesi buluntu topluluklarını içeren karşılaştırmalar, bu buluntu topluluklarının büyük çoğunluğunun düzensiz tafonomik yapıları nedeniyle net bir şekilde yapılamamıştır. Bununla birlikte işlevsel olarak benzer çekirdek yongalama teknikleri arasında yapılan seçim, sosyal olarak aktarılan "gelenek" örüntülerinden kaynaklanıyorsa, bu gibi teknolojik farklar, Yakın Doğu Neanderthalleri ve erken modern insanların farklı taş alet üretim geleneklerini koruduğunu gösterebilir. Böylesi bir durum, süreksizlik hipotezini destekler görünmektedir (Shea, 2006:205).

Üst Paleolitik'in en erken evreleri ile Orta Paleolitik'in en son evresinin nüfuslarının modern insanlar olduğu sıklıkla varsayılmaktadır. Ancak, günümüze kadar bu evre ile çağdaş hiçbir hominid fosili tanımlanmamıştır. Gerçekte, bölgenin çoğundaki Erken Üst Paleolitik yaratıcıları Neanderthaller gibi görünmekle birlikte, bu durum beraberinde bazı soruları akla getirmektedir. Eğer Yakın Doğu'nun modern insan nüfuslarının en erken bireyleri, geç Orta Paleolitik dönemde Yakın Doğu'da bulunduyorsa bunlar neden arkeolojik kanıt bırakmamıştır? Neanderthal nüfusları Yakın Doğu'da kendi Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişlerini, Avrupalı akrabalarının Avrupa'da yaptıkları gibi mi gerçekleştirdiler? Aynı zamanda Yakın Doğu'da Üst Paleolitik'e geçiş uyumlarını yaşamakta olan birden fazla hominid türü olabilir mi? Yakın Doğu'nun Üst Paleolitik nüfusları, İber yarımadası için önerilene benzer bir şekilde Geç Orta Paleolitik Neanderthallerinin soylarının tükenmesinden sonraki bir yayılmayı mı yansıtmaktadır? Alternatif olarak Erken Üst Paleolitik modern insanların Yakın Doğu'daki "uygun yaşam bölgesi" için Neanderthallerle

rekabet edip yenmek için sonunda etkili stratejiler geliştirdikleri anlamına mı gelmektedir? Bu sorulara yalnızca daha fazla sayıda veri ve jeokronolojideki gelişmelerle doğru orantıda cevaplar verilebilecek gibi görünmektedir.

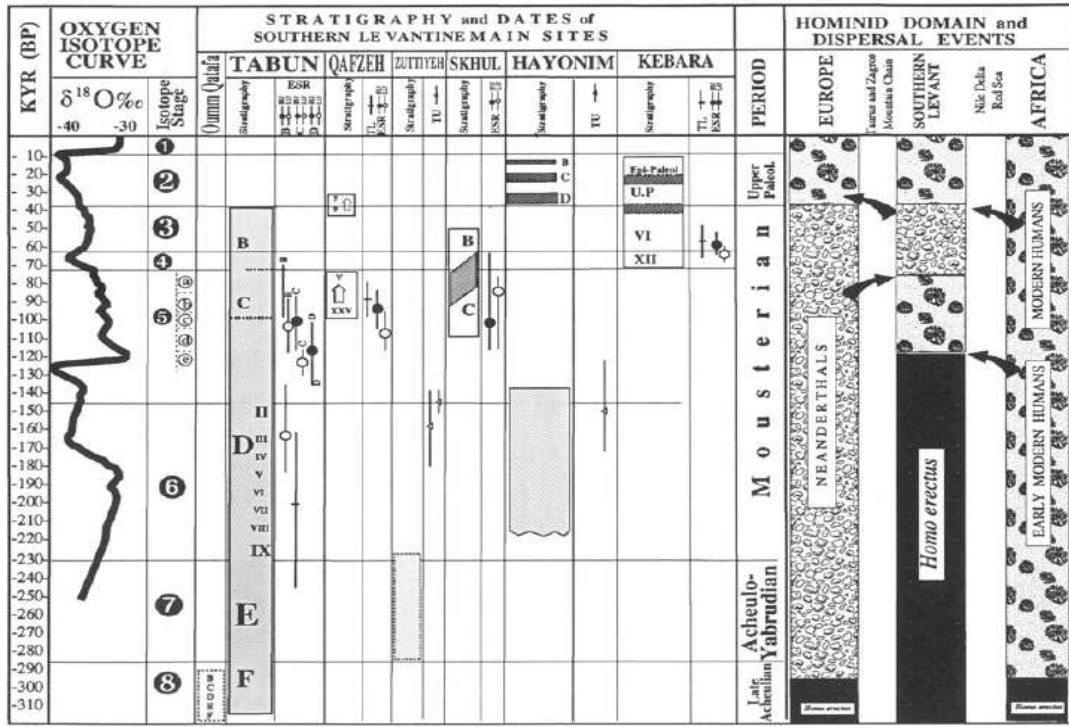
2.7. Geçiş Evresi Süresince Çevre ve İklim

Tez konusunu oluşturan coğrafyanın geçiş evresi boyuncaki çevre ve iklim yapısına ve bunların geçiş evresinin insan nüfusları üzerine olan etkilerine geçmeden önce son dönemlerde özellikle buzul ve buzul arası dönemleri açıklamaya yönelik olarak kullanılan OIS-Oksijen İzotop Analizi hakkında bilgi vermekte fayda vardır. Çünkü tez çalışmamızın bu ve diğer bölümlerinde Oksijen İzotop Analizi kullanılarak yapılmış açıklamalar ve tanımlamalar kullanılmıştır.

Pasifik Okyanusu'nun derin deniz tabanından, denizel çökeltilerden alınan örneklerden Pleistosen'in iklimsel döngüleri ve buzul-buzul arası dönemlerine ilişkin bilgiler sağlanmaktadır. Orta ve Üst Pleistosen denilen jeolojik dönemler sırasında gezegenimiz, buzul dönemlerinden buzularası dönemlere geçişlerin egemen olduğu uzun ve karmaşık iklim değişiklikleri yaşamıştır. Birbiri ardına gelen bu değişimleri en açık şekilde deniz çökeltilerinden alınan örneklerde görebiliriz. İki oksijen izotopunun birbirine olan oranlarındaki değişiklikleri saptamak için bu örneklerin analizleri yapılabilir ve bu analizler de buzul ve buzularası dönemlerin oluşturduğu iklimsel dalgalanmalarla doğrudan ilişkilendirilebilirler (Mithen, 1996:38).

İlk kez 1970'lerde kullanılmaya başlanan bu örnekler, Orta ve Üst Pleistosen boyunca buzul döneminden buzularası döneme geçişlerde sekiz döngü yaşanmış

olduğunu göstermektedir. Ayrıca buzularası dönemde evresel olarak adlandırılan dikkat çekici soğuma dönemleri ve bunun tersine buzul dönemlerinde evreası olarak adlandırılan buzul duraklaması dönemlerinden oluşan daha küçük çaplı birçok dalgalanma olmuştur.

Tablo 2.1. Levant Bölgesi ve Avrasya'nın OIS çerçevesinde genel kronostratigrafisi (Tchernov, 1998: 88)

Her iklimsel dönem, soğuk dönemi çift sayı ve ılık dönemi ise tek sayı ile ifade edilen bir rakama sahip olduğu için, bu iklimsel dalgalanmalar Pleistosen ile ilgili kronolojik bir yapı ortaya koymaktadır. Bundan başka bir iklimsel dönem içindeki dalgalanmalar için rakamların yanında küçük harflerde kullanılmaktadır. Örneğin; beşinci devre son buzul arası dönemin tamamıdır (G.Ö. 128.000-71.000 yıl öncesi) ve 5a-5e olarak anılan ve 5e'nin en yüksek deniz seviyesini gösterdiği beş alt devreye bölünmüştür (Tablo 2.1). Diğer özellikle önemli oksijen izotop devreleri

onikinci (G.Ö. 478.000-423.000 yıl öncesinde Kuzey Avrupa'yı kaplayan Anglian buzul evresi olduğu sanılan) ve ikinci (G.Ö. 24.000-13.000 yıl önceki son buzul evresi) devrelerdir. Oksijen izotop diyagramlarında ılık dönemler, siyah veya koyu bir renk, soğuk dönemler ise beyaz veya açık bir renk ile gösterilirler (Mithen, 1996:38).

Ilık Dönemler: Pleistosenin ılık dönemleri boyunca buzul tabakalarının erimesi, deniz seviyesinde yükselmeye yol açarak örneğin Britanya gibi arazilerin, Kıta Avrupası ile ilişkisini kesti. İklim ısındıkça yeryüzü floral açıdan zenginleşmiştir. Faunal yapı değişikliğe uğramıştır. Deniz dibi tortuları ve buzul yumruları, ılık dönemlere geçişin genellikle çok hızlı küresel ısınma dönemlerini içerdiğini göstermektedir (Mithen, 1996:38).

Soğuk Dönemler: Küresel ısı dereceleri düştükçe, yüksek enlemler boyunca uzanan buzul tabakalarında daha fazla su tutulu kalmış, düşük enlemlerde ise iklimler eskisinden daha kurak bir hale gelmiştir. Düşen deniz seviyeleri, sular altında kalmış olan geniş toprak kitlelerini açığa çıkarmıştır. Avrupa'dan göç eden rengeyiği sürülerinin faydalandığı tundralar gelişmiş, Yakındoğu gibi bölgeler kuraklık sıkıntısı yaşamıştır (Mithen, 1996:38).

2.7.1. Akdeniz ve Yakın Çevresi

Orta ve Üst Pleistosen'in büyük çoğunluğu açısından Akdeniz, iki biyocoğrafik etki alanını birbirinden ayıran büyük bir paleocoğrafik engeli temsil etmektedir. Avrasya'nın batı ucunda, hominidlerin görece coğrafik ve genetik yalıtım

içerisinde evrimleştikleri düşünülmektedir. Hominidlerin eko-coğrafik aralığının sınırında bulunan bu alan, Neanderthallerin ortaya çıkış sürecine tanıklık etmiştir. Neanderthallerin çok farklı çevrelerde belgelenmiş olmalarına rağmen, orta enlemlerin soğuk koşullarına uyumu, olasılıkla bunların evrimsel gelişimlerinde büyük bir rol oynamıştır. Bu nüfusların diğer özellikleri, bunların periyodik olarak Avrupa alt kıtasındaki yaşanılabilir bölgeleri dramatik bir şekilde verimsiz bir hale getiren iklimsel dalgalanmalarla yüz yüze kaldığı gerçeği ile ilişkilidir (Hublin, 2000:169).

Klasik olarak Akdeniz ve çevresinin Paleolitik Çağ'ı ile ilgilenen araştırmacılar tarafından üç coğrafi etki alanı düşünülmüştür: Avrupa, Yakın Doğu ve Kuzey Afrika. Alt Pleistosen'in ortasına kadar, Avrupa özünde hominidlerin yayılma menziline dışında kalmış gibi görünmektedir. Şimdiye kadar yalnızca bu dönemin sonuna doğru kıtanın güneyinde açık bir şekilde tarihlenmiş arkeolojik alanlar ve fosilleşmiş insan kalıntıları belgelenmiştir. Akdeniz'den Karadeniz ve Kafkaslar'a kadar görece yalıtılmış durumdaki Avrupa, Yakın Doğu'ya İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı koridorları üzerinden bağlanmaktadır (Hublin, 2000:158).

Avrupa, iki ana enlemsel eko-coğrafik bandı birbirinden ayıran ve batı'dan doğuya uzanan Alp Dağları'nın gelişmesi ile ortaya çıkmıştır. Güneyde, Akdeniz havzası dağ zincirleri tarafından öbeklenmiş bir dizi kıyı düzlüklerini temsil etmektedir. Kuzeyde ise Karadeniz'in kuzey kıyısından Atlantik'e kadar büyük bir düzlük uzanmaktadır. Bu yapı insanların iki farklı rota üzerinden güneydoğuya

yayımları için olumlu koşullar yaratmıştır. Bununla birlikte, iklimsel koşullarla ilgili olarak, güney yolu Pleistosen devrin büyük bölümünde daha uygun koşullar oluşturmuştur. En erken insan yerleşimleri kıtanın güneyinde keşfedilmiştir ve Orta Pleistosen'in ortasına kadar kuzey düzlüğüne yalnızca zaman zaman ulaşılmış gibi görünmektedir (Roebroeks ve Kolfschoten 1994:490).

Gerçekte, Avrupa coğrafyası ve yeryüzü şekilleri günümüzden 900 bin yıl önce gelişen buzul çağları ve buzul çağları arasındaki ara dönemlerin birbirini izlemesinden şiddetle etkilenmiştir. Buzul çağlarının en etkili dönemlerinde, kuzey düzlüğü çoğunlukla buzullar ve donmuş toprakla kaplıydı. İnsanlar tarafından da kapsamlı bir şekilde kullanıma uygun değildi (Roebroeks ve Kolfschoten 1994:491). En soğuk dönemlerde, Avrupa'nın coğrafi sınırları deniz seviyesinin azalmasıyla belirgin bir şekilde değişmişti. Kıtasal platonun ortaya çıkması temel olarak Avrupa topraklarını batıya doğru genişleterek, aynı zamanda Akdeniz havzasındaki ve özellikle Tyrhenien'deki kıyı düzlüklerini şekillendirmiştir. Soğuk dönemler sürecinde Hazar Denizi'nin genişlemesi ve Kafkaslar'da buzulların oluşması Batı Avrasya'nın yalıtımına katkıda bulunmuştur (Hublin, 2000:158).

Kuzey Afrika'daki insan evrimi en iyi şekilde Mağrib'in batı kısmında belgelenmektedir. Pleistosen çağın çoğu süreleri boyunca buradaki ortam özellikle kıyılara göre iç bölgelerde temel olarak kuraklıkla karakterize edilmekteydi. Orta Pleistosen'in ikinci yarısında ("Tensiftiyan" aşaması) kuraklık artmış, hatta Avrupa, "Würm" buzullaşmasına ("Soltanian" aşamasına) karşılık gelen dönemde bu kuraklığın en üst seviyesine ulaşmıştır. Fauna ve mikro memeli araştırmaları iki

biyocoğrafik bölgenin varlığını göstermiştir. İki alanın arasındaki sınır Pleistosen sırasında kıyı bölgesine doğru kaymıştır (Hublin, 2000:158-159).

Orta ve Üst Pleistosen'in sonları süresince, insan gruplarının kültürel yapısı Sahra'nın periyodik bir şekilde genişlemesi ile doğru orantıda değişim göstermiştir. Genişleme, küresel iklimsel değişiklikler tarafından harekete geçirilmektedir. Bununla birlikte, Avrupa'daki oksijen izotop eğrileri, buzul çağları ve buzul çağları arasındaki sıcak dönemler ile Afrika çöllerinin büyüklüğündeki değişim arasındaki bir ilişkinin varlığını belirleyememiş görünmektedir. Geleneksel görüşle çelişkiye düşen bir durum olarak Sahra'nın genişlemesi, Avrupa'dan oldukça iyi bilinen belgelenmiş soğuk ve kurak dönemlerin en etkin dönemleri ile uyuşmamaktadır (Hublin, 2000:159).

OIS 5'de, 23.000 yıllık bir süre boyunca, yağmurlu bölgeler birbirinden ayrılmıştır. Bu olayın bir sonucu olarak, Afrika çöllerinin büyük ve eş zamanlı genişlemeleri OIS 5b ve OIS 5d sırasında meydana gelmiştir. Kuzeybatı Afrika'da kalkerli ve alçıtaşlı kabukların oluşumu ile belirlenen aşırı derecede kurak aşamalar "Tensiftian II" dönemi ve "Soltanian" dönemi sırasında belgelenmektedir. "Tensiftian II" döneminin sonu OIS 6'ya karşılık gelmektedir ve *Ellobius*, *Arvicanthis* ve *Praomys* diye bilinen kemirgen türlerinin soylarının tükenmesine neden olan bir kriz ile belirginleşmiştir. "Soltanian" dönemi için, Doukkalla II alanı çok kurak bir savandan oluşan bir fauna ortaya çıkartmıştır. OIS 2 sırasında Güney Afrika çölleri (yaklaşık 23 bin yıl önce) Sahra'dan (yaklaşık 18-19 bin yıl önce) daha erken genişlemiştir ve bu durum iki yarım küredeki buzul alanlarının

genişlemesindeki bir tutarsızlığa karşılık gelmektedir. Buna karşın Sahra çölünün neredeyse ortadan kaybolması OIS 3 gibi ara aşamalar sırasında meydana gelmiştir (Hublin, 2000:161).

Yakın Doğu'nun Akdeniz kıyıları coğrafi açıdan karmaşık bir bölge oluşturmaktadır. Kuzey kısmı Paleartik⁶ biyo-coğrafi etki alanına aittir. Anadolu Platosu güneyde, büyük bir biyo-coğrafik engel oluşturan Toros - Zagros dağ zinciri ile sınırlanmaktadır. Daha güneyde, güney Yakın Doğu, doğuda Suriye - Trans-Ürdün platosu ve batıda Akdeniz arasındaki koridoru temsil etmektedir. Afrika ve Avrasya arasındaki faunal değişim, bu koridor üzerinde meydana gelmiştir. Ancak bir bütün olarak bölge, Pleistosen'in geneli boyunca daha çok izole olarak kalmış ve daha sıklıkla Paleartik ve Etiyopya biyo-coğrafi etki alanları arasında bir engel oluşturmuştur (Tchernov, 1998:77).

İklim döngüleri, bazen soğuk aşamalar sırasında güney Yakın Doğu'ya uzanan paleartik etki alanındaki dalgalanmalarla ve buzul çağları arasındaki sıcak dönemlerin gelişmesi sırasında aynı bölgede Afrikalı fauna öğelerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Tchernov, 1998:77). Tchernov tarafından işaret edildiği gibi, Afrikalı öğeler eğer Zagros – Toros'u aşılabilseydi güneyden kuzeye rahatlıkla yayılabilirdi (1992:106).

⁶ Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'yı içine alan bölgedir. Güney çöl kuşağına kadar uzanır. Büyük Sahra, Arabistan ve İran çölleriyle Çin bu bölgenin içindedir (http://tr.wikipedia.org/wiki/Paleartik_bölge). Tez çalışmasının 2.8.1. bölümünde bu bölgedeki iklimsel ve çevresel değişimlerin etkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

2.7.2. Güney Batı Asya ve Yakın Doğu

Güneybatı Asya ne iki kıta arasında basit bir köprü ne de önemsiz bir koridordur. Bu bölgenin biyocoğrafi konumu ve diğer biyocoğrafi bölgelerle olan ilişkisi aşırı derecede karmaşıktır ve bu durum yalnızca küresel çevresel dalgalanmalar incelenerek açıklanabilir. Geç Neojen ve Kuvartener dönemler sırasındaki fiili durumda, Güneybatı Asya, koridordan çok bir engel gibi görülmektedir. Miyosen dönemde, Afro-Arap plakası kuzeye doğru hareket etmeye devam etmiş ve kuzey ucu bugünkü Anadolu - İran tektonik çizgisi boyunca yayılım göstermiştir. Sonuç, düzenli bir şekilde biyocoğrafik engel haline gelen Toros - Zagros dağ zincirinin oluşmasıdır. Bu engel, yalnızca tekrarlayan tektonik hareketler nedeniyle değil aynı zamanda Pleistosen boyunca iklimsel dalgalanmaların yoğunluk kazanması nedeniyle de zaman içerisinde artmıştır. Sonunda, doğu Akdeniz'in faunal ve floral yapısı Palearktik'in kalanından daha yalıtılmış bir hale gelmiştir (Tchernov, 1998:78).

İklimin belirgin bir şekilde dalgalanmasına rağmen, Yakın Doğu'nun geneline kuraklık damgasını vurmuştur. Bu artan kuraklık, pek çok Afro-tropik ve Palearktik ögelerin soyunun tükenmesi ile tropik Afrika ve Avrasya arasındaki belirgin yalıtımın ana nedenini oluşturmuştur. Buzul döneminin etkisi ve büyük bir çöl kuşağının genişlemesi, Yakın Doğu faunasının ve florasının dağılımında çok karmaşık bir rol oynamıştır. Palearktik rejimin güneye - kuzeye kayması, Pleistosen boyunca devam etmiş gibi gözükmektedir (Tchernov, 1998:79). Bazı kaynaklar, günümüzden 40 ila 25 bin yıl öncesinde "Sahra çölünün neredeyse yok olduğu" iddiasında bulunur (Rognon,1996:553). Günümüzden 45 bin yıl önce, Yakın

Doğu'nun güney bölgesindeki en erken dönem Üst Paleolitik kültürleri ortaya çıkmıştır.

Güneybatı Asya'nın kısmi yalıtımının diğer bir nedeni ise, Akdeniz'in, Nil (Messinian) kanyonuna, Asuvan'a kadar yaklaşık 1200 km içeri girmesiydi. Böylece, güney Yakın Doğu bölgesinin ve doğu Mısır'ın bir kısmının, Pliyosen sırasında dünyanın geri kalanından biyocoğrafik açıdan oldukça yalıtılmış bir nevi yarımada benzer bir morfoloji yarattığı açıktır. Akdeniz havzasının, özellikle de doğu kısmının, pratik olarak yalıtılmış biyocoğrafik bölgelere parçalanması, Pleistosen sırasındaki yükselen deniz seviyelerinin doğrudan bir sonucu olmuştur (Said, 1975:18).

Soğuk dönemler boyunca, doğu Akdeniz'in sığılı Nil Deltası'nın kollarının neredeyse güney Yakın Doğu sahil nehirlerine ulaşmasına hatta iç içe geçmesine neden olmuştur. Bu durumda, Nil'den kaynaklanan ögeler doğu Akdeniz kıyılarının nehirsal sistemlerine yayılım göstermiştir (Said, 1975:21). Afrika ve Avrasya arasındaki biyotik alış verişler temel olarak Afro-Arap kara kütleleri üzerinden gerçekleşmiştir. Yalnızca daha sonra meydana gelmiş olan Kızıl Deniz yarığının açılması bu coğrafi koridoru ortadan kaldırmıştır (Rognon,1996:554).

Pleistosen sonunda bitki ve hayvanların Yakın Doğu'ya yayılımı yalnızca seçili sayıda tür için olmuş ve temel olarak bu bölge ile sınırlı kalmıştır. Güney'de Sahra-Arap çöl kuşağı ve kuzeyde ise yüksek Alp dağları zinciri ile sarılı durumdaki güney Yakın Doğu, doğuda Suriye-Trans-Ürdün platosunda sürekli artan kuraklıkla birlikte oldukça yalıtılmış bir hale gelmiştir. Bu yalıtım, diğer bölgelerle gen akışını

engellemiş ve dolayısıyla belirli bir bölgeye “özgü olma” olgusunu güçlendirmiştir. Yalnızca büyük jeolojik ve iklimsel dalgalanmaların, Toros - Zagros dağ dizisi üzerinden Sahra-Arap kurak kuşakları aracılığıyla ya da Kızıl Deniz aracılığıyla bu bölgeye yeni bitki ve hayvan türlerinin girmesine neden olduğu düşünülmektedir (Tchernov, 1998:79).

2.8. İklimsel-Çevresel Değişimlerin Neanderthal ve Anatomik Açından Modern İnsan Gruplarının Kültür Dinamikleri Üzerine Etkileri

Son Neanderthal gruplarının, en azından kuzey ve batı Avrupa'nın daha büyük bir bölümü üzerindeki yok oluşuna ve yerinin alınmasına neden olabilecek iki kritik etmen varsayılabılır. İlki, anatomik olarak modern insan gruplarının toplam nüfus sayılarında aşamalı fakat devam eden bir artış; bunun sonucunda ise iki tür arasında belirli ekonomik bölgelerin işgali ve kullanımında artan rekabet. Anatomik olarak modern insanların yalnız Neanderthal gruplarından daha karmaşık ve ekonomik olarak daha verimli teknolojiye değil, ama olasılıkla, teknolojik örgütlenmenin daha üst derecede düzenlendiği ve gruplar arası iletişimle ilgili daha karmaşık sistemlere sahip olduğu varsayımında bulunulabilir. Bu tür doğrudan rekabetin sonucunda anatomik olarak modern grupların, Neanderthalleri rekabet dışı bıraktıkları kurgulanabilir. Bu kurgudaki en etkili sonuç, Neanderthaller tarafından baştan beri işgal edilen bölgeler ve ekonomik değeri olan bölgelerde, derece derece olan bir çekilme ve hemen arkasından da kaçınılmaz olarak, Neanderthal gruplarının daha küçük ve demografik olarak daha izole edilmiş toplumsal birimlere ayrılması olurdu. Bu toplumsal ve demografik dağılma süreci tek başına -görece küçük, izole olmuş birimlerin uzun dönemli yaşama yeteneği için kritik anlamlarıyla birlikte-

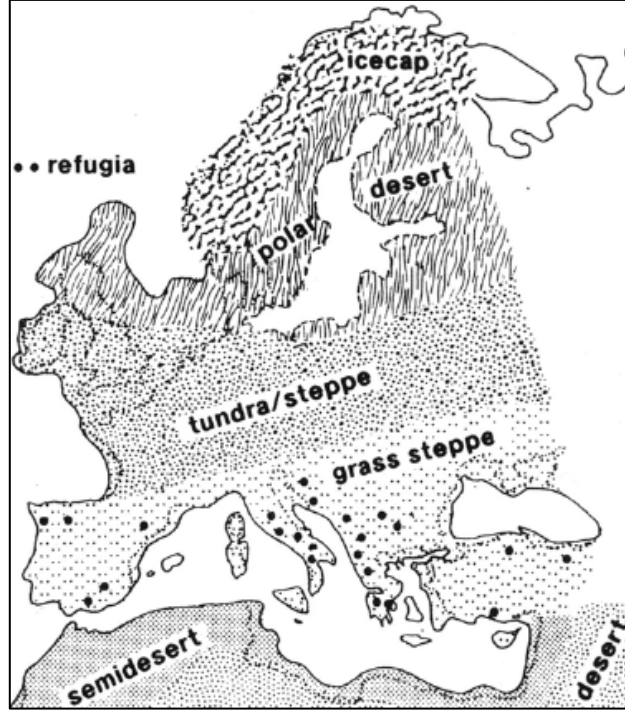
kıta'nın çoğu bölgesinde, Neanderthaller'in nihai yokoluğu ve yerlerinin alınması için yeterli olabilirdi.

Şekil 2.12. Avrupa ve Avrasya'nın bir bölümünde OIS 3 aşaması buzularası süresince G.Ö. 40.000 genel bitki örtüsü dağılımı (Mellars, 1998: 498)

Neanderthallerin yok oluşlarındaki ikinci kritik etmen, OIS 3'ün daha geç evreleri boyunca süren iklimsel dalgalanmalar ve bunun yaşam alanlarına etkisi olmuş olabilir (Şekil 2.12). Yukarıda sözü edilen olaylar, Neanderthallerin Avrupa'nın birçok bölgesindeki yok oluşunun büyük olasılıkla Heinrich 4⁷ olayı ile aynı zamana rastlayan ve olasılıkla radyokarbon yılları açısından, G.Ö. 33.000-34.000'in arasında ani bir biçimde daha soğuk iklimin egemen olduğu bir dönemde gerçekleşmiş olmalıdır (Mellars,1998:501).

⁷ Alman deniz biyoloğu Harmut Heinrich tarafından saptanan ve son buzul dönemine denk gelen bir evrede meydana gelen jeolojik bir olaydır. Özetle Buzul kütlelerinden kopan dev buz dağlarının Kuzey Atlantik bölgesine sürüklenerek erimeleri sonucunda bünyelerinde taşınan çeşitli kayaların ve sediman bloklarının okyanus tabanına yığılmasıdır. Bu yığılım H0'dan H6'ya kadar numaralandırılan evrelerde meydana gelmiştir ve yaklaşık G.Ö. 60.000- 12.000 yıllık bir dönemi kapsar. Heinrich 4 ise yaklaşık G.Ö. 38.000'e denk düşmektedir (http://en.wikipedia.org/wiki/Heinrich_event).

Şekil 2.13. Avrupa ve Avrasya'nın bir bölümünde OIS 3 aşaması ana buzullaşma süresince genel bitki örtüsü dağılımı (Mellars, 1998: 503)

Neanderthal gruplarının, son buzullaşma dönemindeki iklimsel ve ekolojik koşullarda hayatta kalmış olduğu doğru olmakla birlikte, özellikle OIS 4'ün en yüksek düzeyinde Heinrich 4 olayı'nın iklimsel etkisi çok şiddetli değildi. Son Neanderthal grupları ve yayılmakta olan modern insanlar arasındaki rekabetin artan baskısıyla da aynı döneme denk gelmekteydi. Her iki grup için hızlı bir şekilde kötüleşen iklimsel koşullara uyum sağlama, yalnızca geçim stratejilerindeki önemli değişimlerle değil, yaklaşık -20 °C'nin hayli altında seyreden sıcaklık ortalamalarıyla ve değişen çevre ile de (Şekil 2.13) başa çıkmayı gerektirmiş olmalıydı (Mellars,1998:503). Deri giysi kullanımı, ateş için hammadde temini ve basit korunaklar, kışın hayatta kalmak için gerekli olmuş olabilir. Gerçekten de düşük sıcaklıkların etkileri, kıtanın geniş alanları üzerinde önemli odunsu bitkileri ve

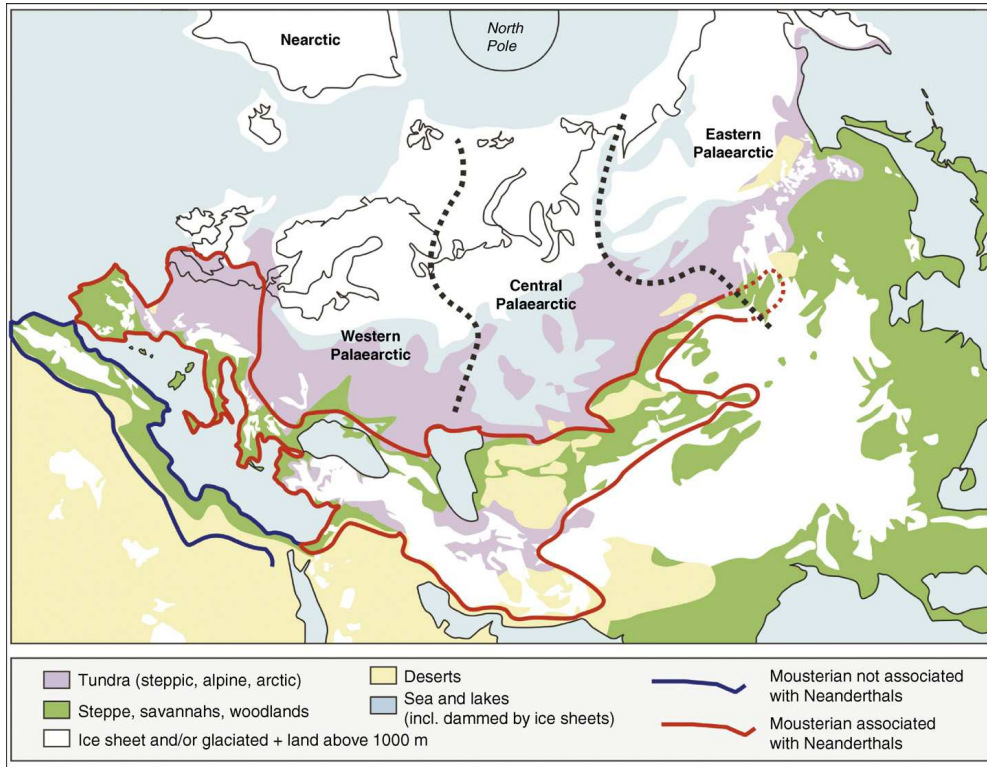
ormanlık-ağaçlık alanları yok ettiği için yakacak malzeme temini en kritik ihtiyaç olmalıydı (Van Andel ve Tzedakis, 1996:487).

Bu iklimsel değişikliklerin, Neanderthal grupları üzerindeki etkileri çok açıktır. İklimsel değişikliklere uyum sağlama ihtiyacı, hem geç Neanderthal, hem de anatomik açıdan erken modern insanlar için eşit düzeyde gerekli olduğu halde, modern insanların daha karmaşık ve ileri teknoloji yanında büyük bir olasılıkla toplumsal örgütlenme biçimlerinin, onlara Neanderthal gruplardan çok daha fazla uyum becerileri ve hayatta kalma avantajları vermiş olduğunu varsaymak mümkündür. Ancak dönemin insan türleri üzerine iklim etkilerinin tam olarak anlaşılabilmesi için 50.000-12.000 yıl öncesinde Palearktık, yani Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'yı içine alan, Güney çöl kuşağına kadar Büyük Sahra, Arabistan ve İran çölleriyle Çin'i içine alan geniş bölgedeki hızlı ekolojik terselemenin etkilerinin, geçiş evresi süresinceki kültürel değişimin kurgusunun yapılabilmesi için çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

2.8.1. 50 - 12 Yıl Öncesi Palearktık'te İklim ve Çevresel Değişimin İnsan Grupları Üzerine etkileri

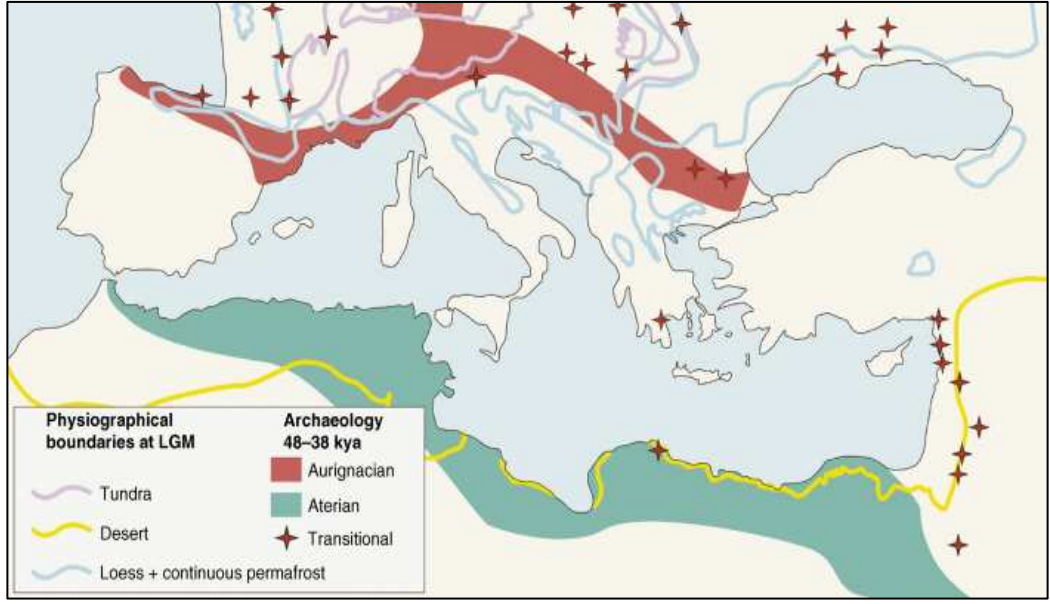
50 bin yıl önce, Kuzey Afrika haricindeki güney Palearktık'ın geniş bir kuşağında yaşayan tek insan türü Neanderthallerdi. 30 bin yıl civarında, daha önce işgal edilmemiş olan alanlar da dahil olmak üzere Palearktık'i (Şekil 2.14) işgal eden insan türü çoğu anatomik olarak modern insanlardı ve kalan son Neanderthaller yalnızca uzaktaki birkaç küçük alanda yaşıyordu. Son buzul doruğunda (LGM) yani günümüzden yaklaşık 18 bin yıl öncesi civarında, insanlar sürekli işgal halindeki

güney bölgelere sıkışmıştır (Stewart, 2005:16). Buzulların erimesiyle bu insanlar, kuzeyi tekrar kolonileştirmiştir. Bununla birlikte, belirgin bir soğuma ve değişken iklim dönemine rast gelen aradaki dönem (50 ila 30 bin yıl öncesi) hala açık değildir (Finlayson ve Carrión 2007:213).

Şekil 2.14. Palearktikte'ki son buzullaşmanın maximum seviyesinin fiziksel ortamı ve Neanderthal ile ilişkili olan ve olmayan Moustérien'in olası dağılım alanı (Finlayson ve Carrion, 2007: 214)

Bu önemli geçiş döneminde ekolojik dalgalanmalar ve bunların o dönem grupları üzerindeki etkileri, yakından incelenmektedir. İklim tarafından harekete geçirilen ekolojik değişimin görelî etkisi ve anatomik olarak modern insanların, Avrupa'da var olan yerel Neanderthal gruplarının üzerindeki demografik baskısı gelen modern grupların yerel Neanderthaller ile etkileşime girmesi gibi hususlarda bunların gen, teknoloji ya da fikir takasına neden olup olmadığı hararetili bir şekilde tartışılmaktadır.

Şekil 2.15. Son buzul dönemindeki kültürlerin coğrafi açıdan sınırları (Finlayson ve Carrión, 2007:220)

Bu tartışmalar, verinin en fazla elde edildiği Avrupa üzerine odaklanmaktadır. Özellikle günümüzden 50.000 – 30.000 bin yıl öncesinde, Geç Pleistosen boyunca Avrupa'nın yaşadığı iklim değişimleri ani ve ağırdı. Bu hızlı iklimsel değişiklikler, bitkisel ortamda büyük farklılaşmaya ve ormanlık bölgelerden kurak alanlara ve tekrar ormanlaşmaya doğru giden yapısal değişime sebep olmuştur. Bu değişimlerin izleri polen dizilerindeki belirgin salınımlarda gözlemlenmektedir. Bu gibi değişiklikler, insanların da dahil edilebileceği canlıların bölgesel dağılımında da (Şekil 2.15) kendini göstermektedir (Finlayson ve Carrión 2007:213).

Paleartik'te paleoekolojik değişimlerin insan grupları üzerine etkileri konusunda artan sayıda yapılan araştırmalar, Güneybatı Asya hominidlerinin tek bir değişken gruptan çok iki farklı belirgin gruu temsil ettiği görüşünü desteklemektedir. Bu araştırmalar, Qafzeh, Skhul ve muhtemelen Tabun II örneklerini "Proto-cromagnon" ya da "erken modern insanlar" grubuna ve Shanidar, Amud, Kebara, Tabun

I ve Dederiyeh'den gelen örnekleri de "Yakın Doğu Neanderthalleri" ya da "geç modern insanlar" grubuna dahil etmişlerdir. "Tek bir tür" görüşünü tekrar canlandırmak üzere yapılan birkaç girişime karşın, tartışmanın büyük bölümü artık bir parçalanmış örneğin (Tabun II) yorumu, iki grup arasındaki olası etkileşimler ile Yakın Doğu ve Avrupa Neanderthallerinin ilişkileri üzerinde odaklanmaktadır (Bar-Yosef 1998a:143).

Bugüne kadar OIS 6 ve 5 sırasında Güneybatı Asya'da yalnızca Neanderthal olmayan nüfusların varlığı gösterilmiştir. Qafzeh ve Skhul'dan gelen fosiller, türemiş bir modern özellikler mozaiği sergileyen erken modern insanları ve bazı ara özellikleri temsil etmekte ancak Neanderthal özellikleri temsil etmemektedir (Vandermersch,1992:32). Bu örneklerle, benzer özellikler kombinasyonu sergileyen Tabun II alt çene kemiği eklenebilir. Qafzeh-Skhul örnekleri basitçe nesli tükenmiş insan varyasyon yelpazesinden bir parça olarak düşünülemez. Bununla birlikte, bir zamanlar bunlara verilmiş olan "Proto-Cro-Magnon" adı artık bu terimin savunucuları tarafından kullanılmasa bile bu örnekler Üst Paleolitik dönemin anatomik olarak modern insanlarıyla güçlü akrabalıklar sergilemektedir. Qafzeh hominidleri ilk olarak sedimentolojik ve paleontolojik kanıtlarda OIS 5 dönemi ile tarihlendirilmişlerdir. Bu durum, hem Qafzeh hem de Skhul örneklerini 90 ila 100 bin yaşına tarihlenen radyometrik yöntemler ile daha sonra doğrulanmıştır. Bu tarih Qafzeh - Skhul materyalinin yaşının ara değerinde olduğu ve / veya morfolojik olarak Güneybatı Asya Neandertalleri ve Üst Paleolitik İnsanları arasındaki geçiş olduğu yönündeki eski yorumlarla çelişmektedir (Vandermersch,1992:33). Qafzeh ve Skhul örnekleri daha yaşlı Afrika örnekleriyle akrabalıklar sergilemektedir. Daha sonraki

Güneybatı Asya Neandertallerinde görülenlerle çelişen vücut oranları, yakın tarihli Afrika insanlarını andırmaktadır (Vandermeersch,1992:34). Bu durum bunların kökeninin dünyanın sıcak bölgeleri olduğunu önermektedir. Moustérien alet endüstrileriyle bağlantılı olan erken modern insanlar o ana kadar Yakın Doğu'nun güney kısmında sıkışıp kalmışlardı ve Avrasya'da daha kuzeyde bu ilişkinin başka örnekleri bilinmemektedir. Bir zamanlar benzer bir durum temsil ettiğine inanılan Staroselye (Kırım) çocuğunun gerçekte, Orta Paleolitik seviyelerine karışmış daha yakın tarihli bir birey olduğu düşünülmektedir (Marks, 2005).

Bu gözlemler Yakın Doğu'nun erken modern insanların, Afrika-Arap faunasının kuzeye doğru yayılmasıyla birlikte, OIS 5 sırasında güneyden gelen bir göçmen dalgasını temsil ettiği görüşünü desteklemektedir. Bu yayılmanın muhtemelen kuzey Yakın Doğu'yu kapsamadığı olası görünmektedir. "Afrika'dan çıkış"ın OIS 5 sırasında bol yağışlı koşullardan kaynaklanan bir durum olarak savanların büyük miktarda genişlemesiyle bağlantılı olabileceği önerilmektedir. Bununla birlikte, zıt bir şekilde OIS 5'in kurak aşamalarından birisinin (5d), kuzey doğu Afrika insanların bir kısmını daha kuzeye süren Afrika'daki çöl alanlarının genişlemesine neden olduğu görüşü de eşit şekilde desteklenebilir (Bar-Yosef 1998a:144). Yakın Doğu'daki erken modern insanlara ilişkin konulardan birisi de bunların kaderi ve Üst Paleolitik modern Avrupa'lularla olan ilişkileridir. Vandermeersch (1992:34), Bunların Aurignacien (Cro-Magnon) ve Gravettien (Predmosti) hominidlerle akrabalıklarını vurgulamıştır (Tchernov, 1998:86).

Bununla birlikte bu iki grubu yaklaşık 90 bin yıllık bir boşluk ayırmaktadır. Yakın Doğu'da bu insanların ara modern torunları bilinmemekte, yalnızca Neandarthal gruplar bilinmektedir. Üst Paleolitik buluntu topluluklarından daha erken döneme denk gelen hiçbir modern insan kalıntısı belgelenmemiştir. Yakın Doğu'da en eski Üst Paleolitik hominidi Qafzeh'te bulunabilir. Buluntu alanları arası karşılaştırmalara dayalı olarak 7-9 seviyelerinin yaşının günümüzden yaklaşık 35.000 yıl önceye karşılık geldiği tahmin edilmektedir. Aurignacien alet endüstrileri ile ilgili olan Ksar Akil bireyi yaklaşık G.Ö. 29.000 yıla ve Ohalo örneği ise yalnızca G.Ö.19.000 yıla tarihlenmiştir. Modern insanların, OIS 5'de, Yakın Doğu'ya yayılmalarının çok sınırlı bir "Afrika'dan çıkış" hareketinden kaynaklandığı varsayılabilir. Alternatif olarak eğer Çin "eski Homo sapiens" türünün yerel Homo erectus'un paralel evriminden ortaya çıkmadığı ve / veya Avustralya'nın en eski sakinlerinin 60 bin yıl ya da daha erken süre önce ortaya çıktığı gösterilirse, basit "Afrikadan çıkış " görüşünden daha karmaşık bir süreç de desteklenebilir. Güney Asya'nın arkeolojik olarak daha fazla incelenmesi, OIS 4 sırasında Qafzeh /Skhul ile bağlantılı bütün grupların Afrika dışında bulunma olasılığını tartışmaya açacaktır (Tchernov, 1998:87).

Yakın Doğu'da kesin bir şekilde tarihlenmiş olan Neanderthallerin tamamı OIS 4 dönemine aittir. Güney Yakın Doğu'da bu Neanderthaller, Paleartik faunayla bağlantılı geç dönem göçmenleri olarak ortaya çıkmaktadır. OIS 8 ya da 7 aşaması kadar yaşlı olan Zuttiyeh kafatası, Neanderthaller'den türetilen özellikler Avrupa hominidleri arasında çok iyi gelişmişken, açık bir şekilde Neanderthallerle akrabalık göstermemektedir (Hublin, 2000:159).

Tabun C1 hominidi Güney Yakın Doğu için başka bir erken dönem Neanderthal adayıdır. Kronolojik konumu oldukça tartışılmıştır. Tabun'un C seviyesinin TL tarihlendirmesi, bu örneğin Skhul /Qafzeh örneğinden daha önceki bir tarihe ait olduğunu önermektedir. Ancak Yakın Doğu Neandertalleri arasında Tabun 1, bölgede en fazla türemiş morfolojilerden birini sergilemektedir. Bu özellik Tabun 1'in yaşının daha eski olduğunu desteklemektedir. Bu görüş ayrıca örneğin gama ışınları spektrometrisi ile doğrudan tarihlenmesi ile de pekiştirilmiştir (Hublin, 2000:159-160).

Yakın Doğu Neanderthalleri batılı Neanderthalleri andıran vücut oranları sergilemektedir. Eğer bu vücut oranları, temel olarak daha soğuk ortama uyum sağlamaktan kaynaklanıyorsa, bu durum daha yüksek enlemlerdeki kökenleriyle de uyumlu olmalıdır. Avrupa Üst Paleolitik dönemi kayıtlarında belgelendiği gibi, vücut oranlarının iklimsel uyumunda belirgin değişiklikler sağlamak için (20 bin yıldan daha kısa) kısa bir süre yeterlidir. Bu durum ayrıca Neanderthallerin Güney Yakın Doğu'ya yayılımında görece kısa süreli olduğu görüşünü desteklemektedir (Hublin, 2000:160).

Bu hareket, Avrupa'daki yaşanılabilir bölgeleri azaltan ve Palearktık etki alanını daha güneye genişleten buzul çağı OIS 4'den kaynaklanan çevresel baskıyla ilişkilendirilmektedir. Bu hipotez, OIS 5'deki dönemdeki Yakın Doğu Neanderthalleri ve Avrupa Neanderthalleri arasındaki benzerliklerin bazılarını açıklayabilir. Bununla birlikte, Yakın Doğu Neanderthallerinin potansiyel olarak atalarını teşkil eden Doğu Avrupalı Neanderthaller hemen hemen bilinmemektedir

(Hublin, 2000:161). Böylesi bir hareketin niçin daha erken soğuk aşamalarda, örneğin OIS 6'da meydana gelmediği de açık değildir. Bununla ilgili bir soru da, kuzey Yakın Doğu'nun Moustérien gruplarının yapısıyla ilgilidir. Palearktik bölgenin güney sınırı geç Orta Pleistosen'de Anadolu platosu ve Balkanlar arasındaki bölge veya Toros - Zogros çizgisi boyunca Neanderthaller tarafından mı işgal edilmişti? Balkanların ve kuzey Orta Doğunun Orta Paleolitik döneminin buzul çağları arasındaki sıcak dönemlerdeki alet endüstrileri arasındaki kültürel akrabalıklar ikinci hipotezi desteklemektedir (Hublin, 2000:163).

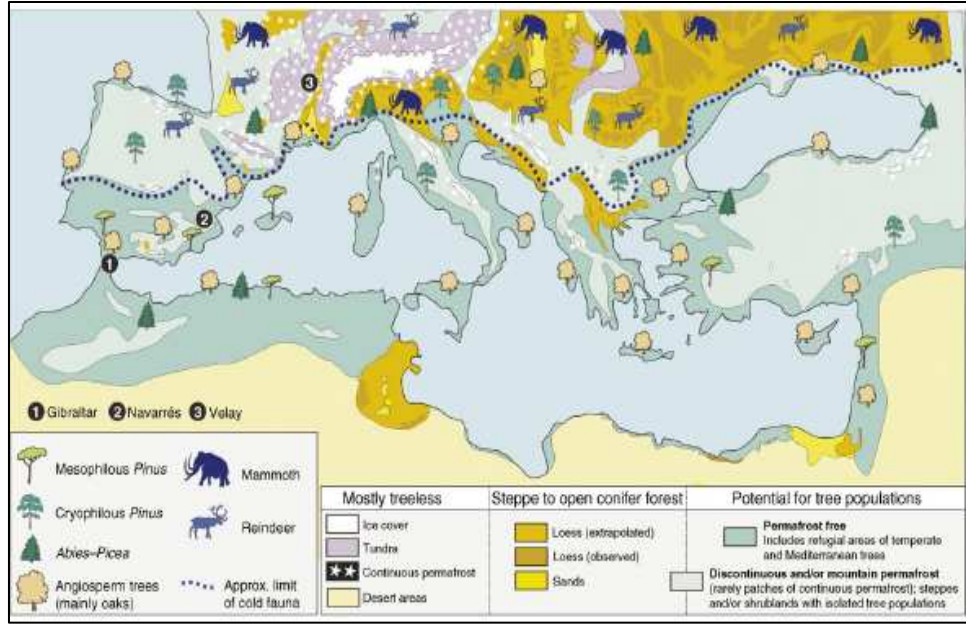
Yakın Doğu'nun kuzey kısmındaki tek fosil kanıtı Shanidar (Irak) ve Karain den gelmektedir. Shanidar D seviyesi hominid örneği bazı yazarlar tarafından OIS 5'e atanmaktadır. Bununla birlikte bu alanın tam kronolojisi hala kesin değildir. Karain'de bir dizi parçalı kalıntı 200 ila 250 bin yıl öncesine tarihlenen seviyelerde tespit edilmiştir. Eğer bunların Neanderthal olma olasılıkları varsa, bu durum Yakın Doğu'nun kuzey kısmında Neanderthallerin daha erken bir tarihte var olduğu anlamına gelebilir (Otte ve Kozłowski, 2001:54). Güney Yakın Doğu'nun Neanderthalleri ve Avrupa Neanderthalleri arasından gözlenen morfolojik farklar bu durumda daha eski bir coğrafik farklılaşma ile açıklanabilir.

Diğer bir konu da Neanderthallerin orta enlemlerde doğuya doğru yayılmalarıdır. Normal olmayan bir şekilde sıcak olan OIS 5e evresi, Neanderthallerin Ukrayna'ya ve Rusya düzlüğüne ve muhtemelen doğuda daha da ilerilere yayılmasını sağlamıştır. Neanderthallerin bu özelliğe uyum sağlaması, Akdeniz ve Kara Deniz'in aksine gerileme yaşayan ve buzul çağları arasındaki sıcak

dönemlerde çok fazla küçülen Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarının ötesine kadar yayılmalarını sağlamıştır. Daha doğuda, Teshik Tash'da (Özbekistan) Neanderthaller'in bulunması Doğu Avrupa'dan Orta Asya'ya kuzeydeki ve en kısa yolun kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum ardından gelen soğuk aşamada (OIS 4) güneye doğru, Yakın Doğu'ya büyük hareketi açıklamaktadır. Güney Sibiry'a'da Denisova ve Okladnikov'daki diş kalıntıları kesin olmayan bir şekilde Neandertallere atfedilmiştir. Ancak orta enlemler boyunca Neanderthal yayılmasının doğuda ne kadar uzağa kadar gittiği daha fazla veri ile anlaşılabilir (Derevianko, 2001:80-81).

2.8.2. Bitkisel Ortamda Meydana Gelen Değişimin İnsan Nüfusları Üzerine Etkileri

Soğuk ve sıcak dönemler boyunca değişimin derecelerini anlayabilmek için Pan-Avrupa biyomlarının dağılım haritaları çıkarılmıştır. Bununla birlikte, bitki örtüsü birimleri açısından haritaların yorumlanması şüphelidir. Bu haritalar, örneğin, o zamanlar açık çayırılık memeli türlerinin baskınlığıyla uzlaşması zor olan bir sonuç olarak orta enlemlerdeki Avrupa'nın büyük bölümünde bir kuzeyli orman örtüsü varlığına işaret etmektedir (Finlayson ve Carrión 2007:214).

Şekil. 2.16. Son Buzul Çağı'nın maksimum seviyesinde Akdeniz ve Avrupa'nın Faunal ve Floral yapının genel görünümü (Finlayson ve Carrión, 2007:218)

Bazı zorluklara karşın, farklı bağlamlardaki bitki örtüsü yapısını anlamak olasıdır. Güney enlemlerindeki yerleşmiş bölgeler tüm dönem boyunca belirgin bir nem ve ılık hava seven odunsu bitki örtüsünü korumuştur. Avrupa'da daha kuzey ve doğuda, karasal ve kuzey kutupsal iklimlerin etkisi büyüktür ve ağaç örtüsündeki beklenen azalma fazladır ki bu durum, uygun konumlarda yerel olarak kesintiye uğramıştır. Son buzullaşmanın maksimum seviyesindeki durum, daha erken dönemlerle karşılaştırıldığında görece daha iyi bilinmektedir ve görece ayrıntılı bitki örtüsü haritaları vardır (Stewart, 2005:17).

Son buzullaşmanın maksimum seviyesinde ana bitki örtüsü tipleri arasındaki belirgin sınırların algılanması, değişimlerin çok hızlı ve anlık olduğu sınır bölgelerin belirlenmesine ve ağaçlık bölgelerin etkin olduğu alanların sınırlarının çizilmesini kolaylaştırmaktadır. Avrupa'nın tamamında, doğudan batıya doğru ağaçsız bitki

örtüsünün yayılması ve temel olarak güneyde ağaç yoğunluğu, en iyi belgelenenleri memeliler olmak üzere pek çok hayvan türünün coğrafi dağılımında (Şekil 2.16) önemli bir etmen olmuştur. (Stewart, 2005:18).

2.8.3. Hayvansal Ortamda Meydana Gelen Değişimin Etkileri

Geç Pleistosen Avrupa'sının memelileri büyük oranda düz dişli fil "*Elephas antiquus*" ve dar burunlu gergedan "*Stephanorhinus hemitoechus*" gibi büyük türlerin varlığıyla tanınabilir olan Orta Pleistosen kalıntılarını temsil etmekteydi. Bu fauna belirgin bir şekilde Son Buzul Arası Sıcak Dönemin (yaklaşık G.Ö.130 bin yıl) başlangıcı tarafından olasılıkla artan derecede uzun -çetin ve değişken iklimin sonucu olarak belirgin bir şekilde zayıflatılmıştır (Şekil 2.16). Bitki örtüsünde iklim tarafından harekete geçirilen değişimlere yanıt olarak ortaya çıkan büyük demografik ve dağılım salınımları pek çok memeli türünü tipik hale getirmiştir. Orta Pleistosen'in "ılıman" faunasının (örneğin düz dişli fil ve dar burunlu gergedan) hayatta kalmayı başaranları, maksimum buzullaşma evresinden önce ortadan kalkmış ve "soğuk" faunanın (örneğin tüylü gergedan "*Coelodonta antiquitatis*") çoğu ise Pleistosen'in sonuna zor ulaşmıştır. Tüylü mamut "*Mammuthus primigenius*" ve dev geyik "*Megaloceros giganteus*" Holosen'e kadar sağ kalmıştır (Finlayson ve Carrión 2007:215). Geç Pleistosen memelilerinin kayan dağılım örüntüleri iklim değişimine yanıt olarak habitatların genişlemesini ve daralmasını yansıtmaktadır. Paleartik boyunca uzanan dağların orta enlem kuşağı (OEK), kuzeye uzanan düzlükler ve güneye uzanan çöller arasında açık bir ayrım yoktur. OEK Orta Pleistosen'den sağ kalanlar dâhil olmak üzere ılıman faunanın varlığıyla karakterizedir. Bununla birlikte, düzlükler soğuk ve bozkır faunanın egemenliğindedir (Finlayson ve Carrión

2007:216). Benekli sırtlan “*Crocota crocuta*” ve kurt “*Canis lupus*” dahil olmak üzere genel bir etobur tür seti yaygındı. OEK ve düzlükler arasındaki temas bölgeleri özellikle zengindi ve iklim koşullarına bağlı olarak fauna bileşiminde tekrarlanan değişimler sergiledi. Bununla birlikte, güney yarımada sürekli türler dizisini korudu ve soğuk fauna asla bu enlemlere ulaşamadı. Açık orman (örneğin kızıl geyik, “*Cervus elaphus*”) ve kayalık habitat (örneğin boynuzları arkaya kıvrık dağ keçisi “*Capra ibex*”) memeli otoburlarına tuzak kuran avcılar açısından fırsatlar sunmuştur. Ok / mızrak fırlatma teknolojisine ve büyük sürülerin izlenmesini sağlayan uzun menzilli hareketliliğe sahip olan insanlar düzlük memelilerini (örneğin, atlar “*Equus ferus*”, Ren geyiği ve bozkır bizonu, “*Bison priscus*”) kullanmaya en iyi uyum sağlayanlardı. Ağaçsız bitki örtüsü yayılırken, düzlük memelilerinin Palearktik'e yayılması insan gruplarının kaderinde hayati bir faktördü. Bu durum, modern insanlara avantaj sağlamış ve Neanderthalleri ise kısıtlamıştır (Finlayson ve Carrión 2007:216).

Son buzul döneminin en üst seviyesinin fiziksel ortamı, günümüzden 50 ile 12 bin yıl öncesini sarmalayan aşırı derecede soğuk iklimsel aşamaların biri için bir model sistem olarak hizmet görmektedir. Diğer yandan buz katmanları, sürekli donmuş toprak, lös kumlu birikintiler ve tundra benzeri bitki örtüsü yüksek enlemler ve yüksek rakımlı bölgeleri kaplamıştır. Sahra çölü kuzeye doğru yayılmış ve güneşli ortamlarda büyüyen ağaçlardan oluşan ormanlık alanların yer yer öbekler oluşturduğu bozkırsal ortamlar ve savanlar Akdeniz havzasında hâkim olmuştur (Finlayson ve Carrión 2007:217).

2.9. Geçiş Evresi Süresince Neanderthal ve Anatomik Açından Modern İnsan Grupları Arasında Olası Uyum ve Rekabet

Rekabet ve uyum konusu ile direkt ilişkili olarak; Neanderthal morfolojisinin evrimi en azından Orta Pleistosen'in ortasından sonra meydana gelmiştir ve Avrupa insan grupları içerisinde türemiş özelliklerin yavaş yavaş artması ve evrilmesinin bir sonucudur. Bununla birlikte, OIS 6 evresi "klasik Neanderthallerin" son olarak ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamış gibi görünmektedir. Buzul olaylarının zirvesinde, Avrupa nüfusu temel olarak kıtanın güneyinde yoğunlaşmıştı. Neanderthal etki alanının doğu ve güney doğu sınırı da bu iklimsel değişimler tarafından etkilenmiştir. Neanderthal öncesi türlerin OIS 4 civarında Yakın Doğu'nun kuzey parçasında olasılıkla hâlihazırda var olmalarına karşın, bu aşamadan önce bunlar Zagros-Toros çizgisinin güneyinde ya da Yakın Doğu'nun güneyinde paleartik faunayla bağlantılı olarak belgelenmemektedir. Bununla birlikte ılıman aşamalar özellikle OIS 5'de ayrıca Ukrayna, Rusya ve sonunda orta Asya'ya doğru doğuya yayılmada bir rol oynamış olma olasılığı yüksektir (Tchernov, 1998:89).

Neanderthaller, "avlarına çok sokulan" öldürme stratejileri kullanan, verimsiz, fırsatçı avcılarken, en erken dönem Avrupalı modernlerin lojistik olarak organize, uzmanlaşmış, teknolojik olarak yardım almış avcılar olduğu iddia edilmekteydi. Bununla birlikte, son yirmi yıl boyunca, arkeozoolojik araştırmalar aynı bölgede ve karşılaştırılabilir çevresel kısıtlamalar altında, Avrupa'nın geç Orta ve erken Üst Paleolitik Neanderthallerinin yerleşim - yaşam sürdürme stratejilerinin artlarından gelen modern insan gruplarınınki kadar lojistik olarak organize ve

uzmanlaşmış olduğunu göstermiştir (Zilhão, 2006a:12). Örneğin, Fransa'da avlanma verimi göstergeleri, Moustérien ve Aurignacien arasında değişim göstermemektedir. Aşağı yukarı aynı şey kuzey İspanya için de iddia edilebilir. Almanya söz konusu olduğunda, her ikisi de insan varlığının en kuzey ucundaki Ren geyiği sürülerinden yaşayan günümüzden 50.000 yıl önceki Micoquian Neanderthallerinin ve yine günümüzden 12.000 yıl önceki Buzul Ahrensbourgian modernlerinin avlanma davranışının, yaklaşık 40.000 yıl farka rağmen tam olarak aynı olması özellikle çarpıcıdır (Zilhão, 2006a:13).

Yakın tarihli iddialar, modern insanların fauna kaynaklarını kullanma yetisinin Neanderthallerden daha sistemli bir yaşam stratejisine sahip olduğu şeklindeki bir hipotezdeki orijinal argümanı tam tersine çevirmiştir. Argümana göre, daha geniş bir beslenme ağına sahip olan avcı - toplayıcı gruplar, aynı habitatı işgal ederek, sonunda daha dar bir av dizisini kullanan yerel gruplarla rekabet ederek yenebilir (Zilhão, 2006a:14). Bu eğilim, Avrupa'da 50 bin yıl öncesinde yani temas anından oldukça öncesinde başlamaktadır ve Son Buzul doruğunun etkisiyle yani temastan sonrasında (G.Ö. 20.000 yıl) ilgilidir. Özet olarak, avlanan faunanın profilleri aynı bölge için ve benzer çevresel durumlar altında karşılaştırıldığında, en geç Neanderthal ve en erken modern Avrupalı gruplar tarafından mega türlerin kullanım örüntüleri arasında hiçbir fark bulunmamaktadır ve aynı durum daha küçük av hayvanlarının kullanımı açısından da geçerlidir. Korunma zorlukları nedeniyle, tuzak, giysi, hareket ve taşıma ekipmanları hakkındaki argümanlar asla tatminkâr bir şekilde çözülemeyecektir (O'Connel, 2006:47).

Orta Avrupa'da OIS-3 boyunca -20 dereceye ulaşan ortalama kış sıcaklıklarının paleoklimatik kanıtları göz önünde bulundurulduğunda dünyanın bu kısmında yaşayan geç dönem Neanderthallerin verimli yalıtım teknolojisine bel bağlamış olması gerektiği açıktır. Aynı durum fırlatılarak kullanılan silahlar için de geçerlidir. Bazıları taş uçlarla donatılmış olan mızrakların ve diğer unsurların varlığı Uluzzian ve Châtelperronien alet tiplerinden çıkarımsanabilir, ancak aynı şey Proto aurignacian ve gerçekte zamanının bütün Avrupa dışındaki paleolitik bağlamları için de geçerlidir (Zilhão, 2006a:15). Bazı kaynaklar, mızrak atanların hatta ok ve yayın Afrika'da Orta Taş Çağı'ndan (MSA) bu yana kullanımda olduğu ve modernlerin tarih öncesi Avrasyalı nüfuslar üzerindeki rekabetçi avantajın teknolojik temelini sağladığı konusunda spekülasyonlar yapmaktadır. Bu spekülasyonlar, Afrika'nın Orta Taş Çağı uçlarının büyüklüğü, ağırlığı ve simetrisi ile Howiesons' Poort alet endüstrilerinin hilal biçimi ve Mezolitik Avrupa'nın mikro taş aletleri arasındaki benzerliğe dayalı olarak yapılmaktadır. Bununla birlikte aynı kanıt Châtelperronian, Szeletian ve Altmühlhian'ının taş alet uçları ya da Uluzzian'ın hilal şekilli aletleri için de ileri sürülebilir. Gerçekte, Solutrén'den önce mızrak atanlar hakkında hiçbir doğrudan kanıt yoktur ve yay ile ok atımının en erken belgelenmiş kullanımı geç buzul aşamasıdır (Mc Brearty ve Brooks, 2000:455).

Avrupa'daki temas evresi dönemlerinde, fırlatılan silahların uçlarının daha sağlam sap formuyla ya da daha işlevsel olmasıyla sonuçlanabilecek bir teknolojik gelişme için tek örnek, Aurignacien 1 alet endüstrilerinin karakteristik özelliği olan dibi yarık uçların üretimi için geyik boynuzunun kullanılmasıdır. Bu organik alet tipi batıda İspanya'dan, doğuda kuzey İsrail'e kadar bulunmaktadır, ancak kanıtlar bunun

da ayrıca bir temas sonrası fenomen olduğunu önermektedir. Aurignacien I veren çoğu tarihlendirmenin OIS 4 ile çağdaşlık göstermesi, Avrupalı grupların yeni çevresel koşullar nedeniyle aşırı zorluklara belirgin teknolojik iyileştirmelerle yanıt verdiklerini düşündürtebilir (Mc Brearty ve Brooks, 2000:458). Ancak kıtanın erken modern insanların bu gibi gelişmelerin öncesindeki tarihlerde var olması nedeniyle, burada Neanderthallerin nihai olarak ortadan kalktığı söylenemez.

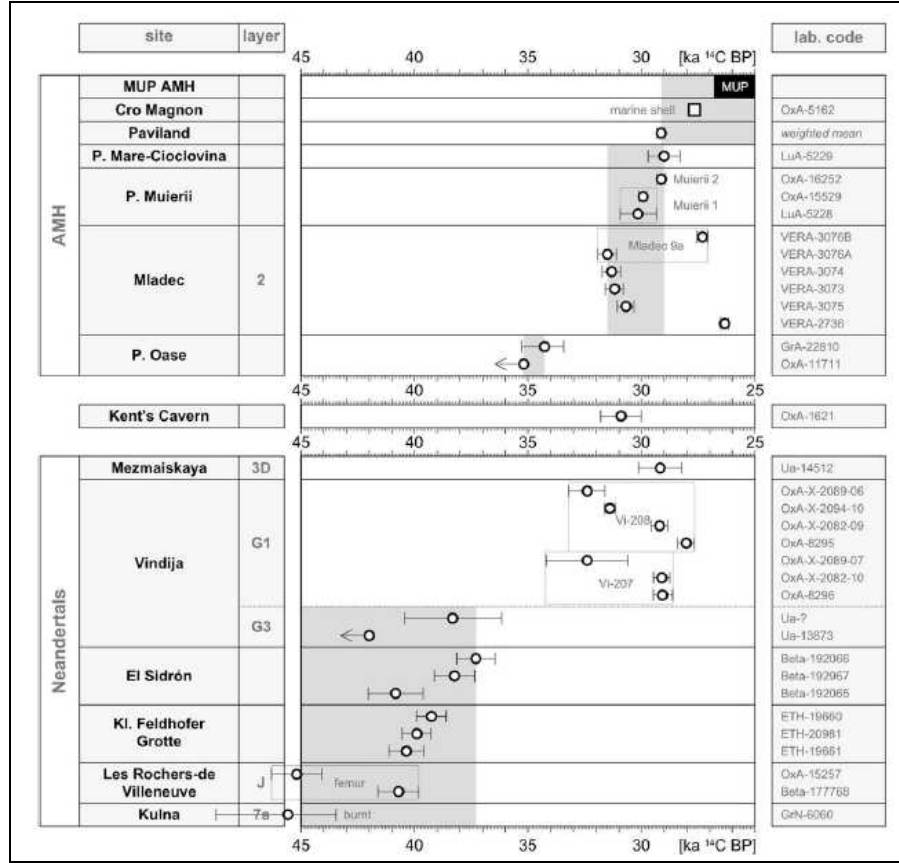
2.10. Geçiş Evresinin Kronolojisi ve Nüfus Dinamikleri

Geçiş evresinin nüfus dinamiklerini anlamak için özellikle Yakın Doğu'da bazı gözlemler yapılmış ve nüfus üzerine etkilerin katagorileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda belirli bir bölgede yaşayan büyük memeli nüfusunun oranı büyük ölçüde insan nüfusunun varlığıyla ilişkilidir. Yakın Doğu Orta Paleolitik nüfus büyüklüğünün kabaca bir tahmini yakın tarihli avcı-toplayıcı nüfus yoğunlukları ve Orta Paleolitik arkeolojik alanlarının dağılımı hakkındaki veriler kullanılarak oluşturulabilir. Çoğu Yakın Doğu Orta Paleolitik arkeolojik alanlarıyla karşılaştırılabilir ılıman ormanlık habitatlarda yaşayan avcı - toplayıcılar 100 km² başına 1-38 insan arasında değişen nüfus yoğunluklarına sahiptir. Bu nüfus yoğunluğu değeri, bugünkü Lübnan, Suriye, Ürdün ve İsrail'i kapsayan 120.000 km²'lik bir alanda 8400 kişilik tahmini bir nüfus vermektedir. Bu rakam, gerçek Orta Paleolitik nüfusunu olduğundan fazla olmasını gerektirmektedir (Shea, 2006:200).

Yalnızca Erken Orta Paleolitik, yaygın ılıman ormanlara rast gelmektedir. Orta ve Geç Orta Paleolitik 'in büyük kısmı boyunca (OIS 5d-3'ten itibaren 115.000 - 45.000 yıl öncesi) bölge bozkır ve çöl bitkileri ile örtülüydü. Ilıman çöllerde yaşayan

avcı-toplayıcı topluluklarının nüfus yoğunluğunun 100 km² başına 1-19 insandan daha az değişim gösterdiği düşünülmektedir. Bu rakam, Yakın Doğu'da 5700 kişilik bir nüfus oluşturabilir ancak, bu bile aşırı bir tahmin olabilir. Ilıman ormanlar ve çöllerde yaşayan yakın tarihli avcı-toplayıcıların en düşük nüfus yoğunluğu esas alındığında, zaman içerisinde herhangi bir noktadaki Yakın Doğu'nun Orta Paleolitik insan nüfusu yalnızca 1200 kişi olabilir. Bütün standartlara göre, bu rakamlar, Yakın Doğu'nun Orta Paleolitik insanların minimum sürdürülebilir nüfus eşiğine ulaşma riskinin Yakın Doğu'nun kuzey ve güneyindeki daha az kısıtlanmış alanlarında yaşayan Orta Paleolitik insanlarından daha fazla olduğunu önermektedir (Shea, 2006:201).

Bazı kronolojik veriler Orta Paleolitik ve Üst Paleolitik'in zamansal örtüşmesinin birkaç bin radyokarbon yılı ile sınırlı olması gerektiğini göstermektedir. Eğer, yukarıda tartışıldığı gibi, Proto -Aurignacien, Bachokirian ve biraz daha genç olan Aurignacien, modern insanlar tarafından üretilirken, Geç Orta Paleolitik alet endüstrilerinin son Avrupalı Neanderthal unsuru olduğu kabul edildiğinde, iki hominid formu arasındaki bu etkileşim dönemi kısa süreli olmalıdır (Djindjian ve diğ., 2003:32).

Tablo 2.2. Avrupa'da geçiş seviyeleriyle ilişkilendirilen fosil insan kalıntılarının radyokarbon tarihlendirme tablosu (Joris ve Street, 2008: 787)

Batı Avrupa'dan elde edilen stratigrafik kanıtlar ve radyokarbon değerleri (Tablo 2.2), uyumlu bir şekilde Pireneler ve Akdeniz Fransa'sı çevresinde Châtelperronien'in Geç Orta Paleolitik ve Proto-Aurignacien seviyeleri arasında ve Fransa'nın diğer bölgelerinde Geç Orta Paleolitik ve Aurignacien I arasında bulunduğunu göstermektedir (Djindjian ve diğ., 2003:33). Belirgin bir şekilde daha genç olan (35 bin ^{14}C yılına tarihlenmiş) Châtelperronien buluntu toplulukları için en kapsamlı radyometrik kanıtlar Arcy-sur-Cure'daki Grotte du Renne'nin X - VIII seviyelerinden gelmektedir. Ancak radyokarbon tarihlerindeki aşırı değişim stratigrafik ve tafonomik sorunlara işaret edebilir (Jöris ve Street, 2008:794).

Châtelperronien ve Aurignacien seviyelerinin birbirine girdiği iddiaları kuzey İspanya'daki El Pendo'da ve Roc de Combe ve Le Piage buluntu alanları için ileri sürülmesine rağmen, bunlar yakın tarihlerde ikna edici bir şekilde çürütülmüştür (Tablo2.3). Grotte des Féés (Châtelperron tipi alan) dizisi içerisindeki her iki buluntu topluluğunun birbirine karıştığı hakkındaki tekrarlanan iddialar benzer bir şekilde her iki stratigrafik dizi ve taş alet envanterlerinin bütünlüğüne ilişkin şüphelerle sorgulanmıştır (Zilhão ve d'Errico, 2003:314). Şu anda hiçbir ikna edici radyometrik kanıt ve belki de daha önemlisi modern insanlar ve Neanderthallerin eş zamanlılığını destekleyecek seviyelerin birbirine karışması durumu yoktur. Neanderthallerin Güney Avrupa da G.Ö. 38.000 ¹⁴C yılından belirgin bir şekilde daha geç bir tarihte sağ kalması için önerilen kanıtlar da, oldukça şüpheli görünmektedir (Jöris ve Street, 2008:795).

Radyometrik ve stratigrafik kanıtlar, Neanderthallerin soyunun tükenmesinin olasılıkla G.Ö. 39.000-37.000 (¹⁴C yılı) öncesi civarında başlayan hızlı bir süreç olduğunu önermektedir. Üst Paleolitik teknolojilerinin ilk ortaya çıkışı modern insanların yaklaşık bu zamanlarda Avrupa'ya ulaştığını önermektedir (Djindjian ve diğ., 2003:35). En azından yaklaşık G.Ö. 35.000 (¹⁴C yılı) öncesinde, modern insanlar tek Avrupa hominidiydi. Bu senaryo ne Neanderthaller ve modern insanların uzun süreli bir arada oluşlarını, ne de modern insanların yayılımı sırasında coğrafi sınırların devam ettiğini desteklemektedir. Bunun yerine bu dönem içerisinde bir dizi demografik "olay" şu şekilde özetlenebilir:

1- Avrupa'nın güney kısmındaki Châtelperronien ve Uluzzian gibi alet endüstrileri ve kuzeydeki yaprak ya da dilgi uç alet endüstrileri, büyük oranda geç Orta Paleolitik varyasyonlarından türemektedir. Bu bağlamlardan gelen insan fiziksel kanıtı büyük oranda her ikisi de Châtelperronien ile ilgili olan Arcy-sur-Cure ve Saint - Césaire'den tespit edilmiş olan Neanderthal kalıntılarıdır. Ölçümlerin çoğunun belirgin bir şekilde daha genç olduğu ortaya çıkmasına karşın, var olan tarihler Châtelperronien buluntu topluluklarını geniş anlamda yaklaşık G.Ö. 41.000 – 38.000 arasına yerleştirmektedir. Uluzzian'ın sınırlı radyokarbon tarihleri ise G.Ö. 32.000 – 31.000 gibi daha genç tarihler öneriyor gibi görünürken, Uluzzian'ı G.Ö. 34.800 - 34.700 yılından daha erken bir tarihe (yani yaklaşık G.Ö. 40.000 yıla) yerleştirmektedir (Jöris ve Street, 2008:795).

2- Geç Orta Paleolitik "geçişsel" alet endüstrilerinin aksine, dilgisel taş alet üretim stratejilerine sahip ikinci bir grup, Yakın Doğu kökenli erken Üst Paleolitik ile teknolojik benzerliklere sahiptir ve yerel olmayan bir endüstri olarak yorumlanabilir (Meignen, 2007:136). Temnata'daki güneydoğu Avrupa Bachokirian Erken Üst Paleolitiğinin radyokarbon tarihleri, G.Ö. 39.100 - 39.900 arasında birbirine yakın bir şekilde gruplanmaktadır. Küçük bir tarihleme grubunun G.Ö. 34.500 olmasına rağmen, Bachokirian, yaklaşık G.Ö. 38.500 – 36.400 arasını kapsayan Bohuncian ile kuzeyde zaman içerisinde örtüşmektedir (Tablo 3.4) (Mellars, 2006a:933).

Kuzey Akdeniz boyunca tespit edilen bazı Erken Üst Paleolitik endüstrisi içeren alanlar G.Ö. 37.900 - 34.700'e ya da daha genç bir tarihe tarihlenmiştir. Bu

alet endüstrisi bölgedeki önceki alet endüstrilerinden teknolojik ve tipolojik olarak ayrı ancak Doğu Akdeniz'in Erken Üst Paleolitiği ile benzerlik gösteren aynı işlem zinciri içerisinde hem dilgilerin hem de dilgiciklerin üretimine yönelen bir taş alet teknolojisi ile nitelenir. Kostenki 14'teki IVb seviyesi alet endüstrisi için, yaklaşık G.Ö. 36.500 (ya da olasılıkla 37.200) ile 35.000 arasına düşen eşit derecede yaşlı radyokarbon tarihleri elde edilmiştir. Bu Erken Üst Paleolitik alet endüstrileri deniz kabuğu süslemelerinin düzenli bir şekilde kullanımıyla bağlantılıdır (Jöris ve Street, 2008:795).

Türkiye'de Üçağzılı'daki H seviyesinden gelen kişisel süs objeleri, Afrika'nın dışında güvenli bir şekilde tarihlenmiş en erken süs objeleridir. H seviyesinden elde edilen dört radyokarbon tarihinin G.Ö. 38.036 ± 487 ¹⁴C ağırlıklı ortalamasıyla G.Ö. 41.400 – 35.700 arasına tarihlenmektedir. Lübnan'da Ksar Akil'deki Erken Üst Paleolitik seviyelerinde tespit edilen ve görece net tarihlenememiş boncuklar belki biraz daha yaşlı olabilir (Kuhn ve diğ., 2001:7643).

Akdeniz'in batı ucunda (L'Arbreda ve Abric Romani), Tuna Havzası (Krems-Hundssteig), Karadeniz'e komşu bölgelerde (Kostenki 14, IVb) ve Üçağzılı'da deniz kabuğu süslemelerinin hemen hemen eş zamanlı bir şekilde ortaya çıkması, bu olgunun çok hızlı yayıldığına işaret etmektedir. Bu olgu, o zamanlar, Avrupa'da hızla yayılan yeni gelmiş insan grupları tarafından kurulmuş olan büyük ölçekli sosyal ağların ortaya çıktığını yansıtıyor görünmektedir. Grupların taksonomik kimliği, Kostenki 14'ün IVb seviyesinden gelen belirgin bir şekilde modern insana ait olabilecek bir diş tarafından temsil ediliyor olabilir. İlginç olan,

yakın tarihlerde Le Piage “K” seviyesinin Proto-Aurignacien buluntu topluluğunun alttaki Châtelperronien ile bir bağlantı sergilediği iddia edilmesi ve doğu Orta Avrupa'da Bohunician için düşünülen senaryoyla karşılaştırılabilir bir şekilde Geç Orta Paleolitik ve Erken Üst Paleolitik gelenekleri arasında bazı teknolojik etkileşim olasılığının ortaya çıkarılmış olmasıdır (Jöris ve Street, 2008:796).

3- Önerilen dizideki üçüncü element, - kelimenin tam anlamıyla Aurignacien'in karakter açısından tamamen Üst Paleolitik olduğudur. Bir dizi "kültürel" kategori (örneğin yeni teknolojiler, formlar, sanat, vs.) içerisinde bölgesel değişimler bu etiketin geniş bir coğrafi ve kronolojik aralıkta çeşitli sosyal ve etnik varlıkları birleştirdiğini göstermektedir. Bu çeşitlilikle zıtlık oluşturan bir durum olarak, Aurignacien olgusunun taş alet teknolojik birliği tekrar tekrar tanınmıştır (Jöris ve Street, 2008:796).

Aurignacien teknolojisinin kökenleri için ileri sürülen fikirler arasında "ilk modern insanların Avrupa'ya göçüne" karşılık gelen "Aurignacien tipi alet endüstrileri için Avrupalı olmayan kökenler" bulunmaktadır (Otte ve Kozłowski, 2001:55). Benzer bir şekilde Doğu Avrupa Aurignacien'inin Bachokirian gibi önceki dilgisel alet endüstrilerinden gelişmiş olabileceği önerilmiştir. Tamamen Aurignacien taş alet teknolojisinin ilk olarak ortaya çıkışı Keilberg-Kirche ve Willendorf II, KS 3 için, G.Ö. 38.9 ila 37.5 bin arasındaki radyokarbon tarihleriyle önerilmiştir. Bu durum onları kısmen Bachokirian ve Proto Aurignacien ile çağdaş kılmaktadır; ancak radyometrik veritabanı çok güvenilir değildir ve alet endüstrileri hiçbir şekilde geçişsel özellikler göstermemektedir (Jöris ve Street, 2008:796).

Radyokarbon kanıtları bunun yerine baskın bir şekilde Aurignacien taş alet teknolojisinin yaklaşık G.Ö. 35.0 bin öncesinde tüm Avrupa'da eş zamanlı olarak ortaya çıktığını söylemektedir. Aurignacien figüratif sanatları, daha sonraki Aurignacien "Mladec aşaması"na (G.Ö. 32.500 – 29.200) karşılık gelen G.Ö. 33.000-32.500'den önceye belgelenmemektedir (Jöris ve Street, 2008:797). Radyokarbon tarihlerinin kalibrasyonundan sonra, arkeolojik ve paleoantropolojik kayıtlar tarafından önerilen tüm demografik "olaylar" zinciri, Grönland'dan toplanan buz karotları (çekirdekleri) tarafından sağlanan iklimsel değişim verilerine karşılık gelebilir. Geç Orta Paleolitik "geçişsel" alet endüstrilerinin tarihi Grönland buzul dönemi içerisinde buzulun geçici olarak geri çekildiği alt döneme denk düşmektedir. Olasılıkla bu alet endüstrilerinin yapımcıları olan Neanderthalerin en güvenilir bir şekilde tarihlenmiş kalıntıları, G.Ö. 42.500'den daha genç değildir. Erken Üst Paleolitik veya "geçişsel" alet endüstrileri aynı zamanda Avrupa'nın güney yarısında ortaya çıkmıştır (Tablo 2.3). Bu modern insan kalıntıları ilk olarak bölgelerdeki geçişsel endüstrilerle ilişkili olup G.Ö. 40.000 - 44.000'e tarihlenmiştir (Jöris ve Street, 2008:798).

Alan	Laboratuvar No	Belirlenen Tarih	Tarih - Kalibrasyon
Klisura 1	GifA-99168	40,010±740	44,690-42,570
Lakonis 1	RTT 3847	38,240±1160	43,900-41,700
Sesselfelsgrötte	GrN-7153	37,100±1000	43,060-41,380
Chatelperron Fransa	OxA-13622	39,240±380	43,860-42,380
Chatelperron Fransa	OxA-14320	39,240±380	43,700-42,540
Chatelperron Fransa	OxA-13621	40,650±600	45,090-42,930
Roc-de-Combe Fransa	Gif-101264	39,540±970	44,630-42,230
Roc-de-Combe Fransa	Gif-101266	40,000±1300	45,450-42,130
Combe Sauniere Fransa	OxA-6503 (tripeptit)	38,100±1000	43,590-41,790
Grotte XVI Fransa	AA-2997	38,100±1670	44,540-40,980

Grotte XVI Fransa	GifA-95581	35,000±1200	42,780-37,940
La Quina, aval Fransa	OxA-10261/Ly-1367	35,950±450	42,230-41,390
Caune de Belvis Fransa	AA-7390	35,425±1140	42,920-38,480
Abri Dubalen Fransa	GifA-101045	36,130±690	42,480-41,080
Kleipe Feldhofer Grotte Almanya	ETH-19660	39,240±670	44,000-42,360
Kleine Feldhofer Grotte Almanya	ETH-19661	40,360±760	45,050-42,680
Kleipe Feldhofer Grotte Almanya	ETH-20981	39,900±620	44,440-42,640

Tablo 2.3. Güney Avrupa ve Batı Avrupa'daki Orta-Üst Paleolitik buluntu alanlarında Neanderthal fosil içeren seviyelerinden elde edilen radyokarbon tarihleri (Zilhão, 2006a: 10)

Tüm Avrupa'da Üst Paleolitiğin en erken evrelerinin yerini, Heinrich 4 soğuk döneminin başlangıcındaki Campanian İgnimbrite patlamasına⁸ denk düşen bir evrede Aurignacien almıştır. Bu evre günümüzden yaklaşık 40.000 yıl öncesine denk düşmektedir. Her iki olayın batı Avrasya ekosistemleri üzerinde büyük bir etkide bulunarak insan nüfusları açısından kullanılabilir topraklarda önemli bir kayba neden olduğu kesindir (Mellars, 2006a:934). İtalya yarımadasında, Campanian İgnimbrite patlaması olayı Üst Paleolitiğin erken evreleri ve daha geç evreleri arasında yerleşim devamlılığında bir kesintiyi işaretlerken, Heinrich 4 olayında zirveye çıkan iklimsel gerileme, kuzey Avrupa'da kuzey kutupsal ortamların ormanlarının yok olmasına ve İberik yarımadasında ve olasılıkla da Güney Avrupa'nın genelinde kuraklığın artmasına neden olmuştur (Zilhão, 2006a:14).

⁸ G.Ö. 34.000-39.000 arası dönemde İtalya'nın güneyinde meydana gelen çok büyük çaplı volkanik patlamadır. Patlama sonucunda volkan külleri Avrupanın güney ve doğusuna yayılarak geniş bir alanda birikim göstermiştir. Tabakalar halinde ayırt edilen bu birikimin yaklaşık Heinrich 4 olayı ile kronolojik yakınlık göstermesi, tarihlendirme açısından önemli bir veri kaynağıdır (Hoffecker ve diğ., 2008:859).

Alan	Laboratuar No	Belirlenen YÖ	Tarih Kalibreli Tarih YÖ
Boker A İsrail	SMU-578	37,920±2810	46,590-37,390
Kebara İsrail	OxA-1567	35,600±1600	43,400-37,600
Krems-Hundsteig Avusturya	KN-654	35,500±2000	43,800-36,480
Riparo Mochi İtalya	OxA-3590	34,680±760	42,280-38,640
Riparo Mochi İtalya	OxA-3591	35,700±850	42,850-39,210
Riparo Mochi İtalya	OxA-3592	34,870±800	42,420-38,700
Esquicho-Grapau Fransa	MIC-2161	34,540±2000	43,400-35,600
Isturitz Fransa	GifA-98232	36,510±610	42,510-41,510
Isturitz Fransa	GifA-98233	34,630±560	42,130-38,930
Morin İspanya	GifA-96233	36,590±770	42,660-41,380
Peştera cu Oase Romanya	OxA-11711/GrA-6165	34,950/+990/-890	42,540-38,500

Tablo 2.4. Levant Bölgesi, Güney Doğu Avrupa ve Batı Avrupa'daki Orta-Üst Paleolitik buluntu alanlarında anatomik açıdan modern insan fosili içeren seviyelerinden elde edilen radyokarbon tarihleri (Zilhão, 2006a: 9)

Bu durum, Avrupa'nın bazı kısımlarında bölgesel grupların soylarının tükenmesine ve farklı bölgeler arasında bu insanların göç etmesine neden olmuş olabilir. İnsanların artan orandaki bölgesel değişimi (Levant Bölgesi, Güney Doğu Avrupa ve Batı Avrupa'daki Orta-Üst Paleolitik buluntu alanlarında modern insan fosili içeren alanların radyometrik tarihleri de esas alındığında), (Tablo 2.4) Aurignacien'in aniden tüm Avrupa'da ortaya çıkmasında bir nevi katalizör görevi görmüştür. Bir kere harekete geçtiğinde hızlanan bilgi akışı, sonunda yalnızca teknolojik ilerlemenin devamlılığına değil aynı zamanda Aurignacien'de sanat, ve olasılıkla dinsel inançlar şeklinde yenilikçi sosyal uyumlara da neden olmuştur (Mellars, 2006a:935).

3.BÖLÜM

GEÇİŞ EVRESİ'NİN YONTMATAŞ TEKNOLOJİSİ-GEÇİŞSEL ENDÜSTRİLERİ ve EVRE SÜRESİNCE İŞLEM ZİNCİRİ (Chaîne Opératoire)

Geçiş evresinin yontmataş teknolojisini anlayabilmek için öncelikle “Chaîne Opératoire-İşlem Zinciri” kavramını tanımlamak gerekmektedir. Özellikle son dönemlerde Paleolitik teknoloji araştırmalarında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Fransız literatürü kaynaklı “Chaîne Opératoire”, Prehistorik Arkeoloji’de geniş ölçüde bilinmektedir. Bu kavramın altında yatan yöntem ve düşünceleri içeren tartışmalarla birlikte, yontmataş analizi yaparken yongalama aşamalarının yeniden kurgulanması için etken bir yöntemdir.

Bu yöntem genel olarak üç bölüm olarak ele alınabilir (Chazan, 2003: 50):

- a) Hammadde temini,
- b) Çekirdeği yongalama,
- c) Alet yapımı, kullanımı ve terk edilişi.

Bu yöntemle gerçekleştirilen analizler, çekirdeğin yongalamaya hazırlanması ya da hazırlanmadan yongalanması ve alet kullanımı ile üretimin her aşamasında yontucu tarafından gerçekleştirilen teknikleri ve stratejileri yeniden ortaya koymayı veya kurgulamayı amaçlar. Bu bağlamda paleolitik grupların farklılıklarını veya benzerliklerini saptama olanağı sağlarken, diğer taraftan yontucunun bilişsel davranışlarını anlamaya yönelik izleri sürer. Bundan dolayı yontucunun sahip olduğu kavramsal bir modelin yeniden kurgulanması bakımından önemlidir. Chaîne Opératoire, etnograflar tarafından ele alındığında, toplumsal ve teknolojik bilgi alanları içerisinde güçlü bağları açığa çıkarmaya başlar (Chazan:2003: 51).

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş, teknolojik açıdan bilim çevrelerinde ikna edici bir olgu olarak karşılanır. Teknolojik analiz, gelişmenin önceden belirlenmiş bir yolunu keşfetme amacıyla değildir. Daha doğrusu, hedef kavramların, planların ve projelerin devamlı kargaşası içindeki bir düzenin keşfedilmesidir. Avrupa'da taş alet yapımı, dilgilerin düşük yüzdeli üretimini, taş kalemler ve ön kazıyıcıların önemli yüzdeler ile temsil edilmesini ve dönümlü kısa dilgiciklerin üretimini kapsamaktadır. Levant'taki taş alet üretimi, kenarı düzeltili dilgilerin ve uçların yüksek oranda üretimini içermektedir. Erken Ahmariyen üretim yöntemlerinin, standartlaşma ve üretkenlik açısından önemli avantajları kapsadığını iddia etmek mümkündür (Chazan:2003: 51-52). Yapılan bazı Etnoarkeolojik araştırmalar, bu avantajların, “chaîne opératoire” üzerinde bir etkisi olduğunu göstermiştir. Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş, hem alet üretimi hem de hammadde elde etme tekniklerindeki deneysel yaklaşımlar, Orta Paleolitik içinde çok erken evrelere kadar uzanan karmaşık tarihin bir bölümü olarak görülebilir (Chazan:2003: 52).

3.1. Yakın Doğu-Avrupa'nın Geçişsel Endüstrileri ve Geçiş Evresi Süresince Taş Yontma Stratejilerindeki Değişim

Batı Avrupa'nın en erken Üst Paleolitik'ine fazla benzememesine rağmen, Yakın Doğu'nun Üst Paleolitik'i, geniş bir coğrafya içinde benzersiz değildir. Teknolojik olarak Orta Avrupa'nın Bohunician'ına olan benzerlik dikkat çekicidir. Bohunician Orta Paleolitik unsurlarını, özellikle yonga üretiminde Levallois yöntemi geleneğini kaybetmediği halde, aslında Üst Paleolitik düzeltili alet envanterini sergileyen dilgi tabanlı bir endüstridir (Svoboda ve Škradla 1995). Morovya'da,

Bohunician buluntu topluluklarında ön kazıyıcılar, daha az miktarda taş kalemler, yaprak biçimli uçlar ve düzeltili uçlar egemendir. Kenar kazıyıcılar, dişlemeliler ve hatta levallois uçlar gibi Orta Paleolitik alet tipleri de fazla sayıda tespit edilmiştir (Svoboda ve Škradla 1995; Svoboda ve diğ. 1996:307). Benzer endüstriler Doğu Karpatlar'da da bulunmuştur. Bohunician'la aynı oranda olarak, dilgiler ve uçlu yongalar çok sık iki kutuplu çekirdeklerden çıkarılmışlardır (Demidenko ve Usik, 1993). Bu bölgelerden daha uzak coğrafyalarda, Sibirya'nın Altay Dağları bölgesindeki Kara Bom Mağarası'nın 5 ve 6. tabakalarının endüstrilerine benzer bir çizgi boyunca, Levallois ve prizmatik dilgi çekirdeği teknolojisinin karışımı yoluyla yapılmış bir buluntu grubunun varlığı dikkat çekicidir (Derevianko, 2005:17).

Çoğu araştırmacı, Yakın Doğu'nun en erken Üst Paleolitik unsurlarının, son Levant Moustérien'inin bir tipinden, yavaş yavaş lokal olarak geliştiği konusunda hem fikirdir. Marks ve Ferring'e göre (1988:51), dilgiler yönünden zengin bir görünüm sergileyen Orta Paleolitik toplulukları ("Erken" Levant Moustérien'ı olarak adlandırılan), Güney Levant'ta görece geç zamanlara dek devam eder ve Boker Tachtit'teki katlaşım, Geç Moustérien'in ince tabakalı bir biçiminden Erken Üst Paleolitik'e doğru doğrudan bir evrimsel geçişi belgeler. Ksar Akil'de Orta ve Üst Paleolitik arasında olasılıkla erozyonel bir durumla ilişkili, daha belirgin bir ayırım olabilir (Marks, 1990). Daha geç endüstrilerle ilişkiler bağlamında ise çoğu araştırmacı, bölgede tespit edilen bir sonraki Üst Paleolitik endüstrinin yani Ahmarian'ın, doğrudan Erken Üst Paleolitik'ten yavaş yavaş geliştiği konusunda aynı görüştedir (Marks ve Ferring 1988:53). Ahmarian ve Erken Üst Paleolitik buluntu toplulukları yalnızca Ksar Akil ve olasılıkla Antelias Sığınağı'nda, doğrudan

stratigrafik yapı içerisinde tespit edilmiştir. Bununla birlikte yukarıda bahsedilen olası “geçiş”in kapsamlı bir şekilde test edilmemiş olduğunu da vurgulamak gerekmektedir (Bar-Yosef 2000a:65).

Yakın Doğu ve Orta Avrupa'da günümüzden yaklaşık 40.000 yıl öncesine tarihlenen arkeolojik kanıtları, taş alet teknolojileri içerisinde burada belgelenenler dışında buluntular üzerinde diğer benzerliklerin kanıtları bulunmamaktadır. Eğer "Afrika'dan Çıkış" hipotezi kabul edilecekse, bunu arkeolojik olarak kanıtlayan olgunun Emiran - Bohunician bağlantısı olduğu söylenebilir. Kebara Mağarası Ünite VI ve Boker Tachtit Seviye 1'in yukarıda yapılan karşılaştırması, Üst Paleolitik döneminin öncülerinin herhangi bir bölgede tespit edilen Orta Paleolitik unsurlar içerisinde nasıl aranabileceğini göstermektedir. Bu yaklaşım bölgesel bağlamlar arasında da uygulanabilir. Eski Dünya'nın üç bölgesinde (Yakın Doğu, Orta Avrupa ve Doğu Avrupa) günümüzden 60.000 – 30.000 yıl önceki alet yontma biçimi hakkındaki bir araştırma, Batı Avrasya'daki en eski Üst Paleolitik alet endüstrileri için radyometrik tarihlerle önerilen coğrafi eğilimi değerlendirmek üzere gerçekleştirilmiştir (Škradla, 2003b:37). Bulgular Yakın Doğu içerisindeki alet yontma davranışlarının istisnai olmadığını ancak hem Orta Avrupa hem de Doğu Avrupa'dakiler ile oldukça benzer olduğunu göstermektedir. Yakın Doğu Üst Paleolitik döneminin başlangıcı, gerçekte kökeni bu bölgede olmayan daha büyük bir olgunun parçasıydı. Değişik bölgelerde tespit edilmiş buluntu toplulukları arasındaki farklılıkları incelerken, Orta Paleolitik buluntu topluluğundan daha ileri bir teknoloji gösteren buluntularda aşırı derecede farklı bir teknolojik tarzın izleri gözlemlenebilir (Škradla, 2003b:38).

Boker Tachtit seviye I ve Orta Avrupa'daki Stránská skála IIIa-4'ün Bohunician buluntu toplulukları ile Boker Tachtit seviye I ve doğu Avrupa'daki Korolevo Kompleksi II'deki ilk Orta Paleolitik olmayan buluntu toplulukları arasındaki karşılaştırmalar şaşırtıcıdır. İlk karşılaştırma, Stránská skála Bohunician buluntu toplulukları ve Kebara Mağarası'ndaki stratigrafik yapı içinden bulunan Yakın Doğu Aurignacien buluntu toplulukları arasında yapılmıştır. Boker Tachtit 2 seviyesinin Stránská skála IIIa seviye 4'le karşılaştırılması, Boker Tachtit 2 seviyesinin Korolevo II Kompleksi II ile daha az sayıda benzerlikler göstermesine rağmen, Avrupa Aurignacien buluntu toplulukları (Stránská skála IIIa ve IIa) ve Yakın Doğu Aurignacien buluntu toplulukları (Kebara) arasındaki değerden daha yakın bir değer göstermektedir.

Bu karşılaştırmalar her bir bölgede Orta Paleolitik döneminin sonundaki buluntu topluluklarından sonra ortak bir davranışsal olgunun ortaya çıktığına işaret etmektedir. Bu üç buluntu topluluğunda kullanılan alet yontma seşenekleri incelenirken, bunların öncelleri her bir bölgedeki Orta Paleolitik dönemin işlem zincirlerinin ayrıntılarında bulunamaz (Tablo 3.1) (Tostevin, 2003a:55). Dahası bu buluntu topluluklarını önceki Orta Paleolitik buluntu topluluklarından çok farklı kılan aynı özel seşenekler gerçekte üç buluntu topluluğu açısından da ortaktır. Bunları ayıran coğrafi uzaklıklara rağmen, Boker Tachtit seviye 1, Stránská skála IIIa seviye 4 ve Korolevo II Kompleks II'nin buluntu topluluklarının tamamı özgün ve benzersiz alet yontma seşeneklerine sahiptir (Tablo 3.2) (Tostevin, 2003a:56).

Bölgesel Değişim Dizisi	Buluntu Topluluklarının Zaman Üzerinden Karşılaştırması (Alet Endüstrisi İlgisi, Radyometrik Tarih)	Boyut Fark Ölçüsü (Maksimum= 5, minimum= 0)
Yakın Doğu- Levat	Kebara Mağarası Birim VI (Yakın Doğu Moustérien) -Boker Tachtit seviye 1 (geçişsel)	4,33
Orta Avrupa	Kulna Mağarası seviye 7a (Micoquain) - Stránská skála IIIa - 4 (Bohunician)	3,76
Doğu Avrupa	Molodova V 11.seviye (Orta Paleolitik) - Korolevo II-II (geçişsel)	3,44
Bölgeler Arası Karşılaştırmalar	Boker Tachtit 1 - Stránská skála IIIa - 4	1,93
	Boker Tachtit seviye 1 - Korolevo II-II	1,93
	Stránská skála IIIa - 4 - Korolevo II-II	2,56
	Boker Tachtit 2 - Stránská skála IIIa - 4	1,40
	Boker Tachtit 2 - Korolevo II-II	2,26
	Kebara Mağarası I (Yakın Doğu Aurignacien) Stránská skála IIIa - 4 (Aurignacien)	1,40

Tablo 3.1. Orta Avrupa, Doğu Avrupa ve Yakın Doğu Buluntu Topluluklarında Yontma Biçimlerindeki Farklılık Tablosu (Tostevin, 2003a: 65)

Yapılan çalışmalar üç buluntu topluluğunun tamamının ilk olarak günümüzden yaklaşık 47.000 – 46.000 yıl önce Yakın Doğu'da, daha sonra günümüzden yaklaşık 42.000 yıl önce Orta Avrupa'da ve son olarak günümüzden 38.000 yıl önce Doğu Avrupa'da ortaya çıkarak bölgeden bölgeye yayılan aynı davranış biçimini paylaştıkları sonucunu desteklemektedir. Tüm işlem zincirleri her bir buluntu topluluğunda tam olarak aynı değildir ancak bu değişim bütün yayılmış davranış dizilerinde beklenen bir şeydir. Örneğin, Stránská skála IIIa-4 ve Korolevo II-II arasındaki farkların, bu buluntu toplulukları ve Boker Tachtit seviye 1 arasındaki farklardan daha yüksek (1,93'e karşılık 2,56) olmasına rağmen, taş yontma

biçimi “Doppler Etkisi”⁹ adı verilen bir süreç olarak zaman ve bölgede sapma göstermeye devam etmiştir (Tostevin, 2003a:56).

G.Ö. 60.000 – 30.000 yıl öncesi dönemini temsil eden buluntu toplulukları örneklerini artırmak üzere her bir bölge içerisinde daha fazla araştırma gerekmektedir. Ancak şu anki veriler, üç buluntu topluluğunun (Boker Tachtit seviye 1, Stránská skála IIIa seviye 4 ve Korolevo II Kompleks II), en kuzey batı dağılımını belirginleştiren Orta Avrupa alet endüstrilerine bağlı olarak "Bohunician Davranış Biçimi" olarak adlandırabileceğimiz bir olgunun yayıldığını sonucunu desteklemektedir (Tostevin, 2003a:57). Yalnızca Orta ve Doğu Avrupalı araştırmacıların bu temelde farklı unsurlar içeren buluntu toplulukları arasındaki morfolojik benzerlikleri ilk fark edenler oldukları göz önünde bulundurulduğunda, bu tanımlayıcı isim uygundur. Bu davranış biçimlerinin bölgesel kökeni güney doğu Avrupa, Nil Vadisi ve Anadolu dâhil olmak üzere yakın coğrafyalarda aranmalıdır (Kozłowski, 1990; Demidenko ve Usik, 1993; Svoboda ve Škradla 1995; Van Peer, 1998; Tostevin, 2003a, 2003b, Mellars 2006b).

Ne var ki, Yakın Doğu'daki Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişteki iki teknolojik tarzın karşılaştırması örneği, köken aramanın nasıl ilerlediğini ve bu gibi girişimin nasıl önemli sonuçlar ürettiğini göstermektedir. Önceller, hemen hemen birbirine ardışık taş alet buluntuları topluluğu içerisinde olması muhtemel ayrıntıların niteliksel aracılığıyla arandığı sürece daha etkili sonuçlar elde edilebilecektir.

⁹ Dalga özelliği gösteren herhangi bir fiziksel varlığın frekans ve dalga boyu'nun hareketli (*yakınlaşan veya uzaklaşan*) bir gözlemci tarafından farklı zaman ve/veya konumlarda farklı algılanması olayıdır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Doppler_etkisi).

Yakın Doğu

Kebara Mağarası Birim VI	
Çekirdek Şekillendirme:	Geniş yüzey yönü: Debordant Çekirdek
Platform Korunması:	Hazırlanan Platformlar, yaklaşık 87 derece Dış Platform Açısı, yaklaşık 5 mm Platform Kalınlığı
Çekirdek Kullanım Yönü:	Alt Merkezci Korteks Çıkarımına değişim gösterecek şekilde tek yönlü, bağımsız tek yönlü ve çift yönlü, taşımaklı çıkarımı
DorsalYüzey Dışbükeyliği:	Değişen Yanal Kenarlar, Düz Profil, 1,78'lik Uzunluk /Genişlik Oranı, 5,18'lik Genişlik /Ağırlık Oranı
Alet Üretimi:	Levalois yongalar ve kenar kazıcılar
Boker Tachtit Seviye1	
Çekirdek Şekillendirme:	Boylamasına Yönelim: Debordant ve Ön Tepeli Çekirdek
Platform Korunması:	Düz ve Façetalı Platformlar, yaklaşık 88 derece Dış Platform Açısı, yaklaşık 4 mm Platform Kalınlığı
Çekirdek Kullanım Yönü:	Tek Yönlü Korteks Çıkarımı, Tek Yönlü Taşımaklı Çıkarımına Değişen İki Yönlü
DorsalYüzey Dışbükeyliği:	Paralel ve Yakınsayan Yanal Kenarlar, 2,25'lik Uzunluk/Genişlik Oranı, 4,43'lük Genişlik/Ağırlık Oranı
Alet Üretimi:	Emireh uçları, Levallois uçlar ön kazıyıcı ve taş kalemler

Orta Avrupa

Kulna Mağarası 7a Seviyesi	
Çekirdek Şekillendirme:	Eğriyi kesen düz yüzeylere sahip tek yüzeyli diskimsi yapı; Merkezci çıkarımlarla dışbükey çıkarımlar
Platform Korunması:	Düz ve Hazırlanmış Platformlar, yaklaşık 84 derecelik Dış Platform Açısı, yaklaşık 9 mm'lik Platform Kalınlığı
Çekirdek Kullanım Yönü:	Çapraz Korteks Çıkarımına değişen Tek Yönlü, Tek Yönlü Taşımaklı Çıkarımına değişen alt merkezci çıkarımlar
DorsalYüzey Dışbükeyliği:	Paralel ve Genişleyen Yanal Kenarlar, Paralel Kenar Şeklindeki Kesit, 1,44'lik Uzunluk / Genişlik Oranı, 2,83'lük Kalınlık / Ağırlık Oranı
Alet Üretimi:	İki yüzeyinden düzeltili aletler: kenar kazıyıcılar
Stránská skála IIIa 4.	
Çekirdek Şekillendirme:	Uzunlamasına Yönelim: Debordant, Ön Tepe ve Yan Dilgi Çekirdek
Platform:	Düz ve Façetalı Platformlar, yaklaşık 85 derecelik Dış Platform Açısı, yaklaşık 5 mm'lik Platform Kalınlığı
Çekirdek Kullanım Yönü:	Tek Yönlü Korteks Çıkarımı, Tek Yönlü Taşıyıcı Çıkarımına değişen İki Yönlü
DorsalYüzey Dışbükeyliği:	Paralel ve Yakınsayan Yanal Kenarlar, 1,71'lik Uzunluk/Genişlik Oranı, 3,99'lük Genişlik/Ağırlık Oranı
Alet Üretimi:	Levallois uçlar ve Üst Paleolitik tip ön kazıyıcılar

Doğu Avrupa

Molodova V Seviye 11	
Çekirdek Şekillendirme:	Geniş yüzey yönelimi; Debordant ve Merkezci Çekirdek
Platform:	Façetalı Platformlar, yaklaşık 86 derecelik Dış Platform Açısı, yaklaşık 6 mm'lik Platform Kalınlığı
Çekirdek Kullanım Yönü:	Merkezci Korteks Çıkarımı, Merkezci Taşıyıcı Çıkarımına Değişen Alt-Merkezci çıkarımlar
DorsalYüzey:	Değişen Yanal Kenarlar, 1,78'lik Uzunluk/Genişlik Oranı, 4,94'lük Genişlik/Ağırlık Oranı
Alet Üretimi:	Moustérien uçlar ve kenar kazıyıcılar
Korolevo II Complex II	
Çekirdek Şekillendirme:	Uzunlamasına Yönelim: Debordant ve Ön Tepeli Çekirdek
Platform:	Düz Platformlar, yaklaşık 90 derecelik Dış Platform Açısı, yaklaşık 8 mm'lik Platform Kalınlığı
Çekirdek Kullanım Yönü:	Tek Yönlü Korteks Çıkarımı, Tek Yönlü ve Çapraz Taşıyıcı Çıkarımına değişen İki Yönlü
DorsalYüzey :	1,71'lik Uzunluk/Genişlik Oranı, 4,10'lük Genişlik/Ağırlık Oranı
Alet Üretimi:	Düz düzeltili yaprak biçimli uçlar ve Üst Paleolitik uç biçimli kazıyıcılar

Tablo 3.2. Farklı bölgeler için teknolojik veriler (Tostevin, 2003a:66)

Çekirdek Şekillendirme: Platform:	Boylamasına Yönelim: Debordant ve Tepeli Çekirdek Düz ve Façetalı Platformlar, yaklaşık 86 derece Dış Platform Açısı, yaklaşık 4 mm Platform Kalınlığı
Çekirdek Kullanım Yönü:	Tek Yönlü Korteks Çıkarımı, Tek Yönlü ve Çapraz Taşıyıcı Çıkarımına Değişen İki Yönlü
Dorsal Yüzey Dışbükeyliği: Alet Üretimi:	1,80'lik Uzunluk /Genişlik Oranı, 4,25'lik Genişlik /Ağırlık Oranı Levalois uçlar ve kenar kazıcılar
Buluntu Toplulukları:	Boker Tachtit 1 ve 2, Stransa skala IIIa-4 ve III, Korolevo II-II olasılıkla Kulychivka en alt kompleksi, olasılıkla Temnata Mağarası VI. Seviye. Sektör TD-II ve olasılıkla Korolevo 1-2B.

Tablo 3.3. "Bohunician Yontmataş Geleneği" içerisindeki teknolojik yapı (Tostevin, 2003a:67)

3.2. Güneydoğu Avrupa-Stránská skála ve Levant- Boker Tachtit Geçişsel Alet Endüstrileri'nin Teknolojik Açıdan Karşılaştırılması

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi ile direkt ilişki kurulmasını olanaklı kılacak bir insan fosilinin tespit edilememiş olması veya konu üzerinde yapılan spekülasyonlar nedeniyle, bu durumu yalnızca insanın maddi kültür kalıntıları özellikle alet kültürü temelinde araştırmak ve geçiş evresini şekillendirmeye yönelik çabalardan birisi olarak düşünmek olasıdır. Bu nedenle tez çalışmasının bu bölümü, geçiş seviyesi stratigrafik bir yapı içerisinde tespit edilmiş ve çok detaylı olarak çalışılmış olan Boker Tachtit ve Stránská skála buluntu yerlerinden ele geçen taş alet teknolojilerinin karşılaştırılması üzerine odaklanmıştır.

Yakın Doğu ve Moravya, birbirinden yaklaşık 3000 km. uzaktadır ve farklı ekolojik bölgelerde yer almaktadır. Boker Tachtit, dağlık bir coğrafya içerisinde bulunurken, Stránská skála ve Bohunice lös dizisi içerisindeki dekalsifiye olmuş bir sediman bloğu içerisinde yer almaktadır. Bir önceki alanda hiçbir organik madde korunmamışken, sonraki alanda yalnızca sınırlı sayıda çok parçalı hayvan kemikleri vardır. İnsan fosilleri bulunmadığından, bu alet endüstrilerini üreten insanların biyolojik taksonomisi bilinmemektedir. Bu nedenle, yerleşim ve yaşam örüntüleri

çevresel değişkenler tarafından büyük oranda etkilendiğinden dolayı, bu yoksunluk, bölgeler arası karşılaştırmalar için sağlam bir temel olarak kullanılamaz (Škrdla, 2003b:37). Bu araştırmada her iki buluntu alanından elde edilen aletler, teknolojik sürecin pek çok ardışık aşamaya ayrıldığı işlem zinciri yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir: 1 Hammaddeninin elde edilmesi; 2. Hazırlık (çekirdek şekillendirme); 3. Taşımalarının üretilmesi; 3a. Çekirdeğin terk edilmesi; 4. Alet üretimi (ikincil değişiklik); 5. Aletin terk edilmesi (Škrdla, 2003b:38).

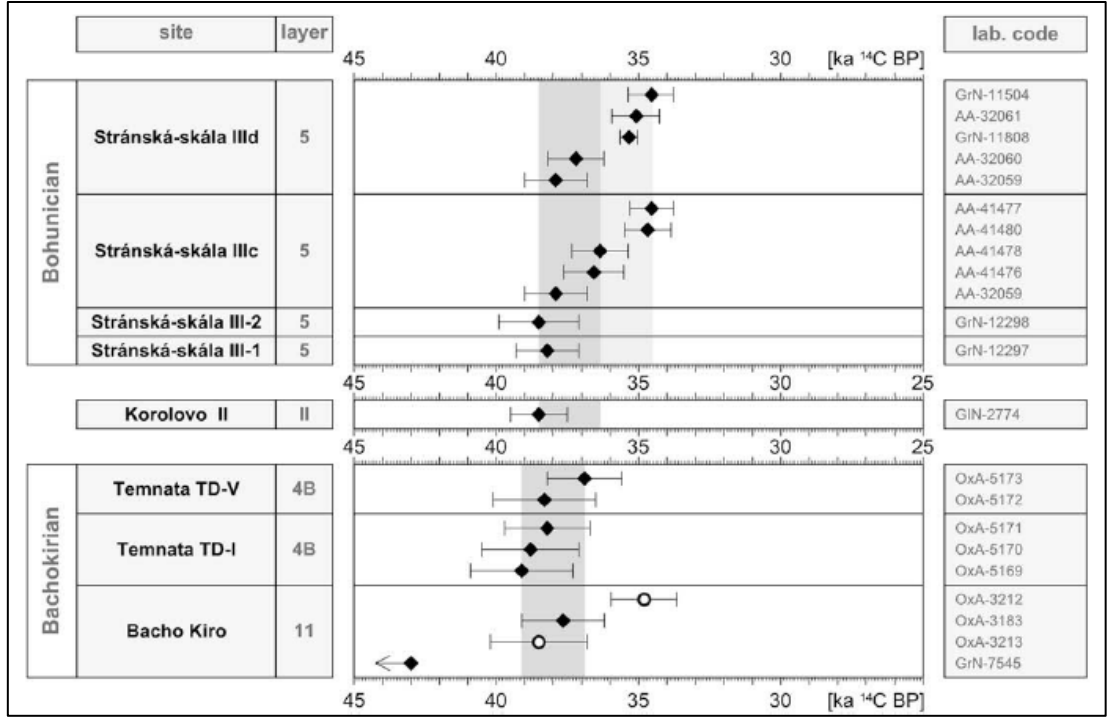
Teknolojik sürecin araştırılması için kullanılan yöntem, 1993 ve 2000 arasında Stránská skála buluntuları üzerinde araştırma yaparken belirlenmiştir. Burada tartışılan malzeme Stránská skála III, IIIa, IIIc'den gelen yeniden gözden geçirilmiş buluntu topluluğu ile Boker Tachtit'den gelen örneklerden oluşmaktadır. Teknolojik süreci incelerken, yongalamanın daima amaçlandığı gibi gerçekleştirilmediğini ve bazı tekrar oluşturmaların karakteristik teknolojiyi temsil etmediğini göz önünde bulundurmak gereklidir. Burada kullanılan yöntem, incelenmekte olan buluntu toplulukları tarafından paylaşılan karakteristik özellikleri tespit etmeye dayalıdır. Bu, tüm teknolojik kavramın kesinleştirilmesi anlamına gelmektedir. Konuyla ilgili olarak, Valoch (2000:625), Bohunician teknoloji içerisinde üç farklı tekniği tanıdığını belirtmektedir. Marks ve Volkman ise (1983:16) Valoch'tan farklı olarak Boker Tachtit'te üçten daha fazla sayıda teknik tanımlamışlardır.

Diğer bir deyişle, burada kullanılan yöntemin diğer analitik yaklaşımlarla karşılaştırıldığında çok genelleştirilmiş bir yontma planı oluşturulduğu iddia

edilebilir. Bununla birlikte, bu yöntem, yontucunun, alet yontma deneyimleri tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, Bohunician'ın ve/veya Emrian teknolojilerinin homojenliğini ya da heterojenliğini gelecekte test etmek için, düzeltili alet dizilerin araştırılması gerekli olacaktır. Karşılaştırmaya geçmeden önce Bohunician terimi üzerinde durmakta fayda vardır.

3.2.1. Bohunician

Bohunician terimi, Bohunice'den (Günümüzde Çek Cumhuriyeti Brno, Moravya'da bir mahalle) türetilmiştir. Brno Havzası'nda benzer buluntu topluluklarına sahip diğer alanlar da bulunmaktadır ve bunların en önemlileri Stránská skála ve Lisen'dir. Prostejov ve Stranska Skala'nın 40 km uzağındaki Bobrava Nehri gibi komşu bölgelerdeki yüzey koleksiyonlarından da karşılaştırılabilir alet endüstrileri elde edilmiştir. Bohunician, evrimleşmiş Levallois teknolojisi ve karakteristik Orta Paleolitik alet formları tarafından desteklenen, baskın olarak Üst Paleolitik alet formları gibi Üst Paleolitik ve Orta Paleolitik özelliklerinin bir karışımı ile karakterize edilmektedir. Moravya'da Bohunician ile ilişkili tabakalaşmış bir yapı gösteren alanlar, Brno havzasının doğu sınırındaki Stránská skála ve Bohunice'dir (Škrdla, 2003b:39).

Tablo 3.4. Bohunician ve Bachokirian buluntu alanlarına yönelik radyometrik tarihlendirmeler (Jöris ve Street, 2008:791)

Stránská skála ve Bohunice alanları bir dizi ¹⁴C tarihi vermiştir (Tablo 3.4). Stránská skála'da tespit edilen yeni bir dizi ¹⁴C tarihine bağlı olarak Bohunician yaşam alanı Moravya'daki hem Szeletian hem de Erken Aurignacien'le paralel bir şekilde günümüzden 38.000-35.000 yıl öncesinde gelişmiş gibi görünmektedir (Jöris ve Street, 2008:791). Son buzul arası ılıman döneme, aynı zamanda teknolojik ve tipolojik olarak Tabuachian'a tarihlenen küçük ölçekli alet endüstrileri, Moravyada'ki Kulna mağarasında ve Predmosti Prerova'da Alan II'de belgelenmiştir. İki yüzeyden işlenmiş aletler açısından zengin olan Orta Avrupa Micoquien'i Kulna Mağarası'nda, son buzul çağının başlangıcından (Würmian, OIS Aşama 4) daha ılıman Hengelo salınımına kadar tarihlenen bir tabakada belgelenmiştir. Daha sonraki dönemden gelen pek çok Moustérien buluntu topluluğu

Sipka Mağarası, Svedüvstül Mağarası ile diğer Moravya mağaralarından elde edilmiştir (Škrdla, 2003b:39).

Genel anlamda, yerel Orta Paleolitik alet endüstrileri Levallois tekniğinin düşük sıklığı ile karakterizedir ve nadir olarak Orta Paleolitik Levallois uçlarının boyutlarına sahiptir. Uzun Levallois uçlara sahip Bohunician teknolojisi belirgin bir şekilde farklıdır ve yeni bir olgu gibi görünmektedir. Orta Paleolitik alet endüstrilerinin Levallois uçlarının "yonga" oranları hammadde sınırlamasını yansıtmamaktadır (Derevianko, 2005:18). Micoquien'in etkili olduğu Kulna mağarasında kullanılan Kretase silisli şisti, Stránská skála tipi silisli şiste benzer teknolojik özelliklere ve hammadde ölçülerine sahiptir. Ek olarak, Bohunician teknolojisi, Stránská skála tipi silisli şisti üzerinde gözlemlenenlerle aynı sonuçlara sahip radyolarit, çört ve Kretase silisli şisti gibi ithal edilmiş malzemelere uygulanmaktadır. Tipolojik olarak yerel Orta Paleolitik alet endüstrileri, kenar kazıyıcılar, uçlar, iki yüzeyden düzeltili aletler ve ender olarak görülen ön kazıyıcılar ile taş kalemlerden oluşan tipik Orta Paleolitik alet yelpazesiyile karakterize edilmektedir (Tostevin, 2003b:81).

Genel olarak bölgedeki bütün Erken Üst Paleolitik buluntu yerleri Moravya'nın ana nehirlerinden uzakta bulunmaktadır ve yüksek alanların sınırları (600 m'ye kadar) yüksek noktaların üstünde ya da yamaçların üst sınırlarına dağılmıştır. Erken Üst Paleolitik buluntu alanlarının yüksekliği deniz seviyesinden 250 - 350 m. yükseklikte değişim göstermektedir. Bu alanlar hammadde kaynaklarının etrafında yoğunlaşmıştır (Tostevin, 2003a:58).

Yaklaşık 10 x 10 km'lik bir alanı kapsayan, güneye açılan ve üç nehir tarafından çevrelenen Brno havzası, güney Moravya'nın düşük rakımlı arazi yapısının son bulunduğu bir bölgedir. Aynı adlı zengin silisli şist yataklarına (Stránská skála tipi silisli şist) sahip Stránská skála Jurassic kireç taşı bölgesi, Brno havzasının güney bölümlerinde bulunmaktadır. Bu hammadde, (buluntuların % 90'dan fazlası Stránská skála tipi silisli şistten yapılmaktadır) Brno havzasındaki Bohunician taş alet ekonomisinde kilit rol oynamaktadır. Brno havzasının karşı tarafında, aynı rakımda, Bohunice alanı bulunmaktadır. Her iki alan kompleksi Brno havzası üzerinde iyi kontrol sağlayan stratejik rakımlarda bulunmaktadır (Škrdla, 2003b:39).

3.2.2. Stránská skála'daki İşlem Zinciri

1. Hammadde. Bohunician teknolojisi (bölgedeki Erken Üst Paleolitik buluntu topluluklarının çoğunun, yani Szeletian ve Aurignacien'in teknolojisi) baskın bir şekilde yerel hammaddelerin kullanımı ile karakterize edilmektedir. Hammadde yelpazesinde, yerel Stránská skála silisli şisti baskındır. Bununla birlikte bu kaynak (buluntuların) maksimum % 10'a kadar ithal edilmiş malzemelerle desteklenmektedir. Kaynak noktasından artan uzaklıklara sahip hammadde orantısında keskin bir gerilemeyle kendisini gösteren bir taş alet dağılım örüntüsü görülmektedir. Yerel silisli şist yuvarımsı ya da oval yumrular (maksimum 35 cm çapında) ile prizmatik, polihedral ve doğal çatlaklarla şekillenmiş (ve yine 35 cm kadar büyüklükte) kayaç bloklarının çeşitli tipleri halinde bulunmaktadır. Çıkıntılarda toplanan Stránská skála tipi silisli şistin hammadde kalitesinde büyük farklar bulunmaktadır; genel olarak Stránská skála silisli şistin kalitesi, kusurlu çakmaktaşları ya da radyolarit ile karşılaştırıldığında daha düşüktür. Bununla

serisinin üretimini sağlamak üzere, pek çok dilgi çıkarımıyla çekirdeğin sonuçta ortaya çıkan ön yüzeyini daraltmak gereklidir. Çekirdek şekillendirme, daraltma süreci ve bunları izleyen Levallois uç üretme süreci çekirdek tüketilene kadar devam etmektedir (Škrdla, 2003b:43).

3a. Çekirdeğin terk edilişi Çekirdeğin kullanım ömrünün son aşamasında, vurma düzlemleri daha fazla hazırlanmakta ve ön yüzeye karşıt düzlemlerden bir dizi dilgi ve yonga çıkarımı ile çekirdek yoğun bir şekilde yongalanmaktadır. Üretilen parçalar kısıdır ve daha fazla değişiklik için uygun değildir. Kalıntı çekirdeğin son şekli, üretim aşaması sırasında kullanılan teknolojiyi yansıtmamaktadır (Škrdla, 2003b:44).

4. Alet üretimi Hem Orta (örneğin uçlar, kenar kazıyıcılar, çontuklular ve dişliler), hem Üst (örneğin ön kazıyıcılar, taş kalemler) Paleolitik aletlerin varlığı Bohunician alet endüstrisinin tipolojik yelpazesini karakterize etmektedir. Baskın uç tipi Levallois uçtur (Şekil 3.2). Bu taş aletlerin değişikliğe uğratılmış bir taşmalıktan (yani düzeltili bir aletten) çok "üçüncü dereceden hedef yongayı" temsil etmesi nedeniyle, bunlar alet kategorisine dahil edilmemiştir. Aletlerin % 5'ini temsil eden ve yalnızca Bohunice'de belgelenen yaprak biçimli uçlar (sırasıyla aletlerin yalnızca % 5'ini ve % 1.3'ünü temsil ettiği Stránská skála IIIa ve Bohunice'de belgelenen), almaşık düzeltili uçlar ile (sırasıyla aletlerin % 1.7'si ve % 2.5'ini temsil ettiği yalnızca Stránská skála III ve IIIa'da belgelenen) alt kısımdan düzeltili Jerzmanowice tipi uçlar gibi diğer uçlar nadirdir (Škrdla, 2003b:44).

Şekil 3.2. Stránská skála'da tespit edilen Levallois Bohunician örnekleri (Škrdla, 2003b:44)

Kenar kazıyıcı grubu ile çontuklu ve dişlemeli alet grubu bir arada % 20 civarında bir değere ulaşmaktadır. Ön kazıyıcılar, Bohunice (% 13) ile karşılaştırıldığında Stránská skála'da (% 30-40) çok fazla sayıdadır. Arada sırada bu ön kazıyıcılar Bohunice'de (% 14) belgelenirken, daha az tipik örnekler yalnızca Stránská skála III'te (% 5) ve III'de ortaya çıkmaktadır. Buluntu grubunu, tamamı başka hiçbir diğer yongalama dizisi tanımlanmamış bir şekilde, yukarıda belirtilen teknoloji ile üretilen uçlar, dilgiler ve yongalar oluşturmaktadır (Škrdla, 2003b:45).

3.2.3. Bölgede Yer Alan Diğer Geçişsel Buluntu Topluluklarıyla Karşılaştırmalar

Orta Tuna bölgesinde, Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişin pek çok türü vardır. Bunlardan ilki, evrimleşmiş Levallois teknolojisine sahip Bohunician, ikincisi karakteristik düz düzeltili Szeletian ve üçüncüsü ise Erken Aurignacien'dir. Bu bölgedeki Erken Üst Paleolitik alet endüstrileri geniş bir değişkenlik derecesi sergiler. Örneğin geçiş evresi boyunca çok önemli bir rol oynayan ve Bohunician'ı

karakterize eden Levallois teknolojisi Aurignacien'de yoktur. Bununla birlikte bu durum Szeletian tip buluntularda (Bohunician ile karşılaştırıldığında genel olarak daha düşük sıklıkla) değişen bolluk derecelerinde temsil edilmektedir (Svoboda ve Bar-Yosef, 2003:71).

Ne yazık ki Moravya'daki tek seviyeli Szeletian buluntu alanı olan ve Levallois karakter gösteren buluntu örnekleri içeren Vedrovice V, henüz teknolojik karşılaştırma yapabilmek için uygun değildir. Dolayısıyla Szeletian'daki Levallois tekniğinin rolü sorgulamaya açıktır. Araştırmaların birçoğu, aynı alan ve aynı zaman dilimi içerisinde pek çok Erken Üst Paleolitik unsurun var olduğu yüzey buluntularının tipolojik analizine dayalıdır (Tostevin, 2003b:81).

3.2.4. Boker Tachtit

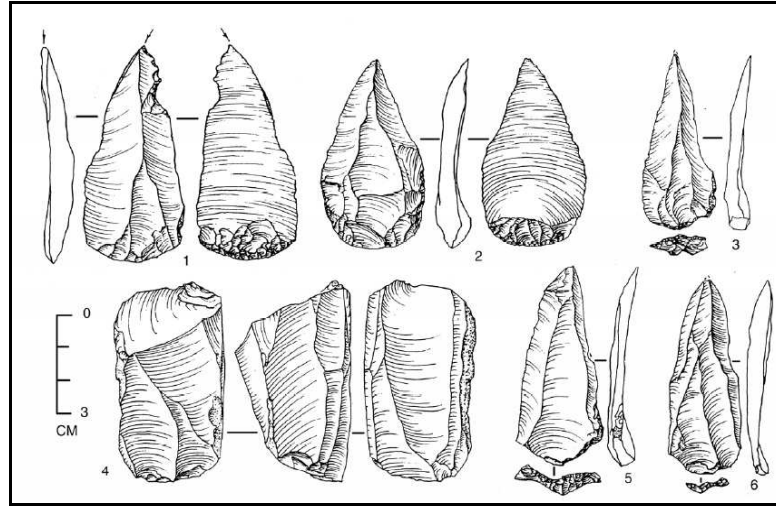
Moustérien taş alet endüstrilerinin ana aşamalarının şematik sınıflandırması Tabun Mağarası dizisine dayalıdır. En erken dönemi, Levallois ve Levallois olmayan tek kutuplu yakınsak çekirdeklerden ve iki kutuplu çekirdeklerden vurma düzleminin minimum derecede hazırlanması ile üretilmiş dilgiler ve uzun uçlarla karakterize edilen "Tabun D tipi'dir". "Tabun C tipi" alet endüstrisi merkezci ve /veya iki yönlü hazırlıkla Levallois çekirdeklerden üretilmiş sıklıkla ovalimsi, bazen büyük yongalarla karakterize edilmektedir. "Tabun B tipi" alet endüstrisi geniş tabanlı uçlar, sıklıkla kısa, ince yongalar ve tek kutuplu Levallois çekirdeklerinden üretilmiş bazı uçlarla da karakterize edilmektedir (Marks ve Ferring, 1988:63).

Meignen (2007:137), Yakın Doğu'nun Geç Orta Paleolitik'inin taş alet buluntu toplulukları arasındaki yani Üst Paleolitik'ten hemen önceki kısa zaman dilimi boyunca, yongalama stratejilerinde yüksek bir değişkenlik derecesi olduğunu iddia etmektedir. Güney Ürdün'deki Tor Faraj alanındaki yakın tarihli kazılardan elde edilen malzemenin pek çok veri elde edilmiştir. Bu alan Oksijen İzotopu 4 aşamasına tarihlenmektedir ve bir son Orta Paleolitik, Tabun B tipi alet endüstrisini temsil etmektedir. Levallois uçlar hem tek yönlü hem de iki yönlü hazırlanan çekirdeklerden üretilmiştir. En önemli alet iki kısa Levallois uçtan ve bir adet yongadan oluşmaktadır (Coinman ve Fox, 2000:139). Bu dizi Boker Tachtit'te kaydedilen tekniğe yüksek derecede benzerlik göstermektedir ve uçlar aynı eksen üzerinde üretilmiştir. İlk uç çıkarımından sonra çekirdeğin ön yüzü daraltılmıştır (Tostevin, 2003a:58-59). Bar-Yosef'in (2005) yorumuna uygun olarak Tabun B tipi alet endüstrisi Emiran'ın atası olabilir (Şekil 3.3). Her ikisi de karakteristik Üst Paleolitik öğeleri olarak kabul edilen dilgi formları ve tepeli dilgi tekniği bütün Yakın Doğu'da Orta Paleolitik süresince ortaya çıkmaktadır.

3.2.5. Boker Tachtit'teki İşlem Zinciri

Boker Tachtit İsrail'de Orta Negev'deki Nahal Zin'in doğu kıyısında bulunur. Buluntu yeri 1975 ve 1980'de kazılmıştır. Dört yerleşim tabakası gözlemlenmiştir. 1-3. seviyeler geçişsel evre ve 4. seviye Üst Paleolitik ile ilişkilidir. (Marks ve Kaufman, 1983:76) Sistemli çekirdek rekonstrüksiyonu, bu dört seviyede kullanılan temel yongalama stratejilerinin anlaşılmasını sağlamıştır. Gözlemler, özelleşmiş bir Levallois temelli çekirdek yongalama stratejisinden, tek düzlemli çekirdek yongalama stratejisine doğru, hızlı bir teknolojik evreye işaret etmektedir. Bu

değişim, homojen bir Levallois tabanlı teknolojiden (1. seviye) bir başka homojen ama Levallois tabanlı olmayan, tek düzlemlili dilgi teknolojiyle sona eren (4. seviye) teknolojik açıdan büyük heterojenlik ve esnekliği içeren bir döneme doğru evrilmeyi içermektedir (Škrdla, 2003b:47).

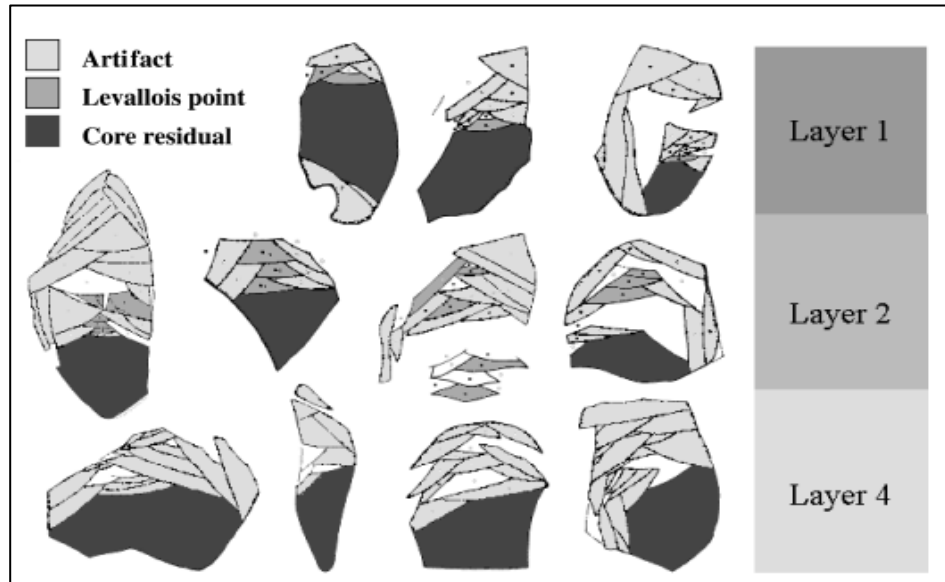

Şekil 3.3. Boker Tachtit- geçişsel seviyelerden “Emiran” tip buluntu örnekleri (Bar-Yosef ve Belfer-Cohen, 2001:24)

Geçişsel seviyelerde karşıt düzlemlili çekirdekler egemen durumdadır. Bunların büyük bir bölümü aynı eksene doğru yönelmiş, karşıt vurma düzlemlerini sergiler. Çok daha az olarak yanal yongalamaya karşıt eksenli vurma düzlemine sahip çekirdekler de mevcuttur. En üst seviye, farklı yongalama stratejilerini sergiler. Tek düzlemlili eksen-yongalamalı dilgi çekirdeği baskın durumdadır ve piramit biçimli çekirdekler görülmektedir. Bu dört seviyeden çoğu çekirdek, tepeli dilgilerin hazırlandığının izlerini taşımaktadır ve yalnızca sert vurgaç tekniğinin kullanıldığı anlaşılmıştır (Tostevin, 2003a:59).

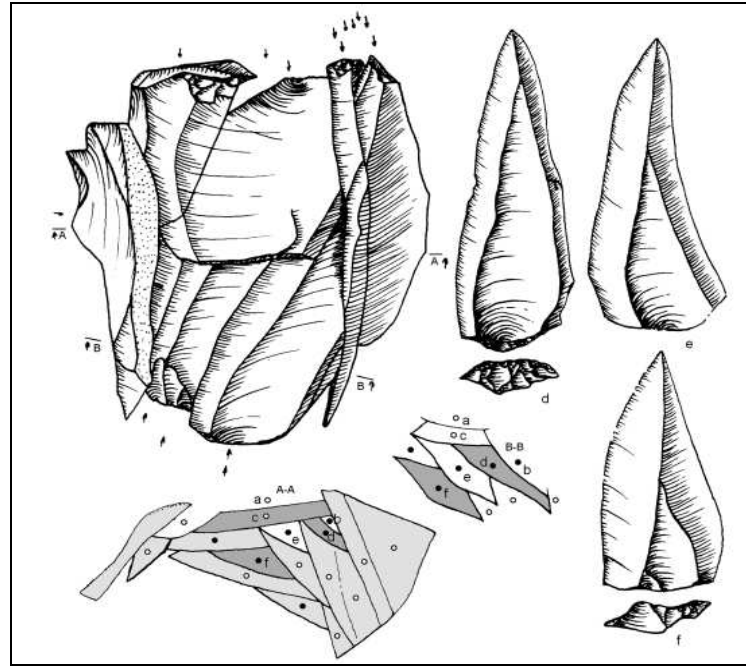
1. Hammadde . Negev çölü iyi kalitedeki hammaddeler açısından zengin bir bölgedir. Farklı yumru tiplerinde bulunabilen iyi kalitedeki silikalı hammaddeler Boker Tachtit'in hemen yakınında bulunmaktadır (Škrdla, 2003b:47).

2. Hazırlama aşaması (çekirdek şekillendirme). Bu aşama bir dizi değişim göstermektedir. 1 ve 2'inci aşamalarda yumrular bir dizi kabuk soyma yongasının çıkarımıyla kabuğundan temizlenerek (Şekil 3.4) iki karşıt yongalama düzlemi hazırlanmıştır. Bu aşama 3. seviyede çoğunlukla tanısız değildir (Škrdla, 2003b:58). 4. aşamada iki belirgin fark gözlemlenir. Çekirdeğin ön yüzeyi bir dizi dilgi / yonga çıkarımı ile kabuğundan arındırılmakta ve hiçbir karakteristik tepe hazırlanmamaktadır. Arada sırada doğal tepe ilk dilgi çıkarımına rehberlik etmek üzere kullanılmaktadır. İkinci fark ise yalnızca tek bir yongalama düzleminin hazırlanmış olmasıdır (Škrdla, 2003b:59).

Şekil 3.4. Boker Tachtit'te tespit edilen yongalama stratejisinin- işlem zincirinin şematik görünümü (Škrdla, 2003b:51)

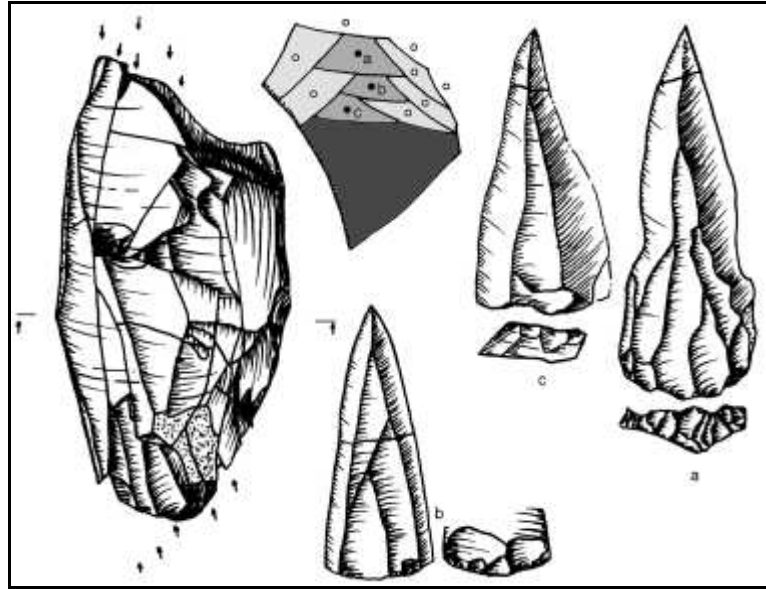
3. Üretim aşaması (Taşımalık üretimi). Bu aşama işlem dizisi boyunca değişim göstermektedir. 1 ve 2'inci seviyelerde, hazırlama aşamasının sonucu ön tepe ve iki hazırlanmış vurma düzlemine sahip bir çekirdektir. Çekirdek yongalama tepeli dilgi çıkarımı ile başlamaktadır. Sıklıkla her iki karşıt düzlemden çıkarılan bir dizi dilgi, çekirdeğin ön yüzeyi için uzun üçgenel şekil elde etmek üzere üretilmektedir (Şekil 3.5). Bu anda, vurma düzleminin ince bir şekilde hazırlanması ile ilk Levallois uç üretilmektedir. Diğer Levallois uç üretimine izin vermek üzere pek çok dilgi çıkarımı ile çekirdeğin sonuçta ortaya çıkan geniş ön yüzeyini inceltmek gereklidir (Škrdla, 2003b:59).

Şekil 3.5. Boker Tachtit seviye 2'de Levallois Uç üretimi aşamaları (Škrdla, 2003b:61)

Levallois uç üretiminin izlediği bu şekillendirme ve daraltma sürecine çekirdek tüketilene kadar devam edilmektedir. (Şekil 3.5) Bu eğilim 2. aşamada (Şekil 3.6) daha düzenlidir. 3. aşama tanılanamamaktadır. Uç formlu aletler dahil

olmak üzere dilgi formlular tek kutuplu çekirdeklerden üretilir. Bazıları morfolojik olarak Levallois uçlarına benzeyen aletlerin uçlu şekli, çekirdeğin distal dışbükeyliğinin bir sonucudur ve uçlu aletler önceki dilgi çıkarımları ile belirlenen sırtlardan üretilmektedir. Bu sırtlar, çekirdek hacmi içerisinde farklı yerlerde farklı süreçlerde oluşturulmaktadır. 1. ve 2. aşamaların aksine çekirdekler, bir dizi Levallois uç üretimi için şekillendirilmemektedir. Ayrıca 1'inci ve 2'inci seviyelerde karşılaştırıldığında vurma düzleminin hazırlanması belirgin bir şekilde daha az sıklıkla meydana gelmektedir (Škrdla, 2003b:61).

Şekil 3.6. Boker Tachtit seviye 2'de Levallois Uç üretimi aşamaları (Škrdla, 2003b:63)

3a. Çekirdeğin terk edilişi. Çekirdeğin kullanım ömrü bazen, olasılıkla daha fazla değişiklik için uygun olmayan küçük taşımalarıyla son bulmaktadır. Bu durum, çekirdeğin son morfolojisinin üretim aşaması sırasında kullanılan teknolojiyi yansıtmayabileceği anlamına gelmektedir. Bu ifade bütün seviyeler için geçerlidir (Škrdla, 2003b:62).

4. Tipoloji. Hem Orta (örneğin Levallois uçlar, kenar kazıyıcılar, çontuklar ve dişli aletler) hem de Üst (örneğin ön kazıyıcılar, taş kalemler) Paleolitik aletlerin varlığı, Boker Tachtit alet endüstrisinin tipolojik yelpazesini karakterize etmektedir. Bu işlem zinciri aşaması ayrıca stratigrafik katlaşım boyunca bazı farklar da sergilemektedir. 1. ve 2. aşamaların tipolojik spektrumu oldukça benzerdir. Taş kalemler düzeltili aletlerin yaklaşık % 30'unu ve ön kazıyıcılar yaklaşık % 20'sini temsil etmektedir. Çontuklu ve dişli parçalar (yaklaşık % 20) ile Emireh uçlar (yaklaşık % 10) görece sıktır. Buluntu toplulukları içerisindeki diğer aletler arada sırada ortaya çıkan kenar kazıyıcılar, delgiler, budanmış parçalar ve iç yüzden olarak düzeltili uçlardır. 1. ve 2. aşamalarla karşılaştırıldığında, 4. aşama ön kazıyıcılarda belirgin bir artış, çontuklu ve dişlemeli parçalarla birlikte taş kalemlerde bir azalma ile karakterize edilmektedir. Düzeltili uçların yoğunluğu değişirken ve genellikle delgiler üzerinde bulunurken, Emireh uçlar yoktur. Temsil edilen diğer aletler arada sırada budanmış ve kısmen sırtlı parçalar ve kompozit aletlerdir. Aletler, standart teknoloji kullanılarak üretilmiş uçlar ve delgilerden oluşmaktadır (Tostevin, 2003b:84).

3.2.6. Bölgede Yer Alan Diğer Geçişsel Buluntu Topluluklarıyla Karşılaştırma

Yakın Doğu'da geçişsel alet endüstrilerine sahip pek çok diğer alan bulunmaktadır; ancak Boker Tachtit'le karşılaştırma için yeniden gözden geçirilmiş bir buluntu grubu yoktur. Ksar Akil'de (Lübnan'dan) tespit edilen geçişsel diziler Boker Tachtit'te bilinenlerden farklıdır (Marks ve Volkman, 1983:14). Olası bir kuzey yönlü bağlantı, geçişsel bir alet endüstrisinin rapor edildiği Anadolu'daki Üçağzılı Mağarası tarafından temsil edilmektedir (Kuhn, 2004:276). Ksar Akil'deki

geçişsel seviyeler endüstri açısından fakirken, Üçağzlı'da tespit edilen malzeme gelecekteki tekno-tipolojik araştırmalar ve Boker Tachtit'le karşılaştırma için önemli veriler verebilir (Kuhn ve diğ., 2009).

3.3. Stránská skála ve Bokher Tachtit'in Geçişsel Endüstrileri'nin Karşılaştırılmasına yönelik Genel Değerlendirme

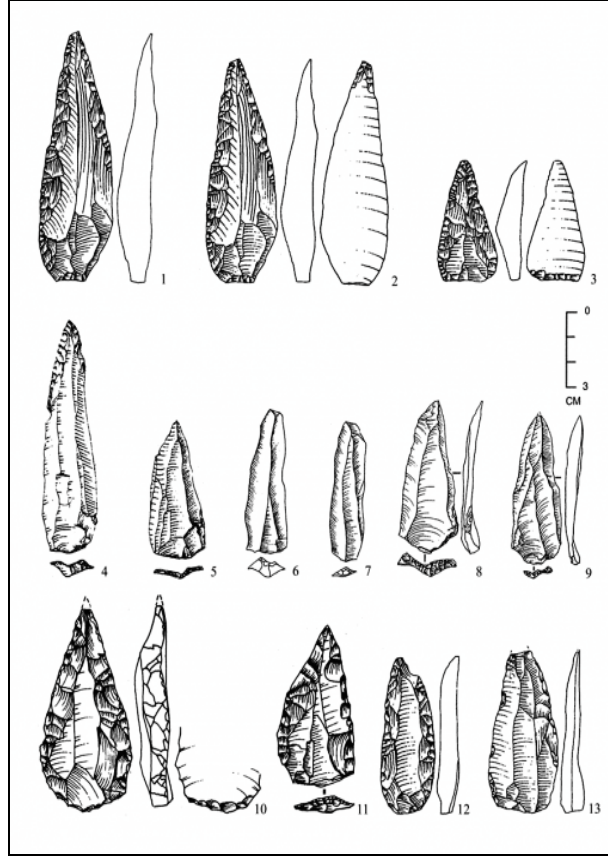
Karşılaştırılan iki bölgedeki Orta Paleolitik unsurlar belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. Yakın Doğu'da (uzun Levallois uçları ve dilgileri dahil olmak üzere) Levallois tabanlı teknolojilerin neredeyse sürekli bir gelişim göstermesine rağmen, Moravya ve çevresinde benzer bir teknolojik gelenek bulunmamaktadır (Tablo 3.5). Moravya Orta Paleolitiğinde sıklıkla karşılaşılmayan, kısa, dip kısmı geniş Levallois yongaların üretildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, evrimleşmiş Levallois teknolojisine sahip Bohunician, Moravya'da yabancı bir öge olarak düşünülebilir.

¹⁸ O stage	Kya B.P.		Region	
			Levant	Moravia
3	30	Upper Pal.	Levantine Aurignacian / Early Ahmarian	Aurignacian
	40	MP/UP	Emiran	Bohunician, Szeletian
	50	M i d d l e	Tabun "B"	CE Micoquian, Mousterian
60				
4	70	P a l e o l i t h i c	Tabun "C"	Taubachian
	80			
	90			
5	100			
	110			
	120			
6	130			
	140			
	150			

Tablo 3.5. Levant ve Moravya'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi ile adlandırılan kültürler (Škrdla, 2003b:41)

Yerleşimin coğrafyasıyla ilgili olarak, Bohunician, stratejik konumlu açık alanlara sahip gibi görünmektedir. Kullanılabilir hammadde bloklarının doğrudan alanda ya da çok yakın bir bölgede bulunduğu düşünülebilir. Stránská skála ve Boker Tachtit'in hammadde elde etme stratejileri benzerdir. Hala - Boker Tachtit'te daha büyük ve daha iyi olan - çekirdek ölçüleri ve hammadde kalitesi tarafından önceden belirlenen bir fark vardır. Stránská skála ve Boker Tachtit 1. ve 2. alet üretim aşamaları - karakteristik ön tepe ve iki karşıt düzlemler - aynı çekirdek hazırlığını sergilerken, Boker Tachtit 4. aşamasının farklı olduğu anlaşılmıştır (Tostevin, 2003b).

Yongalama aşaması, Stránská skála ve Boker Tachtit'in 2. aşamasıyla aynı iken 4. aşamasında tekrar belirgin bir şekilde farklıdır. Çekirdek yongalamanın son aşaması olan çekirdeğin terk edilmesi yine bir bütün olarak Stránská skála ve Boker Tachtit arasında benzerdir. Bununla birlikte, Boker Tachtit'teki çekirdekler Stránská skála çekirdekleriyle karşılaştırıldığında daha büyüktür ve bu aşamada o kadar yoğun bir şekilde değişim göstermemektedir. Bohunician'da olduğu gibi, Boker Tachtit'te alet taşımaları tek bir yongalama aşamasında üretilmektedir (Tostevin, 2003b).

Şekil 3.7. Orta Avrupa-Balkanlar ve Yakınoğu'daki geçişsel endüstri örneklerinin karşılaştırılması 1-3 Temnata, 4-5 Stranska Skala, 6 ve 7 Ksar Aqıl seviye XXIV, 8 ve 9 Boker Tachtit, seviye 2, 10 ve 11 Bacho Kiro, seviye 11, 12 ve 13: Temnata, TD I, seviye IV (Teyssandier, 2007: 379)

Tipolojik farklılıklar iki alan arasında açık bir şekilde görülebilir. Stránská skála ve Boker Tachtit 4. aşamasında ön kazıyıcıların sayısı belirgin bir şekilde taş kalemlerin sayısından fazla olmasına rağmen, Bohunice'de ve Boker Tachtit 1. ve 2. aşamasında taş kalemlerin sayısı ön kazıyıcıları biraz aşar. Bu durumda olasılıkla farklı tipolojik sınıflandırmalar tarafından etkilenen diğer bir fark da, kenar kazıyıcıların, çontukluların ve dişlemeli aletlerin sayısındadır. Boker Tachtit dişlemeli parçalarının bazıları Moravya buluntu alanlarında kenar kazıyıcı olarak sınıflandırılmıştır. Toplamda, kenar kazıyıcıların, çontukluların ve dişlemeli aletlerin sayısı benzerdir (Tostevin, 2003b:86).

Boker Tachtit'te 1. ve 2. aşamalar 4. aşamada olmayan Emireh uçlarının varlığıyla karakterize edilmektedir. Bu aletler Yakın Doğu geçişsel alet endüstrisinin karakteristik bir "fosil direktörü" olarak tanımlanmaktadır. Yalnızca tek bir tipik olmayan Emireh ucu Moravya'da Ondratice bölgesindeki yüzey koleksiyonunda tespit edilmiştir. Diğer taraftan, Boker Tachtit'in aksine yaprak uçlar ve distal düzeltili uçlar (Jerzmanowice uçları) bazı Moravya buluntularının içinde çok sayıda temsil edilmektedir. Bunlar, diğer çağdaş Orta Avrupa kültürel unsurlar ile (Szeletian ve Jerzmanowician) olası ilişkileri yansıtmaya potansiyeline sahiptir (Tostevin, 2003b:86).

Stránská skála ve Boker Tachtit arasındaki benzer bir nokta, Levallois ucun yanal kenarı ve topuğunun kesişme noktasında bulunan bir düzeltidir. Shea'ya göre (1995:281), bu özellik sap takma kanıtıdır. Eğer bu kabul edilirse, benzerlik stilsel/geleneksel kısıtlamalardan çok işlevsel kısıtlamalardan kaynaklanmaktadır. Boker Tachtit geçişsel endüstrisi, Üst Paleolitik alet endüstrilerine doğru yerel bir evrilme göstermesine rağmen (yani Orta Paleolitik-Üst Paleolitik teknolojik sürekliliği), Moravya'da Bohunician yerel teknolojik gelişime dışarıdan adapte olmaya çalışan yeni bir bileşeni temsil etmektedir. Bu, süreklilik durumunu temsil eden Szeletian'inkinden farklı bir yapı olabilir.

Diğer bir konu ise herhangi bir Levallois ürün olmaksızın tam bir Üst Paleolitik teknolojisine doğru gelişimdir. Kozłowski'nin (2000:91), Levallois tabanlı geçişsel alet endüstrilerinin Üst Paleolitik dilgi teknolojilerinin gelişmesi üzerinde hiçbir etkide bulunmadığını önermesi ve bu alet endüstrilerini çıkmaz sokak olarak

görmesine rağmen Bohunician teknolojisi, Üst Paleolitik'e doğru daha fazla evrimleşme için bir potansiyel göstermektedir. Ek olarak Moravya'daki Erken Üst Paleolitik alet endüstrileri arasında büyük değişkenlik devam eden leptolitizasyonu (yani dilgi sıklıklarındaki artışı ve Levallois aletlerin sıklığındaki azalmayı) yansıtabilir. G.Ö. 33.000 - 35.000 yıla tarihlenen Aurignacien buluntuları Levallois tekniğinden hiçbir iz sergilememektedir (Svoboda ve Bar-Yosef, 2003:71).

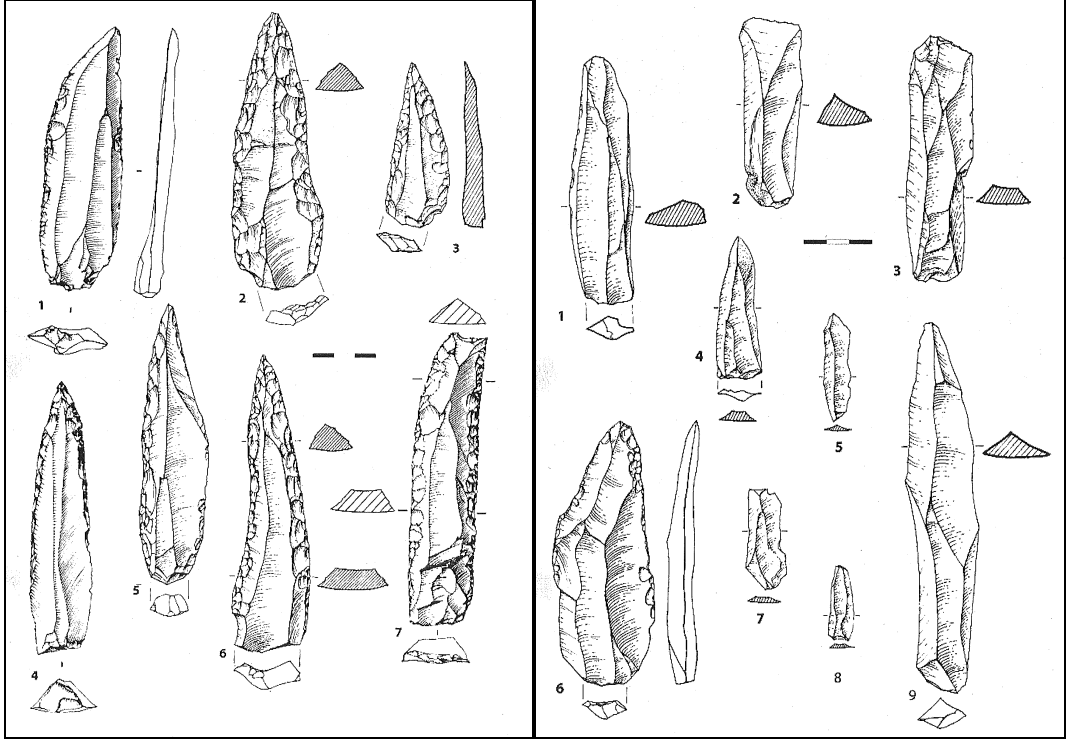
Stránská skála ve Boker Tachtit'te tespit edilen buluntuların ayrıntılı karşılaştırmaları, bu buluntu toplulukları arasında daha önce ileri sürülen hipotezdeki benzerliği onaylamıştır. Boker Tachtit 2. aşaması ve Stránská skála arasında en yüksek benzerlik derecesi belgelenirken, Boker Tachtit 4. aşaması Avrupa buluntu toplulukları üzerinde hiçbir etkiye sahip olmayan yerel bir gelişmeyi temsil etmektedir. Türkiye'de Üçağzlı Mağarası (Kuhn ve diğ., 1999), Ukrayna'da Kulichivka (Derevianko, 2005), Bulgaristan'da Temnata Mağarası (Kozłowski, 2000) ve olasılıkla Rusya'da Kara Bom'da (Derevianko, 2001) alet koleksiyonlarının tamamı Emiran/Bohunician teknolojisi ile yüksek derecede benzerlik göstermektedir. Eldeki verilere dayalı olarak, günümüzden 45.000- 40.000 yıl önce büyük olasılıkla anatomik olarak modern insanların ilk olarak Avrupa'ya göçleriyle bağlantılı olan bir dönem boyunca teknolojik uygulamaların, Yakın Doğu'dan Orta Avrupa'ya- Moravya'ya yayıldığı farz edilebilir.

3.4. Yakın Doğu'da Orta Paleolitik Dilgi Teknolojisi ve Geçişsel Bağlamdaki Önemi

Yakın Doğu Moustérien dizisinde tespit edilmiş olan Orta Paleolitik dilgisel buluntu toplulukları, genel olarak erken Yakın Doğu Moustérien'i (erken Orta Paleolitik) ya da Tabun D tipi alet endüstrileri adı altında gruplandırılmaktadır. Uzun stratigrafik dizi herhangi bir radyometrik tarih olmaksızın yalnızca bu buluntu topluluğuna atfedilen bazı benzerlikler, tarih öncesi araştırmacılarını bunları "Erken Orta Paleolitik" olarak adlandırmaya zorlamıştır (Meignen, 2007:133). Ancak yakın tarihli araştırmalar, bu alet grubunu yongalama stratejileriyle alet tipleri açısından değişiklik sergileyen unsurlar içermesi nedeniyle, önceden düşünüldüğünden daha az homojen ve daha fazla karmaşık olduğunu göstermiştir (Meignen, 2007:133-134).

Elbette bunların tamamı belirgin bir dilgisel bileşeni içermektedir (% 20 ila % 60) ancak bu görece uzun formlu ürünler nadiren tek başınadır. Sıklıkla Levallois tipi, ayrı bir çekirdek yongalama stratejisi ile üretilen kısa taşımaları (yongalar ve uçlar) ile birlikte tespit edilmişlerdir. Uzun bir süre yalnızca Levallois olarak karakterize edilen dilgisel bileşenin kendisi açık bir şekilde çeşitlenmiş üretim yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. Araştırmalar (Hayonim E ve F alt seviyesi, Rosh Ein Mor, Hummal 1a'da), dilgi üretiminde çekirdeğin farklı geometrik yapısının altının çizilmesine neden olmuştur (Bar-Yosef ve Kuhn, 1999:324). Uzun taşımalar (özellikle uzun uçlara yönelik) üretimi için klasik Levallois yönteminin yanı sıra, Hayonim'deki araştırmalar günümüzden 220.000- 230.000 yıl öncesinden dilgisel yöntem adı altında gruplandırılan diğer bir yongalama sistemine dair kanıtlar ortaya çıkartmıştır (Şekil 3.8) (Bar-Yosef, 1998b:54). Geometrik çekirdek oluşturma

açısından, yongalama stratejisi açık bir şekilde Üst Paleolitik ile aynı olmasa bile, bunlar daha sonra Üst Paleolitik olarak belgelenenlere yakındır (Meignen, 2007: 134).

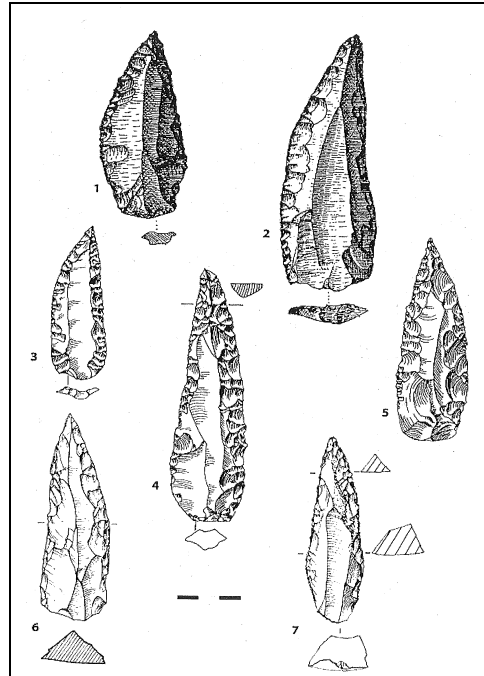

Şekil 3.8. Hayonim Mağarası Orta Paleolitik seviyelere ait dilgisel buluntular. (Meignen, 2007:139,143)

Görece düz yongalama yüzeyleri üzerinde tekrarlayan Levallois çekirdek yongalamasının, sıklıkla façetalı topluklara sahip geniş, ince, uzun taşımalarıyla sonuçlanmasına rağmen, yarı piramidal ve yarı prizmatik çekirdeklerde tanımlanan dilgisel yöntem, sıklıkla düzeltilebilir uzun uçlar halinde dönüştürülen dar ve kalın dilgilerle sonuçlanmaktadır. Bu durumda çıkarımlar, yan kenar kullanımı için gereken açıyı oluşturan vurma düzleminin özel bir şekilde hazırlanması ile sağlanmaktadır. İki yönlü çekirdek kullanımı, hafifçe bükümlü iki karşıt platforma sahip çekirdekler şeklinde tanımlanmıştır. Tepeli dilgiler çekirdek şekillendirme

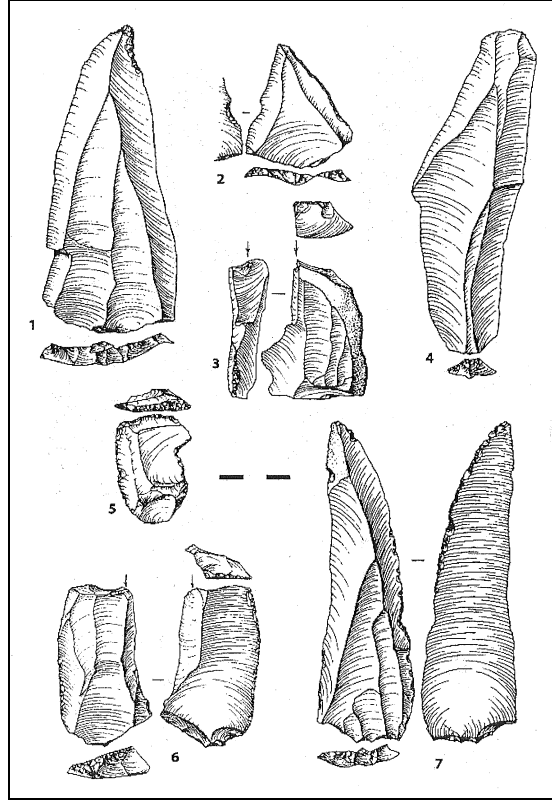
aşamasında yer almaktadır. Bu dilgisel sistemin sonucunda ortaya çıkan son ürünler, çoğunlukla farklı ölçülerdeki ince dilgilerdir. Vurma platformunun, vurma konisinin görünümü sert bir vurgaç kullanıldığının göstergesidir (Meignen, 2007:136-137).

Ayrıntılı teknolojik araştırmalar bu Orta Paleolitik dilgili alet endüstrilerinin çoğunda iki yongalama stratejisinin (Levallois ve Dilgisel) her bir buluntu topluluğunda birarada var olduğunu, ancak eşit sıklıklarla var olmadıklarını göstermektedir. Bazı durumlarda Dilgisel kavram baskın gibi gözükmekte hatta Hummal 1a durumunda olasılıkla tek başına gibi görünmektedir (ki bu sonucun J. M. le Tensorer tarafından bu alanda yönetilen yenilenmiş kazılarda toplanan taş alet buluntu toplulukları üzerinde doğrulanması gerekmektedir). Diğer durumlarda, dilgi üretiminin ana vurgusu, dilgisel kavram pahasına, Levallois çekirdek yongalamayla yapılmaktadır (Bar-Yosef ve Kuhn, 1999:325).

Şekil 3.9. 1,2 Abou Sif ve 3,4,5 Hummal ve 6,7 Hayonim. Dilgi özellikleri gösteren taşmalıklar üzerine uç formunda aletler (Meignen, 2007:145)

Düzeltili alet tiplerine ilişkin olarak erken Yakın Doğu Moustérien'i genellikle yüksek orandaki uzun uçlar ve Moustérien tipi aletlerle birlikte geniş bir yelpazedeki Üst Paleolitik aletler ile karakterize edilmektedir. Şu anda var olan verilerin daha dikkatli bir şekilde incelenmesi, daha anlaşılır bir görünüm sunmaktadır. Bazı buluntu topluluklarında, Hummal 1a, Abou Sif ve Hayonim alt E ve F seviyelerinde tanımlandığı gibi, açık bir şekilde, uzun düzeltili uçlar ve düzeltili dilgiler baskındır; (Şekil 3.9) bu uzun formlu aletler sıklıkla dilgisel yöntemle çıkarılmış dar, kalın, uzun taşmalıklar üzerinde oluşturulmuştur. Buna karşın, birkaç buluntu topluluğu önemli oranlarda Üst Paleolitik alet tipleri (taş kalemler, ön kazıyıcılar, kesiciler, deliciler, 20 ila 30'dan daha az) ve daha düşük oranda uzunlamasına düzeltili uçlar (daha ince, geniş uzun ve sıklıkla hafifçe düzeltili taşmalıklar üzerinde oluşturulmuş) içermektedir. Benzer formlar, Rosh Ein Mor, Ksar Akil XXVIII ve daha düşük ölçüde Nahal Agev ve Tabun IX gibi buluntu alanlarından bilinmektedir. Bunların çoğu, Levallois çekirdek yongalama stratejilerinin baskınlığı ile karakterize edilen buluntu toplulukları içerisinde geliştirilmiş gibi görünmektedir (Meignen, 2007: 135-136).

Şekil.3.10. Rosh Ein Mor. Uzun Levallois taşmalıklar ve diğer alet formları. (Meignen, 2007:146)

Daha önceden ortaya çıkartılan tablo, Hayonim mağarası kronolojisinden yakın tarihlerde elde edilen sonuçlarla birlikte iki farklı durumu ayırmamıza izin vermemektedir. Gerçekte her bir buluntu topluluğunda her iki yongalama stratejisi (Dilgisel ve Levallois) dilgi üretiminde yer almaktadır. Dahası, Rosh Ein Mor /Tabun grubunu karakterize eden Üst Paleolitik alet bileşeni, yakın tarihlerde Hayonim mağarasında tanımlanan uzun düzeltili uçların baskın olduğu buluntu topluluklarında da gelişmiş gibi görünmektedir (Marks ve Monigal 1995:268).

Bu yorumlar, farklı genel eğilimler açık bir şekilde tanımlansa bile, iki grup arasında önerilen boşluğun kabul edilemeyeceğini zaten göstermektedir. Dahası, dilgisel buluntu topluluklarının G.Ö. 230.000 ile 160.000 yılları arasında uzun bir

süre boyunca devam ettiği görülen Hayonim mağarasından elde edilen yeni tarihleme sonuçları, Monigal ve Marks (1995) tarafından önerilen iki grubun kronolojik ardışıklığını çürütmektedir. Gerçekte, TL tarihlerine dayalı olarak, yakın tarihli olarak düşünülen Levallois unsurlarının baskın olduğu (ve ayrıca gelişmiş bir Üst Paleolitik alet buluntuları tarafından da karakterize edilen) buluntu toplulukları, Hayonim E ve F seviyelerinden elde edilenler gibi dilgisel buluntu topluluklarından önce ya da bunlarla çağdaştır (Meignen, 2007: 136).

Şu anda var olan veriler Yakın Doğu'da belirgin ve bilinçli dilgi üretiminin hemen Üst Paleolitik öncesinde değil, Orta Paleolitik dizisinde erken bir tarihte (günümüzden yaklaşık 220.000 ila 160.000 yıl öncesinde) geliştiğini göstermektedir. Bu erken dönem Orta Paleolitik buluntu topluluklarında, dilgisel yonglama stratejileri, henüz büyük oranda gelişmemiştir. Küçük dilgi / mikro dilgilerin ortaya çıkması (Hayonim mağarası ve Hummal 1a'daki tek yönlü / çift yönlü küçük çekirdekler ve "çekirdek şeklindeki taş kalemler") ve hatta daha önce söz edildiği gibi bazı buluntu topluluklarında daha sonra Üst Paleolitik'te görülecek bazı teknik ve tipolojik özellikler, zaten belirmişti. Böylece bu unsurların buluntu topluluklarında tek başına varlığı hiçbir "evrimsel" imaya sahip değildir. Yalnızca kronolojik ve stratigrafik bilgiler bunların "geçiş alet endüstrileri" olarak yorumlanmasını geçerli kılabilmektedir (Marks ve Monigal, 1995:270).

Bir önceki sayfada bahsedilen Orta Paleolitik dilgisel buluntu toplulukları aşağıdakilerle karakterize edilmektedir (Meignen, 2007:136-137):

- Taş alet üretimindeki çeşitlilik: Daha önce söz ettiğimiz gibi dilgiler ve uzun uçlar sistematik olarak ayrı bir çekirdek yongalama stratejisi ve en sıklıkla Levallois ile üretilen kısa taşmalıklarla (yongalar, uçlar) ilgilidir. Bu durum grubun teknik gereksinimlerinin farklı "işlem zincirleri" tarafından gerçekleştirildiği anlamına gelmektedir.
- Dilgi üretimindeki çeşitlilik: Daha önce vurgulandığı şekilde, Üst Paleolitik'te daha sonra geliştirilenlere (dilgisel yöntem) yakın çekirdek yongalama stratejileri dahil iki farklı taş alet üretim sistemi söz konusudur. Ancak görece uzun boyutlara sahip son çıkarımların nitelikleri, henüz iyi anlaşılmış değildir: Bunların şekli oldukça düzensizdir, genellikle sağlam, nadiren paralel kenarlı ve sıklıkla kalındır. Bu özellikler birkaç tepeli dilginin varlığı nedeniyle sert vurgaç kullanımını düşündürür.
- Düzeltili alet üretiminde çeşitlilik: Çoğunlukla Orta Paleolitik aletlerden (düzeltili uzun uçlar, kazıyıcılar) ve /veya Üst Paleolitik aletlerden (taş kalemler, ön kazıyıcılar, sırtlı bıçaklar...) oluşmuştur. Üst Paleolitik aletlerin geliştirilmesi sıklıkla erken Yakın Doğu Moustérien'inin özelliği olarak düşünülmektedir. Ancak mevcut veriler, Orta Paleolitik ve Üst Paleolitik kategorileri arasındaki görece orantılar açısından alet formlarının iç değişkenliğinin daha önceleri anlaşıldığından daha güçlü olduğunu

göstermektedir. Bazı alanlarda (örneğin Negev ve daha az ölçüde Tabun IX ünitesi) Üst Paleolitik aletler (taş kalemler, ön kazıyıcılar) iyi temsil edilse bile (% 20'den fazla), diğer erken dilgisel buluntu toplulukları çok düşük Üst Paleolitik taş alet oranları göstermektedir (Abou Sif, Hummal 1a, Hayonim alt E ve F) (Meignen, 2007: 137).

Marks ve Monigal (1995) tarafından daha önce tanındığı şekilde, teknolojik ve tipolojik kriterlere dayalı iki genel eğilim, aynı adla adlandırılan erken Yakın Doğu Moustérien içerisinde tanımlanmaktadır. Bunlar dilgisel çekirdek yongalama stratejisinin ve uzun düzelteli uçların baskın olduğu alet toplulukları ve temel olarak Levallois teknolojisini Üst Paleolitik alet bileşeni ile birlikte geliştiren alet toplulukları olarak sıralanabilir. Ancak Hayonim için var olan radyometrik veriler "kronolojik olarak birbirinden ayrı gruplar" hipotezini ortadan kaldırmaktadır. Kaldı ki daha yakın tarihli taş alet teknoloji araştırmaları, bu iki grubun birbirinden çok ayrı olmadığını ve dolayısıyla bunların arasında gerçekten farklı eğilimler varsa bile, hiçbir ani teknolojik boşluğun tanınamayacağını göstermektedir. Bu durum, teknoloji ve tipoloji açısından iki grup arasında şu anda gözlemlenen farkların Leptolitik alet endüstrileri içerisindeki kronolojik evrimin bir sonucu olmadığı, bunun tersine bir Erken Yakın Doğu Moustérien değişimini temsil ettiği anlamına gelmektedir.

İlk Üst Paleolitik'te bazen de Orta Paleolitik'in sonunda tanımlanan dilgisel buluntu toplulukları sıklıkla "geçişsel" olarak görülmüş ve G.Ö. 46.000 - 39.000 yıla tarihlenmiştir (örneğin Boker Tachtit 1-4 seviyeleri, Ksar Akil XXI ve XXIV

seviyeleri, Üçağzılı F,G,H,I, seviyeleri). Bu buluntu toplulukları ile ilgili olarak, daha yüksek sıklıktaki dilgisel taşımaları ve Levallois yongalama stratejisi bir zıtlık göstermektedir. Ancak bu İlk Üst Paleolitik buluntu toplulukları hala sert vurgaç kullanımı gibi tipik Orta Paleolitik özelliklerini korumakta ve bazı durumlarda hala Levallois'ya yakın bazı yongalama stratejilerini göstermektedir. Boker Tactit 1. aşamasına ait buluntu toplulukları başlangıçta Levallois olarak düşünülmüştür ancak yakın tarihlerde Son Orta Paleolitik olarak tanımlanmıştır (Meignen, 2007:137).

Bazı teknolojik yaklaşımlar Üst Paleolitik yongalama kavramına işaret eden bir dizi kriterin tanımlanmasını sağlamıştır: Sıklıkla dar bir forma sahip çekirdekler (Üst Paleolitik sırasında Orta Paleolitik sırasında olduğundan daha fazla gelişen bir öğedir), yongalama yüzeyini oluşturmak üzere tepeli dilgilerin sistematik kullanımı, yalnızca uzun taşımaları ve yüksek üretkenliğe odaklanmış yongalama stratejisi, ürünlerin uzun hale getirilmesi ve çok sayıda paralel kenarlı dilgiler. Emireh uçları olarak adlandırılan özel aletlerin yanı sıra, Üst Paleolitik aletler büyük oranda temsil edilmektedir (Bar-Yosef ve Kuhn, 1999:331).

Buna karşın, "Ara form" olarak görülen bazı buluntular, bilinçli dilgi üretimi ile birlikte Levallois'ya yakın yongalama stratejileri göstermektedir. Bu özellik, Üst Paleolitik'in en erken evreleri içerisinde, yongaların ve dilgilerin üretimine yönelik çoklu yongalama stratejisinden, dilgi teknolojisine doğru bir teknolojik değişim dönemine karşılık gelmektedir (Bar-Yosef ve Kuhn, 1999:332). Kuhn, (2004) Bu

dönem boyunca, Üçağzlı'da yumuşak vurgaç kullanımının İlk Üst Paleolitik dönemin sonunda görece aniden ortaya çıktığını düşünmektedir.

3.5. Lübnan ve Kuzey - Güney Levant'ın Geçişel Endüstrileri ile Bölgeler Arası Karşılaştırmalar

Geçiş evresinin karışık yapısı, bilim çevrelerinde evrenin güvenilirliği ile ilgili çeşitli soru işaretleri bırakmıştır. Moustérien'in son evrelerine ait tabakalardaki erozyon ve büyük karstik etkenlerin, kuzey İsrail'deki arkeolojik tabakaları karıştırmış olduğu ve bu karışık buluntu topluluklarından sorumlu olduğu düşünülmüyordu. Günümüzde araştırmacılar mağara oluşum süreçlerine yönelik yapıyı çok yakından bilmektedirler. Jeolojik oluşum süreçleri ve arkeolojik tabakalaşmanın birbirini etkileyen doğası, mağara yerleşimlerine yönelik araştırmalarda üzerinde çok önemle durulan konuların başında gelmektedir (Sarel ve Ronen, 2003:69).

Antropojenik, geojenik ve biyojenik dinamiklerin tümü, tabakaları veya tabakalaşmayı önemli bir şekilde etkileyebilecek faktörlerdir. Bu dinamiklerin, erozyon olayları ve/veya karstik hareketlerle yapısı değişebilir. Ancak, hem Levallois hem de Üst Paleolitik tip dilgileri sergileyen buluntu topluluklarının bir arada tespit edilmesi kesinlikle yukarıda sayılan etmenlerin bir sonucu değildir. Kuzey'deki (Ksar Akil'i içeren) ve güneydeki buluntu toplulukları arasındaki temel fark, Levallois yongalama stratejileriyle ilgilidir. Kuzey'de tespit edilmiş olan endüstriler, karşılaştırılabilir Levallois çekirdekleri içermektedir. Boker Tachtit'teki durum böyle değildir. Levallois olarak tanımlanan çekirdekler, araştırılan diğer buluntu yerlerine göre iki temel farklılık gösterir (Sarel ve Ronen, 2003:71).

Birincisi, kuzey levallois endüstrilerinde strateji, daima çekirdekle ilgili belirli bir hacimsel kavramı izler. Başlangıç evresi, bir kesişme düzlemi oluşturan iki asimetric dışbükey yüzeyi kapsayan hazırlıktır. Levallois taşımaliğın çıkarılmasına izin veren dışbükeylikleri yaratmak için yontma işlemini yapan, daima kesişme düzlemini kesen ve çekirdeğin yan ve üst bölüm kenarlarından çıkarılan yongaları ya da önceden saptanan merkezci yongaları çıkarır. Boker Tachit 1-3. seviyelerde tespit edilmiş olan Levallois çekirdeklerde başlangıç evresi, üst veya alt yüzeylerde bulunan bir ya da iki tepenin üretimi ile belirgindir. Tepeyi biçimlendiren, önceden tasarlanan yongalar, kuzey levallois çekirdekleri ile aynı oranda, yan kenarlardan veya üst bitim kenarları hariç, çekirdeğin uzun eksenini boyunca çıkarılır (Sarel ve Ronen, 2003:72).

İkincisi ise kuzey levallois çekirdeklerinde, çekirdeklerin geniş yüzeyi, yongalama yüzeyi olarak seçilir. Boker Tachit levallois çekirdeklerinde yongalama yüzeyi daima çekirdeğin dar kenarındadır. Çünkü yongalama dar eksenle sınırlıdır ve iki vurma düzlemi aynı eksene doğru yönelmiştir; bunlar iki karşıt düzlemli eksende dilgi çekirdekleri olarak düşünmek mümkündür (Sarel ve Ronen, 2003:72-73).

Kuzeyin Levallois çekirdekleri arasında çoğu merkezci ve tek kutuplu tipler egemen durumdadır, oysa bunlar güneyde görünmezler. Bir ve iki vurma düzlemli çekirdekler, kuzey endüstrilerinin dilgicik çekirdekleri içinde önemli yüzdelerle temsil edilirler. Yanal (kenarsal) yongalama ve piramit biçimli çekirdekler daha az sıklıktadır. Boker Tachit 1-3. seviyelerinde karşıt düzlemleri olan dilgi çekirdekleri

egemen durumdadır. Tek vurma düzlemlı çekirdekler az görülür ve bükümlü düzlemlı çekirdekler yoktur (Sarel ve Ronen, 2003:72-73).

Kenar kazıyıcılar, uçlar ve dişlemeliler, kuzeyde tespit edilmiş endüstrilerin levallois karakterli örnekleri arasında ilk sırada yer alırlar. Düzeltili dilgiler, çontuklular ve dişlemeliler, dilgicik ağırlıklı buluntu gruplarının temel alet tiplerini oluşturmaktadır. Bazı düzeltili dilgicikler, buluntu topluluklarının çoğunda bulunur. Levallois uçlar, emireh uçlar, taş kalemler, çontuklular ve dişlemeliler, Boker Tachtit 1-3. seviyelerindeki temel alet tiplerini oluşturur. Dilgicik veya düzeltili dilgiciklere rastlanmamıştır. Yumuşak veya sert vurgaçla çıkarım tekniklerinin varyasyonlarının tümü kuzey buluntu topluluklarında (Ksar Akil'i kapsayan) gözlemlenmiştir. Oysa Boker Tachtit'te sadece sert vurgaçların kullanıldığını gösteren izler mevcuttur (Sarel ve Ronen, 2003:73).

Özetle, kuzeyde ve Boker Tachtit buluntu topluluklarının tümü, hem levallois, hem de dilgi elde etme stratejilerini gösterdiği için "geçişsel" olarak dikkate alınmaktadır. Buna rağmen, tanımlanmış olan teknolojik farklar, kuzey ve güney endüstrilerini aynı kültürel yapıyla ilişkilendirmenin olanaksız olduğunu düşündürmektedir. Tabakalaşma sonrası erozyonel süreçlerin kuzeyde yer alan mağara yerleşimlerinde Orta ve Üst Paleolitik tabakaları morfolojik olarak olumsuz etkilediği varsayılsa bile kuzey endüstrileri ve Boker Tachtit'te tespit edilmiş endüstriler arasındaki farkı oluşturan unsurlar çok açık bir şekilde görülmektedir (Sarel ve Ronen, 2003:78).

3.6. Güney Yunanistan'ın (Lakonis) Geçişsel Endüstrileri

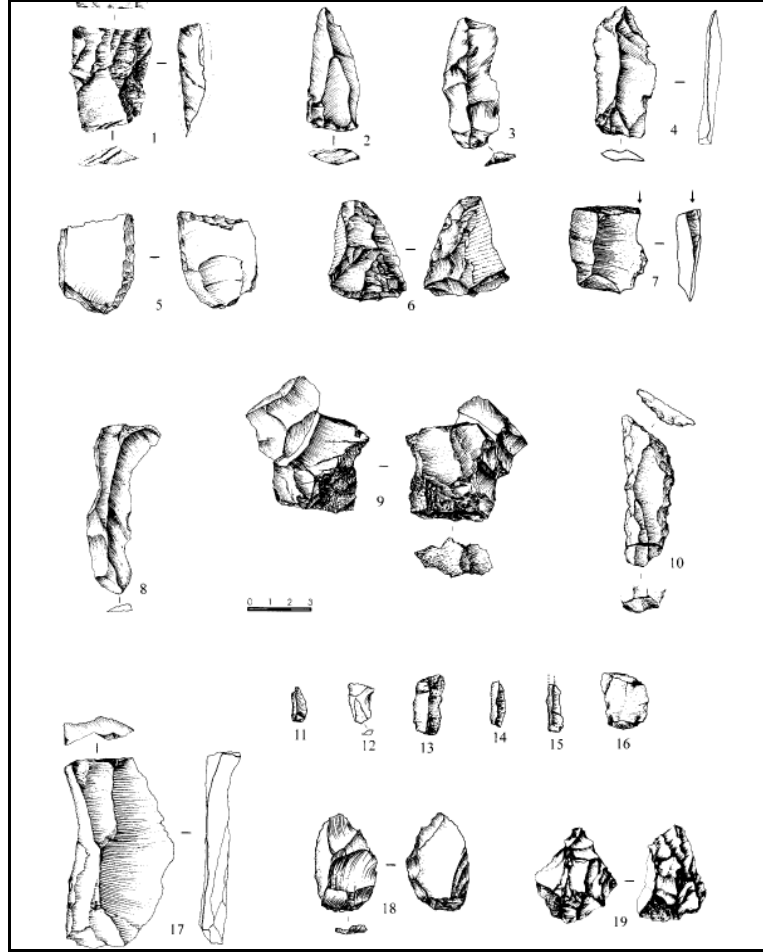
Lakonis, Yunanistan'ın güneyinin en uç noktasında Mani Yarımadası'nın kireçtaşı formasyonlarında bulunan irili ufaklı mağara kompleksleri içerisinde en önemli olanlarından biridir. Ağırlıklı olarak Orta Paleolitik ve Erken Üst Paleolitik dönemde iskân görmüş mağarada Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş seviyeleri tespit edilmiştir. Orta Paleolitik dizisi, bir İlk Üst Paleolitik alet endüstrisi kalıntısı içeren yaklaşık 30 cm kalınlığındaki 18 alt seviyenin altında yatmaktadır. Kültürel ve/veya biyolojik unsurları belirtmek için, daha sıklıkla kullanılan "geçişsel" ya da Ön-Aurignacien Üst Paleolitik terimi yerine burada İlk Üst Paleolitik terimi kullanılmaktadır. Burada analiz edilen buluntu toplulukları 1a ünitesindeki 0,50 m'lik bir ocak yeri birikiminden kaynaklanmaktadır. Bunlar 2746 taş alet parçasından oluşmaktadır ve döküntüler ile diğer parçalar (yani büyüklüğü 2 cm'den küçük örnekler) buluntuların toplam sayısından fazladır. Belirli ön gözlemlerin yapılabilmemesinin olanaklı olmasına karşın kazılan alanın sınırlı olması ve örneklerin büyüklüğünün yetersizliği, ayrıntılı bilgi sağlayabilmeyi henüz erken kılmaktadır. 2002'deki kazılar bunların İlk Üst Paleolitik özelliklerini onaylayan binlerce taş alet parçası ile buluntu topluluklarını zenginleştirmiştir (Panagopoulou ve diğ., 2004:324). Şimdilik Lakonis I'in doğrudan son Orta Paleolitik oturma tabanının üstünde bulunan İlk Üst Paleolitik seviyeleri içerdiğini ve radyokarbon sonuçlarının bu seviyelerin 44 - 38 bin yıl öncesine tarihlendiğine işaret ettiğini söylemek olasıdır (Panagopoulou ve diğ., 2004:326).

Lakonis II'de dilgi üretiminde daha kolay bir şekilde kullanılabilen daha yüksek kalitedeki türlerin kullanımına yönelik bir eğilim bulunmakla birlikte,

hammadelerin seçiminde Orta Paleolitik ve İlk Üst Paleolitik arasında bir devamlılık bulunmaktadır. İnce taneli çakmaktaşı, ince taneli ve daha homojen volkanik taşlar ve kuvarsda olduğu gibi, aletler ve küçük düzeltili yongalar şeklinde yüksek yüzdelere göstermektedir. Teknolojik olarak İlk Üst Paleolitik buluntu toplulukları, dilgicik çekirdeklerinin ve dilgiciklerin varlığı gibi bir dizi "gelişiminin erken aşamasındaki" özellikleri sergilemekte ancak aynı zamanda Orta Paleolitik teknolojilerin tipik özelliklerine de sahiptir. İki karşıt vurma düzleminden dilgilerin ayrılması özelliğine sahip olan Levallois yongalama teknolojisi hala kullanımdadır. Ek olarak, arada sırada yapılan yenilemelerle görüldüğü gibi, dilgiciklerin üretimi için iki yongalama dizisi, kavramsal olarak farklı yaklaşıma dayalı olarak kullanılmaktadır. Bunlardan ilki tek kutuplu dilgi üretimi için çekirdek olarak hizmet gören dilgisel yongaları üretmeyi hedefleyen Levallois tipi bir işlem dizisidir. Bu teknikte platformun oluşturulması için çok az hazırlık yapılmaktadır, aynı zamanda andezit ve kuvars kullanılan ikinci yöntem ile tek ve iki kutuplu çekirdeklerde dilgicik üretimi, düz ve nokta topuklu örneklerin üretim yelpazesi içinde yer almaktadır. Çekirdek yenileme yongaları; çekirdek tablaları, tepeli dilgiler ve prizmatik çekirdeğin hazırlanmasından kaynaklanan diğer karakteristik döküntülerden anlaşılmaktadır (Panagopoulou ve diğ., 2004:330).

Üst Paleolitik endüstrilerinde sıklıkla olduğu gibi, dilgi üretimi sırasında belirgin bir miktarda yonga üretimi de meydana gelmiştir (Şekil 3.11). Dilgi ve dilgicik çekirdeklerinin çok fazla sayıda olmalarına karşın diğer çekirdek tipleri nadirdir (% 0,84). Dilgi ve dilgicik aletlerin oranı yaklaşık % 50 dir. Dilgiler, düz ya da çizgi topuklu ve çoğu durumda yumuşak vurgacın kullanıldığını gösteren daha az

belirgin vurma konilerine sahip, görece ince dilgilerden oluşmaktadır (Panagopoulou ve diğ., 2004:331).

Şekil 3.11. Güney Yunanistan – Lakonis Mağarası geçişsel tabakalardan ele geçen buluntu örnekleri (Panagopoulou ve diğ., 2004:338)

Akdeniz çevresindeki en erken Üst Paleolitik ya da "geçişsel" buluntu topluluklarının yani "Levallois" iki yönlü uçların ya da "uzun uçların" belirgin bir endeksi de bulunmaktadır. Bunların temel özelliği görece uzun olmalarıdır. Çıkarım özellikleri dikkate alındığında, bunların kökeninin olasılıkla prizmatik çekirdek üretimi ile ilgili unsurlarda yattığı hissedilmektedir. Aynı morfolojiye sahip uçlar, yani "Umm el Tlel" uçları, Levallois geleneği bağlamı içerisinde "geleneksel" buluntu toplulukları içerisinde üretilmişlerdir. Bir kere daha, benzer formların

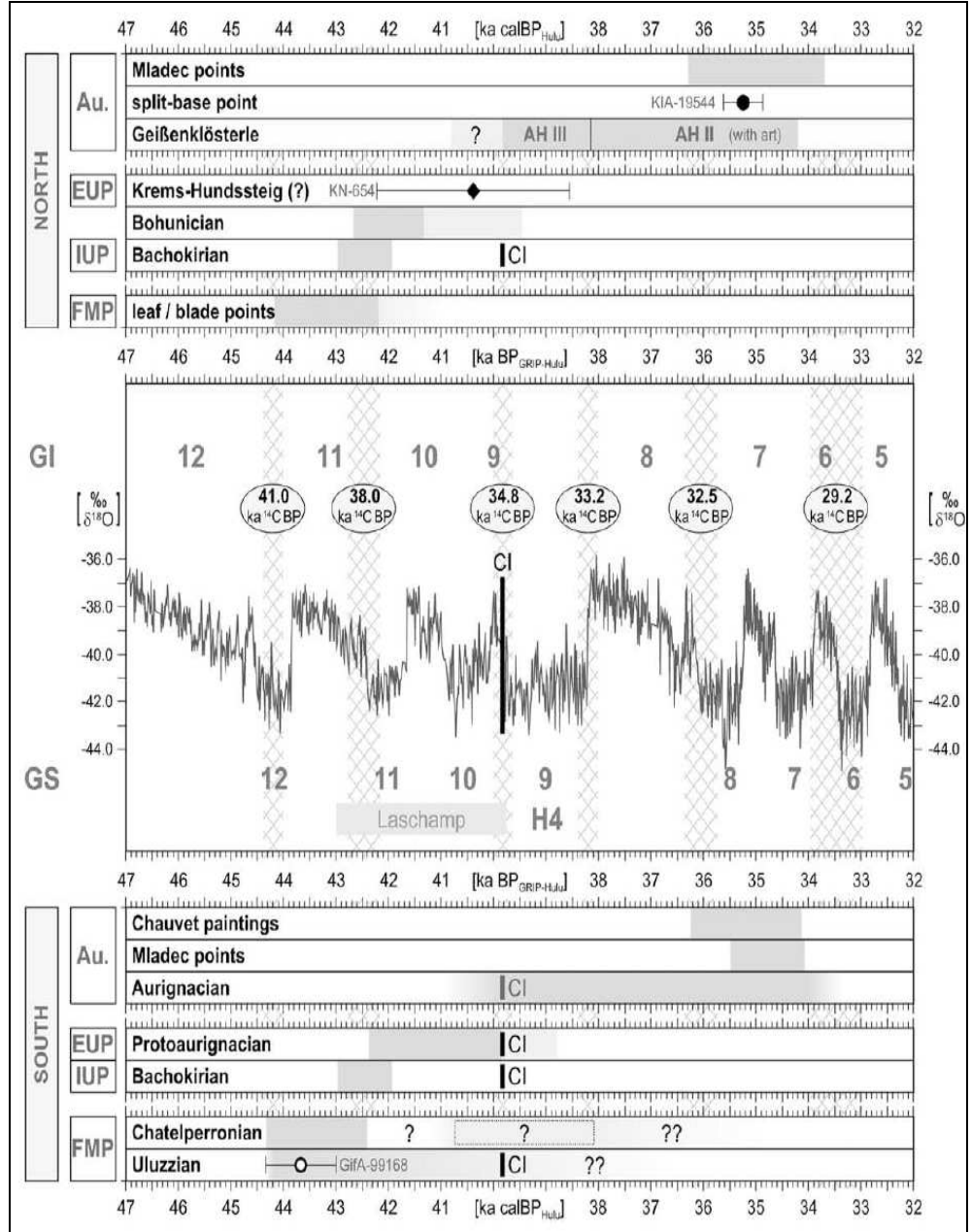
tamamen farklı yongalama dizileri aracılığıyla üretilebileceği eş bitim sorunuyla yüz yüze gelinmektedir. Bu konuyu çözmek üzere daha geniş sayıda buluntu toplulukları üzerinde çalışılması gerekmektedir. Ne var ki, tam olarak hangi yongalama dizisi kullanılmış olursa olsun, üretimin hedefi, sap takmaya uygun ince bir tabanı olan bir uç gibi görünmektedir. Özet olarak, Lakonis I, çekirdeklerin hacimsel görünümüne yeni bir yaklaşım getirmektedir. Çekirdek organizasyonunu değiştirerek kullanılabilir çekirdek hacmini artırmaktan oluşan bir teknolojik değişim yardımıyla dilgiler ve dilgiciklerin baskın bir şekilde üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu değişim dilgi üretimi geleneği içerisinde derece derece meydana gelmiştir. Çok büyük ihtimalle alet yapma pratiklerindeki amaç doğrusal profillere ve ince distal kısımlara sahip dilgi ve dilgiciklerin ardışık olarak üretimi olmalıdır (Panagopoulou ve diğ., 2004:333).

Tipoloji açısından, İlk Üst Paleolitik buluntu topluluğu, Üst Paleolitik'in baskın alet envanteri olması şartıyla, hem Orta hem de Üst Paleolitik tiplerinin bir karışımıdır. En bol bulunan aletler düzelteli dilgiler ve dilgicikler olup, dilgicikler çoğunlukla sınırlı düzeltiye sahiptir. Nadiren görülen "Aurignacien" dilgileri dışında, başka Aurignacien alet tipi yoktur. Kemik alet endüstrisi de yoktur. Görece nadir buluntu formları taş kalemleri ve budanmış parçaları içermektedir. Kenar kazıyıcılar (bazıları iki yüzelidir) ve düzelteli uçlar dahil olmak üzere tipik Orta Paleolitik buluntu sınıfları buluntu topluluğunun küçük bir yüzdesini oluşturmaktadır. Özet olarak, İlk Üst Paleolitik buluntu topluluğu, prizmatik ve daha az ölçüde olmakla birlikte, levallois yongalama dizileri aracılığıyla elde edilen uzun taşmalıklar üzerinde üretilen çoğu Üst Paleolitik alet formları içermektedir (Koumouzelis ve diğ., 2001:527-528).

3.7. Geçişsel Endüstrilerin Kronolojisi

Sıklıkla, iddia edildiği şekilde, belirli "geçişsel" taş alet endüstrilerinin teknolojik ve tipolojik özellikleri bunların bölgesel olarak Geç Orta Paleolitik'ten geliştiğini ve belki de lokal Orta Paleolitik gelişiminin son ifadesi olarak görülebileceği önerilmektedir. Diğer bir deyişle bu alet endüstrileri çeşitli ve daha farklılaşmış "Son Orta Paleolitik"i (Geç Orta Paleolitik) temsil etmektedir. Bu alet endüstrilerini izleyen Üst Paleolitik buluntu topluluklarının "davranışsal modernliği"nin "geçişsel" olarak görülmesi gerekli değildir. St. Césaire'deki iki Châtelperronien buluntudan ve Arcy-sur-Cure'deki Grotte du Renne'de tespit edilmiş olan Neanderthal kalıntıları haricinde, "geçişsel endüstrilerin" Geç Orta Paleolitik gruplarından hiçbiri hominid kalıntılarıyla bağdaştırılamamaktadır. Ne var ki tamamının Neanderthaller tarafından yapılmış olması da olası görünmektedir (Jöris ve Street, 2008:788).

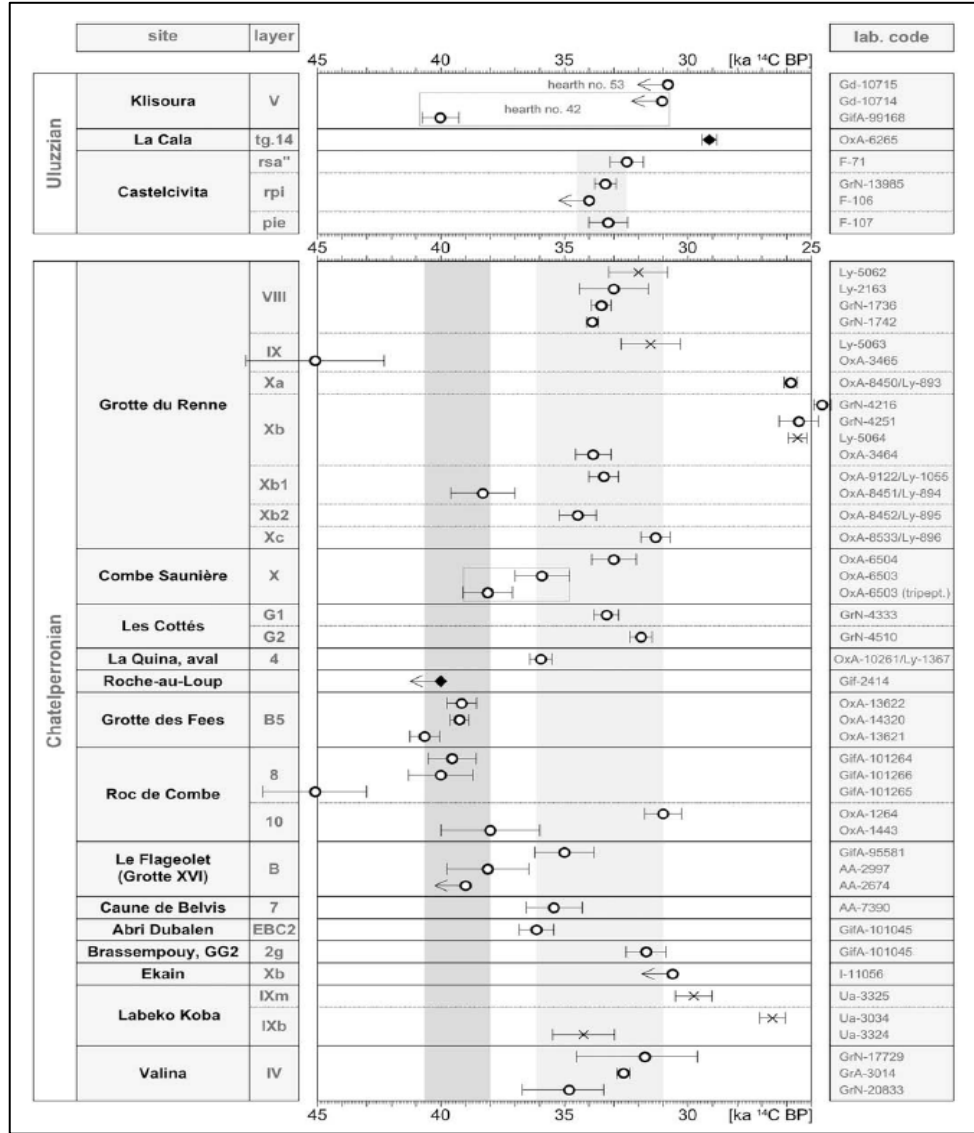
Belirgin bir dilgi bileşeni ve önceki Orta Paleolitik bölgesel geleneklerinden kopmayı temsil ediyor gibi görünen "Üst Paleolitik" alet tipleri tarafından karakterize edilen diğer kuzey ve güneydoğu Avrupa "geçişsel alet endüstrileri"nin bu Geç Orta Paleolitik yongalı ve sırtlı uç alet endüstrilerine kronolojik olarak yakın olma eğilimi vardır (Tablo 3.1). Bu alet endüstrileri sıklıkla bölgedeki Üst Paleolitik'in en erken kanıtı olarak algılanmaktadır (Kozłowski, 2000:102). Görüldüğü gibi kavramsal ve teknolojik belirsizliklerle birlikte geçiş evresinin kronolojisi de karmaşıktır ve yoruma oldukça açıktır.

Tablo 3.6. Avrupa'nın kuzey ve güney bölgelerinde geçişel endüstrilerin kalibre edilmiş tarihleri (Jöris ve Street, 2008:797)

3.7.1. Geç Orta Paleolitik Sırtlı Alet Endüstrileri'nin Kronolojisi

Tamamen Üst Paleolitik olduğu düşünülen ancak daha sonra Orta Paleolitik özellikler gösterdiği de görülen Güney Batı Avrupa Châtelperronien'i, sırtlı parçalar ile diğer tipler arasında karakterize edilmektedir. Benzer coğrafi dağılım ve teknolojik özellikler ile desteklenerek, Châtelperronien'in Acheuléen Geleneğinin en geç dönem bölgesel Moustérien'den ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Bazı araştırmacıların bu durumu Uluzzian ve ondan önceki İtalya Orta Paleolitik'inden açık bir uzaklaşma olarak görmektedir (Zihão ve d'Errico, 1999). Ancak, sırtlı parçalara sahip diğer "geçişsel" alet endüstrileri - ki bunların arasında İtalya Yarımadası'ndaki Uluzzian ve Yunanistan'daki Klisoura Mağarası 1'in V. seviyesinde benzer alet endüstrisi vardır - bölgesel ve kronolojik olarak (Tablo 3.7) bir Geç Orta Paleolitik'in gelişiminin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Güney İtalya'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş Proto Aurignacien ile ilişkilendirilen dilgisel alet endüstrilerinin, Uluzzian sırtlı uç aşamasını içerdiği kesin görünmektedir. Orta Paleolitik, Uluzzian ve Protoaurignacien buluntu topluluklarının -Campion Ignimbrite patlaması göz önünde bulundurulduğunda- yaklaşık 40.000 takvim yılından daha yaşlı olmalı ve dolayısıyla patlamanın yaklaşık radyokarbon tarihi olan 34.8 – 34.7 bin ¹⁴C yılı yaşından biraz daha genç olmalıdır (Tablo 3.6) (Jöris ve Street, 2008:788).

Tablo 3.7. Avrupa'da Chateelperronien ve Uluzzian tekno-komplekslerinin radyometrik tarihlendirmeleri (Jöris ve Street, 2008:789)

Eğer Orta Paleolitik ve Uluzzian'ın Neanderthaller tarafından yapıldığı kabul ediliyorsa, bu hominidlerin orta ve doğu Akdeniz'deki yarımadalarda G.Ö. 39.6 bin yıldan daha geç tarihlere kadar sağ kalmaları artan oranda olası değil gibi görünmektedir. Bu durum aynı zamanda stratigrafik olarak uzun bir Aurignacien dizisinden önceki bir tarihe rastlayan Yunanistan'daki Klisoura Mağarası 1'in V. seviyesindeki Uluzzian'ı andırır buluntuların kronolojisi tarafından da

desteklenmektedir (Tablo 3.7). Sonraki üst Aurignacien IV ve IIIg/IIIe seviyeleri 34.7 bin ¹⁴C yılı kadar erken tarihlere tarihlenmiştir ve Campian Ignimbrite patlamasının radyokarbon tarihine yaklaşık olarak karşılık gelen Uluzzian buluntu topluluklarından önceki bir tarihe denk gelmektedir (Jöris ve Street, 2008:788).

Doğu ve Orta Akdeniz'in yetersiz tarihlenmiş Geç Orta Paleolitik alet endüstrilerinin aksine, batı Avrupa Châtelperronien'inden önemli miktarda radyokarbon tarihleri elde edilmiştir. Bunların çoğu Fransa'daki buluntu alanlarından saptanmıştır (Tablo 3.7). Tek bir istisna haricinde bütün tarihler, kemik buluntulardan elde edilmiş ve ortaya çıkarılan tarihler yaklaşık 45.000 – 25.000 ¹⁴C yılı arasına yerleştirilmiştir (Jöris ve Street, 2008:789).

Pek çok sonuç standart sapmalara sahiptir. Châtelperronien için en kapsamlı tarih serisi, Geç Orta Paleolitik'den Aurignacien'a kadar sürekli bir stratigrafik dizi içerisinde çok sayıda radyokarbon belirlemesinin var olduğu Grotte du Renne buluntu alanından gelmektedir (Tablo 3.7). Bu alan, Châtelperronien'e atfedilen çok sayıda kişisel süsleme objesinin ele geçtiği ve Neanderthal kalıntılarının korunmuş olması nedeniyle geç dönem Neanderthalleri üzerine yapılan tartışmalarda kilit öneme sahip konumdadır. Grotte du Renne'deki en geç Châtelperronien X seviyesi bir dizi olası görülmeyen genç tarih sağlamıştır (Zihão, 2006:3). Aynı seviyeden elde edilen diğer sonuçlar daha mantıklı olan 34-33 bin yıllık ¹⁴C yaş grubu oluştursa bile, Xb1 seviyesindeki bir at kemiğinden elde edilmiş tek bir 38.300 ± 1300 yıllık ¹⁴C tarihinin Grotte des Féés'deki B5 seviyesinden ya da Roc-de-Combe'deki 8. seviyeden elde edilen sonuçlara benzer bir şekilde daha eski bir tarih içerip

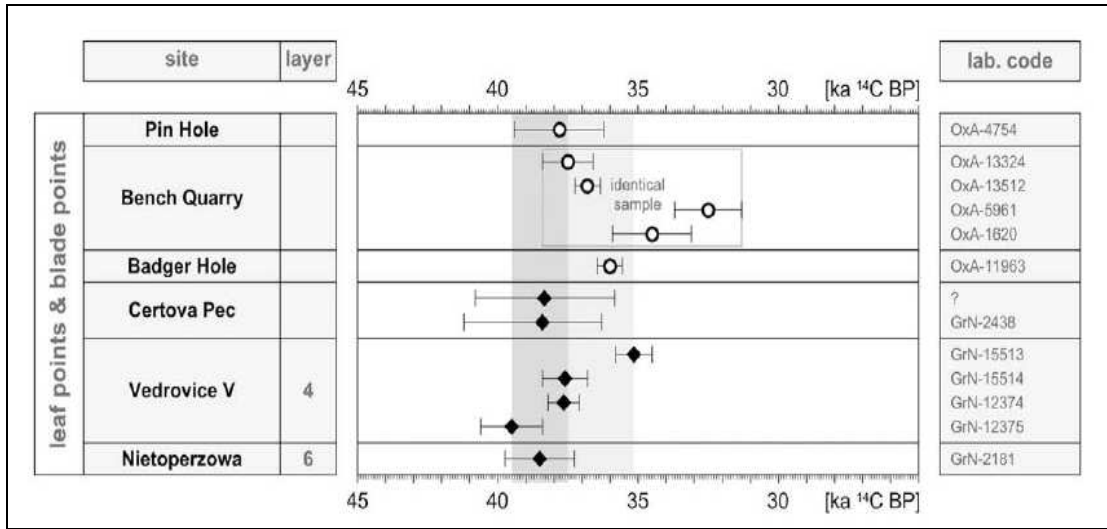
içermediği sorgulanabilir. Grotte du Renne'deki (IX. seviye) orta Châtelperronien'in büyük oranda çelişen tarihlere sahip olmasına rağmen, stratigrafik diziye göre görünüşte çok genç olan en genç seviyenin (VIII) tarihleri tekrar G.Ö. 33.9 ile 32 bin arasındaki ¹⁴C tarihleriyle bir grup oluşturmaktadır. Bu uyumsuzluklar nedeniyle, Grotte du Renne radyokarbon tarihleri bu alandaki Châtelperronien'in yaşı hakkındaki tartışmayı çözememektedir. Sonuçların geleneksel ölçümlere dayalı olması nedeniyle metodolojik geçerliliği olmasa bile bağlamsal geçerliliği eleştirel olarak görülmelidir (Jöris ve Street, 2008:789).

3.7.2. Geç Orta Paleolitik Yaprak Biçimli ve Dilgi Üzerine Uç Alet Endüstrileri'nin Kronolojisi

İki yüzeyden işlenmiş yongalı aletler (yaprak biçimli uçlar ve dilgi üzerine uçlar) ile karakterize edilen Kuzey -batı ve Orta Avrupa yaprak biçimli uç alet endüstrileri Alp'lerin kuzey bölümünde yer almaktadır. Alet endüstrileri çeşitli şekilde, Lincombian, Jerzmanovician, Altmühlgruppe/"Ranisian" ya da "Szeletian" olarak tanımlanmaktadır. Bu "geçişsel alet endüstrileri"nin Orta ve Doğu Avrupa'nın Geç Orta Paleolitik Keilmessergruppen alet endüstrilerinden ortaya çıktığı iddia edilebilir ve otoktonöz Geç Orta Paleolitik gelişimi olarak görülebilir (Conard, 2006:8).

Sınırlı olmasına rağmen, Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişteki yaprak uç alet endüstrilerinin yaşının en önemli stratigrafik kanıtı, Mauern yakınındaki Weinberghöhlen ve Ranis'teki Ilsenhöhle'den gelmektedir. Burada yaprak biçimli uç endüstrilerinin var olan bütün Üst Paleolitik seviyelerin altında olduğuna şüphe

yoktur. Bugüne kadar, bu alanlar için hiçbir güvenilir mutlak tarih yoktur (Conard, 2006:9). Ranis'teki Ilsenhöhle'nin yakın tarihte elde edilmiş ^{14}C AMS tarihleri, yongalı uç buluntu topluluklarının yaşını netleştirememiştir. Sözde belirgin "Blattspitzen", Aurignacien ve Gravettien bağlamları bu buluntu topluluğunu 33.5 - 27 bin yıl ^{14}C yaş aralığına yerleştirmektedir. Kazıların eski olması, karmaşık ve olasılıkla da karışık bir stratigrafiye sahip olması, örnek kemiklerin belirli kültürel birimlere güvenilir bir şekilde tarihlenemediğini açıklamaktadır (Teyssandier ve diğ., 2006:246).

Tablo 3.8. Avrupa'nın çeşitli buluntu alanlarından Geç Orta Paleolitik Yaprak / Dilgi Uç Alet Endüstrileri'ne yönelik kalibre edilmiş tarihler (Jöris ve Street, 2008:790)

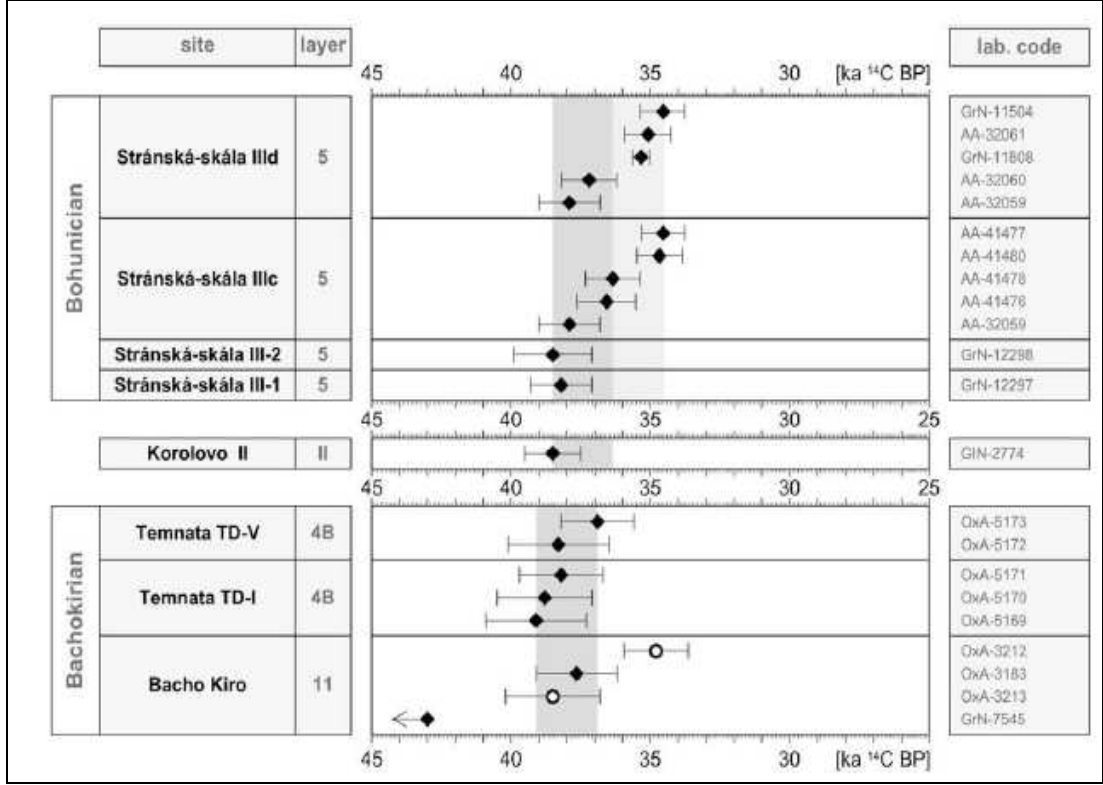
Çekincelerle birlikte yaprak biçimli uç endüstrilerinin sınırlı sayıdaki radyokarbon tarihi, G.Ö. 40.0 ila 37.5 bin yıl ^{14}C tarihleri arasında uyumlu bir grup oluşturmaktadır (Tablo 3.8). Çek Cumhuriyeti'ndeki Vedrovice V'te saptanan beş adet odun kömürü tarihi G.Ö. 37.100 \pm 350 yıllık ^{14}C ağırlıklı ortalamasını vermektedir ve yüksek standart sapmalara rağmen Nietoperzowa (seviye 6), Polonya ve Certova Pec, Slovakya'dan elde edilen sırasıyla yaklaşık 38.5 bin yıllık ^{14}C ve

38.4 bin yıllık ^{14}C (iki ölçümün birleştirilmiş ortalaması) tarihli odun kömürü tarihleri ile uyuşmaktadır (Teyssandier ve diğ., 2006:246-247).

3.7.3. Erken Üst Paleolitik Dilgisel Alet Endüstrileri'nin Kronolojisi

Bulgaristan'daki buluntu alanları Bacho Kiro, seviye 11, Temnata TD-1 ve TD-V, seviye 4'ten gelen dilgisel "Bachokirian" buluntu toplulukları başlangıçta erken Üst Paleolitik'e bağlanmış ve bir sonraki Aurignacien'e yakın ancak belirgin bir şekilde farklı görülmekteydi. Bunların teknolojileri hakkındaki yakın tarihli araştırmalar dilgi üretiminin Aurignacien'den önemli ayrıntılarda farklılaştığını ve bunun yerine evrimleşmiş bir Levalloiso-moustérien'e yakın olduğunu göstermektedir (Jöris ve Street, 2008:790).

Bunlar Yakın Doğu buluntu topluluklarıyla özel paralellikler sergilemekte ve genel olarak "İlk Üst Paleolitik" olarak gruplanmaktadır. Dolayısıyla Bachokirian kökleri açık bir şekilde (bölgesel olması zorunlu olmayan) Orta Paleolitik içerisinde yer alarak Üst Paleolitik teknolojisinin bazı yönlerini zaten sunmasına rağmen "geçişsel alet endüstrisi" olarak sınıflandırılabilir. Doğu Avrupa Bohunician'ı benzer bir şekilde yorumlanır ancak genellikle yonga ağırlıklı bir endüstri içermektedir (Jöris ve Street, 2008:790).

Tablo 3.9. Güneydoğu Avrupa'da geçişel seviyelerin tarihlendirmesi (Jöris ve Street, 2008:791)

Bacho-Kiro 11. seviyesinin alet endüstrisi, G.Ö. 36.471 ± 796 ortalama ^{14}C tarihi veren üç radyokarbon tarihi ile bağlantılıdır. Temnata'da Bachokirian'ın üstünde Campian Ignimbrite patlaması'nın Y5 kül katmanı yatmaktadır ve çoğunlukla odun kömürü üzerinde yapılan radyokarbon ölçümleriyle G.Ö. 39.100 ± 1.800 ^{14}C yılı ile 36.900 ± 1.300 ^{14}C tarihi arasına tarihlenmektedir. TD-1 bağlamından gelen üç radyokarbon sonucu G.Ö. 38.642 ± 954 ^{14}C yılı ağırlıklı ortalaması vermektedir (Tablo 3.9). Stránská skála buluntu alanında bir odun kömüründen elde edilen radyokarbon tarihleri G.Ö. 35.726 ± 213 ^{14}C yılı ağırlıklı ortalamasıyla buradaki Bohunician'ını tarihlenmektedir. "Bohunician tipi" alet endüstrisi olarak tanımlanan Transkarpatya Ukrayna'sındaki Korolevo II, II. seviyesinin buluntu toplulukları G.Ö. 38.500 ± 1000 ^{14}C yılına tarihlenmektedir.

Korolevo I'in Aurignacien olmayan Erken Üst Paleolitiğin karşılaştırılabilir yaşta olduğu varsayılırken, Sokirnitsa I'in 3. seviyesinden elde edilen dilgiler açısından baskın olan buluntu topluluğu radyokarbon ölçümleri ile G.Ö. 38.880 ± 110 ¹⁴C yılına tarihlenmektedir (Jöris ve Street, 2008:791).

4. BÖLÜM

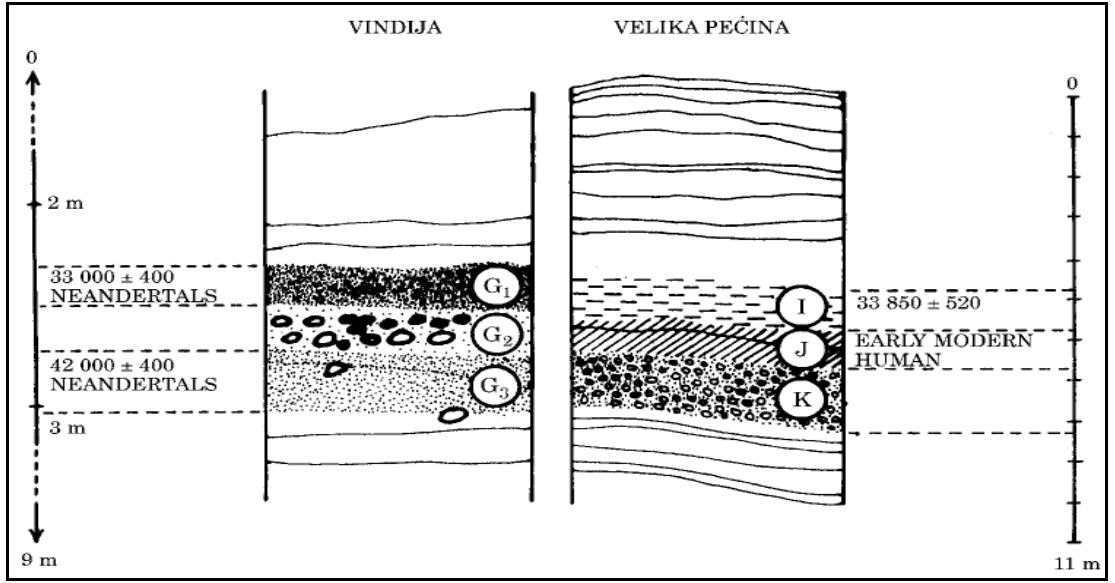
GÜNEY DOĞU AVRUPA VE BALKAN YARIMADASI'NDA ORTA PALEOLİTİK'TEN ÜST PALEOLİTİK'E GEÇİŞ

Geçiş evresi üzerine araştırmalar verilerin daha yoğun elde edildiği Avrupa kıtasında özellikle de Batı Avrupa'da yoğunluk kazanmaktadır. Fransa ve yakın coğrafyasında yüzyılımızın başından itibaren yapılan araştırmalar özellikle son yirmibeş yılda geçiş evresi üzerinde odaklanmıştır. Bu süreye İspanya ve Portekiz'de yapılan araştırmalar da dahil edilebilir. Özellikle İber Yarımadası'nda yapılan araştırma sonuçları, modern insanların yayılım stratejileri ve Neanderthal nüfuslarının yok olmasına yönelik dolayısıyla Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresini anlamaya yönelik ciddi ipuçları vermeye başlamıştır. Bu nedenle tezin konusu her ne kadar Anadolu ve yakın coğrafyasını kapsasa da, bütünü oluşturan kültürlerin birçoğu Batı Avrupa'da çok daha iyi tanımlandığı için tezin genelinde Batı Avrupa referans alınmaktadır. Özellikle tez çalışmasının bu bölümünde Batı Avrupa buluntu alanları ve geçiş kültürlerine sıklıkla atıfta bulunulmuştur. Özellikle geçiş evresinin etkili bir şekilde görüldüğü Vindija Mağarası, Kostenki gibi yerleşim yerleri, Avrupa'nın, anatomik olarak modern insanlar tarafından iskânına yönelik önemli veri alanları olması nedeniyle üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

4.1. Vindija Mağarası ve Güney doğu Avrupa'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş Sürecindeki Önemi

Vindija mağarası, bugünkü Hırvatistan sınırları içerisinde Zagorje bölgesinde yer alan geniş bir mağaradır. Vindija Mağarası Avrupa'nın anatomik olarak modern insanlar tarafından ilk olarak yerleşiminin anlaşılmasında çok önemli

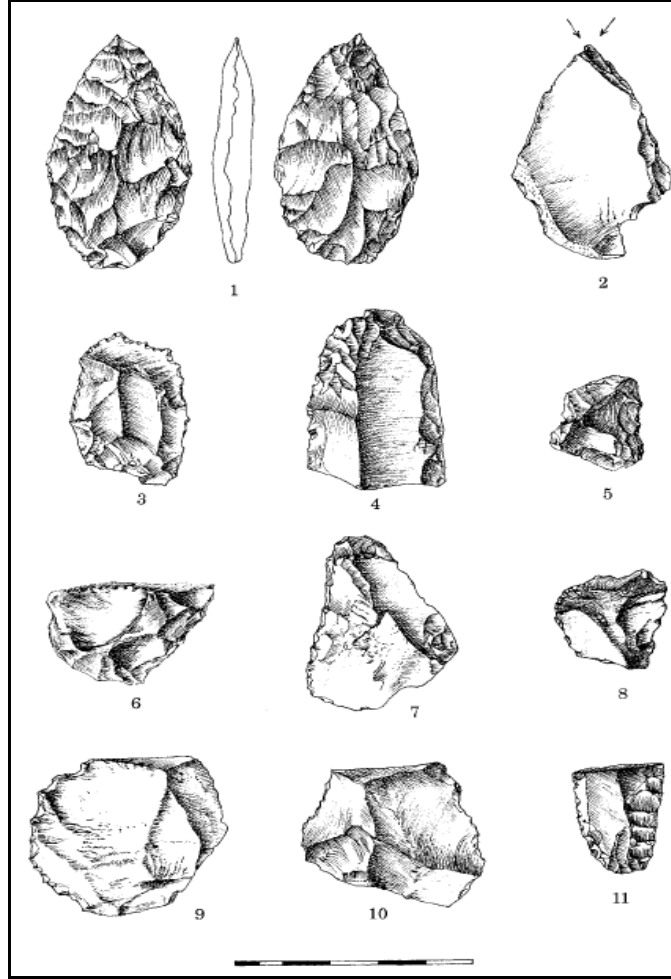
bir yere sahiptir. Neanderthal kalıntılarının Üst Paleolitik alet endüstrisi ile ilişkisinin önemi, bu ilişkinin gerçekte yapay olduğu ve mağaranın bazı kısımlarında fark edilen kriyotürbasyonun (donma-çözülme) bir sonucu olduğu ileri sürülmesinden dolayı önemli bir tartışma konusuydu. Karakteristik Üst Paleolitik alet tipi (dibi yarık kemik uç) (Vi-3437) ile doğrudan bağlantılı olarak bulunan kısmi bir Neanderthal alt çene kemiği (Vi-207) bu tablonun karmaşıklığına katkıda bulunmaktadır (Jankovič ve diğ., 2006:457).

Şekil 4.1. Vindija ve Velika Pecina seviyelerinin karşılaştırılması ve Orta-Üst Paleolitik'te kronolojik olarak olası ilişkiler (Karavanić ve Smith, 1998:227)

Alanda bulunmasına rağmen kriyotürbasyon, mağaranın alt çene kemiğinin ve kemik ucun bulunduğu kısmında fark edilmemiştir. Dahası G1 seviyesinin hem üst hem de alt kısımlarından kolaylıkla tanınabilen ve belirgin olan karakteristik kırmızımsı kilden oluşmaktadır. Bu kırmızımsı kil hem Vi-207 alt çene kemiğine hem de Vi-3437 kemik ucuna sinmiştir ve bu stratigrafik yapı içerisinde gelen diğer bir büyük kemik uç üzerinde hala gözlenebilir. Bu örneğin Neanderthal özellikleri radyal tüberositenin medyal yönelimi tarafından önerilmektedir. G1 seviyesinden

daha başka Neanderthal örneklerinin elde edilmesi seviyelerin yapay olarak karıştığı iddialarını ve G1 Üst Paleolitik alet endüstrisiyle (Şekil 4.2) Neanderthallerin ilişkisine karşı argümanları çürütmektedir (Jankovič ve diğ., 2006:459).

**Şekil 4.2. Vindija geçişsel seviyesi (G1) yontmataş örnekleri
(Karavanič ve Smith, 1998:234)**

Çeşitli Vindija seviyelerinin arkeolojik buluntu toplulukları karşılaştırıldığında ilginç bir yapı ortaya çıkmaktadır. Daha eski ünitelerde (K ünitesi) tipik Moustérien aletler baskındır ve çoğu Avrupa Moustérien buluntu topluluklarında ortak olan Levallois teknolojisinin kullanıldığına dair açık bir kanıt bulunmaktadır. K ünitesinde en bol bulunan malzeme yerel kuartzdır ve yongalama teknolojisi alet üretiminde baskındır. G3 seviyesi kenar kazıyıcılar gibi tipik

Moustérien aletlerinin bir karışımını sunmaktadır ancak ön kazıyıcılar gibi Üst Paleolitik tipi taş aletler de bulunmaktadır (Şekil 4.3). Yongalama teknolojisi ile birlikte iki yüzeyli ve dilgi teknolojisi bu seviyelerden gelen aletlerin üretiminde kullanılmıştır (Karavanič ve Smith, 1998:226). Levallois teknolojisinin Vindija'nın G3 seviyesinde görüldüğüne dair hiçbir kanıt bulunmadığına işaret etmek önemlidir. Bu seviyede daha fazla miktarda silisli şist alet olmasından dolayı, hammaddelerin daha seçici bir şekilde kullanıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır (Jankovič ve diğ., 2006:460).

**Şekil 4.3. Vindija G-F seviyeleri buluntu örnekleri
(Zilhão, 2009:413)**

G1 seviyesi buluntu topluluğu, alanın daha eski seviyeleriyle karşılaştırıldığında, daha yüksek kalitede hammadde (yani silisli şist) kullanımına yönelik daha belirgin bir kayma göstermekte ve kuartzdan yapılmış hiçbir alet bulunmamaktadır. Taş aletlerin tipi açısından Üst Paleolitik öğeler G3 seviyesinden daha fazla sayıdadır ve G1 seviyesinden gelen kemik uçlar eski seviyelerin hiç birinde açık bir şekilde görülmeyen yeni bir Üst Paleolitik öğesini temsil etmektedir.

Dijve Babe 1 ve Mokriska Jama gibi pek çok Slovenya buluntu alanında, Vindija'dakilere benzer kemik aletler de bulunmuştur. Benzer bir şekilde Potocka Zijalka'nın "Aurignacien" buluntu topluluğu da ayrıca örüntü açısından "klasik Aurignacien" buluntu topluluklarından farklılık sergilemektedir. Gerçekte bu buluntu topluluğuna daha önce Olschewian adı verilmekteydi (Jankovič ve diğ., 2006:460).

Vindija G kompleksindeki bütün fosil insan buluntuları, genel yapıları bağlamında Neanderthal nüfuslarının bir parçası olarak tanınabilirler. Bununla birlikte, yaygın bir şekilde fark edilen "Neanderthal özelliklerinin çoğu autapomorfileri temsil etmemekte bunun yerine ya önceki tarih öncesi homininlerden miras alınan ya da çağdaş ve/veya Neanderthal sonrası insan gruplarıyla paylaşılan pleziomorfik karakterlerdir. Birçok zamansal ve coğrafi fark olduğu açıktır. Pek çok araştırma daha sonra gelen Neanderthallerin, bu nüfusun önceki klasik üyelerinden morfolojik ayrıntılarla örneğin yüz ölçülerinde ve çıkıntılığında azalma ile anatomilerinin diğer ayrıntıları açısından farklılık sergilediğini göstermiştir. Bu durum, özellikle supraorbital ve mandibular parçalar üzerinde yapılan pek çok araştırmanın ortaya koyduğu gibi, Vindija G1 Neanderthalleri için özellikle geçerlidir (Zilhao, 2009:411).

Analizler, hem çıkıntılılık hem de şekil açısından daha eski Krapina örneğiyle karşılaştırıldığında (Şekil 4.4), Vindija supraorbitallerinin ara konumunu ortaya koymuştur. Vindija supraorbital'i daha erken dönem Neanderthallerle karşılaştırıldığında gözün üstünde görece daha büyük derecede bükülme açısına sahiptir. G3 seviyesinden gelen ve supraorbital ve frontal parçacıklardan oluşan,

tekrar oluşturulmuş bir kafatası kubbesi hakkındaki yakın tarihli bir araştırma, anatomik olarak daha modern morfolojiye doğru bir değişim önermektedir. Daha modern insan yapısına doğru değişim aynı zamanda Vindija alt çene kemiği örneğinde de görülmekte, bu durum yüzde azalmayı önermektedir ve Vindija alt çene kemikleri daha erken dönem Neanderthallerden daha fazla dikey simfislere sahiptir ve gerçek bir modern insan çenesi olmasa bile modern özelliklerin erken aşamasını sergilemektedir (Jankovič ve diğ.,2006:460).

Şekil 4.4. Vindija (sol) ve Krapina (sağ) frontal kemiklerin karşılaştırılması (Jankovič ve diğ., 2006:462)

Gözlemlenen narin yapı ve post-cranial yapıda tespit edilen değişim, Neanderthal özelliklerin, Avrupa'ya gelen Üst Paleolitik insanların olasılıkla ataları olan modern insanların Afrika ve Asya'da günümüzden 40 bin yıl öncesine tarihlenen örneklerde bulunmamaktadır. Böylece (Mladec ya da Predmosti gibi) Avrupa'daki en genç modern gruplarda ve daha sonra Lagar Velho'dan Gravettien çocuğunda pek çok "Neanderthal" özelliklerin ortaya çıkması kolaylıkla başka gruplarla çiftleşmeyle açıklanabilir ve modern insan kökenleri hakkındaki asimilasyon modeli çerçevesine en iyi şekilde uymaktadır (Zilhao, 2009:411).

Orta / Doğu Avrupa'daki Hırvatistan'da Vindija mağarası oldukça iyi tarihlendirilmiş Neanderthal iskelet kalıntısı vermiştir. Ek olarak, bu kalıntıların Üst Paleolitik unsurlar içeren arkeolojik malzemelerle bağlantılı olduğu da belirlenmiştir. Coğrafi konumu ve elde edilen tarihlendirme sonuçları nedeniyle, Vindija, özellikle Avrupa'nın ilk kez modern insanlar tarafından işgalinin ve Neanderthallerin yaşayış biçimlerinin anlaşılması açısından önemlidir. Erken Üst Paleolitik alet endüstrisi, Vindija'daki geç dönem Neanderthallerle ilişkili farklı seviyelerden gelen örneklerin yapay olarak karışmasının bir sonucu değildir, ancak daha çok bu buluntuların Vindija Neanderthallerinin ürünleri olabileceği düşünülebilir (Conard, 2006:12-13). Avrupa'daki benzer arkeolojik örneklerin Aurignacien olarak düşünülmesi ve otomatik olarak anatomik açıdan modern insanlarla ilişkilendirilmesine karşın, (Kozłowski, 1999) pek çok en erken dönem Üst Paleolitik buluntu topluluklarının gerçekte yerel Moustérien unsur olup olmadıkları ve/veya hangi türün bu buluntu topluluklarının üretiminden sorumlu oldukları sorusu hala açıktır.

İtalya'daki Uluzzian ve Macaristan'daki Szeletian ve komşu alanlarda bu alanların isimleriyle adlandırılan geçişsel alet endüstrilerinin kökenlerinin bir önceki yerel Moustérien ile ilişkilendirilmeleri nedeniyle, yerel Neanderthal gruplarına atfedildiği varsayılmaktadır (Şekil 4.5). En azından Avrupa'da yalnızca Neanderthaller, Moustérien buluntu topluluklarıyla ilişkilidir. Benzer bir şekilde, hominid kalıntıları ile İlk Üst Paleolitik arasındaki tek açık ilişki (Arcy-sur-Cure ve St. Césaire'deki) Châtelperronien Neanderthalleridir (Zilhão, 2009:412). Modern insanların, olasılıkla Avrupa'nın açık bir şekilde en erken Üst Paleolitik alet endüstrisi (Aurignacien ya da en sıkı anlamda erken Aurignacien'ın) üreticileri

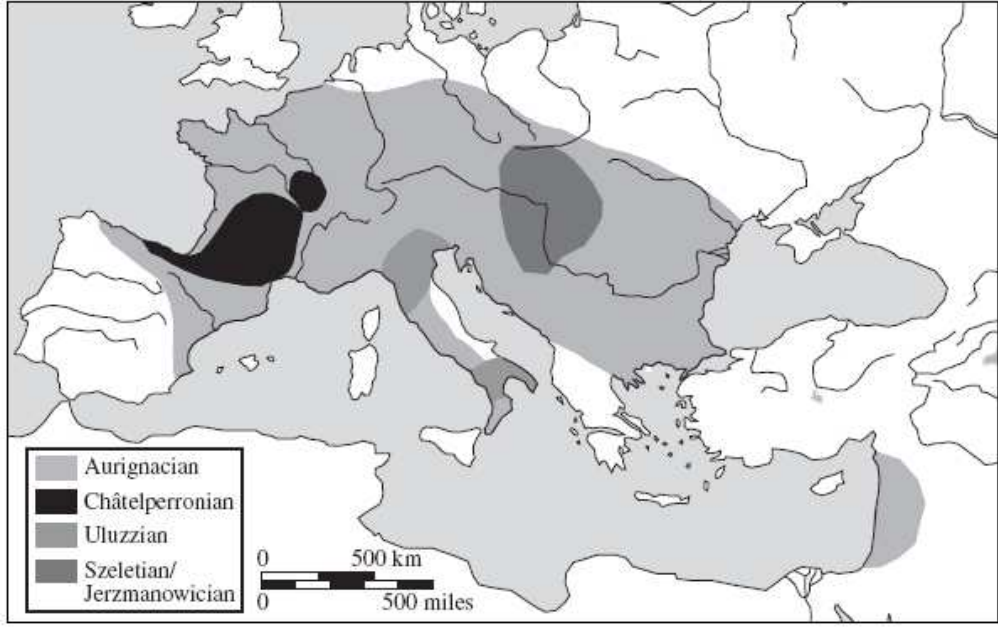
olduğu iddia edilebilir. Buna karşın, bu durum hala kesin olarak kanıtlanamamıştır. Bununla birlikte, Aurignacien artık tek bir Pan-European endüstriyel kompleks olarak görülmemelidir; eđer daha çok bir dizi yerel Üst Paleolitik buluntu topluluklarını temsil ediyorsa, Neanderthaller ve Erken Üst Paleolitik'in ilişkisi de o kadar şaştırtıcı gelmemelidir (Jankovič ve diđ.,2006:461).

Vindija'daki Üst Paleolitik alet endüstrisi kelimenin tam anlamıyla Aurignacien değil, pek çok "geçişsel" alet endüstrisi buluntu topluluklarından birisidir (Karavanič ve Smith, 1998:226). Alet endüstrisi, biyolojik veriyle eşleştirilememesine rağmen, en basit açıklama, geę dönem Neanderthallerin en azından bu "geçişsel" endüstrilerin bazılarını geliştirdiği şeklinde olacaktır. Dahası, özellikle Orta ve Dođu Avrupa'dakilerdeki Aurignacien silsilelerinin tekrar incelenmesi ve bunların geręekte kelimenin tam anlamıyla Aurignacien mi yoksa başka bir "geçişsel" alet endüstrisi mi olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Eđer bunların başka bir "geçişsel" alet endüstrisi olduğu kanıtlanırsa, Vindija'daki dibi yarık kemik uę (ve dolayısıyla Üst Paleolitik dizisi) ve geę Neanderthaller arasındaki ilişki bir ölçüde de olsa kanıtlanmış olabilir (Jankovič ve diđ., 2006:461- 462).

Avrupa'ya gelen ilk modern insanlar küçük gruplar olabilir ve bunların daha sonraki modern insan gruplarına ne kadar katkıda bulunduğu açık değildir. Dolayısıyla bunun, yalnızca Neanderthallerin ilk anatomik olarak modernlere genetik katkısı konusu değil aynı zamanda bu ilk grupların daha sonraki modern insanlarla olan ilişkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Ne yazık ki, Neanderthaller ve erken modern insanlar arasındaki örtüşmenin kısa süren zaman dilimi, hızlı bir şekilde

erozyona uğrayan tabakalar gibi çok sayıdaki faktör, bu gibi kanıtın nadiren korunmasıyla sonuçlanacaktır (Zilhão, 2009:414). Dolayısıyla Vindija G1 seviyesi ünük ve çok önemli bir bulgudur. Antropolojik analizler Vindija'daki geç dönem Neanderthallerin çoğu diğer Avrupa Neanderthalleriyle karşılaştırıldığında daha modern bir morfoloji örüntüsü sergilediğini göstermektedir. Vindija'nın hem anatomik hem de arkeolojik özelliklerinin, modern insan kökeni hakkındaki asimilasyon modeli ile açıklanabileceğine inanılmaktadır (Jankovič ve diğ., 2006: 462).

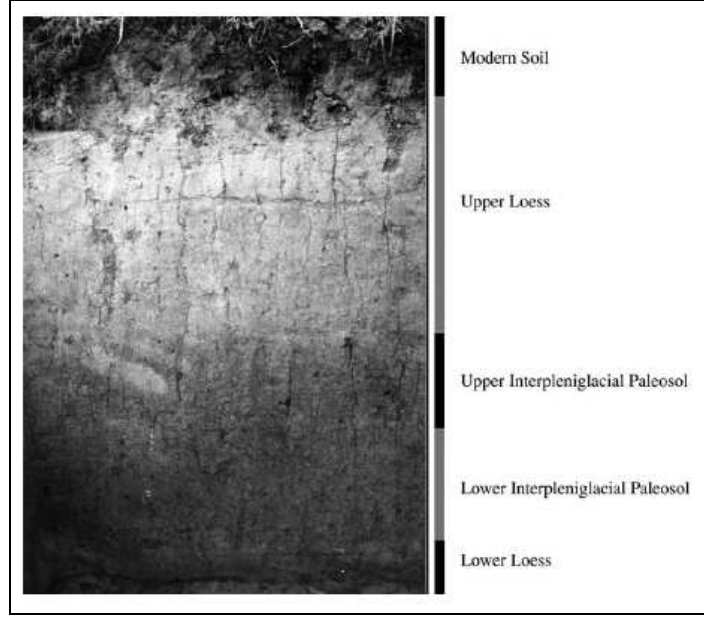
Yeni tarihleme sonuçları, DNA ve çeşitli diğer iskelet analizleri ile yakın tarihte yayınlanmış yeni tanınan hominidler, insanın evrimsel geçmişini aydınlatacaktır. Hâlâ yanıtlanması gereken çok sayıda soru vardır ve bu yanıtların ortaya çıkaracakları hâlâ çok sayıda başka soru da olacaktır. Vindija mağarası buluntularının, soruların bazılarını yanıtlamakta önemli bir rol oynayacağı şüphesizdir.

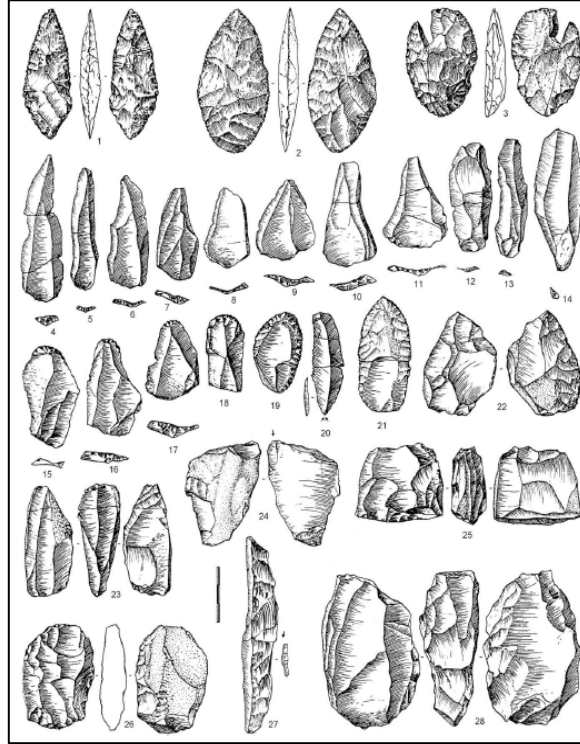
Şekil 4.5. Avrupa'nın genelinde Aurignacien, Châtelperronien, Uluzzian ve Szelatian kültürlerinin yayılım alanı (Klein ve Edgar, 2002:205)

4.2. Morovya ve Bohunician

Bohunician ile ilgili olarak tez çalışmasının 3. bölümünde çok ayrıntılı olarak durulduğu için bu bölümde konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla çok kısa olarak değinilecektir. Bohunician ile ilgili olarak Brno Havzasında, benzer buluntu topluluklarına sahip alanlar mevcuttur. Bunların en önemlilerinden biri Stránská skála buluntu alanı ve endüstrisidir. Bohunician, evrimleşmiş Levallois teknolojisi ve karakteristik Orta Paleolitik alet formları tarafından desteklenen baskın olarak Üst Paleolitik alet formları gibi Üst Paleolitik ve Orta Paleolitik özelliklerinin bir karışımı ile karakterize edilmektedir (Şekil 4.7). Stránská skála ve Bohunice alanları G.Ö.36.000 – 42.000 yıl aralığında yer alan bir dizi ¹⁴C tarihi vermiştir (Richter ve diğ., 2008:876).

Şekil 4.6. Stránská skála test açması ve sedimentolojik katlaşım (Tostevin ve Skardla, 2006:38)

Şekil 4.7. Brno-Bohunice buluntu alanında geçişel seviyelerden ele geçen endüstri örnekleri (Richter ve diğ., 2008:876)

4.3. Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçişin Kronolojik ve Endüstriyel Görünümü

Doğu Avrupa'ya ilişkin geçişsel araştırmalarda geleneksel olarak çok fazla sayıda Orta ve erken Üst Paleolitik endüstrilerinin alıntılanmasına rağmen, bu sorunla sıkı bir şekilde bağlantılı olanlar o kadar fazla sayıda değildir. Bunlar, Kırım'ın ve kuzey Kafkas'ın geç Orta Paleolitik doğu Micoquien ve Moustérien alet endüstrileri ve orta Don Nehri boyunca ve Kırım'da ortaya çıkan ve Streletskaia tarafından temsil edilen Erken Üst Paleolitik alet endüstrileridir (Şekil 4.8). Bunların tamamının yaklaşık G.Ö. 36.000 ila 28.000 yıl önce (Tablo 4.1) bir arada var oldukları düşünülmektedir (Chabai, 2003:72).

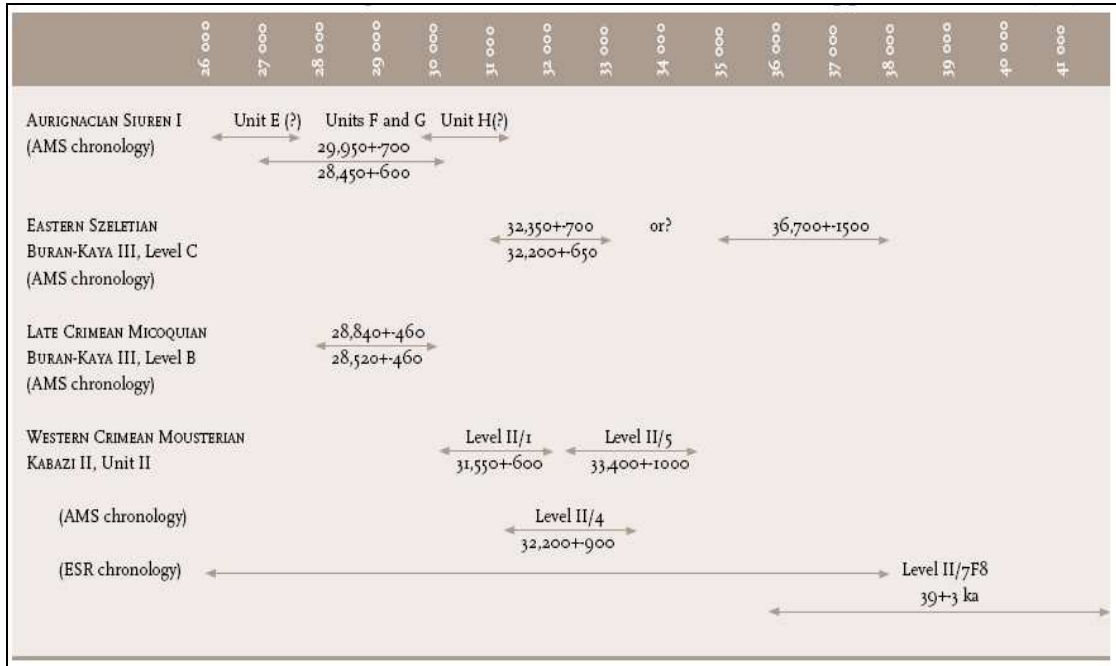
Şekil 4.8. Karadeniz'in kuzey bölgesi 36.000-28.000 arasında tarihlendirilen buluntu alanları (Chabai, 2003:71)

	36 ka	32 ka	28 ka
CRIMEA			
Eastern Micoquian (Neandertals)	Zaskalnaya VI, III 39.1±1.5	Zaskalnaya VI, III 35.25±0.9	Buran-Kaya III, B 28.84±0.46; 28.52±0.46
Western Crimean Mousterian	Kabari II II/7AB (HSR) 38±4	Kabari II II/5 36±3	Kabari II II/1 334±1; 3155±06
Eastern Szeletian		Buran-Kaya III, C 32.35±0.7; 32.2±0.65	
Aurignacian (Anatomically Modern Humans)			Siren I. Fb2. H 29.95±0.7; 28.2±0.44
MIDDLE DON			
Aurignacian (Anatomically Modern Humans)			Kostenki I, III 25.82±0.4
Spitsynskaya "culture" (Anatomically Modern Humans)		Kostenki 17, II 36.78±1.7 / -1.4; 32.78±0.3	
Gorodtsovskaya "culture" (Anatomically Modern Humans)			Kostenki 14, III 30.08±590/550; 28.58±0.42; 25.1±0.15
Streletskaya "culture"	Kostenki 12, III 36.28±0.36	Kostenki 1, V 34.9±0.35; 32.3±0.22	Kostenki 12, Ia 32.7±0.7; 28.5±0.14
NORTHERN CAUCASUS			
Eastern Micoquian (Neandertals)	Mezmaiskaya, 2A 36.28±0.54	Matzuka, 4B 35.76±0.4	Mezmaiskaya, 2 34.2±1.41; 32.32±0.74

Tablo 4.1. Doğu ve Güneydoğu Avrupa Geç Orta Paleolitik-Erken Üst Paleolitik Kronolojisi (Chabai, 2003:84)

Endüstriyel görünümüne geçmeden önce kültürel yapıyı etkileyen paleo-ekolojik şartlara kısaca göz atmakta fayda vardır. Bölgeyi karakterize eden ve buzullar arasında yer alan geniş düzlükler, Don Kırımı ve kuzey Kafkasya'nın nehir kolları dâhil olmak üzere tarih öncesi Don Nehri havzasında yer almaktadır. Bu coğrafi ortamın, Karadeniz'in Üst Pleistosen'deki iklimsel dalgalanmalarından oldukça etkilendiğinin izleri mevcuttur. Havza, Üst Pleistosen süresince günümüzdeki seviyesinden yaklaşık 30 m. daha düşük seviyede yer alıyordu. Kırım ve orta Don Vadisinde iklim koşulları oldukça farklıydı. Les Côttes ve Arcy (Denekamp) buzullarının geçici olarak geri çekildiği dönemlere ve araya giren buzul geri çekilmesi dönemlerine karşılık gelen yaklaşık G.Ö. 36.000 ila 28.000 yıl öncesinden itibaren Kırım, soğuk orman - bozkır ve bozkır bitki örtüsü ile

Batı Kırım Moustérien'i iki yüzeyli teknolojiyi içermemektedir. Birincil yongalama, tek ve karşıt platformlu çekirdeklerden dilgi üretimine dayalıdır (Şekil 4.9). Tepeli dilgiler ile çekirdek tablaları çekirdeğin şekillendirmesinde kullanılmıştır. Dilgiler her bir buluntu topluluğundaki taşımaların yaklaşık % 35'ini temsil etmektedir. Buluntu topluluklarının tipolojik yapısı şu şekildedir: uçlar (alet setinin yaklaşık % 20'si), kenar kazıyıcılar (% 60-70) ve dişlemeli aletler (yaklaşık % 10). Hem Üst Paleolitik alet tipleri hem de çontuklular yaygın değildir. Bazen doğal sırtlı basit kenar kazıyıcılar, kazıyıcı formlu aletlerin yaklaşık % 80'ini oluştururken, iki kenar kazıyıcılar nadirdir. Uç tipleri genellikle yaprak şeklinde yarım hilal ya da eğik düzeltilidir (Chabai, 2003:73).

Tablo 4.2. Kırım Geç Moustérien ve Erken Üst Paleolitik radyokarbon tarihlendirme tablosu (Chabai, 2001:34)

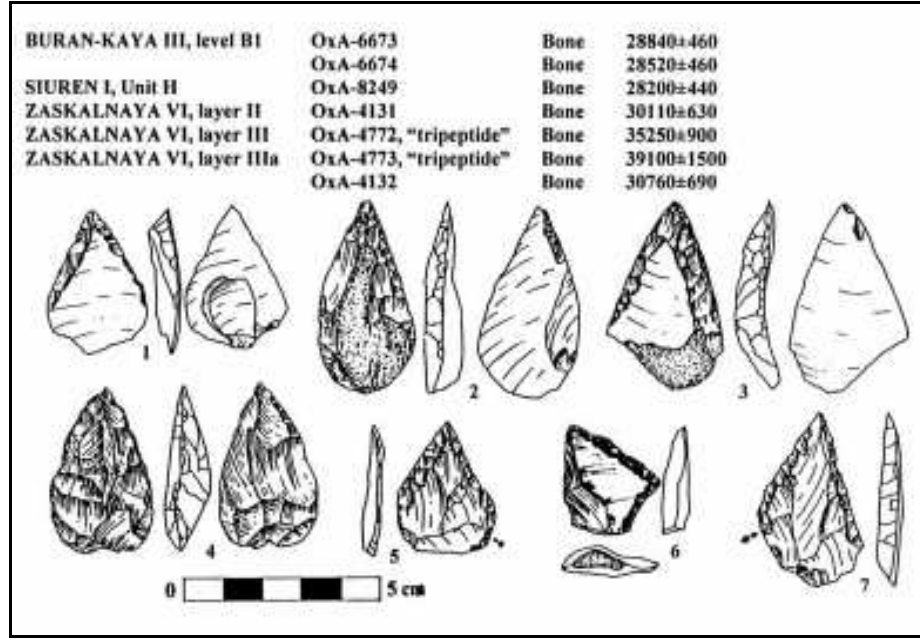
Tespit edilen sert vurgaç kullanımına rağmen çekirdek yongalama stratejisi, Üst Paleolitik stili olarak karakterize edilebilirken, alet buluntu topluluklarının tipolojik yapısı açık bir şekilde Orta Paleolitiklidir. Batı Kırım Moustérien buluntu

topluluklarıyla bağlantılı bilinen hiçbir insan kalıntısı ele geçmemiştir (Chabai ve diğ., 2004:427).

4.3.2. Doğu Micoquien

AMS ve ESR tarihlerine dayalı olarak, Kırım ve kuzey Kafkasya'daki geç Doğu Micoquien yaklaşık G.Ö. 28.000 ile 34.000 yıl öncesine kadar sürmüştür. Siuren I adı verilen çökeltelerde, Micoquien alet serisi Aurignacien ile aynı seviyelerde bulunmuştur. Siuren I, H ve G seviyelerindeki Aurignacien ve Micoquien buluntu topluluklarının karışımı, aynı oturma alanını Micoquien ve Aurignacien nüfuslarının birbirini takip eden dönemlerde kullanması sonucu ortaya çıkmıştır (Chabai, 2003:73-74).

Teknolojik olarak, Doğu Micoquien alet endüstrileri, iki yüzeyle alet üretiminin dışbükey yapısına ve paralel ve /veya radyal çekirdek yongalama stratejilerine dayalıdır (Şekil 4.10). Dalgiler yaygın değildir. Bu alet endüstrilerinden oluşturulan alet repertuarı benzer tiplerle karakterize edilmektedir: iki yüzlü uçlar ve iki yüzlü kenar kazıyıcılar (% 5-20), uçlar (% 5 - 10), basit kenar kazıyıcılar (% 30-50), farklı tiplerde kazıyıcılar (% 20-40). Uçlar ve yöneşen kazıyıcılar eksenden kayık olma eğilimindedir. En yaygın olan iki yüzeyle şekiller; yaprak şekilli uçlar, kenar kazıyıcılar ve Prondnik ve/veya Klaussennishe tiplerini andıran doğal sırtlı "bıçaklardır". Üst Paleolitik alet tipleri (ön kazıyıcılar, taş kalemler, deliciler, vs.) çok nadir ve atipiktir (Chabai, 2003:74).

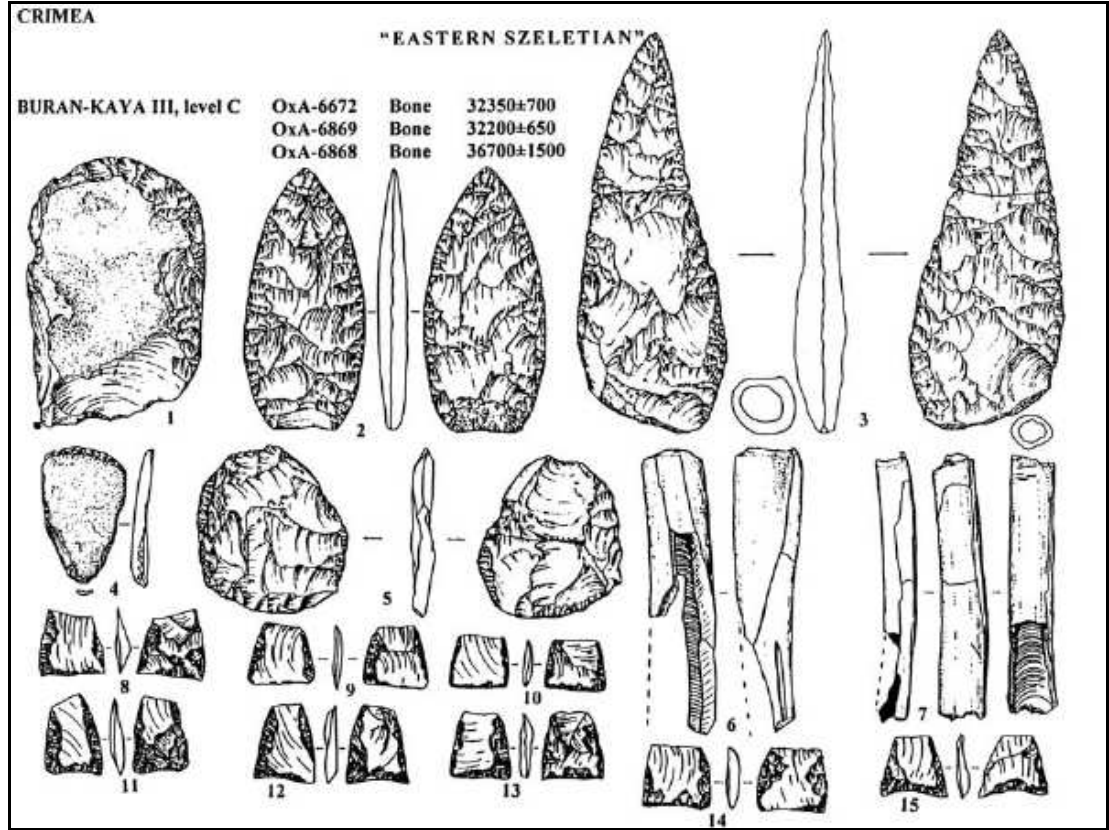
Şekil 4.10. Buran Kaya III'te tespit edilmiş Doğu Micoquian alet endüstrileri örnekleri (Chabai, 2003:74)

Hem Kırım hem de kuzey Kafkasya'daki Doğu Micoquien alet endüstrilerinin Neanderthallerle ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir. Mezmaiskaya 3. seviyedeki şüpheli mezar haricinde, bütün Neanderthal kalıntıları açık bir stratigrafik konumda bulunmuştur; Mezmaiskaya 2. seviye ve Zaskalnaya VI, IIIa seviyesinde de durum böyledir. En yakın tarihli olan yaklaşık G.Ö. 30.000 – 39.000 yaşındadır (Chabai, 2003:75).

4.3.3. Doğu Szeletian

Stratigrafik olarak Buran-Kaya III C seviyesindeki Doğu Szeletian, B seviyesinin Doğu Micoquien buluntu topluluğunun altında yatmaktadır. Buran Kaya III C seviyesi yaklaşık G.Ö. 32.000 yıl öncesine tarihlenmektedir. İki yüzeyli haricinde herhangi bir yongalama stratejisine ilişkin hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Yalnızca tek bir dışbükey yongalama yönteminin kullanıldığı Doğu Micoquien'in

aksine, C seviyesinin sakinleri çift-dışbükey şekilli ince iki yüzeyli yaprak biçimli uçlar üretmiştir (Şekil 4.11). Genel terimlerle, trapezimsiler düz dipliler ve içbükey dipliler olmak üzere iki tipe bölünmektedir: Ayrıca, bir kaç temiz işlenmiş kemik - kemik boru - tanımlanmıştır. Doğu Szeletian buluntu topluluğuyla hiçbir insan kalıntısının ilişkili olduğu belirlenmemiştir (Chabai, 2003:75).

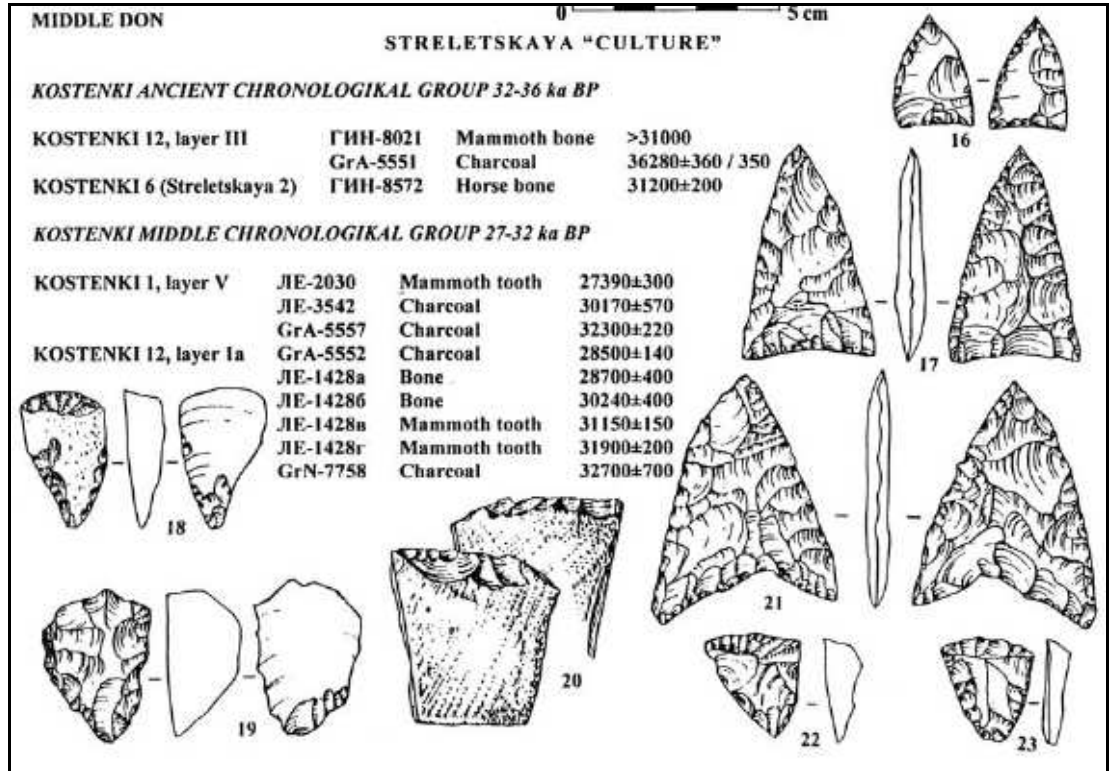

Şekil 4.11. Kırım Yarımadası'nda tespit edilmiş Doğu Szeletian buluntu topluluğuna ait örnekleri ve buluntu topluluğu ile ilgili radyometrik tarihler (Chabai, 2003:76)

4.3.4. Streletskaya "kültürü"

Streletskaya buluntu toplulukları (Şekil 4.12), G.Ö. 36.000 ile 32.000 yıl öncesine tarihlenen Kostenki Tarih Öncesi Kronolojik Grubuna ve G.Ö. 32.000 ile 27.000 yıl öncesine tarihlenen Kostenki Orta Kronolojik Grubuna aittir. Streletskaya ve diğer Kostenki Üst Paleolitik buluntu toplulukları arasında stratigrafik korelasyon olduğuna dair bazı kanıtlar bulunmaktadır. Streletskaya buluntu toplulukları, daima

Gorodtskaya ve Aurignacien buluntu topluluklarının altında yatmaktadır. Kostenki 12'de, Streletskaya buluntu toplulukları III ve Ia seviyelerinde bulunurken, Gorodtsovskaya alet endüstrisi en üst seviye olan I. seviyede tanımlanmıştır. Kotstenki 1'de, Streletskaya buluntu toplulukları en alttaki V.seviyede bulunurken, Aurignacien buluntu toplulukları III. seviyede bulunmuştur (Chabai, 2003:75).

Şekil 4.12. Kostenki'de (Orta Don Bölgesi) tespit edilmiş Streletskaya kültürüne ait buluntu örnekleri ve buluntu topluluğu ile ilgili radyometrik tarihler (Chabai, 2003:76)

Streletskaya alet endüstrisinin teknolojisi, kesitinde çift dışbükey olan ve çekirdeklerinde disksi ve paralel yoğun olmayan yongalama yüzeylerine sahip ince iki yüzeylilerin üretimine dayalıydı. Alet seti, dibi içbükey iki yüzeyli üçgenimsi uçlardan, dibi içbükey iki yüzeyli üçgenimsi mikro uçlardan, iki yüzeyli yaprak şeklindeki uçlardan, düzeltili kenarlara ve inceltilmiş dip kısımlara sahip yongalar üzerinde oluşturulmuş ön kazıyıcılardan ibarettir. İki yüzeylilerin ve ön kazıyıcıların sayıları yaklaşık olarak eşittir. İki yüzeyli aletler ve ön kazıyıcılar aletlerin yaklaşık

% 60'ını oluşturmaktadır. Özellikle taş kalemler olmak üzere diğer alet tipleri nadirdir. Ayrıca Moustérien uçlardan oluşan küçük bir Orta Paleolitik buluntu grubu da tespit edilmiştir. Diğer Orta Paleolitik iki yüzeyle aletler, gerçekte bitirilmemiş ince üçgen biçimli, ve iki yönden düzeltili yaprak biçimli parçalardır (Chabai ve diğ., 2004:428).

Streletskaya "kültür" buluntu toplulukları ve Buran-Kaya II, C seviyesi buluntu topluluklarındaki iki yüzden düzeltili alet üretim teknolojisinde bazı paralellikler vardır. Dilgi formlar, ve Levallois karakter tespit edilememekle birlikte geçiş evresi ile ilişkilendirilmektedirler. Bu kültürde Buran-Kaya trapezimsilerinin teknolojisi bir dereceye kadar Streletskaya mikro-uçlarını andırmaktadır. Streletskaya "kültürü" buluntu topluluklarıyla ilişkilendirilebilecek hiçbir insan kalıntısı bulunmamıştır (Chabai, 2003:76).

4.3.5. Spitsynskaya "kültürü"

Spitsynskaya Kültürü, Kostenki buluntu grubu içerisinde tespit edilmiştir. Bu buluntu topluluğu Kostenki 17, II. seviyede bulunmuştur. Kostenki 12, II. seviyenin tipolojik tanımı açık değildir. Eğer gerçekten Spitsynskaya "kültürü" ile bağlantılı ise, Streletskaya "kültürü" ile stratigrafik ilişkinin tek kanıtı olabilir: Kostenki 12, II seviyesi, stratigrafik olarak (Şekil 4.13), III ve Ia seviyelerinde bulunan Streletskaya buluntu toplulukları arasında tespit edilmiştir.

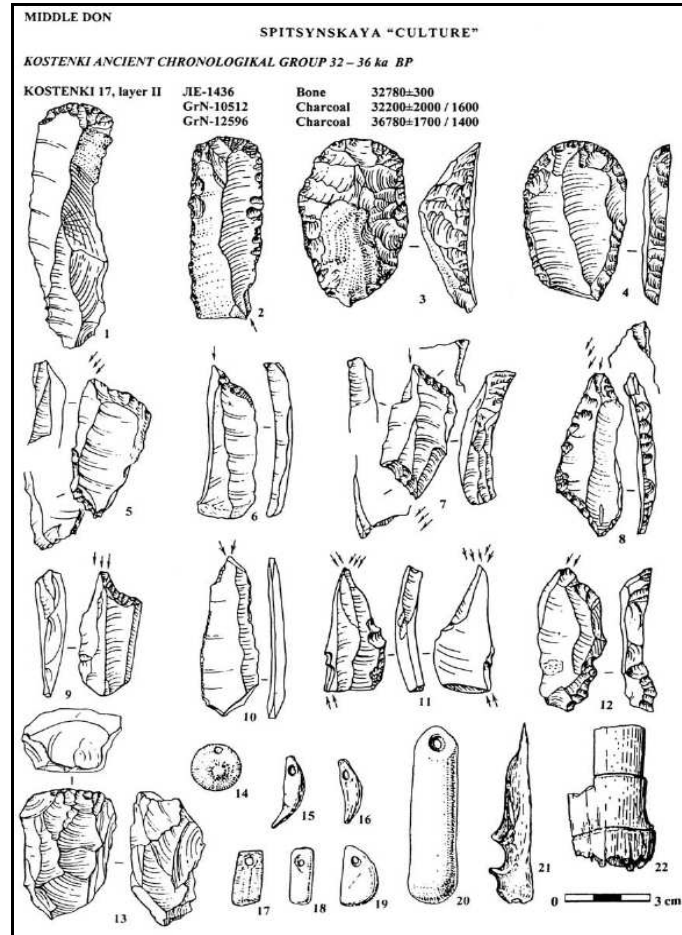

Şekil 4.13. Kostenki 12 Doğu Profili kültürel seviyeleri ve seviyelerin yaklaşık tarihleri (Hoffecker ve diğ., 2007:865)

Spitsynskaya "kültürü" için tanınan tek teknoloji, hacimli yongalama yüzeylerine sahip paralel "prizmatik" tek ve çift düzlemli çekirdeklerin kullanılmasına dayalı dilgilerin üretimidir (Chabai ve diğ., 2004:434).

Ön kazıyıcılar (toplam alet sayısının % 3-7'si), düzeltili kenarlara sahip yongalar üzerinde yapılmış oval şekilli parçalarla ve dilgiler üzerindeki basit ön kazıyıcılarla temsil edilmektedir. Taş kalemler ana alet sınıfını oluşturmaktadır (yaklaşık % 48'i). Taş kalemlerin büyük çoğunluğu eğimli distal kenarlar üzerindedir. Aletlerin geri kalanı birkaç uçlu dilgi ve basit düzeltili yongalar ve dilgiler tarafından temsil edilmektedir. Kemik ve fildişi aletler yaban tavşanı ya da kuzey kutup tilkisi kemikleri kullanılarak yapılmış bızlarla karakterize edilmektedir. Ayrıca kemik uç

parçaları ve işlenmiş mamut dişi parçaları da vardır. Kişisel süs objeleri kuzey kutup tilkisi dişi, taş, belemnit, kabuklar ve fosilleşmiş mercanlardan yapılmış kolyelerle temsil edilmektedir. Tek insan kalıntısı anatomik olarak modern insana ait bir üçüncü sol öğütücü diştir (Chabai, 2003:77).

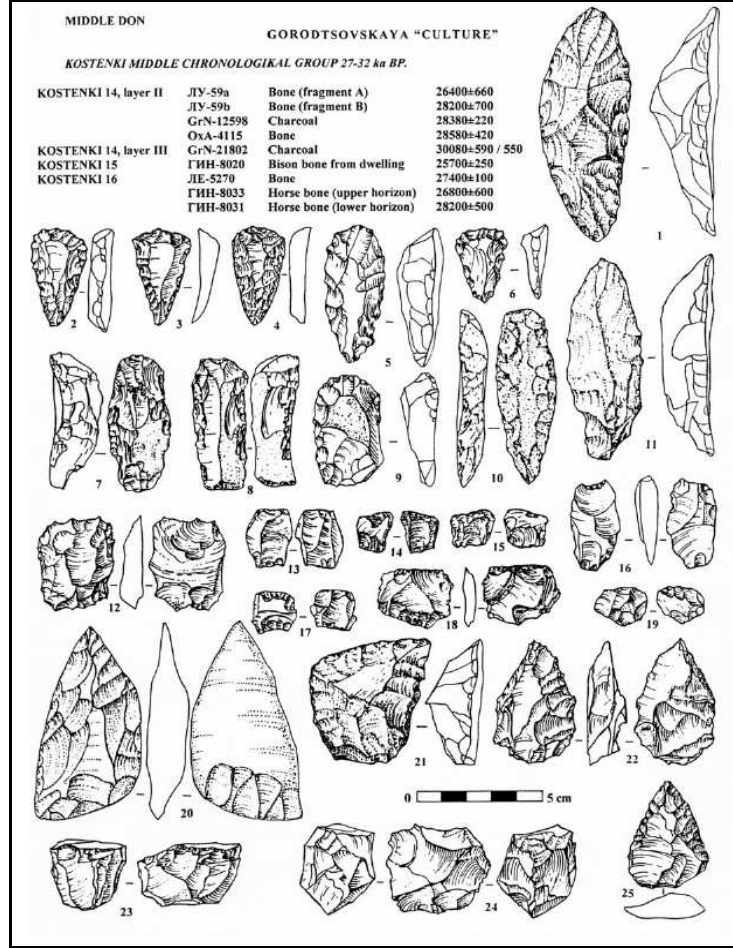

Şekil 4.14. Kostenki’de (Orta Don) tespit edilmiş Spitsynskaya kültürüne ait buluntu örnekleri ve buluntu topluluğu ile ilgili radyometrik tarihler (Chabai, 2003:78)

4.3.6. Gorodtsovskaya kültürü

Gorodtsovskaya kültürü G.Ö. 32.000 ila 27.000 yıl öncesine tarihlenen “Kostenki Orta Kronolojik Grubuna” girmektedir. Hem yongaların hem de dilgilerin temel yongalama teknolojisi sistematik olmayan ve paralel çekirdeklere dayalıdır

(Şekil 4.15). Dilgiler genellikle yoğun yongalamalı yüzeyler sergilemektedir. İki yüzeyli aletler nadirdir ve standartlaşmamıştır (Chabai, 2003:77).

Şekil 4.15. Kostenki’de (Orta Don) tespit edilmiş Gorodtsovskaya kültürüne ait buluntu örnekleri ve buluntu topluluğu ile ilgili radyometrik tarihler (Chabai, 2003:80)

Ön kazıyıcılar baskın alet sınıfıdır (yaklaşık % 45). Ön kazıyıcıların şekilleri ve bunların işlenme yöntemleri belirgin bir şekilde değişim göstermektedir. Genel olarak ön kazıyıcılar taşımaları paralel kenarları olanlar ve genişleyen kenara sahip olanlar şeklinde ayrılmıştır. Genişleyen kenarlara sahip ön kazıyıcılar yelpaze şeklinde olma eğilimindedir. Paralel kenarlara sahip olan ön kazıyıcılar dilgiler ve uzun yongalar üzerine yapılmışken, genişleyen kenarlara sahip ön kazıyıcılar yongalar üzerine yapılmıştır. Paralel kenarlı ön kazıyıcıların en yaygın tipi kenarları

pulcuklu düzeltiyle değiştirilmiş kalın ön kazıyıcılardır. En özel tipi ise sıklıkla sivri bir dibi ve farklı tipte gövde inceltmelerine sahip olan yelpaze şeklindeki ön kazıyıcıdır. Orta Paleolitik tipi aletler (yaklaşık % 20); kenar kazıyıcıları, yöneşen kenar kazıyıcıları, uçları ve oval şekilli kazıyıcıları içermektedir. Yöneşen kenar kazıyıcılar ve uçlar sıklıkla farklı türde gövde inceltmeleri sergilemektedir. İki yüzeyli aletler nadirdir. Burada tespit edilen Moustérien karakterli aletlerin, belirgin bir şekilde Üst Paleolitik tip aletlerle aynı düzeltileme tekniği gösterdiği önemli bir ayrıntıdır (Chabai, 2003:78).

Kemik ve fildişi alet buluntu toplulukları çarpıcı tip çeşitliliği ile karakterizedir: mamut uzun kemiklerinden yapılmış çiviye benzeyen kafalara sahip "spatulalar"; iğneye benzeyenler dahil olmak üzere farklı tiplerde uçlar, spatula sapları, kemik uçlardan oluşmaktadır ve kemik parçaları karmaşık geometrik formlarla süslenmiştir. Ayrıca bazı kemik perdah aletleri de tespit edilmiştir. Gorodtsovskaya "kültürüyle" bağlantılı olarak iki mezar alanı ve bir yapay barınak kalıntısı bulunmuştur: Kostenki 15'te ve olasılıkla Kostenki 14'te bulunan mezar alanı, aynı zamanda bir yaşam alanı olarak organize edilmiştir. Burada 6-7 yaşındaki erkek çocuğu oturur konumda gömülmüştür. Bazı kemik ve taş buluntular bu mezar ile ilişkilendirilmiştir. Kostenki 14'te bulunan mezar alanı, III. seviyenin altında bulunmuştur. Ancak III seviyenin oturma zemini ile ilişkisi açık değildir. Mezar alanı "kıvrılmış" konumda gömülmüş genç bir erkek iskeleti ile tanımlanmaktadır. Irk tipi hakkındaki bir dizi spekülasyona rağmen, her ikisinin de anatomik açıdan modern insan olduğu düşünülmektedir (Chabai ve diğ., 2004:435).

4.4. Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçişe yönelik genel bir değerlendirme

Doğu Avrupa'daki en erken dönem Üst Paleolitik buluntu toplulukları G.Ö. 36.000 yıl öncesine tarihlenen Kostenki 12, III. seviyesinde; Streletskaya alet endüstrisi ve Kostenki 17, II. seviyede tespit edilmiş Spitsynskaya alet endüstrileridir (Chabai ve diğ., 2004:442). Diğer yandan, bölgedeki Orta Paleolitik varlığının en son kanıtı yaklaşık G.Ö. 28.000 yıl öncesine tarihlenen Buran-Kaya III, B tabakasıdır (Tablo 4.2). En geniş anlamda, erken Üst ve Orta Paleolitik endüstrileri yaklaşık G.Ö. 36.000'den yaklaşık G.Ö. 28.000 yıl öncesine kadar Doğu Avrupa'da bir arada var olmuştur. En dar anlamda ise, en erken Üst Paleolitik ve geç Orta Paleolitik, Kırım'da yaklaşık G.Ö. 32.000 yıl ile G.Ö. 28.000 yıl öncesi arasında bir arada var olduğu düşünülmektedir (Chabai, 2001:27). Bu radyokarbon kronolojisi, Buran-Kaya III buluntu grubu, Doğu Micoquien ve Doğu Szeletian alet endüstrilerinin stratigrafik konumları ile Siuren I'in Aurignacien buluntu topluluklarında Micoquien aletlerin varlığı ile desteklenmektedir. Dolayısıyla Doğu Avrupa'daki bu dönem örtüşmesi yaklaşık 8000 yıl boyunca sürmüştür. Bu dönem, sonu Dniester ve Don nehri vadilerindeki Gravettien'in ortaya çıkması ile son bulmuştur (Chabai, 2001:29).

Doğu Avrupa'dan elde edilen veriler, en azından sekiz bin yıl boyunca Geç Orta ve Erken Üst Paleolitik alet endüstrilerinin paralel evrimini göstermektedir. Doğu Avrupa'da Aurignacien'in ortaya çıkışı 30.000 yıl öncesinden sonradır ve gerçek erken Üst Paleolitik alet endüstrilerinin ilk ortaya çıkma tarihinden sonraki bir tarihe denk gelmektedir. Böylece Doğu Avrupa'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişin yorumlanması için kültürel etkilenim modeli veya versiyonları geçersiz

olarak kabul edilebilir. Mevcut veriler G.Ö. 28.000 yıl öncesine kadar Neanderthallerin geç Orta Paleolitik alet endüstrilerinden sorumlu olduğunu önermektedir. Anatomik olarak modern insanların ortaya çıkması, tek bir diş buluntusuna dayalı olmasına rağmen, yaklaşık G.Ö. 36.000 - 32.000 yıl öncesine tarihlenmektedir. Doğu Avrupa'nın ilk anatomik olarak modern insanları Aurignacien ile ilişkilendirilmemektedir. Bunlar, Spitsynskaya ve Gorodtsovskaya "kültürleri" gibi özel Üst Paleolitik taş alet endüstrilerinin ve işlenmiş kemik buluntu topluluklarının yapımcılarıdır. Aynı zamanda, modern insanların Doğu Avrupa'ya yayılması için bir çekirdek bölge önermek üzere hiçbir güvenilir veri bulunmamaktadır.

4.5. Balkanlar'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş

Yakın Doğu'dan Avrupa'ya doğru uzanan rota üzerindeki Balkanlar'ın geçişsel niteliği kavramı uzun süredir tartışmalara neden olmaktadır. İnsanın biyolojik evrimi üzerindeki araştırmalar ilerledikçe, kavram yeni bir anlam kazanmaya başlamıştır. Modern insanın Yakın Doğu'da, Avrupa'dan daha erken ortaya çıktığının saptanması önemli bir keşiftir. Neanderthallerin Avrupa'da daha erken varlığı ve Yakın Doğu'ya yayılması, hem Yakın Doğu, hem de Balkanlar'ın modern insanın yayılımı ile ilgili süreçte önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca bu geçişsel nitelik, modern insanlarla ilgili bir Afrika kökenini işaret eden Mitokondriyal DNA araştırmaları tarafından da doğrulanmıştır.

4.5.1. Balkanlar'da Geç Orta Paleolitik

Moustéro- Levalloisien endüstrilerin evrimiyle ilgili tartışmada, Temnata Mağarası'nın VI. tabakası'ndaki buluntular önemlidir. Tabaka, G.Ö.38.700'den daha geç bir ¹⁴C tarihi vermiştir. Stratigrafik pozisyonu dikkatle değerlendirildiğinde, G.Ö. 46.000±8000 ve 45.000±7000 tarihlerini veren IV. arkeolojik seviyeden daha eski olması gerektiği düşünülmüştür. Paleoklimatolojik analizler, VI. tabakanın Buzul Arası Dönem'in en erken salınımlarından birine karşılık geldiğini göstermektedir. Tabaka, *Réccurent* Levallois çekirdekleri veya karşıt düzlemlerle çekirdeklerden üretilen yonga ve dilgileri içermektedir (Chabai, 2001:27). Bu çekirdekler, Üst Paleolitik çekirdeklerde görüldüğü gibi, dilgi izleri olan çıkarım yüzeylerinin genişletilmesi veya merkezi tepenin yeniden budanması aracılığıyla daha fazla kullanılıyordu. Böyle bir strateji, yongalamanın yanal budama kenarları arasındaki dış bükey bölümle sınırlı olduğu Levallois çekirdeğiyle ilgili hacimsel kavramdan bir ayrılış anlamına gelmektedir (Kozłowski, 1992:6).

Tabaka VI, düzeltilmiş uçlar ve kenar kazıyıcılar gibi hem Orta Paleolitik tip aletleri hem de ön kazıyıcılar, taş kalemler, taş delgiler gibi Üst Paleolitik tip aletleri içermektedir. Bazı yorumlar bu tabakanın kimi Üst Paleolitik özelliklerine doğru evrilen Balkan Moustéro-Levalloisien'in en son evresi olarak görmektedir (Kozłowski, 1992:7). Benzer bir olgu Yakın Doğu'da ki, G.Ö. 44.000 - 42.000 yıllarına tarihlenen, Boker Tachtit'in tabaka I-4' teki geçişsel endüstrilerde kaydedilmiştir (Marks ve Kaufman, 1983). Bu endüstrilerde Levallois uç elde etmeye yönelik yongalama stratejileri ile birlikte dilgi elde etme amacıyla da bazı pratikler uygulandığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde Moravya'da G.Ö. 44.000 -

40.000 yılları arasında ortaya çıkan Bohunician'da Levallois çekirdeklerinin kenarları üzerinde yongalama yüzeylerinin genişletilmesi gibi stratejiler yoluyla, Üst Paleolitik teknolojisine doğru evrimlenen, çoğu kez yongalar ve Levallois uçlarının elde edilmesinden sonra, bu çekirdeklerden Üst Paleolitik tipte dilgi taşımaları elde edilmiştir (Svoboda ve Škrdla, 1995:434).

Yukarıda tanımlanan olgular, böyle geniş bir bölge üzerinde eş zamanlı olarak meydana gelen, Levallois teknolojisi'nin Üst Paleolitik'e doğru evrimi, Üst Paleolitik'in kökeninde kesin bir rol oynadı mı? sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Ve bu olgular, modern insanların Avrupa'ya yayılımlarının en erken safhalarının bir sonucu olabilir miydi? Sorular çok önemli olmakla beraber yanıt birçok belirsiz bileşen yüzünden negatiftir. Balkanlar'daki en eski Aurignacien nereden geliyor sorusu da bir diğer önemli sorudur. Bu sorunun cevabı belki de Würm'ün başlangıcını tam Buzul II döneminden ayıran dolguların güçlü erezyonu yüzünden büyük bir kesinti gösteren Anadolu' daki Karain Mağarasında aranmalıdır (Kozłowski, 1992:20).

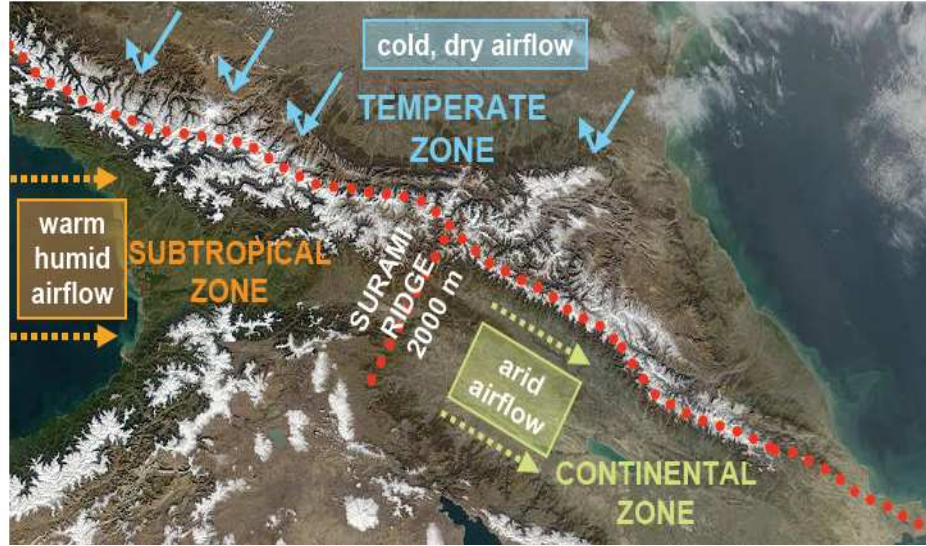
5.BÖLÜM

KAFKASYA VE KARADENİZ'İN YAKIN ÇEVRESİ

Imertia olarak da bilinen Batı Gürcistan, Kafkasya Sıradağları'nın yamaçları, Likhi Tepeleri ve Karadeniz arasında uzanmaktadır. Neanderthaller'in ve modern insanların Oksijen İzotopu (OIS) safha 3 süresince içinde yaşadığı bölgesel çevreler dağlık, sıcak, nemli ve iyi ormanlaşmış olarak nitelendirilebilir. Günümüzde olduğu gibi, Üst Pleistosen'de de Kafkasya'yı drene eden pek çok derin nehir vadisi, farklı bir fauna ve flora tarafından temsil edilen ekolojik nişlere uygun alanlar sağlamıştır. Yerleşim süresi ya da yontma taş ekonomisi üzerine az sayıda sınırlama koyan, yüksek kalitedeki hammadde ocakları veya yatakları bölge boyunca geniş bir şekilde yayılmaktadır (Bar-Yosef ve diğ., 2006:50).

OIS 3 süresince daha serin ve daha kuru iklimsel koşulların başlangıcı, geniş yapraklı bitkilerin yerini kozalaklı türlere bırakmasına yol açtı, ama büyük memeli çeşitliliği ve sıklığı bu değişimden çok etkilenmiş görünmemektedir. Bu noktaya ilişkin olarak bölge, Orta Pleniglacial dönemi boyunca ve hatta daha geç evrelerinde, biyocoğrafik bir sığınak olarak kullanılmış görünmektedir (Şekil 5.1). Bu uygun koşullar, bol yağışlı yarı tropik koşulları (sıcak ve nemli) sürdürmeye devam eden Karadeniz'in uygun yaşam alanları ve bölgeyi kuzeyden kaynaklanan soğuk hava akımlarının etkisinden koruyan Kafkas Dağları tarafından sağlanmıştır (Meshveliani ve diğ., 2004:131). Bu özellikler Güney Kafkasya'yı OIS 3 iklimsel salınımlarının ciddi etkilerinden kurtarmış ve hem Neanderthaller, hem de modern insanların, bölgenin büyük bölümünde çok uzun bir süre yaşamasına izin vermiştir. Ortvale Klde'de Orta ve Üst Paleolitik arasındaki sınırdaki tespit edilmiş çevresel

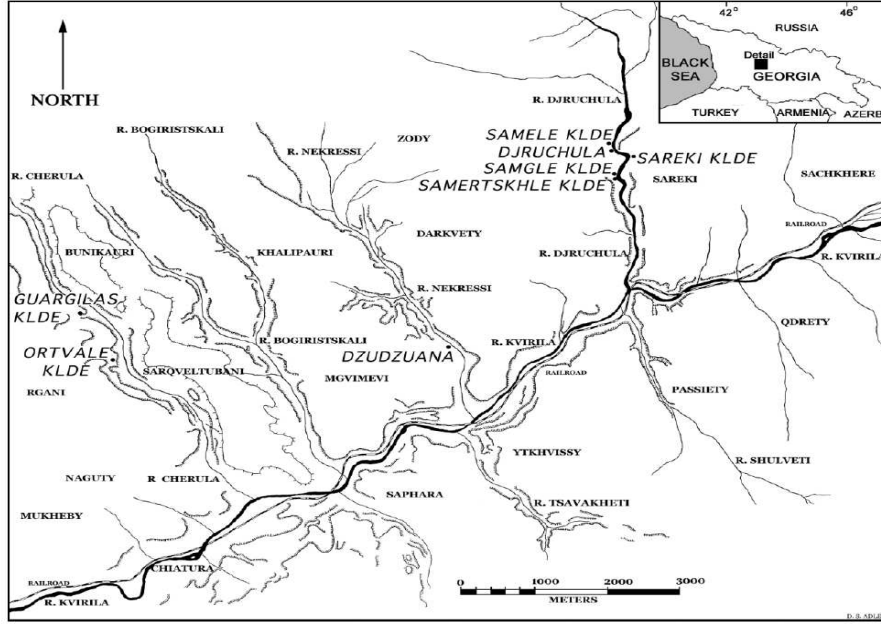
değişikliklerin eksikliği, bölgesel olarak meydana geldiği için, bu geçişte bir rol oynadığı hissini vermektedir (Bar-Yosef ve diğ., 2006:51).

Şekil 5.1. Transkafkasya bölgesinde OIS 3 süresince klimatolojik görünüm (<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects/OrtvaleKlde2005-small.pdf>)

5.1. Batı ve Güney Kafkasya ve Gürcistan'da Geçiş Evresi

Batı Gürcistan'daki mağara ve kayaltı sığınaklarının önemli Orta ve Üst Paleolitik kanıtlar içerdiği kuşkusuzdur (Şekil 5.2). Bu alanların birçoğu XIX. yüzyıldan günümüze dek kazılmıştır. Ortvale Klde ve Dzuduna Mağarası'ndaki yeni kazılarda, önce D.Tushabrahamishvili ve daha sonra N. Tushabrahamishvili tarafından hem Orta, hem de Üst Paleolitik unsurları temsil eden bir "geçiş" endüstrisi ile Orta Paleolitik tabakalarının kalın bir katlaşımı açığa çıkarılmıştır (Meshveliani ve diğ., 2004:132). Çoğu kez bunun, izleyen tabakalardaki tipik bir Üst Paleolitik endüstriye evrildiği varsayılmıştır (Şekil 5.4) (Bar-Yosef ve diğ., 2006:54).

**Şekil 5.2. Gürcistan Orta-Üst Paleolitik buluntu alanları
(Adler ve diğ., 2006a:92)**

Batı Gürcistan'daki önemli paleolitik alanlar kronolojik sıralama içinde incelendiğinde, Djrchula Mağarası, 1. seviyesi Neanderthaller tarafından avlanarak mağaraya getirilmiş Bos/Bizon ve Cervus elaphus'un kalıntılarını ve bunların kesilip parçalanması ile ilgili avcılık sonrası aktivitelerin yoğunlukla yapıldığını gösterir deliller içermektedir. 1. ve 2. seviye arasındaki taş alet buluntu toplulukları arasında gözlemlenen farkların, doğrudan alan kullanım davranışlarıyla bağlantılı olduklarına inanılmaktadır (Adler ve Tushabramishvili, 2004:98). Bronz Mağarası bir nevi dönemsel bir kamp alanı olarak düşünülürken, aynı zamanda farklı yerleşim tiplerinin bir karışımını da içeriyor gibi görünmektedir. Ortvale Klde, Capra caucasica'nın temel av türü olduğu dar bir nehir vadisinde bulunan ana yerleşim alanıdır (Adler ve diğ., 2006b: 173).

Eldeki sınırlı veriler göz önünde bulundurulduğunda, buluntu alanlarının hassas bir şekilde çeşitli topolojik ve çevresel rejimler ile karakterize edilen bir yerleşim stratejisi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Tushabramishvili, tarafından oluşturulan kültürel sınıflandırma sistemine ilişkin olarak (Tushabramishvili ve diğ., 2003:295), bu alanlarda kültürel izler bırakmış olan avcı-toplayıcı gruplarının, uyumlu ve belirgin kültürel ve teknolojik gelenekleri sürdürmekten çok iklimsel değişkenlikle bağlantılı yerleşim stratejileri benimsedikleri söylenebilir (Bar-Yosef ve diğ., 2006:51).

Bölgesel bir bakış açısıyla, güney Kafkasya'nın özellikle geç Orta Paleolitik sırasında, İber Yarımadası ve Kırım'a benzer bir şekilde, bir sığınma yeri olduğu düşünülmektedir (Şekil 5.3). Bu gibi yerlerde, Neanderthallerin kendi türlerinin çoğu Avrupa'nın kalanından yok olduktan oldukça sonra varlıklarını koruyabilmiş gibi görünmektedir. Geçiş evresi göz önüne alındığında bu tespit, bölge için çok önemlidir. Bununla ilgili olarak olası kültürel, teknolojik ve çevresel nedenlerden dolayı bazı soru işaretleri olmakla birlikte bu bölgelerin kronolojik anlamda (Tablo 5.1) geçişe tanıklık etmiş olması düşünülmektedir (Adler ve Tushabramishvili, 2004:103).

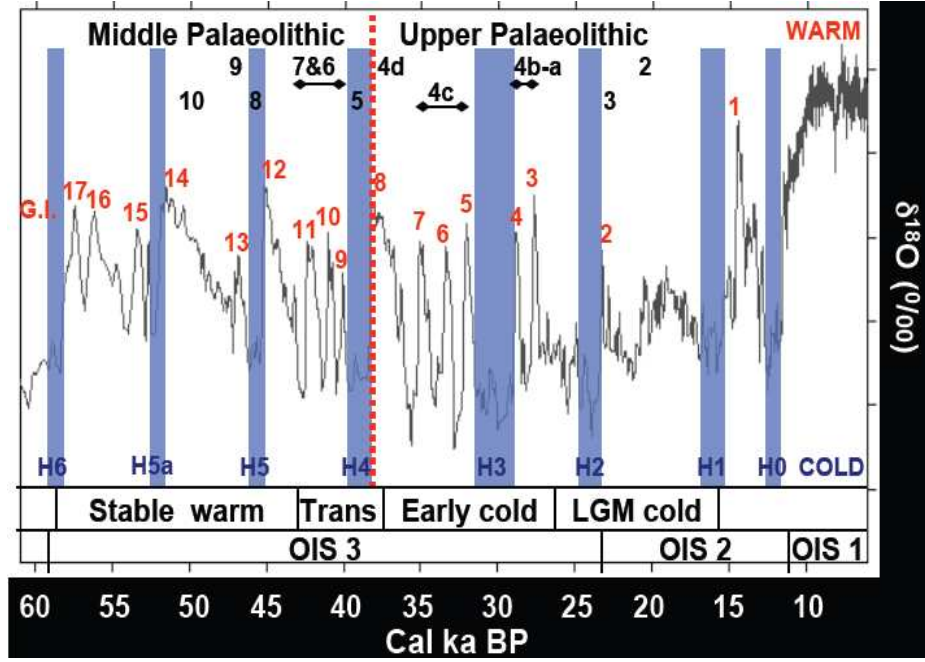
Taş alet analizleri Güney Kafkasya'daki Neanderthallerin güneydeki komşularıyla, Micoquien ve para-Micoquien buluntu topluluklarının yaygın olduğu kuzey bölgelere oranla, olduğundan daha fazla teknolojik ortaklıklar paylaştıklarını göstermektedir. Dolayısıyla Orta Paleolitik boyunca bu bölgede yaşayan

Neanderthaller, kuzeyde Kafkas dağlarıyla ve güneyde Zagros ve Toros dağlarıyla sınırlanan büyük bir sosyal ağın üyeleri gibi görünmektedir (Kozlowski,1998:461).

Tarihlendirme çalışmaları henüz tamamlanmamış olmasına rağmen, ilk sonuçlar ve gözlemler, Djrchula Mağarasının Bronz Mağarasından ve Ortvale Klde'den belirgin bir şekilde daha eski olduğunu önermektedir. Bu arkeolojik alanlar arasındaki zamansal boşluğun ölçüsünü kestirmek zor olmasına rağmen, Djrchula Mağarasını OIS 6 ya da OIS 5 ile ilişkilendirmek olasıdır (Bar-Yosef ve diğ., 2006:51). Bronz Mağarası ve Ortvale Klde arasında yerleşim tarihi açısından farkı kestirmek belirgin bir şekilde daha zordur. Devam eden araştırmalar bu buluntu alanlarını son buzul çağı ile ilişkilendirmekle beraber, eldeki verilerin hiçbiri bu alanların eş zamanlı olarak kullanıldığını göstermemektedir (Tushabramishvili, 2003:295).

Benzer bir şekilde özgün çevresel ve/veya topografik koşullara yerel olarak uyum sağlama, bölge içerisindeki insan nüfuslarının yerleşim ve yaşam davranışlarında kesinlikle rol oynamıştır ancak bu özelliklerin bu gibi sistemleri gerçek anlamda yapılandırma ölçüsü ya da gözlemlenen teknolojik değişkenlik henüz tam olarak kurgulanmamaktadır (Meshveliani ve diğ., 2004:139). Buna karşılık, Djrchula, Bronz ve Ortvale Klde'den elde edilen veriler, Güney Kafkasya'daki Orta Paleolitik nüfuslarının bu zor coğrafyada bulunan ve yaşamsal açıdan önemli olan kaynakları başarılı bir adaptasyon stratejisi geliştirerek istedikleri şekilde ve istedikleri zaman kullanmada yetenekli olduklarını düşündürmektedir (Adler ve diğ., 2006b:174).

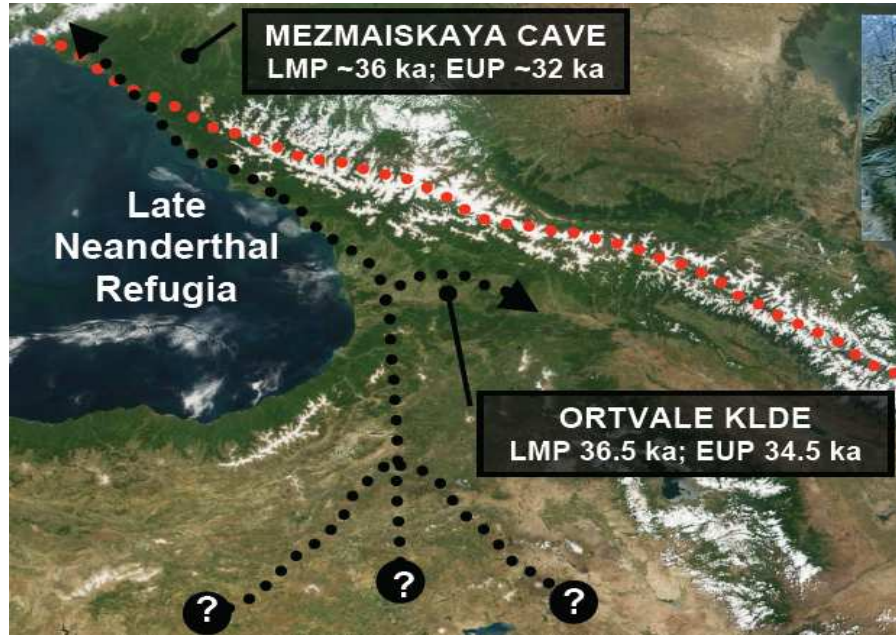
Ne yazık ki, iklim değişikliğinin Neanderthal nüfusları, yerleşim ve yaşam davranışları üzerindeki gerçek etkisi güney Kafkasya için iyi anlaşılammıştır. Özellikle OIS 3 sırasındaki güçlü buzul dönemleri, örneğin Hengelo buzul çağı içerisindeki buzul gerilemesini takip eden güçlü buzul döneminin etkileri (Tablo 5.1) Batı Gürcistan'ın geçici olarak terk edilmesine neden olmuştur. Çevresel açıdan

Tablo 5.1. Transkafkasya 60.000-10.000 arası paleoklimatolojik görünüm tablosu (<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects/OrtvaleKlde 2005-small.pdf>)

bu gibi şiddetli değişimler, yerel Neanderthal nüfuslarında küçülmeyi ya da daha büyük olasılıkla güneye doğru yer değiştirmeyi teşvik etmiş olabilir. Bu modele göre hareket edildiğinde, buzullar arası gerileme koşullarının geri dönmesi Orta Paleolitik ve geç Üst Paleolitik nüfuslarının güneyden yayılım dönemine işaret etmektedir. Pleistosen boyunca tekrarlanan bir nüfus genişlemesi ve daralması örüntüsü, bu bölge ve Orta Doğu arasında belgelenen uzun vadeli teknolojik ve tipolojik benzerlikleri açıklamaya yardımcı olabilir (Adler ve Tushabramishvili, 2004:94).

Ayrıca, bu modelin bölgede Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişi açıklamaya yardımcı olabileceği düşünülebilir. Ortvale Klde'deki Üst Paleolitik buluntu topluluklarının yaklaşık G.Ö. 32.000 ile 30.000 yıl öncesinde aniden ortaya çıkışı (Tablo 5.2) ve bunların konumunun son Orta Paleolitik birikintilerinin doğrudan üzerinde olması, yerel geçiş argümanının karşısındadır. Kafkas dağlarının kuzey batı yamaçlarında bulunan Mezmaiskaya Mağarasındaki büyük oranda çağdaş buluntu topluluklarının eş zamanlı olarak (yaklaşık G.Ö. 32.000 yıl öncesi) ortaya çıkması, (Golovanova ve diğ., 1999:80) olasılıkla Doğu Karadeniz sahili boyunca Üst Paleolitik nüfusları tarafından bölgeye hızla girildiğini önermektedir (Adler ve Tushabramishvili, 2004:99).

Şekil 5.3. Güney Kafkasya'daki Geç Neanderthal Nüfuslarının biyocoğrafik engeli aşarak daha kuzey bölgelere olası geçişi
(<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects/OrtvaleKlde2005-small.pdf>)

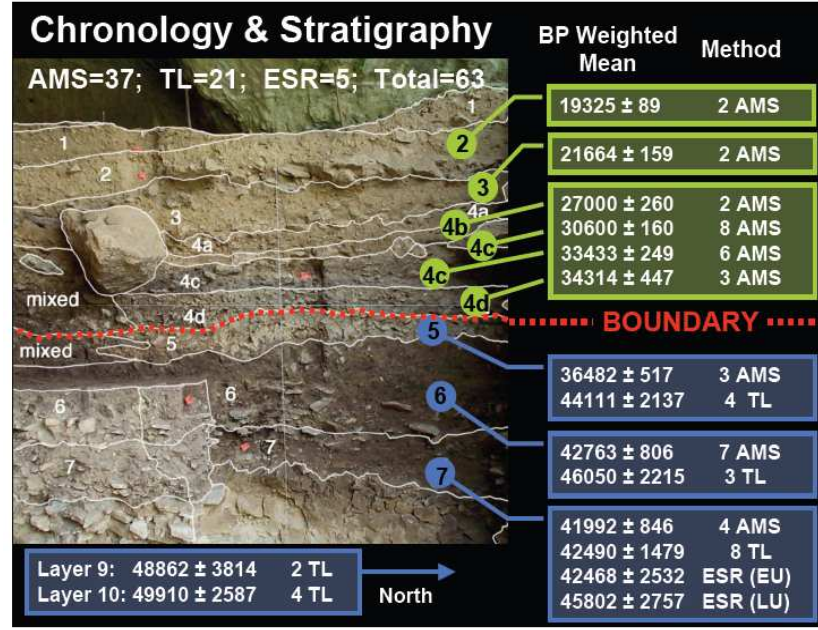
"Geçiş" buluntu toplulukları içerdiği düşünülen Güney Kafkasya'daki diğer alanların -doğu Karadeniz Sahilindeki Malaya Vorontsovskaya ve Ahtirskaya ve batı

Gürcistan'daki Sagvardjile, V. seviyesi- (Golovanova ve diğ., 1999:81) gerçekte kısa süreli, düşük yoğunluklu, son Orta Paleolitik ve erken Üst Paleolitik buluntu topluluklarının karışımının bir sonucu olması olasıdır. Güney Kafkasya'daki bu kültürel ve teknolojik kaymanın hızı, olasılıkla Denekamp buzul dönemi içerisinde buzun geçici olarak geri çekildiği alt dönemlerdeki ılıman iklimsel koşullar tarafından kolaylaştırılmıştır (Adler ve Tushabramishvili, 2004:96).

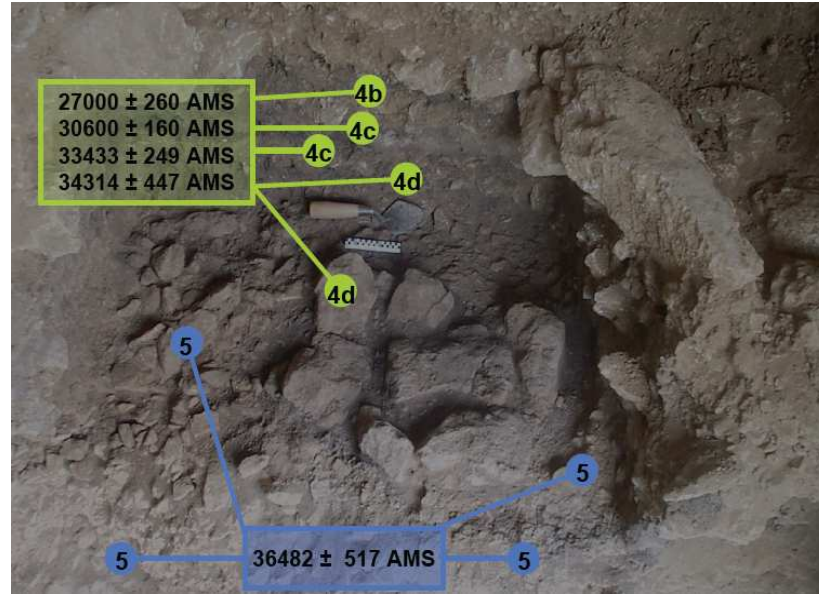
Bu açıdan bakıldığında, yayılmakta olan Üst Paleolitik nüfusları, Orta Paleolitik nüfuslarının yaşadığı bölgelere girmiş olabilir. Üst Paleolitik gruplarının Kafkasya'ya yayılımları olasılıkla güneye doğru artan demografik baskılarla ilgili olabilir. Orta Paleolitik insanların güney Kafkasya'ya tekrar yerleşip yerleşmediklerinin cevabı ise Güney Gürcistan, Ermenistan ya da Kuzey Doğu Anadolu'nun henüz açığa çıkmamış buluntu alanlarında aranabilir.

5.2. Kafkasya'daki Orta-Üst Paleolitik Geçişinin Avrasya Paleolitiği Açısından Anlamı

Gürcistan'da “geçiş evresi” ile ilişkilendirilen buluntu alanlarından genel olarak söz ettiğimiz için burada tekrarlanmayacaktır (Bkz. s. 209-215).

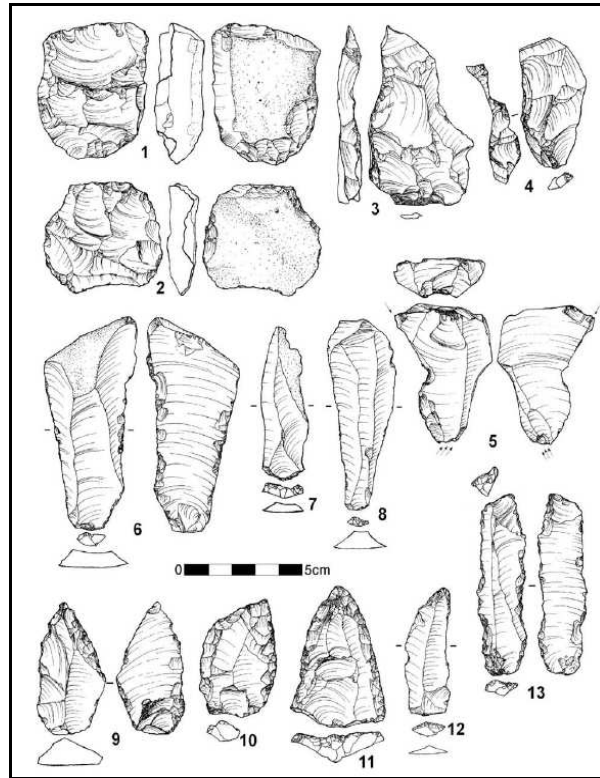
Şekil 5.4. Ortvale Klde Stratigrafik ve Kronolojik görünüm
(<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects/OrtvaleKlde 2005-small.pdf>)

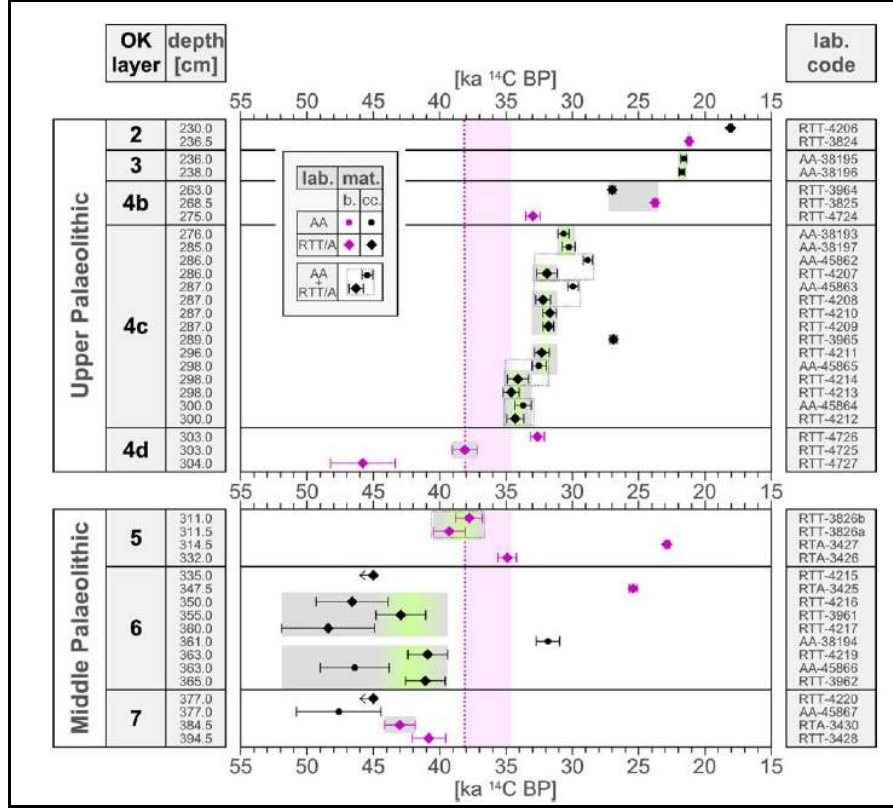
Şekil 5.5. Ortvale Klde-Orta Paleolitik (Mavi)- Üst Paleolitik (Sarı) sınırı
(<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects/OrtvaleKlde 2005-small.pdf>)

Son kazılar ışığında Kafkaslar'da Geç Orta Paleolitik ve Erken Üst Paleolitik arasındaki in-situ bir kültürel geçiş için herhangi bir kanıt tanımlanamamıştır. Bunun

yerine, kalın bir Geç Orta Paleolitik katlaşımının üstünde, daha ince bir tabaka halinde uzanan, Erken Üst Paleolitik seviyenin yer aldığı açıklık kazanmıştır. Dolguların doğası ve her bir tabakadaki arkeolojik malzemelere dayanıldığında Geç Orta Paleolitik ve Erken Üst Paleolitik arasında bir boşluğun var olduğu açıktır. Bundan dolayı buluntu yerinde Neanderthaller ve modern insanlar arasındaki etkileşim için açık bir kanıt şu an için yoktur. Dzuduna mağarasında tespit edilen Üst Paleolitik katlaşımın alt seviyelerinin Ortvale Klde'dekine benzer endüstrileri içerdiği ve her iki buluntu yerindeki Üst Paleolitik katlaşımın G.Ö yaklaşık 34-32 bin yıl öncesinde (Şekil 5.5) başladığı açıklık kazanmıştır (Bar-Yosef ve diğ., 2006:51).

Şekil 5.6. Ortvale Klde Orta Paleolitik sonu taş alet örnekleri (Adler ve diğ., 2008:820)

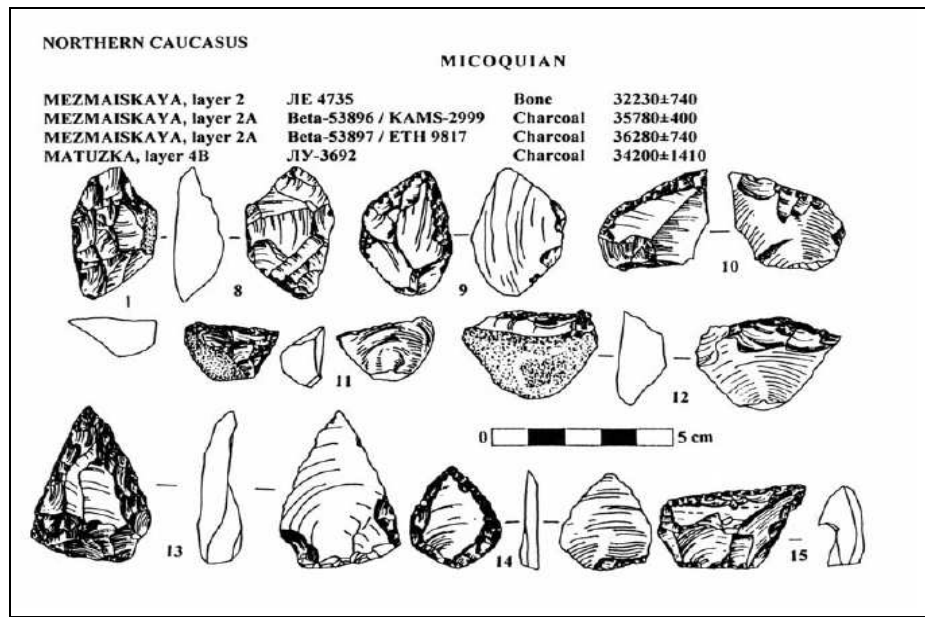

Tablo 5.2. Ortvale Klde ¹⁴C tarihlendirme tablosu (Adler ve diğ., 2008:829)

Yeni veriler, Levanten ve Avrupa Üst Paleolitik katlaşımlarıyla karşılaştırıldığında, Dzduduna'daki Üst Paleolitik katlaşımın büyük bir bölümünün, bu dönemin daha geç evresini kapladığını kesinleştirmiştir. Bu gözlem aslında başlangıçta tekno-tipolojik kriterlere dayandığı halde aynı zamanda yukarıda sunulan (Tablo 5.2) radyokarbon tarihleri tarafından da desteklenir (Bar-Yosef ve diğ., 2006:51).

Üst Paleolitik buluntu topluluklarına benzer endüstriler, Kafkasya'nın hem kuzey hem de güney yamaçlarından, örneğin radyokarbon ve ESR aracılığıyla Ortvale Klde gibi, aynı döneme tarihlendirilen (G.Ö. 35-34 bin) Mezmeiskaya Mağarası'ndan elde edilmiştir (Golovanova ve diğ., 1999:81). Bu ise aynı Erken Üst

Paleolitik nüfuslarının, dağların bir tarafından öbür tarafına yayıldığını akla getirmektedir. Geç Orta Paleolitik süresince durum tamamiyle farklıdır. Kafkasların kuzeybatı yamaçlarındaki Moustérien, yaprak biçimlilerin baskınlığıyla nitelendirilen Doğu Micoquien Tipine benzediği halde, Kafkasya'nın güneybatı yamaçlarındaki Moustérien endüstriler, Toros-Zagros tiplerini andırmaktadır (Adler ve Tushabramishvili, 2004:102).

Şekil 5.7. Kuzey Kafkasya-Mezmaiskaya buluntularından örnekler ve bazı ¹⁴C tarihlendirme sonuçları (Chabai, 2003:74)

Modern insan nüfusları bu topoğrafik engeli görece kolaylıkla geçmiş gibi görünse de, görünüşte Kafkas Dağları, Neanderthaller için önemli bir biyocoğrafik engeli temsil etmektedir (Şekil 5.3). Modernlerin başarısı, daha iyi iletişim sistemleri, gelişmiş silahlar (örneğin, avcılar için, azalan fiziksel risk ve artan avlanma oranları) ya da gelişmiş üreme koşullarının (örneğin azalan çocuk ölümleri veya kısalan doğum arası süreleri) bir sonucu olabilir (Bar-Yosef ve diğ., 2006:54).

Modernlerin, Kafkas Dağları'nı geçip, daha sonra Kırım ve/veya Sibirya'ya devam ederken, yerel Neanderthaller'i veya bir başka özgün nüfusu yok ettiği iddia edilmektedir. Yabancı nüfusların yayılmasının baskısı altında, yerel Orta Paleolitik nüfusların kendiliğinden geri çekilmesi ya da çoğunluğu etkileyen bir toplu bir hastalık sonucu yok olması olasıdır. Bununla birlikte, fiziksel anlaşmazlık olasılığı da göz ardı edilemez. Etnoğrafik kayıtlardan, yakın geçmişin avcı-toplayıcı grupları üzerinde yapılan incelemelerde, işgal eden nüfusların yerel gruplarla, üç olası ilişkiye girmiş olduğu kaydedilmiştir (Bar-Yosef ve diğ., 2006:56):

- a) Karşılıklı kaçınma
- b) Barışçıl etkileşim ve birbiriyle üreme
- c) Gruplar arası anlaşmazlık ve rekabet

Ortvale Klde ve Mezmaiskaya Mağarası'ndan elde edilen verilerin gösterdiği üzere, modern insan gruplarının Levant'tan Güney Kafkasya'ya yayılımı G.Ö. 35.000-34.000 arasında Neanderthaller'in yerinin alınması ile sonuçlanmış gözükmektedir. Bu bir başka olasılıkla daha erken diğer bir rotanın, modern insan gruplarının Kuzey Asya'ya, Hazar Denizi'nin ötesine yayılmasını kolaylaştırmış olduğu ihtimalini göz ardı etmez. Özetle Avrupa'nın bir tarafından öbür tarafına, Erken Üst Paleolitik-İlk Üst Paleolitik buluntu toplulukları arasındaki tekno-tipolojik değişkenlik, kültürel gelişmişlik düzeyi ile de açıklanabilir. Bazı durumlarda, belirli kemik aletlerin üretimi ya da kişisel süs eşyalarının kullanım düzeyleri aracılığıyla da ifade edilen bu özellik, onları Neanderthaller'den ayırmaktadır. Bu nedenle modern

insan nüfusları içindeki ferdiyet ya da grup bireyselliğinin dışı vurumları, önemli bir davranışsal niteliktedir (Bar-Yosef ve diğ., 2006:56-57).

İnsanların küçük gruplar halinde daha önce yerleşilmiş bölgelere göç ettiğinde, sadece seyrek bir biçimde olsa bile belirli bir derecede etkileşime girerler. Örneğin F. Bordes'un (1972) farkına vardığı gibi, modern insan gruplarının Avrupa ve batı Asya boyunca yayılım gösterirken Neanderthaller ile karşılaştıkları yeni bir sav değildir. Bu yeni gelen modern nüfuslar ve yerli nüfuslar arasındaki etkileşimlerin boyutu ve biçimi devam eden araştırmaların konusunu oluşturmaktadır. Yine de bu etkileşimlerin akıbeti kesin değildir. (Bar-Yosef ve diğ., 2006:57).

5.3. Kafkasya'nın Orta-Üst Pleistosen Boyunca Yakın Coğrafyasıyla Olası İlişkileri

Genel olarak, Kafkasyanın doğal çevresi oldukça farklılık göstermektedir. Buna rağmen, Kafkasya'nın güneydoğu bölümü (Trans-Kafkasya Yaylası) ve Zagros'un komşu bölgeleri birbirlerine öylesine benzer ki, tek bir ekosistem sayılabilirler. Bu gerçek, örneğin, İran Orta Paleolitik'inin Kafkasya Orta Paleolitik'i ile olası ilişkilerinde de gözlemlenebilir (Beliaeva- Lioubine, 1998:41).

Levant ve Zagros'un Moustérien taş endüstrileri karşılaştırıldığında, Kafkasya endüstrileri değişken bir yapı göstererek farklı bir görünüme sahiptirler. Kafkasya endüstrilerinin dağılımı, Kafkasya'nın üç temel bölgesi ile ilişkili görünmektedir (Beliaeva- Lioubine, 1998:44):

1. Güney Rusya Step Bölgesi ile bağlantılı Kuzey Kafkasya düzlükleri
2. Geçidin orta bölümündeki Büyük Kafkasya dağ sistemi
3. Güney Trans-Kafkasya yaylası

Kuzey Kafkasya düzlükleri içinde henüz Moustérien buluntu yerleri tespit edilememiştir. Öncelikle Kuban Nehri Havza'sında bulunan Moustérien endüstrileri genellikle Rusya Düzlüğü ve Kırım'daki endüstrileri andırır (Chabai, 2004). Bu endüstrilerin yerel bazı özelliklerine karşın, bir bütün olarak levallois olmayan ve iki yüzeyle aletlerin önemli bir oranıyla nitelendirilen Kuzey Kafkasya endüstrileri, Doğu Avrupa Micoquien Bölgesi olarak adlandırılan bölgeye ait gibidir (Beliaeva-Lioubine, 1998:45).

Büyük Kafkaslar'ın güney yamaçları ve Trans-Kafkasya Yaylası'ndaki taş endüstrileri hem belirli ortak "Kafkasyalı" hem de yerel özellikler gösterir; bununla birlikte, bunların bazılarında, Levant Bölgesi ve Zagros'la olan olası ilişkilerin yansımalarına da dikkat edilmelidir. Güney Yamaçların Moustérien endüstrilerinin büyük bir bölümü, Tipik Moustérien'in ya da bazı durumlarda Dişlemeli Moustérien'in sınırları içinde geniş ölçüde değişir ve düşük veya orta bir Levallois endeksi gösterir. Böyle endüstriler Sochi kıyı bölümünde ve Gürcistan'ın doğusundaki mağara sisteminde tespit edilmiştir. Aynı zamanda bölge ile komşu Güney Osetya Bölgesi'nde Levant'ın "Klasik" levallosien endüstrilerine benzer bir grup Moustérien endüstrisi bulunmaktadır (Beliaeva-Lioubine, 1998:47).

İran ve Türkiye ile sınır komşusu olan, Trans-Kafkasya yaylasının Moustérien endüstrileri, güneye olası ilişkileri akla getirir. Küçük Kafkaslar'ın doğu bölümünde yer alan Karstik mağaralarda, Zagros'takilere yeterli derecede yakın görünen, çakmaktaşı ve şist üzerine yapılmış bir grup endüstri vardır. Bu endüstri grubu Zagros'taki benzerlerinden daha yüksek levallois ve dilgi endeksleri ve de farklı levallois uçları içerir. Buna rağmen endüstrinin geneli, Zagros Moustérien'ine benzer ve ilginç olarak Üst Paleolitik formların çok küçük bir yüzdesini içeren farklı tekno-tipolojik bir özelliği de bünyesinde taşır (Beliaeva- Lioubine, 1998:48-49).

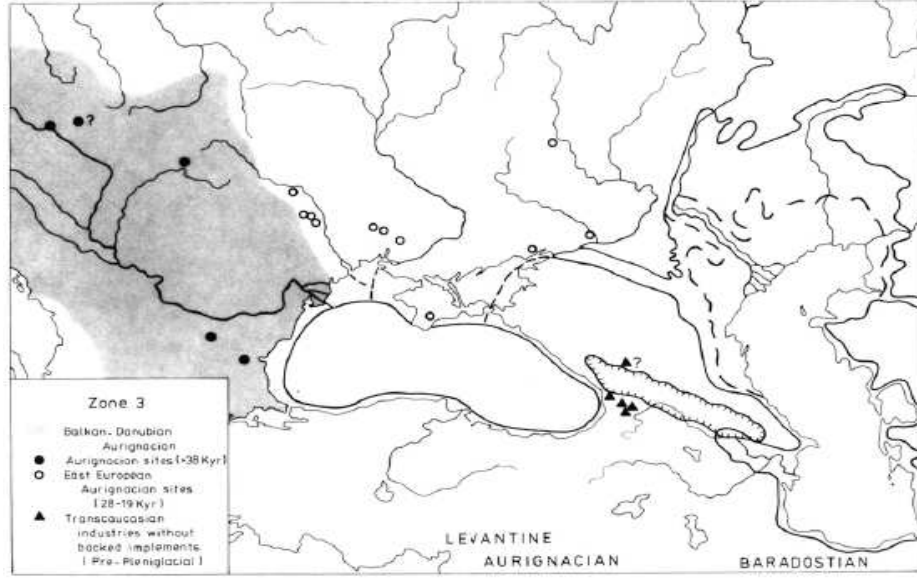
Özetle Büyük Kafkaslar'ın güneyinde bulunan belirli Moustérien endüstrileri, Levant Moustérien'i ve Zagros Moustérien'inin her ikisine açık bir biçimde benzerlik gösterir. Bu üç bölgedeki Orta Paleolitik endüstrilerinde Levallois teknolojisinin yayılımı, bazı endüstrilerde Yabrudian özelliklerin görülmesi, iki yüzeylilerin yokluğu ya da azlığı, bunların Moustérien geleneklerinin uzak bir ortak kökenini varsaymayı mümkün kılmaktadır. Yakın Doğu üzerinden yayılım gösteren modern insan gruplarının Geç Pleistosen boyunca yukarıda sözü edilen coğrafi bölgeleri doğal bir güzergâh olarak kullanmış olduklarının izleri vardır. Orta ve Geç Pleistosen boyunca özellikle G.Ö. 50.000-35.000 yıl arasındaki kritik dönemde, Kafkaslar'ın uygun şartlarını kendilerine avantajlı bir hale getirerek bir yaşam stratejisi oluşturmuş olan yerel Neanderthal gruplarıyla modernlerin etkileşimlerinin ipuçları bir araya getirilmeye başlanmıştır. Özellikle Gürcistan'daki yeni araştırmaların yakın izleri, daha güney doğuya yani Anadolu'nun doğusuna kayarak bu bölgeye yeni potansiyel anlamlar yüklemektedir. Aynı ekosistemin parçaları olan

bu iki yakın coğrafya, hiç kuşkusuz ki Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresinde önemli rol oynayan bölgeler olmuştur (Beliaeva- Lioubine, 1998:49).

5.4. Karadeniz ve Çevresinde Orta ve Üst Paleolitik

Modern insanların Yakın Doğu yoluyla, Afrika'dan Asya'ya ve daha sonra Avrupa'ya yayıldığı bir nevi kara köprüsü olan bu coğrafyanın özel bir önemi vardır. Karadeniz çevresindeki alanlar, Pleistosen dönem için Asya ve Avrupa arasındaki bağlantıları araştırmada kilit rol oynar. Balkanlarla birlikte Anadolu ve Kuban Havzasıyla birlikte Trans-Kafkasya önemli kara köprüleridir. Ne yazık ki; bu alanlardaki Paleolitik dönem araştırmaları yetersizdir ve boşluk yaratacak kadar az tarihlendirme sonucu ve buluntu alanı kayıt altına alınmıştır. Batı Trans-Kafkasya, Kırım, Aşağı Tuna ve Dinyeper arasındaki bölgeler görece daha iyi araştırılmışlardır. Bölge hakkında şu ana kadar elde edilen veriler, özellikle güney Kafkasya'nın geç Orta Paleolitik dönem boyunca İber Yarımadası ve Kırım tarafından temsil edilene benzer bir şekilde bir sığınma yeri olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Bunda çevresel ve iklimsel faktörlerin kilit rol oynadığına inanılmaktadır (Kozłowski, 1998:461).

Karadeniz çevresindeki alanların Prehistorya'sı ile ilgili araştırmalar, ya Orta-Doğu Avrupa, ya da Yakın Doğu'ya bağlanan çeşitli bölgelerde ayrı ayrı yürütülmüştür. Bu nedenle bu çalışmaların sonuçlarının bir sentez yoluyla bir arada incelenmesi mümkün olmamıştır. Karadeniz çevresinde kıyı boyunca uzanan alanlar, hem ekolojik hem de jeomorfolojik açıdan farklıdır. Pleistosene yönelik az sayıdaki bilgi bir kronoloji oluşturmayı ve paleoklimatolojik katlaşımları karşılaştırmayı güçleştirmektedir (Kozłowski, 1998:463).

Şekil 5.8. OIS 3 süresince Karadeniz çevresinin kültürel geleneklerinin dağılımı (Kozłowski, 1998:477)

Buzul arası dönem süresince (G.Ö 50.000-30.000 yıl öncesine kadar) birkaç Moustérien grup Trans-Kafkasya ve Karadeniz'in büyük bir bölümünde hayatta kalmaya devam etti (Şekil 5.8). Bununla birlikte, Üst Paleolitik'e kültürel geçiş bu bölge için karmaşık bir resim yaratmıştır. Üst Paleolitik'e doğru olan teknolojik ve tipolojik evrim süreçlerinin en erken Doğu Balkanlar'da başlaması ilginçtir. Bu süreç hem Levallosien tek ya da çift vurma düzlemlili çekirdek tekniğinin, merkezci olarak yerleştirilmiş tepeli Üst Paleolitik dilgi tekniğine doğru değişim gösterdiği envanterlerde hem de ön kazıyıcılar, taş kalemler ve kütleştirilmiş düzeltelerin gözlemlendiği envanterlerde görülebilir. Böyle endüstriler, Bulgaristan'da (Temnata Mağarası tabaka VI) ve Doğu Karpatlar'da (Korolevo II tabaka II) kaydedilmiştir. Bunların kaba tarihlendirmeleri G.Ö. 50.000 - 45.000 arasındadır. Bu endüstrilerin Balkan Moustéro-Levallosien'i ve Tipik Moustérien'i ile birlikte varolması, ama Tipik Üst Paleolitik kültür çizgisi yönünde daha fazla gelişmemesi dikkate değerdir (Kozłowski, 1998:476).

Arkaik veya ilk Aurignacien Balkanlar'da çok sayıdaki ön kazıyıcı ve düzeltili dilgi formlarıyla (örneğin Bachokirian), çok erken bir dönemde (G.Ö. 45.000-40.000) ortaya çıkar. Bu geçiş kültürleri bir devamlılık göstermez, Moustéro-Levallosien temeline dayanan yerel gelişmesi, bunların yine yerel Neanderthal grupları tarafından üretildiğini akla getirmektedir. Oysa fosil Homo sapiens sapiens kalıntıları, Aurignacien bağlamının en başından beri kayıt altına alınmıştır. Bu ışık altında, modern insanların Balkan Aurignacien'iyile Yakın Doğu'dan Avrupa'ya Anadolu ve Balkanlar yoluyla göç ettiğini savunan hipotez daha fazla destek görür (Kozłowski, 1998:476).

Anadolu'da G.Ö. 50.000 - 40.000 bin arası dönemi kapsayan buluntu yerleri daha fazla sayıda keşfedilmedikçe modern insanların yaklaşık G.Ö. 45.000'deki Yakın Doğu'dan Avrupa'ya doğru göçü hakkındaki hipotez kesin olarak doğrulanamaz. Bu nedenle geçiş evresinin kurgusunun yapılabilmesi için Anadolu, çok önemli bir pozisyonda yer almaktadır. Karadeniz'in doğusundaki görünüm, Balkanlar ya da Aşağı Tuna Havzası'ndan daha az nettir. Bu bölgede radyometrik tarihlerle ilgili daha fazla veriye ihtiyaç vardır. Trans-Kafkasya buluntu yerlerinde yalnızca birkaç buzularası evre dolgusu korunmuştur. Trans-Kafkasya'dan tarihler, Kudaro-Dzhrutchula Tip yerel Moustérien'in devam ettiği yorumunu destekler görünmektedir. 3a tabakasındaki Moustérien seviyeleri G.Ö. 44.150±1850 yıllarına ve Mala Vorontsovskaya Mağarası'ndaki Dişlemeli Moustérien içeren seviyeler ise 35.680±480 yıllarına tarihlendirilmiştir (Kozłowski, 1998:476-477).

Bir zamanlar Trans-Kafkasya buluntu yerlerinin Üst Paleolitik'in erken aşamasını temsil ettiğine, yani Taro-Klede ve Khergulis-Klde'nin, Orta ve Üst Paleolitik envanterlerinin bir karışımı olduğu görüşü yaygındı. Bu görüş yakın geçmişe kadar var olmayan paleontolojik ve palinolojik verileri dikkate almaksızın, mağara dolguları ve iklimsel dönemler arasındaki korelasyona dayanmaktadır. Son yıllarda yürütülen sedimantolojik ve palinolojik araştırmaların sonuçlarına göre, Trans-Kafkasya Paleolitik'inin iki ana aşamaya bölünmesi önerilmiştir. İlk aşama, mikro düzeltili dilgicikleri ve dik düzeltili kazıyıcıları kapsayan Interpleniglasial envanterleri içeriyordu. Son buzul evresinin maximum düzeye (son buzullaşmanın maximum seviyesi) ulaşmasından sonra meydana gelen ikinci aşama sırtlı dilgilerin çeşitli formlarına sahip tüm envanterleri içeriyordu. Bu düzen, ilk grubun Epi-Paleolitik'e ikinci grubun ise Ahmarian'a ve olasılıkla Levanten Aurignacien'ine karşılık gelebileceğini göstermektedir (Kozłowski, 1998:478-479).

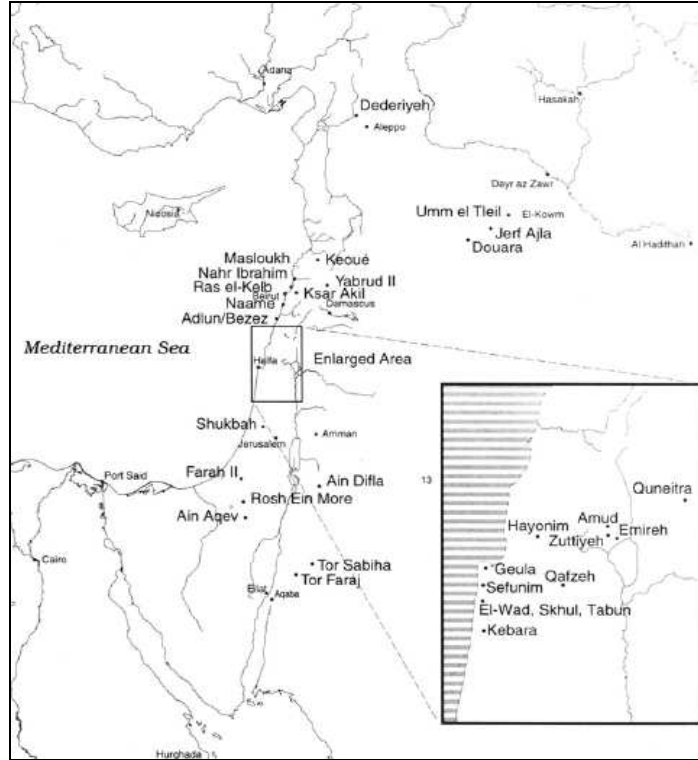
Genel olarak Karadeniz'in genelindeki görüntüye bakıldığında: OIS 6 Aşaması'ndan önce Kafkasya ve Anadolu'nun güney doğusu Yakın doğu'nun Acheuléen ağırlıklı buluntulara sahip merkezleriyle bağlantılı bir alanı oluşturur. Karadeniz'in kuzeyi ve batısındaki bölgeler, Batı ve Güney Anadolu'ya da ulaşmış olabilecek olan yonga endüstrilerini içeren Avrupa Alanı'yla bağlantılı olabilir. OIS 6 Aşaması süresince, Balkanlar'dan Yakın doğu'nun kuzey bölümüne kadar yeni bir Moustérien endüstrilerinin varlığı görülebilir. Olasılıkla bu kültürel aşamanın biçimlenmesi, Neanderthaller'in sondan bir önceki buzullaşma aşamasında Doğu ve Orta Avrupa'daki iklimsel koşullardan kaynaklanan, Avrupa'dan Yakın Doğuya yayılması ile bağlantılı olabilir. Aurignacien'in Balkanlar'daki erken oluşumu,

modern insanların Yakın Doğu'dan Avrupa'ya doğru gçleri ile ilişkili olabilir. O dönemde Trans-Kafkasya, kültürel birikiminin Avrupa'ya yayılmasında köprü görevi gören bir bölgeden daha çok, Yakın Doğu'dan kültürel etkilerin hissedildiği marjinal bir bölge niteliğine sahip olabilir (Kozlowski, 1998:480).

6. BÖLÜM

LEVANT BÖLGESİ

Anadolu'ya çok yakın bir konumda olan Levant Bölgesi, hem bünyesinde barındırdığı Paleolitik dönem materyali hem de tez konusunu oluşturan bölgelerle kıyaslandığında gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmasının sayıca üstünlüğü nedeniyle önemli bir coğrafi bölgedir. Levant'ın Paleolitik dönemlerine ilişkin cevap arayışların 1930'lu yılların başından itibaren D.Garrod tarafından Karmel Dağlarında yapılan araştırmalarla başladığı kabul edilebilir.

Şekil 6.1. Levant Bölgesi Orta Paleolitik-Üst Paleolitik genel yayılım haritası (Bar-Yosef, 1998b:40)

Tez çalışmasının bu bölümünde, Levant Bölgesinde tespit edilen ve geçiş evresi ile ilişkilendirilen buluntu alanlarından özellikle Ksar Akil üzerinde durulmuştur. Bir diğer önemli geçiş evresi içeren Boker Tachtit ise tez çalışmasının 3. Bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınması nedeniyle bu bölümde ayrı bir alt

başlık altında konu edilmemiştir. Ancak metin içerisinde bu buluntu alanından da bahsedilmektedir.

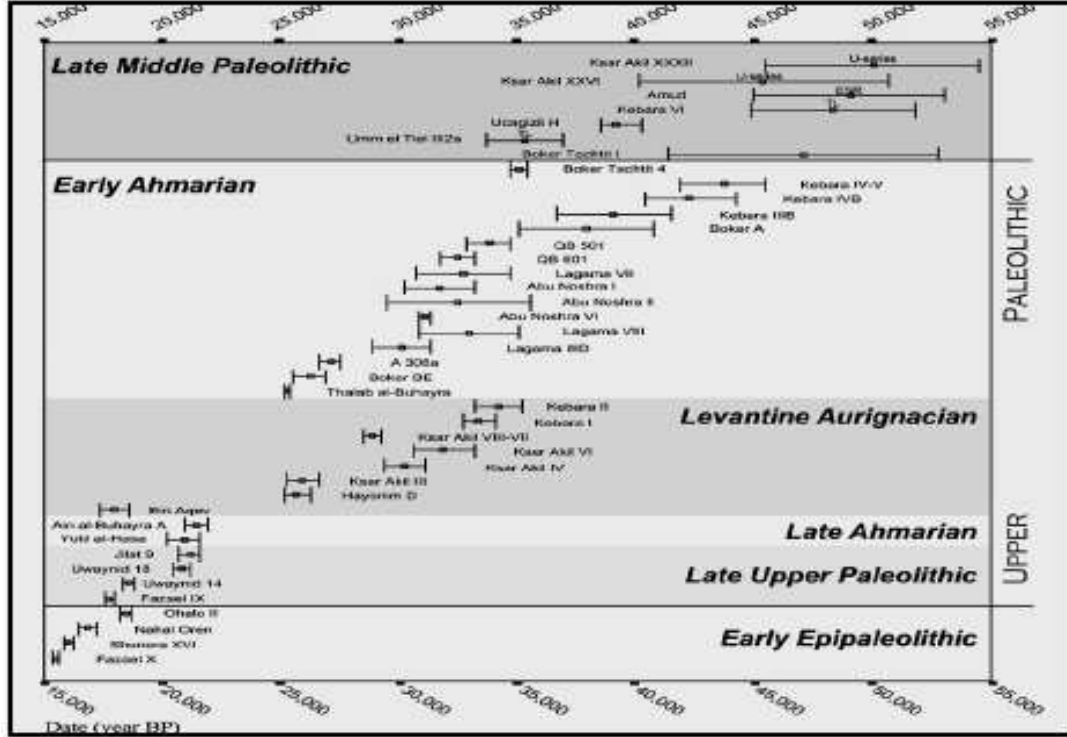
Isotope Stage	Ka B.P.	ENTITIES	TL based Chronology	ESR based Chronology	HOMINIDS Based on TL
3	38/36	Early Ahmarian Emiran	UPPER PALAEOLITHIC		<i>Ksar Akil Qafzeh</i>
4	46/47 50	"Tabun B-Type"	Quneitra Amud Dederiyeh Kebara Tor Sabiha Tor Faraj	Tabun B	<i>Dederiyeh Amud Kebara Tabun Woman?</i>
5	100	"Tabun C-Type"	Skhul Qafzeh	Tabun C	<i>Qafzeh Skhul</i>
6	150		Tabun C Hayonim E	Tabun D	<i>Tabun II (jaw)</i>
7	200	"Tabun D-Type"	Ain Dilla Ain Aqev ? Yabrud I (1-10) ? Rosh Ein Mor ? Douara	Tabun E (Acheulo-Yabrudian) Yabrud I (11-25)	
8	250		Tabun D	Tabun F (Upper Acheulian)	
9	300	Acheulo-Yabrudian	Tabun E		<i>Zuttiyeh</i>
10	350				

Tablo 6.1. Levant Bölgesi Alt- Orta ve Üst Paleolitik genel kronolojik görünüm (Bar-Yosef, 1998b:45)

6.1. Emiran Kavramı ve Levant Bölgesi'nde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş Evresine Genel Bir Bakış

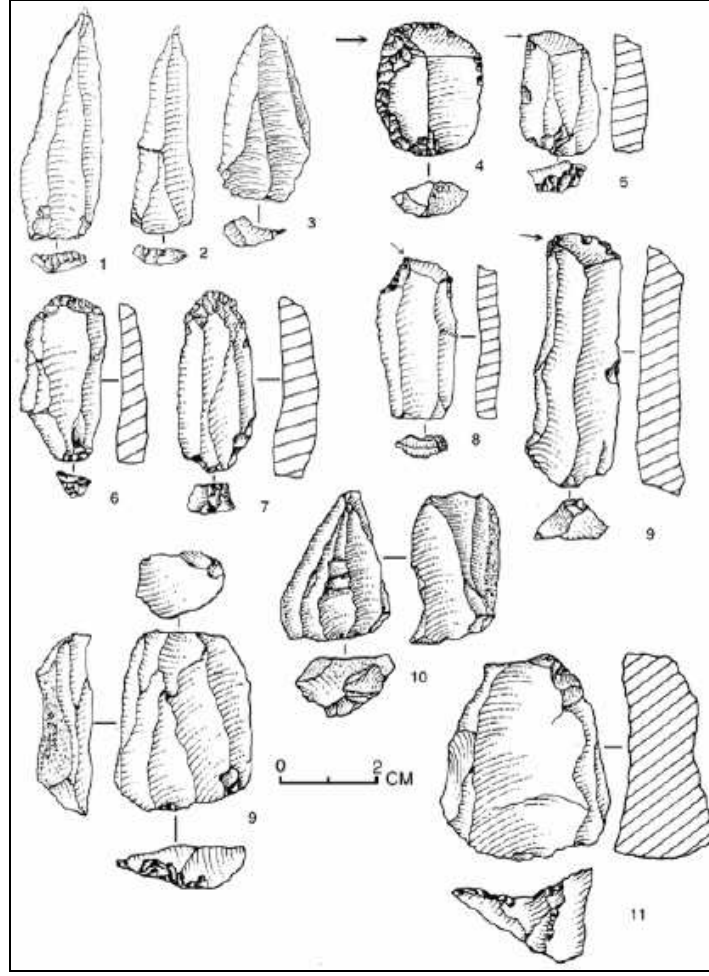
Yakınoğu'da Levant Bölgesi'nde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişi R.Neuville ve D.Garrod uzunca bir süre Üst Paleolitik I veya Emiran olarak tanımlamışlardır. Ancak bu görüş Bar-Yosef (1998b), Vandermeersch (1992), Binford (1989) ve Marks (1983) tarafından uzunca bir süre eleştirilmekle beraber, Ksar Akil'in 25-21.tabakalarında ki buluntuların daha detaylı araştırmaları ve Boker

Tachtit'in keşfi Neuville ve Garrod'un tekno-tipolojik gözlemlerinden bazılarının geçerli olduğu izlenimini vermektedir (Shea, 2003:319).

Tablo 6.2. Levant Bölgesi Geç Orta Paleolitik-Erken Üst Paleolitik Kronolojisi
(http://faculty.smu.edu/jowillia/BHSC%206316/powerpoints/upper_paleo.pdf)

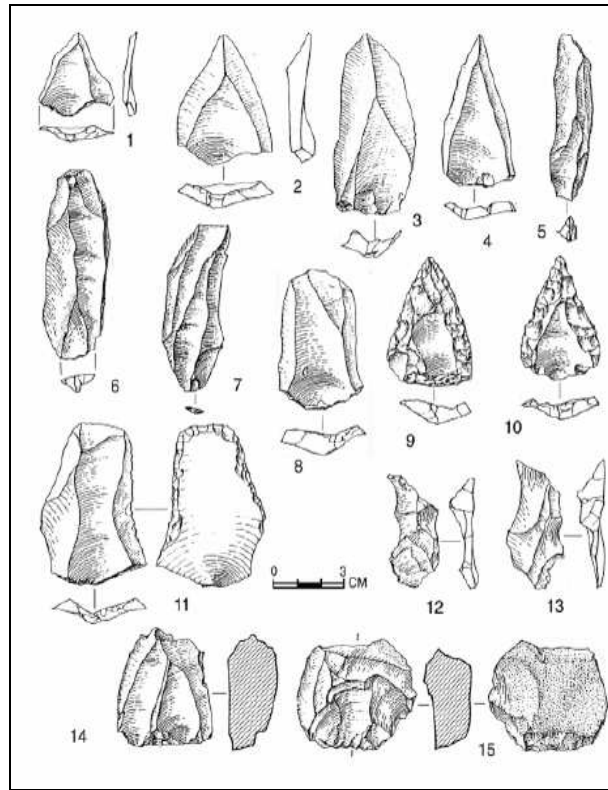
Ksar Akil'deki erken Üst Paleolitik buluntu toplulukları, Orta Paleolitik'ten Üst paleolitik'e doğru gelişmeye yönelik bir silsileye işaret eden Levallois taşmalıklar üzerine yapılmış Üst Paleolitik'in ön kazıyıcıları ve yivli parçalar gibi karakteristik geçiş unsurlarını içermektedir. Bununla beraber Marks ve Volkman (1983:15), Ksar Akil'deki gelişmenin devamlı olmadığını ve geçişin en erken evresinin kayıp olduğunu ileri sürmektedirler. Geçişe ait buluntu toplulukları en geç Orta Paleolitik'i izlemektedir, Ksar Akil'in 26. tabakası yaklaşık G.Ö. 44.000'e tarihlendirilmiştir. Bu yeni tarihi yorumlayan Mellars ve Tixier, bu tarihi çok genç olarak yorumlamakta ve geçişin yaklaşık G.Ö. 50.000'de olduğunu ileri sürme eğilimindedirler (Shea, 2003:321).

Şekil 6.2. Ksar Akil'in XXV-XXI. Erken Üst Paleolitik endüstrisinden örnekler (Bar-Yosef ve Vandermeersch, 1993:96)

Bölgenin, geçişe yönelik önemli buluntular veren Boker Tachtit'ten elde edilen veriler yaklaşık G.Ö 47.000 ve sonrasına tarihlendirilmektedir. Verilerin elde edildiği buluntu toplulukları Üst paleolitik aletlerin üzerine yapıldığı uzun yongaların üretiminde kullanılan özelleşmiş bir Levallois tekniği ile ayırt edilir ve bu buluntular içerisindeki Emireh uçlarının görece yüksek sayısı da kayda değerdir. Son dönemlerde bilim çevreleri Neuville ve Garrod'un Emireh Ucu'nun geçişe ait bağlamların "fosil bir rehberi" olduğunu iddia etmekte haklı olduğunu kabul etmektedir. Bundan dolayı son görüşler, kullanışsız "Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişin" yerine geçişe ait bağlamları Emiran'a atfetmektedirler. Geçiş

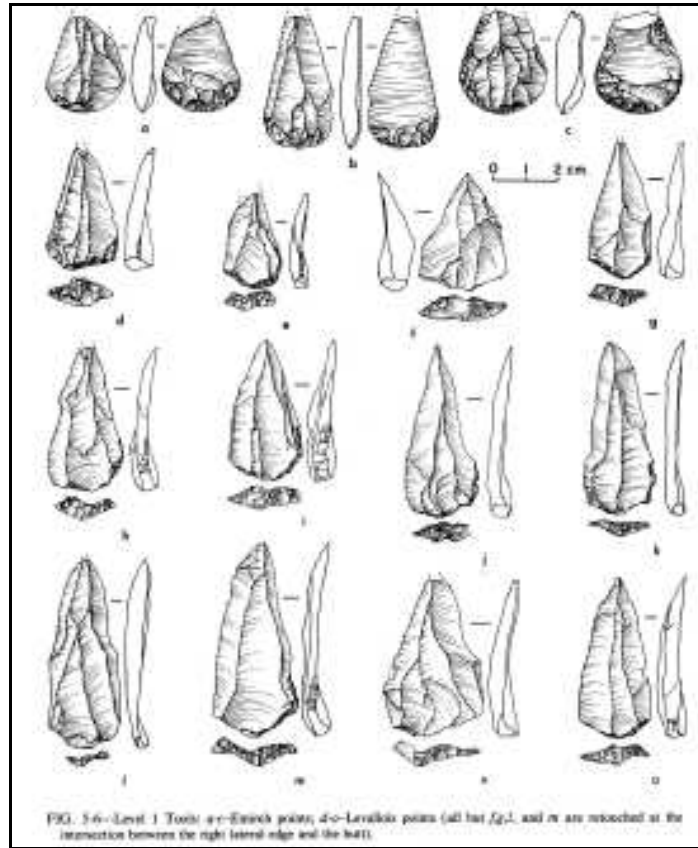
problemini hem Negev hem de Ksar Akil’de gözden geçiren Marks (1990:60), insan yapısı nesnelere yansıdığı gibi, çevresel değişiklikler ve davranışsal örüntüler arasındaki ilişkilere dayanan bir yorum önermektedir. Marks’a göre (1990:61), Erken Orta Paleolitik’in kültürel geleneği (G.Ö. 75.000), Güney Levant’ta tüm dönem boyunca (yaklaşık olarak G.Ö. 47.000’e kadar) devam etmiştir. Geç Orta Paleolitik süreçte Negev’deki iklimsel dalgalanmalar, dönem insanlarını Trans Ürdün’deki daha elverişli yüksek bölgelere göç etmeye zorlamıştır (Bar-Yosef, 2000b:46).

Şekil 6.3. Kebara Geç Moustérien buluntularından örnekler (Bar-Yosef, 2000b:45)

Yaklaşık olarak G.Ö. 50.000’de meydana gelen iklimsel düzelmeler en azından mevsimsel yerleşimleri uygun kılacak koşulları beraberinde getirmiştir. Boker Tachtit’teki ilk yerleşimciler tipik bir Erken Moustérien özelliğini, özelleşmiş

iki yönlü Levallois tekniğini kullanmışlardır ve küçük dilgi ve Levallois uçları üretmişlerdir. Boker Tachtit'in geç buluntu topluluklarının benzerlerinin görüldüğü geniş bir bölgede, uzun dilgilerin çıkarıldığı tek vurma düzlemlili çekirdeklerin yaygın olarak kullanımı tespit edilmiştir (Marks ve Volkman 1983:31). Bu, Boker Tachtit'in en üst seviyesindeki yongalama stratejisini oluşturan bir tercihtir. Marks, gerçekte Orta-Üst Paleolitik geçişinin tek platformlu dilgi üretimine doğru uzun dönemli bir değişim olduğunu ileri sürmektedir (Marks, 1990:63). Benzer dilgi teknolojisi Ksar Akil, Tabaka 23'te de bulunmuştur ve bu hipotezi desteklediği düşünülmektedir.

Şekil 6.4. Bocher Tachtit-Emiran endüstrisine ait örnekler
(http://faculty.smu.edu/jowillia/BHSC%206316/powerpoints/upper_paleo.pdf)

Marks'ın analizinin ana noktalarından biri, Levanten Üst Paleolitiğinin kökeninin, yerel Orta paleolitiğin derinliklerine uzandığıdır. Bu, Garrod'un (Garrod,1951-1952:125) Filistin'deki en Erken Üst Paleolitik oluşumlarının, bölgesel Levalloiso- Moustérien'den geliştiği yolundaki fikrini doğrulamaktadır.

6.2. Ksar Akil'in Levant Bölgesinde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş Kurgulamaya Yönelik Önemi

Güney Lübnan'da Beyrut'a yaklaşık 10 km. uzaklıkta bulunan Ksar Akil kaya sığınağı, Avrasya'da kaydedilen en uzun Üst Paleolitik dizisinden birini içermektedir. Bu alanda 1937-1938 ve 1947-1948 arasında iki büyük kazı gerçekleştirilmiştir. Ewing katlaşımının tabanında Moustérien seviyeleri serisi ile başlayan ve bir dizi "Geçiş" katlaşımından geçtikten sonra, uzun bir Yakın Doğu Aurignacien katlaşımından ve sonrasında daha yukarı seviyelerde Üst Paleolitik alet endüstrileri içeren toplam 22 m. kalınlığında, buluntu açısından çok zengin arkeolojik dolgu ortaya çıkartmıştır. Daha yakın tarihlerde, Jacques Tixier tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. 1969 ve 1975 arasında bu araştırmacı dizinin üst seviyelerinde yaklaşık 7 m'lik dolguyu araştırarak buluntuları kaydetmek için daha önceki kazılarda kullanılanlardan daha ince stratigrafik bölümlenmeler ve uzamsal teknikler kullanmıştır (Mellars ve Tixier, 1989:762).

Kazılan 7 m'lik dolguda toplam 32 belirgin stratigrafik seviye kaydedilmiştir. Bu seviyelerin bazılarında tespit edilen buluntu topluluklarının sınırlı görünümüne rağmen, endüstriyel yapı yedi ana bölüme ayrılmıştır. Seviyelerin tabanında (Aşama VI ve VII) bulunan alet endüstrileri belirgin bir biçimde temel

olarak yüksek sıklıktaki yoğun düzeltili burunlu ve omurgalı ön kazıyıcılar, ender olarak saptanmış "Aurignacien dilgi" örnekleri ve bir dizi küçük dilgicik tarafından karakterize edilen - "Yakın Doğu Aurignacien" dizisinin en üst kısmına karşılık gelmektedir. V - I aşamalarından gelen üstteki alet endüstrileri, Aurignacien özelliklerde belirgin bir şekilde sert bir gerileme, - en üst seviyelerde bir dizi küçük geometrik şekil ve mikro taş kalem teknikleri dâhil - taş kalemlerin sıklığında ve üstünkörü düzeltili dilgiciklerin ortaya çıkışında hızlı bir artış sergilemektedir. Orta Doğu'daki geçerli adlandırma sistemi bağlamında, dizideki son seviyelerden elde edilen alet endüstrileri "Proto-Kebaran" olarak tanımlanabilir. 10 -12. tabakalardan elde edilen bir dizi basitçe işlenmiş kemik ve /veya geyik boynuzundan yapılmış uçlar ve 8c seviyesinden gelen uzun ve aşırı derece çontuklu kemik uç dâhil olmak üzere, bu seviyelerin pek çoğundan kemik aletler tespit edilmiştir (Mellars ve Tixier, 1989:762-763).

Bu farklı endüstriyel aşamaların ne ölçüye kadar sürekli bir teknolojik gelişim dizisini temsil ettiği tartışmaya daha açıktır. Bununla birlikte, genel kanı V-I aşamalarının dilgi açısından baskın alet endüstrilerinin, tipik "Yakın Doğu Aurignacien" alet endüstrilerinden doğrudan gelişmiş olabileceğidir (Mellars ve Tixier, 1989:763).

Ksar Akil'in kronolojisi, Levant Bölgesindeki Üst Paleolitiğin kökenini anlamak için çok önemlidir. Geçmişte, seviyelerin çoğunda tarihleme için uygun malzeme miktarlarının sınırlı olması nedeniyle bu dizinin radyokarbon tarihlemesi bazı sorunlar oluşturmuştur (Mellars ve Tixier, 1989:763). 8a ve 12'inci seviyelerden

elde edilen odun kömürlerinden sırasıyla G.Ö. 26.500 ± 900 ve 32.000 ± 1500 yıl tarihleri elde edilmiştir. Stratigrafik yapı içerisinde birbirine karışan seviyelerden elde edilmiş bir dizi deniz yumuşakçası örneği için aynı laboratuvar tarafından geçici ölçümler de oluşturulmuş ancak bu ölçümler teknik nedenlerden dolayı tatmin edici görülmemiştir ve olasılıkla söz konusu seviyeler için özünde minimum tarihler olarak görülmelidir (Bar-Yosef, 2000b:46).

Yakın tarihli kazılardan elde edilen küçük odun kömürü örneklerine dayalı olarak Ksar Akil dizisinin kronolojisini tekrar tanımlamak üzere kütle hızlandırıcı spektrometresi (AMS) tarihleme teknikleri yeni fırsatlar sağlamaktadır. Hemen hemen saf karbon içermesinden ve bir dizi işleminden geçirme olasılığı olmasından dolayı odun kömürü çoğu açıdan tarihleme için ideal bir malzemedir (Jöris ve Street, 2008:782). Toplam 11 örnek tarihlenmiştir. Görüleceği gibi, bütün tarihler hem aynı ve komşu stratigrafik seviyeler için elde edilen tarihlerin yakın benzerliği, hem de bir bütün olarak stratigrafik yapı açısından yüksek derecede bir iç uyumluluk göstermektedir. 8a seviyesinden (G.Ö. 26.500 ± 900 yıl öncesi) ve 12'inci seviyeden (G.Ö. 32.000 ± 1.500 yıl öncesi) elde edilen odun kömürü numuneleri üzerinde Monaco laboratuvarı tarafından elde edilen iki tarihle de yakından uyum bulunmaktadır. Monaco Laboratuvarı tarafından yumuşakça örnekleri üzerinde elde edilmiş olan "geçici" tarihler çoğu durumda aynı seviyeler için karşılık gelen hızlandırıcı (AMS) tarihlerinden daha gençtir (Mellars ve Tixier, 1989:764).

6.2.1. Ksar Akil'in Kronolojisi ve Genel Tekno-Tipolojik Görünüm

Yeni tarihleme Ksar Akil'deki yakın tarihli kazılar boyunca belgelenen yerleşim ana aşamasının yaşlarını açık bir şekilde belirlemektedir. Alet endüstrisi dizilerinin 1'inci aşaması dört örnek ile G.Ö. 22.000 ila 23.000 yıl öncesine tarihlenmiştir. III'üncü aşamanın üst kısmı G.Ö. 26.000 ila 27.000 yıl öncesine tarihlenirken bu aşamanın tabanı hemen önündeki IV Aşamasının üst kısmından iki örnekle yaklaşık G.Ö. 29.000 ila 30.000 yıl öncesine tarihlenmektedir. Stratigrafik yapının tabanına yakın olarak (10 ve 11. seviyeler) alet endüstrisinin VI'ncı aşaması için G.Ö. 31.000 \pm 1300 ve 32.400 \pm 1100 yıllık iki tarih bulunmaktadır; VII aşamasının hemen altta yatan 12. seviye için elde edilen G.Ö. 32.000 \pm 1500 tarihi ile yakın uyum içerisindedir (Mellars ve Tixier, 1989:765).

Bu yeni tarihlemenin en belirgin özelliği, potansiyel olarak, Üst Paleolitik'in istisnai bir şekilde uzun olan dizisinde ve daha önceki kazılarda Ksar Akil stratigrafik diziliminin daha alt seviyelerinde - açık bir şekilde yukarıda tartışılan seviyelerin altında kalan seviye, Ewing tarafından gerçekleştirilen kazılar sırasında kaydedilen aynı adla adlandırılan "geçişsel" buluntu topluluklarında yatmaktadır. Ewing'in kendisi Ksar Akil'deki çalışmaların çok kısa bir bölümünü yayınlamış ve taş alet buluntu toplulukları hakkında çok az bilgi vermiştir. Daha önceki kazılarda kaydedilen çok geniş alet endüstrisi aşaması ve yakın tarihli kazılarda tanınan daha ince stratigrafik bölümler arasında tam korelasyonu oluşturmak çok zordur (Mellars ve Tixier, 1989:765-766).

6.3. Ksar Akil Buluntuları Çerçevesinde Levant Bölgesinin Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik Geçiş Evresine Yönelik Sorunlar

Doğrudan tarihlemenin yokluğunda, Ksar Akil'deki bu daha erken dönem Üst Paleolitik'in ve geçişsel seviyelerin değerlendirmesi, kaçınılmaz olarak, belirsiz ve özünde çıkarımsanan çökeltme oranlarına dayalı olarak bir çeşit ekstrapolasyona dayalı olmalıdır. Açıkçası kaya sığınağı alanlarındaki çökelti oranları hem iklimsel faktörlere hem de şüphesiz ki diğer antropogenetiklerle ilgili faktörlere yanıt olarak zaman içerisinde belirgin bir şekilde değişim gösterebilir. Ksar Akil'de görece kaba taneli çakıllı seviyeler ve daha ince taneli çökeltilerden oluşan, araya giren seviyeler arasındaki bu belgelenen değişimin doğrudan yansımaları olabilir. Daha kaba ve daha ince çökelti arasında bu geçiş Ksar Akil'deki Üst Paleolitik dizi boyunca her noktada tekrarlıyor gibi görünmektedir ve stratigrafik yapı bir bütün olarak görüldüğünde, yerleşimin ana aşmaları boyunca genel çökelti oranlarında herhangi bir değişime neden olması gerekmemektedir (Gorring-Morris, Belfer-Cohen 2006:309).

Kullanılabilir radyokarbon tarihleri ile ilgili veriler iki şekilde değerlendirilebilir. Bir bütün olarak stratigrafik dizide, tarihler 1000 yıl başına yaklaşık 50 cm'lik bir ortalama birikim oranını önermektedir (yani 22.000 yılda 3,5 m'lik bir derinlikten 32.000 yılda 8,5 m'ye). Eğer bu birikim oranı yalnızca stratigrafide altta kalan seviyeler boyunca yaklaşık olarak sabit kalsaydı, Yakın Doğu Aurignacien'inin en erken seviyeleri için yaklaşık, G.Ö. 42.000- 44.000 yıllık bir tarih ve "geçişsel" ve "Levalloiso-Moustérien" alet endüstrileri için en azından G.Ö. 50.000-52.000 yıldan bahsedilebilir. 1000 yıl başına neredeyse 1 m'lik bir birikim

hızı gösteren tarihlenmiş dizilerin en alt kısımlarında (yani 9 ve 12. seviyeleri) kaydedilen daha hızlı birikme oranlarını kabul etmek daha tutucu bir yaklaşım olacaktır. (Mellars ve Tixier, 1989:765-766).

Bu daha hızlı birikim oranına dayalı ekstrapolasyonlar sırasıyla Aurignacien dizisinin temeli için yaklaşık 38.000 yıl ve Geçişsel ve Moustérien alet endüstrileri arasındaki arabirim için 43.000 yıllık daha genç yaşlar tahmin edilmesine neden olacaktır. Bu son rakam şüphesiz ki Gröninger laboratuvarı tarafından üst Moustérien seviyeleri tarafından oluşturulan G.Ö. 43.750 ±1500 yıllık tek radyokarbon tarihiyle daha uyumludur ancak bu yaş aralığındaki bütün radyokarbon tarihlerinin çok düşük miktarlardaki kirletici karbon tarafından ortaya çıkan etkiler nedeniyle tam olarak minimum tarihler olarak görülmesi konusunda genel olarak onaylanmaktadır: bu zaman aralığında yalnızca % 1 oranındaki bile giderilmemiş kirletici karbon, radyokarbon örneğinin ölçülen yaşını G.Ö. 60.000 yıldan G.Ö. 40.000 yılın altına indirecektir. Marks ve Volkman'ın yakın tarihlerde vurguladığı gibi, Ksar Akil dizisinin tabanındaki Moustérien seviyelerin yaşı gerçekte bilinmemekle birlikte G.Ö. 40- 45000 yıl olarak tahmin edilmektedir (Mellars ve Tixier, 1989: 767).

Ksar Akil'deki daha önceki arkeolojik seviyeler için bu ekstrapolasyonlu yaş tahminleri, büyüklük tahminleri ölçüsünde, yaklaşık değerler olmaktan öteye geçemez. Ancak bunlar Orta Doğu'daki Aurignacien ya da "geçişsel" alet endüstrilerinin yaşı üzerinde etkisi olan diğer kanıtlarla ciddi bir şekilde çatışma halinde değildir. Örneğin, Güney İsrail'deki Boker Tachtit alanında çoğu yönden Ksar Akil'in en alttaki "geçişsel" seviyelerinden elde edilenlere benzer bir dizi

"geçişsel" buluntu topluluğu için yaklaşık G.Ö. 45.000-47.000 yıllık bir tarih elde edilmiştir. Bunun aksine Orta Doğu'daki karakteristik "Yakın Doğu Aurignacien" alet endüstrilerinin tarihi oldukça az belgelenebilmiştir (Bar-Yosef, 2006:311).

Bununla birlikte Boker Tachtit A alanından, büyük sayılarda "El Wad" uçlarından oluşan bir alet endüstrisi için yaklaşık G.Ö. 39.000 yıllık bir tarih tahmin edilmiştir (Marks ve Kaufman, 1983:71) Kebara buluntu alanındaki şu anda geçerli olan kazılardan gelen tipik yongalar açısından baskın "Yakın Doğu Aurignacien" alet endüstrileri dizisi için G.Ö. 35.000-36.000 yıllık bir tarih aralığı düşünülmektedir (Bar-Yosef, 2006:312). Benzer bir biçimde, güney doğu Avrupa'da Bulgaristan'daki Bacho Kiro'daki açıkça Aurignacien'le akrabalığı olan bir alet endüstrisi için G.Ö. 43.000 yıldan daha büyük bir tarih (Svoboda ve Škrdl, 1995:433) ve kuzey İspanya'da El Castillo ve l'Arbreda'daki (dibi yarık kemik uçlardan oluşan) tipik Aurignacien alet endüstrileri için yakın tarihlerde hızlandırıcı yöntemle elde edilmiş G.Ö. 34.000-40.000 yıllık tarihler vardır (Zilhão ve d'Errico, 2003:314).

Yeni ve daha hassas mutlak tarihleme yöntemleri Avrasya'daki Üst Paleolitik teknolojisinin en erken ortaya çıkma tarihlerini, geleneksel tahminlerin genel olarak varsaydığı tarihlerden daha önceye çekmesi olasıdır. Teknolojik olarak "geçişsel" olan alet endüstrilerinin Orta Doğu'da günümüzden yaklaşık 50.000 yıl önce civarlarında ortaya çıkma olasılığı ciddi bir şekilde göz önünde bulundurulmalıdır (Shea, 2003:322). Aurignacien teknolojisinin kökenleri hala tartışmalıdır ancak yakın tarihlerde Ksar Akil ve diğer sitlerde temsil edildiği şekilde önceki bazı "geçişsel" alet endüstrilerinden bu teknolojinin doğrudan gelişme

olasılığı olduğunu hatırlamak önemlidir (Gorring-Moris, Belfer-Cohen 2006:311). Ksar Akil tarihleme sonuçları, Üst Paleolitik teknolojisinin Orta Doğu bölgesinde daha erken geliştiği hipotezine destek vermekte ve bu teknolojinin bu bölgede daha kuzey ve daha batıdaki diğer alanlardan belirgin bir şekilde daha erken olabileceği önerisini pekiştirmektedir (Bar-Yosef, 2006:311).

Orta Paleolitik'deki süreklilik varsayımına karşı burada ortaya konulan eleştirilerin pek çoğu, aynı zamanda Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişe de uygulanabilir. "geçişsel" seviyelerin insan nüfuslarının modern insanlar olduğu sıklıkla varsayılmaktadır ancak şu ana kadar Erken Üst Paleolitik buluntu topluluklarıyla hiçbir hominid fosili ilişkilendirilememiştir. Gerçekte, bölgenin çoğundaki Erken Üst Paleolitik buluntuların yaratıcılarının Neanderthaller olduğu düşünülmektedir (Bar-Yosef, 2006:312).

Ortaya çıktığı şekliyle durum, pek çok ilginç soruyu ortaya çıkartmaktadır. Eğer Yakın Doğu'nun Üst Paleolitik modern insan nüfuslarının ataları Orta Paleolitik dönemin son zamanlarında Yakın Doğu'da yaşadılarsa niçin bunlar arkeolojik olarak görünmezdirler? Geç Neanderthal nüfusları, Yakın Doğu'daki Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişlerini, Avrupalı akrabalarının Avrupa'da yapmış oldukları şekilde mi yaşadılar? Aynı zamanda, Yakın Doğu'da Üst Paleolitik'e geçiş uyumlarını yaşamakta olan birden fazla insan türü olabilir mi? Yakın Doğu'nun Üst Paleolitik insan nüfusları, İber Yarımadası için önerilene benzer bir şekilde, Geç Neanderthallerin soylarının tükenmesinden sonraki daha geç bir yayılmayı mı yansıtmaktadır? Alternatif olarak Üst Paleolitik'in modern insan nüfusları, Yakın

Doğu'daki "homojen bölge" için Neanderthallerle rekabet edip yenmek için sonunda etkili stratejiler mi geliştirdiler? Bu soruların diğer bölgelerde olduğu gibi, Levant Bölgesinden elde edilecek daha fazla arkeolojik veri ve jeokronolojik çalışmaların tatminkâr sonuçları ile cevaplanabileceği umulmaktadır.

7. BÖLÜM

ZAGROS BÖLGESİ

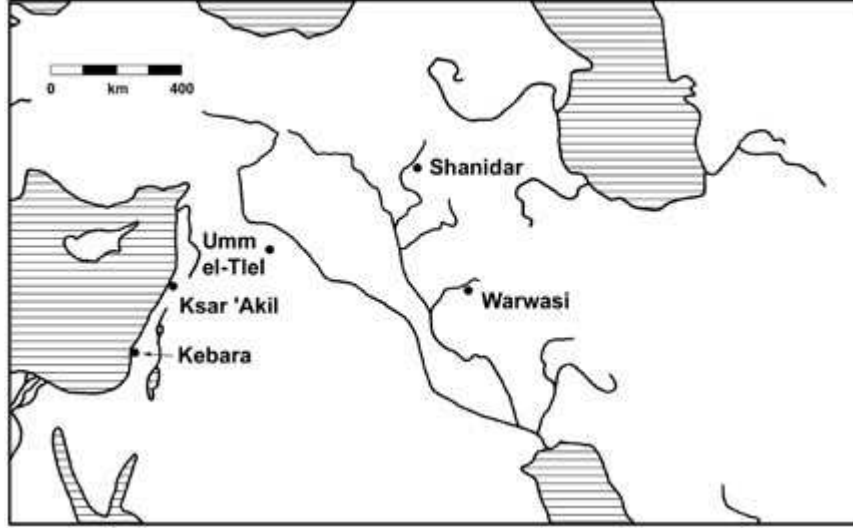
Tez çalışmasının bu bölümünde Zagros bölgesinde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi ele alınmıştır. Zagros bölgesi hem prehistorik hem de protohistorik dönem verilerinin en önemlilerinin elde edildiği bir bölgedir. Karain I-F arası Orta Paleolitik içeren arkeolojik seviyelerin Zagros ya da Karain Tip Moustérien olarak adlandırılması bu bölge ile Orta Pleistosen süresince bağlantıların olduğunu gösteren en önemli kanıtlarındandır.

Şekil 7.1. Merkez Zagros Bölgesi (Otte ve diğ., 2007:83)

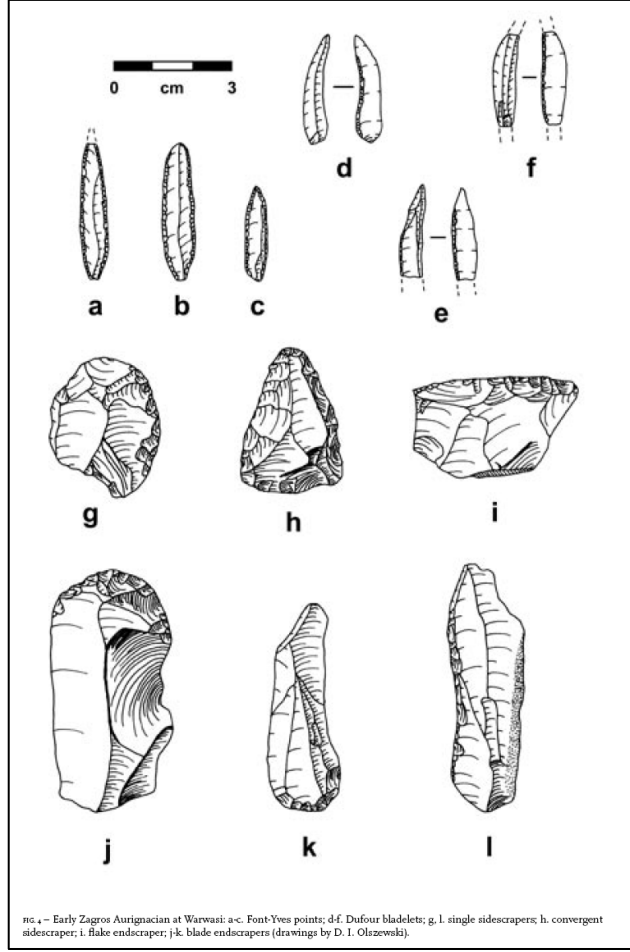
Bu bölümde özellikle Zagros'un Aurignacien döneminin erken safhaları ile Orta Paleolitiğin son evrelerindeki ilişkiler her yönüyle irdelenmiştir. Irak ve İran'ın Zagros Dağları bölgesindeki paleolitik araştırmalar, 1920'lerden 1960'lara kadar uzanan yıllardan çok iyi bilinmektedir. Bir dizi önemli alan belirlenmiş (Şekil 7.1) ve kazılmıştır ve bunların pek çoğu ön rapor şeklinde yayınlanmıştır. Bununla

birlikte, araştırma tarihine rağmen, bu bölgenin alet endüstrileri hakkındaki bilgi, Yakın Doğu ve Avrupa'yla karşılaştırıldığında çok zayıf kalmıştır.

Şekil 7.2. Zagroslar ve Levant'ın bazı önemli Orta ve Üst Paleolitik Buluntu alanları (Olszewski ve Dibble 2006:356)

Bu durum özellikle 1970'lerin sonlarından sonra araştırma projelerinin Zagros'tan başka bölgelere kayması, daha önceki kazıların tam olarak yayınlanmaması ve dolayısıyla buradaki arkeolojik kaydın öneminin daha az takdir edilmesi dâhil olmak üzere pek çok etmenden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, Zagros Üst Paleolitiği, başka yerlerdeki Üst Pleistosen dizileri için önemli bir karşılaştırma temeli sağlamakta ve tarih öncesi davranış dizilerinden modern davranış dizilerine geçişi içeriyor olarak görülen dönem boyunca kültürel evrim hakkında bilgi sağlamaktadır (Olszewski ve Dibble 2006:356).

Şekil 7.3. Warwasi’de tespit edilmiş Erken Zagros Aurignacien örnekleri (Olszewski-Dibble 2006:358)

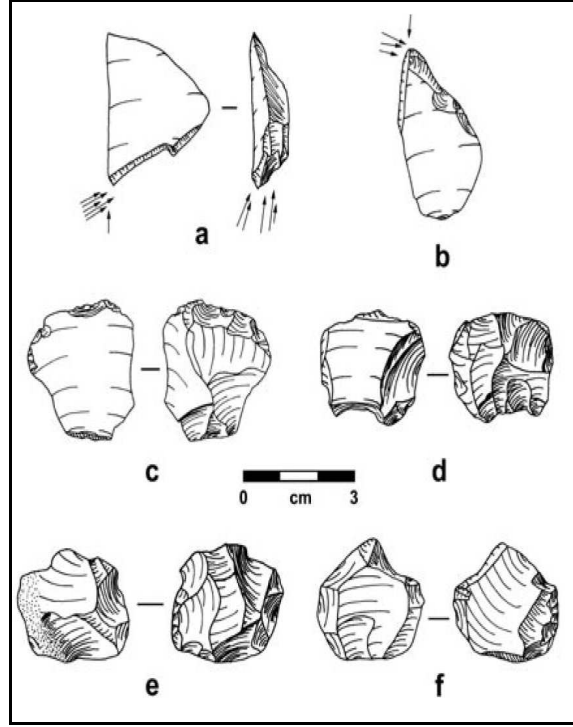
7.1. Erken Zagros Aurignacien’i ve Warwasi

Tez çalışmamızın bu bölümünde özellikle İran'daki Warwasi kayaaltı sığınağından ele geçen Üst Paleolitik alet buluntu topluluklarının erken evreleri ile geçiş evresinin olası izleri üzerinde durulmuştur.

Warwasi kayaaltı sığınağında (İran) tespit edilen Üst Paleolitik malzeme, Solecki'nin Shanidar Mağarasından (Irak) gelen malzeme üzerinde gerçekleştirdiği analize dayalı olarak "Baradostian" olarak tanımlanmıştır. Bu analiz, tanımlanan bu alet endüstrisinin Avrupa ve Yakın Doğu'daki Aurignacien ile benzerlik gösteren

diğer alet endüstrileri arasındaki belirgin benzerlikleri yansıtmak üzere “Zagros Aurignacien'i” olarak adlandırılması gerektiğini göstermiştir. Zagros Üst Paleolitik malzemesinin Aurignacien'inin görünümünden birisi olarak tanınması pek çok nedenden dolayı önemlidir. İlk olarak Erken Zagros Aurignacien'inin yerel Moustérien temelden geliştiğine inanmak için nedenler vardır. İkincisi Zagros varlığını göstererek Aurignacien'in bilinen coğrafi yayılmasını genişletilmiştir (Olszewski ve Dibble 2006:356).

Erken Zagros Aurignacien'i, yerel bir Orta Paleolitik'ten gelişmiş olabileceğini gösteren pek çok özelliğe sahiptir. Bu alet endüstrisi Marks (1990) ve Kuhn (2003) gibi Yakın Doğu üzerine odaklanan araştırmacılar tarafından tanımlandığı gibi bir “Ön Üst Paleolitik” olarak düşünülebilir. Teknolojik olarak Erken Zagros Aurignacien'i orta sıklıktaki (yaklaşık % 31) prizmatik dilgi ve dilgicik yongalaması ile karakterize edilmektedir. Bununla birlikte, genel olarak buluntu topluluklarında yongalar (yaklaşık % 47) ve son çıkarımları yongalar olan (yaklaşık % 80) çekirdekler baskındır. Aletler için taşımalık seçimi aletlerin yaklaşık % 28'inin prizmatik dilgiler ya da dilgiciklerden üretildiğini göstermektedir (Olszewski ve Dibble 2006:357).

Şekil 7.4. Warwasi'de tespit edilmiş Erken Zagros Aurignacien Örnekleri (Olszewski-Dibble 2006:357)

Tipolojik olarak Erken Zagros Aurignacien'i hem Orta hem de Üst Paleolitik alet tiplerini içermektedir. Bu özelliğin, örneğin Türkiye'deki Kanal, Suriye'deki Umm el-Tlel gibi bazı Yakın Doğu Ön Üst Paleolitik buluntu topluluklarında bulunduğu ancak Negev'deki Boker Tachtit gibi diğer buluntu topluluklarında bulunmadığı bilinmektedir. Warwasi'de Erken Zagros Aurignacien'i temsil eden aletler belirgin sayıda kenar kazıyıcıdan (yaklaşık % 24) düşük ya da orta sıklıktaki ön kazıyıcılardan ve omurgalı taş kalemlerden, (Şekil 7.4) Font-Yves uçlarından, Dufour dilgiciklerinden ve façetalı parçalardan oluşmaktadır (Olszewski ve Dibble 2006:358).

Bu alanlardan pek çoğu tek tek karşılaştırma yapmayı sağlayacak kadar tanımlanmamış olmasına rağmen, Warwasi ve Orta Avrupa dahil batı ve kuzey

batıdaki diğer alanlardaki Erken Zagros Aurignacien'i arasında benzerlikler vardır. Bu buluntu topluluğu taş kalemler ve ön kazıyıcılar gibi Üst Paleolitik aletler ile Levallois uç teknolojisi ile Orta Paleolitik karakteri gösteren kenar kazıyıcıları içermektedir (Olszewski ve Dibble 2006:358-359).

Daha kuzey batıda Bacho Kiro'nun 11. seviyesinin, Bachorian olarak adlandırılan erken Aurignacien benzeri alet endüstrisi de Warwasi'deki Erken Zagros Aurignacien'i ile bir dizi benzerlik göstermektedir (Olszewski ve Dibble, 1984:71). Bu buluntu topluluğu, aşırı derecede kullanılmış çekirdeklere sahip ve sıklıkla birden fazla vurma düzlemi ya da disk biçimli form içeren, yonga açısından baskın bir alet endüstrisi vermiştir (Olszewski, 1999:169).

Kenar kazıyıcılar, ön kazıyıcılar ve taş kalemler ile açık tipolojik benzerlikler ve az sayıda Dufour dilgicikleri de bulunmaktadır. Bacho Kiro ayrıca Aurignacien dilgileri ve burunlu ön kazıyıcıların örneklerini de içermektedir. Belirli terminolojik farklılıklara rağmen, Bacho Kiro'nun 11. seviyesinden elde edilen alet endüstrisi Warwasi AA-LL seviyelerini kuvvetle andırmaktadır (Tablo 7.1).

Alet Tipleri	Warwasi AA-LL seviyeleri (n=993)		Bacho Kiro 11 seviyesi (n=667)	
	N	%	N	%
Ön kazıyıcı				
Omurgalı	16	% 1,6	-	-
Diğer	60	% 6,0	83	% 12,4
Taş kalem				
Omurgalı	5	% 0,5	-	-
Diğer	65	% 6,5	29	% 44
Font-Yves/el Wad Uç	13	% 1,3		?
Dufour dilgiciği	14	% 1,4		vardır
Geometrik olmayan	75	% 7,6	13	% 1,9
Geometrik	3	% 0,3	-	-
Kenar kazıyıcı	242	% 24,4		vardır
Budanmış	9	% 0,9		?
Diğer	1	% 0,1	-	-
Taş Delgi	32	% 3,2	19	% 2,8
Sırtlı parça	2	% 0,2	-	-
Çontuk-Dişleme	228	% 23,0	83	% 12,4
Çoklu alet	23	% 2,3	6	% 0,9
Düzeltili parça	188	% 18,9	111	% 16,6
Çeşitli	3	% 0,3	72	% 10,8

Tablo 7.1. Warwasi ve Bacho Kiro'da tespit edilen Erken Zagros Aurignacien alet tiplerinin karşılaştırılması (Olszewski-Dibble 2006:359)

Zagros Bölgesi'nden tespit edilmiş buluntu topluluklarının hem Aurignacien teknoloji kompleksinin karakteristik tip ve teknolojilerini, hem bu bölgelerin buluntular arası yapısı dahil olmak üzere Orta Avrupa ve Yakın Doğu'nun komşu bölgelerinden gelen erken dönem Üst Paleolitik alet endüstrilerin çoğu ile ortak özellikler gösterdiği düşünülmektedir. Bu benzerlikler en açık bir şekilde bu alet endüstrilerinin yani omurgalı ön kazıyıcılar ve taş kalemlerin varlığıyla açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla Zagros buluntu toplulukları ve diğer Aurignacien buluntu toplulukları arasındaki farklar belirtildiği sıklıkta belirgin değildir. Var olan bu gibi farklar, bu bölgeye has hem yerel sürekliliği hem de bazı uyarlamaları yansıtır olabilir (Olszewski ve Dibble 2006: 359).

Zagros Bölgesinin Üst Paleolitiği, Avrupa ve Yakın Doğu'da görüldüğü gibi açık bir şekilde bölge içi farklılaşmalar içermezken, burada unutulmaması gereken iki nokta vardır. Bunlardan ilki Zagros bölgesinde birçok kazının yapıldığı (ve ayrıntılı bir şekilde rapor edildiği) ve neredeyse hiçbir kazılmış açık hava sitinin olmadığıdır. İkincisi ise verilerin çok az olmasına rağmen, bir taraftan ön kazıyıcılar ve taş kalemler; diğer taraftan dilgi / dilgicik aletleri açısından Zagros'taki alet endüstrisi çeşitliliğinde Kafkaslar ve güneydoğu Avrupa ile benzer bir yapı bulunmaktadır (Otte ve diğ., 2007:87). Bu durum örneğin Shanidar Mağarası C ve Warwasi'den gelen bütün Aurignacien'ler ve Warwasi ve Khorramadab alanları arasındaki görülen zıtlık gibidir. Shanidar Mağarası C çizimlerinden ya da alet sayımlarından Shanidar Mağarası C'den gelen materyalin Zagros Aurignacien'inden ziyade Yakın Doğu Ahmarian'ına benzer olduğuna dair hiçbir belirti bulunmamaktadır. Çok sayıda omurgalı ögelere, kenar kazıyıcıların orta derecede temsiline ve bir kaç düzeltili dilgiciğe sahip olan Shanidar Mağarası C'den gelen çizim ve tipoloji gerçekte bunun tam zıttını önermektedir. Yakın Doğu Ahmarian'ın erken aşamasında bir kaç omurgalı alet içerdiği, ancak el-Wad uçları ve geç aşamasında Ouchtata dilgiciklerin çok sayıda örneklerini içerdiği düşünüldüğünde bu durum kolaylıkla görülebilir. Bu tipten dilgicik aletleri -Shanidar Mağarası C ile bir bütün olarak- Zagros bölgesinde aşırı derecede nadirdir (Biglari, 2008:230).

Zagros'ta bir Aurignacien türevinin tanınması, yalnızca Zagros'un kültürel tarihi hakkındaki anlayış için değil aynı zamanda hem Avrupa'nın hem de Yakın Doğu Aurignacien'inin kökeni ve yayılmasına ilişkin anlayış açısından da büyük önem taşımaktadır. Bugüne kadar Avrupa ve Yakın Doğu'da gerçekleştirilen

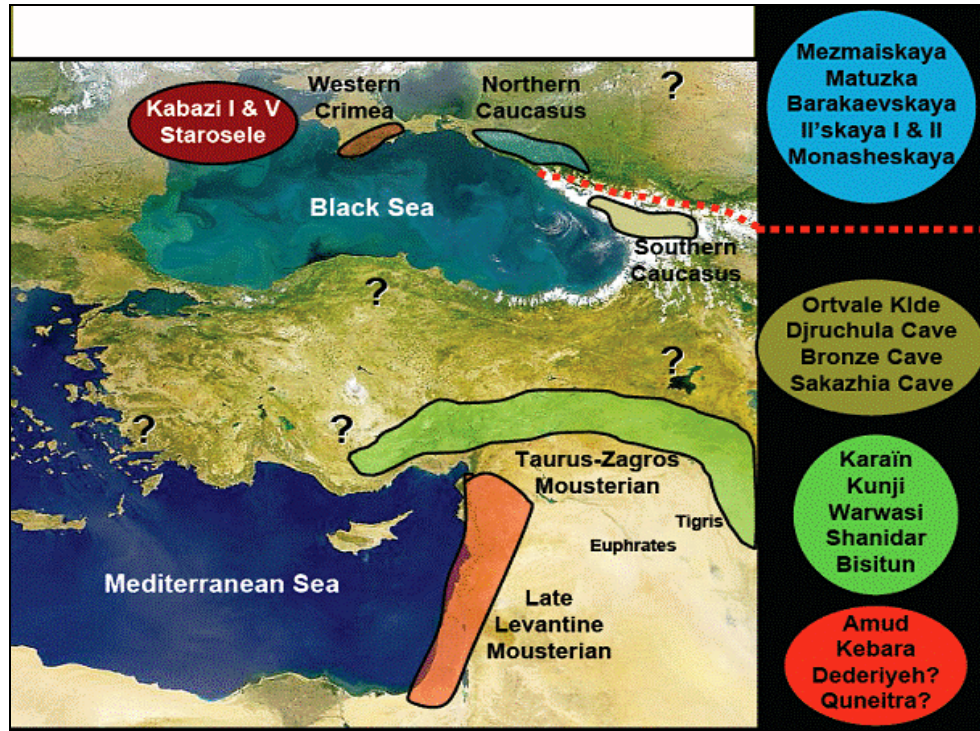
araştırmalar, bu bölgelerdeki Aurignacien'i allohton olarak görmektedir. Zagros Aurignacien'inin hem Avrupa'ya hem de Yakın Doğu coğrafi erişimine sahip bir alanda olması, Zagros'un bu bölgelerin her ikisindeki Aurignacien için ortak bir köken alanı temsil ettiği olasılığını ortaya çıkartmaktadır. Ne yazık ki Zagros için var olan bir kaç radyokarbon tarihi, katı karbon yöntemi kullanılarak 1950'lerde ve 1960'ların başlangıcında elde edilmiştir. Shanidar Mağarası C için, sekiz tarih bulunmakta, bunların en genci G.Ö. 28,700 ± 700 bin yıl öncesi ve en yaşlısı G.Ö. 35.400 ± 600 yıl öncesine aittir. Khorramabad bölgesindeki Yafteh Mağarasından ise 11 tarih elde edilmiştir. Yafteh'teki en genç tarih G.Ö. 21.000 ± 800 bin yıl öncesi, en geç tarih ise G.Ö. 40.000 yıl öncesidir (Otte ve diğ., 2007:87).

Erken Zagros Aurignacien'ininde Orta Paleolitik teknolojik ve tipolojik öğeler bulunmasına rağmen, Zagros Moustérien'inden Zagros Aurignacien'ine geçişin meydana gelip gelmediği sorusu var olan verilerle kesin olarak çözülemez. Tipolojik olarak bunlar kenar kazıyıcıları budanmış bazı parçaları ve küçük radyal çekirdekleri içermektedir. Ek olarak Warwasi'deki Erken Zagros Aurignacien'in yonga temelli teknolojisi o alanda Zagros Moustérien'inde görülen genel eğilimi izlemektedir (Olszewski ve Dibble 2006: 361).

Çok fazla sayıda düzeltili parça, Warwasi'deki hem Moustérien hem de Aurignacien'i karakterize etmektedir; bu gibi çok fazla yongalama ve kullanım genel olarak batı Avrasya'nın Aurignacien'inin tipik özelliğidir. Bu bölgede Moustérien ve Aurignacien arasında ani bir boşluk yokmuş gibi görünmesine bakılmaksızın, Zagros'un Aurignacien için bir köken alanı olduğunu önerilirken göz önünde

bulundurulacak önemli bir şey de mutlak kronoloji ile ilgilidir. Bununla birlikte, Zagros alet endüstrilerinin tarihlerinin kırk yıl önce elde edildiği ve böylece daha yakın tarihlerde diğer yöntemlerle elde edilenlerle doğrudan karşılaştırılabilir olmadığı unutulmamalıdır. Warwasi'den gelen örneklerden yeni tarihler elde etmek üzere çalışmalar devam etmektedir (Olszewski ve Dibble 2006: 362).

Zagros'un paleolitik unsurları ile Avrupa paleolitik unsurları arasındaki benzerlikler, Yakın Doğu'nun alet endüstrilerine özellikle geniş kesimler tarafından kabul edilen "Yakın Doğu Aurignacien B"ye olan benzerliklerden daha belirgindir (Otte ve diğ., 2007:87). Bu durum, kısmen Zagros ve çeşitli Avrupa sivilizasyonlarının benzer arazilerdeki koşullara verilen uyumsal yanıtların yakınsamasını yansıtmaktadır. Bu durum ayrıca Orta Doğu'nun çeşitli bölgelerinin tarih öncesi nüfusları arasında, beklendiğinden daha az temas olduğunu da öneriyor gibidir (Biglari, 2001:53).

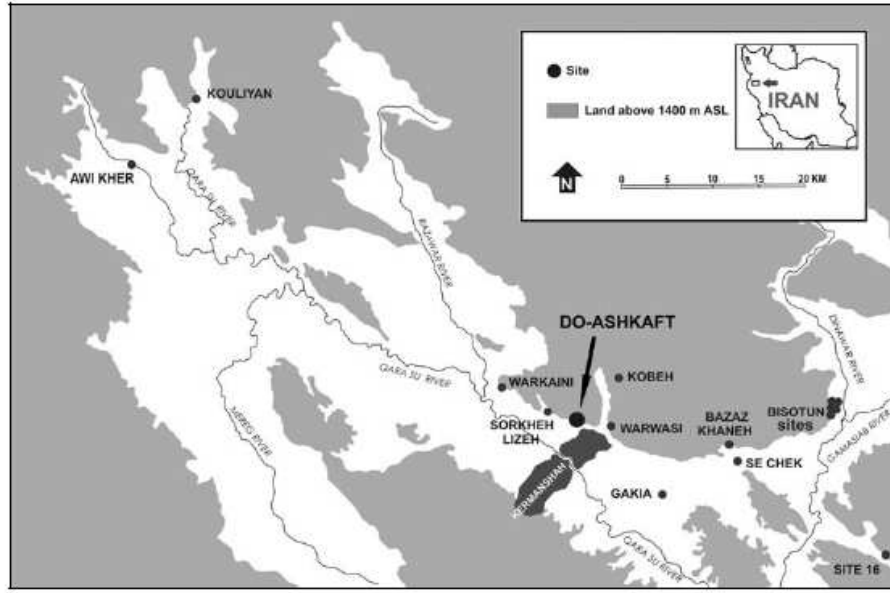

Şekil 7.5. Neanderthal ile ilişkilendirilen geleneklerin bölgesel yayılım alanları (<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects.small.pdf>)

Zagros bölgesi, Avrasya coğrafyasının doğusundaki Neanderthaller ile ilişkilendirilen geleneklerin önemli bir kısmını bünyesinde barındırmaktadır (Şekil 7.5). Bu potansiyel, kimi zaman Üst Paleolitik alet endüstrilerinin bölgede yerel bir gelişim göstermesinin kanıtı olarak yorumlanmaktadır (Biglari, 2001:53). Bunlar zaman içerisinde karakter açısından daha gelişen Aurignacien akrabalıklarına sahiptir ve batı Avrasya'daki pek çok Aurignacien görünümünü tipik hale getirmektedirler. Zagros bölgesinden gelen Üst Paleolitik alet endüstrisi dolayısıyla yalnızca bir dizi yerel etmene yanıt olarak değil, aynı zamanda diğer alanlarda görülen buluntu topluluğu örüntülerini netleştirmeye yardımcı olmak üzere karşılaştırılabilir veriler sağlaması nedeniyle ilginçtir (Otte ve diğ., 2007:87).

7.2. Iran-Warkaini Kayaaltı Sığınağı

Warkaini, İran'ın zengin Paleolitik Dönem buluntu alanlarının tespit edildiği Orta Batı Zagros Bölgesinde, Kermaşah Vadisi'nin kuzey batısında yer almaktadır (şekil 7.6). Bölge üzerinde daha 1940'lı yıllardan itibaren yapılan çalışmalar, bölgenin zengin paleolitik potansiyelini açığa çıkarmaya başlamıştır. Bölgede yapılan diğer çalışmalar ise 1990'lı yılların başlarından itibaren hız kazanır. 1995 yılında, F. Biglari ve S. Heydari tarafından bölgede sürdürülen çalışmalarda tespit edilen kayaaltı sığınağı, deniz seviyesinden 1400m. yüksektedir ve 13m. uzunluğa, 4m. genişliğe ve yaklaşık 1.20m. yüksekliğe sahiptir (Shidrang, 2005:78).

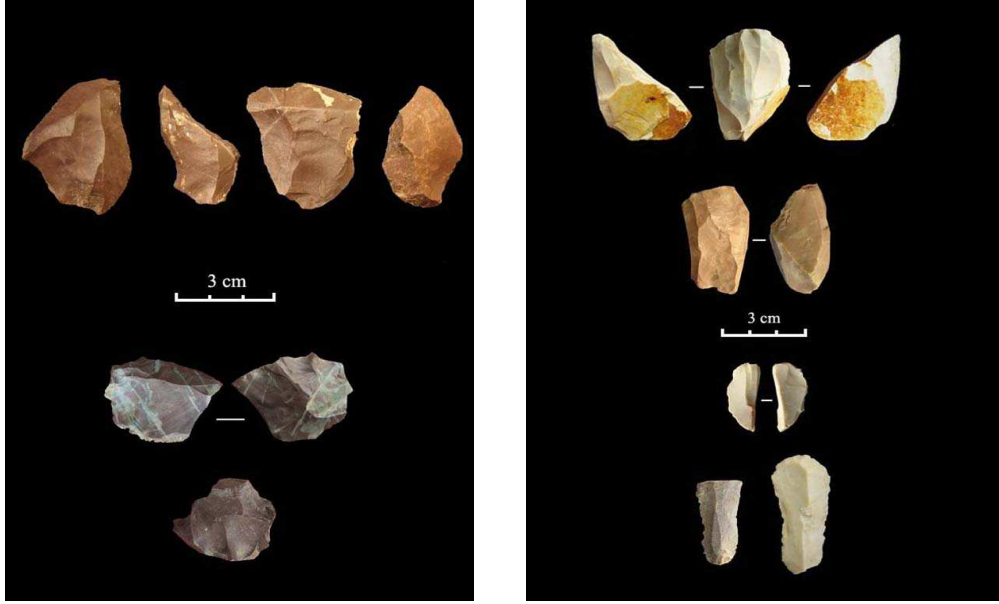

Şekil 7.6. Kermanshah Vadisi ve Warkaini'nin lokasyonu (Biglari, 2008: 228)

Warkaini, daha önce define aramak amacıyla kazılmış, yaklaşık 80 cm derinliğinde ve 210 x 170 cm. boyutlarında bir çukur profilinde sağlam bir stratigrafik yapı tespit edilmiştir. Profilde, çukur içerisinde ve sığınak çevresinde tespit edilen buluntular Orta ve Üst Paleolitik'i karakterize etmektedir. Tez çalışmamızda henüz kazısı yapılmamış olan Warkaini buluntu alanını konu etmemizin sebebi, özellikle kazılan çukur profilinde tespit edilen Orta ve Üst Paleolitik seviye arasında Levallois taşımalık üzerine Üst Paleolitik karakterde yapılmış bazı alet formlarının tespit edilmiş olmasıdır (Shidrang, 2005:79).

Radyometrik tarihlendirme sonuçlarının ve arkeostratigrafik çalışmaların yapılmamış olması nedeniyle yoruma açık olan Warkaini kayaltı sığınağı, özellikle bölgede olası geçişsel seviyelere sahip buluntu alanlarının potansiyelini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle Aurignacien'in olası kökenlerinin bu coğrafya ve

yakın çevresinde olabileceği üzerine hipotezlerin varlığı (Otte ve diğ., 2007:94), bu bölgenin çok daha önemli bir pozisyonda yer alması olasılığını düşündürmektedir.

Şekil 7.7. Warkaini Orta ve Üst Paleolitik buluntularından örnekler (Shidrang, 2005:80)

İran'ın Kermanşah bölgesinin aksine Alborz dağlık bölgesi, Neanderthal ve modern insan arasında herhangi bir geçişe tanıklık etmemiş gibi gözükmektedir. Özellikle geniş bir bölgesel yayılım düşünüldüğünde, modern insan yerleşimlerine yönelik paleoantropolojik buluntular yok denecek kadar azdır. Üst Paleolitik buluntu alanları iki alanda kutuplaşmıştır: Kafkasya ve Zagroslarda. Bu bölgelerde sürdürülen çalışmalarda Üst Paleolitik ve öncesi Orta Paleolitik arasında kültürel-paleoantropolojik devamsızlık görüşünü destekler veriler elde edilmiştir (Biglari, 2008:229).

8. BÖLÜM

KUZEYDOĞU AFRIKA-NİL VADİSİ

Bilindiği gibi, modern görünümlü insanların, Afrika'dan Yakındoğu yoluyla Avrasya'ya yayıldığı fikri uzun tartışmaların odağı olmaktadır. Mitokondriyal DNA çalışmaları ve yeni tarihlendirme sonuçları bunu destekler nitelikte kanıtlar sunmakla beraber, "Afrika'dan Çıkış" ve "Çok Merkezli Evrim" tartışmaları devam edecek gibi gözükmektedir. Yeni kanıtlar ışığında Afrikalı Modernlerin Kıta'daki son ayrılma noktasının Afrika'nın kuzeyi olduğu gerçeği göz önüne alındığında tez çalışmasında bu bölgenin ele alınması gerekliliği de doğmuştur.

Bu bölümde özellikle Libya'da ki Haua Fteah ve Mısır'ın Kuzey bölgelerinde (Nil boyunca Sudan ve Mısır arasındaki sınırda Nübye bölgesinden) tespit edilmiş buluntu alanları, geçiş evresine ait olduğu düşünülen yontmataş alet topluluklarına yönelik ayrıntılı irdellemelere ek olarak paleoantropolojik, paleoekolojik ve paleoklimatolojik dinamiklerle desteklenerek irdelenmiştir. Özellikle yerel bir kültür olan Dabban endüstrileri üzerinde durulmuştur. Bir sonraki sayfada yer alan tabloda Dabban kültürüne ait paleoekolojik tanımlama-tarihlendirmeler yer almaktadır.

Cultural Designation	¹⁴ C	Sediments	Isotopes	Fauna	Cultural & Hominid Remains
Early Dabban	ca. 42,500 ya	Cooling with intermediate pluvial activity	Cooler and drier than now	Drier than Middle Palaeolithic	50 – 30 kya
Middle Palaeolithic	≥38,500 ya	Wet OIS 5a, 5c or 5e	Interglacial	Wet interglacial (OIS5a/c/e)	OIS 5e or 6
Pre-Aurignacian	n/a	Wet OIS 7 or 5e	Fully Interglacial	Wet fully interglacial (OIS 5e/7)	OIS 7

Tablo 8.1. Libya Hauah Fteah- Dabban kültürüne ait paleoekolojik tanımlamalar (Moyer, 2003:47)

8.1. Haua Fteah ve Dabban Endüstrisi

Kuzeydoğu Afrika’da Dabban endüstrisi dikkat çekici bir şekilde Haua Fteah’ta tanımlanmıştır. Bu bölgedeki Dabban endüstrileri dar dilgilerle birlikte tek kutuplu levallois çekirdeklerden elde edilmiş parçalar ve iki kutuplu Levallois çekirdekler ile birlikte bulunmakla beraber ve kesin geçiş seviyeleri tartışmalı olmakla birlikte (Tablo 8.1) mağara’da ki XXV-XXIV. seviyelerden elde edilen veriler, Levallois-Moustérien karışımı gösteren dilgi ve Levallois’nın tipik unsurlarını barındıran bir endüstri içermektedir. Uzun dilgilerle birlikte az sayıda Levallois yongalar bu endüstriyi oluşturmaktadır. Libya’nın bu bölgesi için karşılaşılan önermelerden biri de Doğu Akdeniz için kullanılan “Ön Üst Paleolitik” tir. Doğu Akdeniz buluntu alanlarında Lübnan ve Anadolu’da Üçağzılı’da Dabban’la benzer özelliklerin görüldüğü bazı seviyelerin tespit edilmesi böyle bir önermeye neden olmuştur (Tablo 8.2) (Moyer, 2003:13).

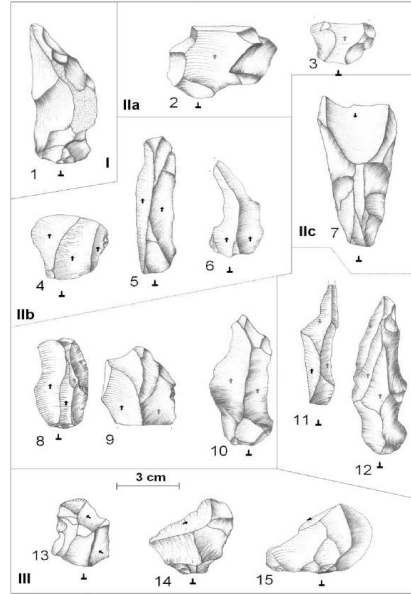
Layer (Culture)	Uncalibrated dates (BP)	Calibrated date (BP)
VI (Neolithic)	4,860 ± 97	≈ 5,500
VI (Neolithic)	5,800 ± 108	≈ 6,400
VIII (Neolithic)	6,370 ± 103	≈ 7,000
VIII (Neolithic)	6,800 ± 350	≈ 7,400
X (Libyco-Capsian)	7,000 ± 110	≈ 7,600
X (Libyco-Capsian)	7,300 ± 300	≈ 7,900
X (Libyco-Capsian)	8,400 ± 150	≈ 9,200
XI/XII (Eastern Oranian)	10,600 ± 300	≈ 11,800
XIV (Eastern Oranian)	12,300 ± 350	≈ 13,800
XIV (Eastern Oranian)	12,580 ± 172	≈ 14,000
XIV/XV (Eastern Oranian)	12,750 ± 173	≈ 14,250
XVIII (Late Dabban)	16,070 ± 100	≈ 18,500
XVIII (Late Dabban)	18,620 ± 150	≈ 21,800
XX/XXII (Early/Late Dabban transition)	28,500 ± 800	≈ 31,500
XX (Early/Late Dabban transition)	33,100 ± 400	≈ 36,000
XXVIII (Middle Palaeolithic)	> 35,950	≈ 38,500
XXVIII (Middle Palaeolithic)	43,400 ± 1,300	≈ 44,000
XXXIII (Middle Palaeolithic)	47,000 ± 3,200	≈ 47,000

‡ Problematic date.

Tablo 8.2. Hauha Fteah'ta tespit edilmiş seviyeler ve kalibre edilmiş ve edilmemiş ¹⁴C tarihlendirme sonuçları (Moyer 2003:13)

8.2. Taramsa I ve Nazlet Khater

Kuzey Afrika'da geçiş seviyesi tespit edilmiş diğer bölge Mısır'ın kuzeyinde yer alan Nübian teknolojisinin görüldüğü bölgedir. Burada Taramsa I ve Nazlet Khater buluntu alanları saptanmıştır. Bu alanlarda Nahr Ibrahim tekniği ile çıkarılmış Orta Paleolitik görünümlü yonga endüstrileri; bir dizi uzunlamasına çıkarılmış dilgiler ile birlikte (Şekil 8.1) karakterize edilmektedir (Van Peer, 1998:116).

Şekil 8.1. Taramsa I geçişsel endüstrilerinden dilgi örnekleri (Bar-Yosef ve Van Peer, 2009:109)

	EASTERN SAHARA			LOWER NILE VALLEY			RED SEA MOUNTAINS (SODMEIN CAVE)			UPPER PALEO L M P M P R E S E N T E M P
	CLIMATE	NUBIAN COMPLEX	LOCAL COMPLEX	CLIMATE	NUBIAN COMPLEX	LOCAL COMPLEX	ARCH STRATIGRAPHY	NUBIAN COMPLEX	LOCAL COMPLEX	
2	HYPER-ARID			SHUWIKHAT SILET	NAZLET KHATER	E71 K9 SHUWIKHAT		UPPER PALEO LEVEL -2 25,200 ± 500 (Lc 3918)		
3	ARID	ATERIAN (SENSU STRICTO)	NOT	MIDDLE PAL VALLEY-FILL	KHOR MUSAN	TRANSITION TARAMSA-1 CONC. 28		MIDDLE PALEO LEVEL -2 29,900 ± 900 (Lc 3917) 30,000 (Lc 2087)		
4	GREEN WEST LAKE	E 87-3, E 88-2, BT 14	PRES	↑ FOLIATES	MAKHADMA - 6			> 45,000 (Lc 3917)	NOT	
5	GREY LAKE WEST 3	BT 14	SENT	↑ FOLIATES	NAZLET KHATER 1 AND 3	NAZLET KHATER 2		MIDDLE PALEO LEVEL -3 > 44,500 (Lc 2087)	P	
120	GREY LAKE WEST 2	BT 14 (FOLIATES)		HUMID	TARAMSA-1 CONC. 7			MIDDLE PALEO LEVEL -4	RE	
150	HYPER-ARID	BS 11, BT 14					HUMID	MIDDLE PALEO LEVEL 5	ES	
180	WHITE LAKES	NOT	E 88-14		FOLIATES				EN	
210	SAND PAN	PRESSENT	E 87-1, E 87-4, E 88-1	?					T	
240					TARAMSA-1 FOOTHILL	TARAMSA-1 CONC. 17				

Tablo 8.3. Mısır Doğu Sahara, Yukarı Nil Vadisi ve Kızıl Deniz Dağları bölgesi paleoekolojik verilerle desteklenen genel kronostratigrafik görünüm (Van Peer, 1998:118)

Taramsa I buluntuları Nubian teknolojik sınıflandırması içinde yer almaktadır. (Tablo 8.3) Geçişsel endüstrilerin varlığı tartışmalı olmakla birlikte, yerel olarak tanımlanabilecek endüstrilerde yaklaşık G.Ö. 35.000-38.000 tarihleri civarında bir değişimin olmaya başladığını düşündüren bazı deliller vardır (Van Peer, 1998:119).

Modern karakterler taşıyan teknoloji, Levallois'nın karakteristik unsurları ile birlikte karışım gösteren dilgisel endüstrilerdeki artış bu tarihlere denk düşen evrede yerel nüfusların dışarıdan gelen modernlerle bir etkileşim veya birlikte yaşama döngüsü kurduklarını düşündürmektedir. Fosil insan buluntularının ele geçirilememiş olması ve Afrika'nın kuzey doğusuna denk düşen bu bölgede tespit edilmiş endüstrilerin çok karışık tekno-tipolojik özellikler taşıması, geçiş evresinde

bu bölgede birçok farklı grubun göç pratiklerine ev sahipliği yaptığını düşündürmektedir (Bar-Yosef ve Van Peer, 2009:109).

9. BÖLÜM

ANADOLU

Asya, Afrika ve Avrupa arasında coğrafi bir ara bölge olarak Anadolu'nun, Paleolitik dönem hakkında kurgulanacak herhangi bir hipotez açısından özel bir öneme gereksinimi vardır. Yaklaşık sekizyüzbün kilometrekarelik yüzölçüme sahip topraklar, üç kıta; Asya, Afrika ve Avrupa arasında anahtar bir rol oynar (Şekil 9.1). Modern insanın kökeni hakkındaki her hipotez Anadolu savıyla karşı karşıya gelmek zorundadır (Otte, 1998:488). Anadolu buluntu yerlerinde son dönemlerde yapılan araştırmalardan sonra buluntu sayısında artış olmasına rağmen modern insanın kökenlerine yönelik izler henüz gözlemlenememiştir.

Şekil 9.1. Anadolu ve Yakın Coğrafyası
(<http://www.satellite-world-maps.com-2009>)

Olağanüstü bir biçimde zengin ve karmaşık olan Orta Paleolitik, çeşitli evrelerine yönelik karakteristik özellikleri ve uzun süreli kronolojik görüntüsüyle dikkat çekicidir. Aurignacien veya denk bir dönem Anadolu için bilinmez kalmakla

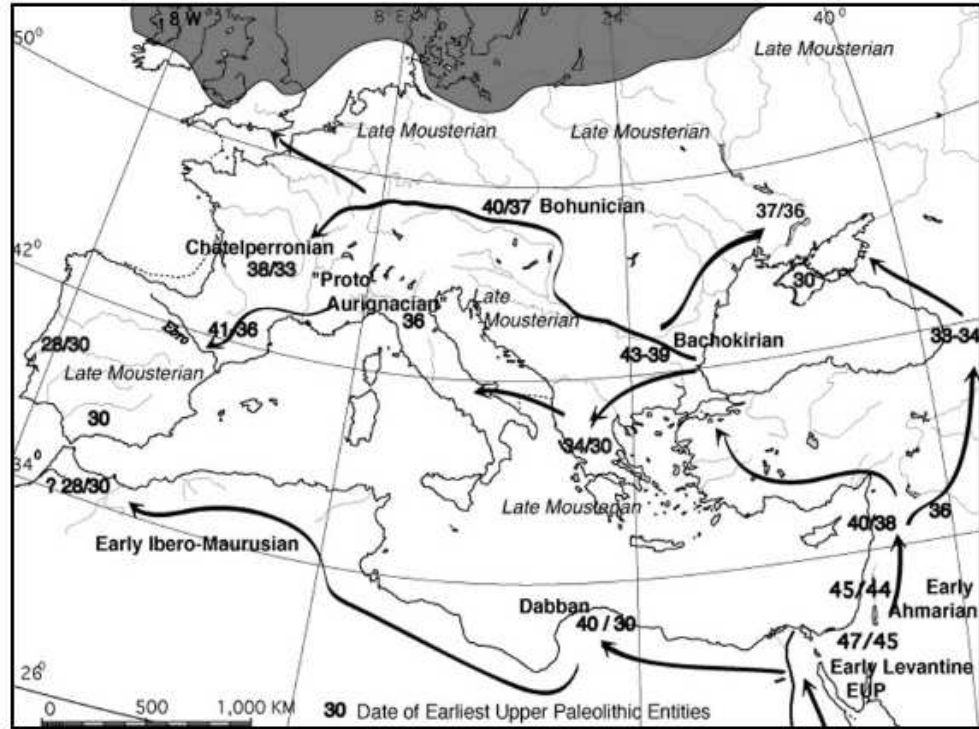
birlikte, özellikle yakın çevresindeki Kafkasya, Kırım ve Gürcistan'ın Aurignacien buluntu yerleri dikkate alındığında modern insanın kökeni için bir Afrika dalgasının Avrupa'ya doğru olan doğal yolunun Anadolu topraklarından geçmesi kaçınılmaz gözükmektedir (Şekil 9.3). Anadolu'nun kültürel gelenekleri, Zagroslar ve Balkanlar arasındaki ilişkiler enine bir coğrafi dağılımı işaret eder (Şekil 9.2 ve 9.3). Bu durum ne Levant'ın kültürel evrimine ne de fosil insan kalıntılarını içeren anatomik değişim ile uyuşur. Erken Üst Paleolitik'te Anadolu'nun yakın çevresinde göçler çevresel görünür ve varsayılan Afrika kökenini doğrulamaz. Elbette güncel ama sınırlı bilgilere dayanan bu varsayımları doğrulamak için bu geniş Anadolu coğrafyasının paleolitik zenginliği açığa çıkarılmalıdır. Bütün açmazlara ve soru işaretlerine rağmen Anadolu verdikleri ile bütünüyle farklı bir anlam taşımaktadır (Otte, 1998:489).

Şekil 9.2. Pleistosen'in son dönemleri boyunca Geç Moustérien endüstrilerinin coğrafi yayılım alanları (Bar-Yosef, 2006:313)

9.1. Anadolu'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş Evresi ve Bu Evreye Yönelik Sorunlar

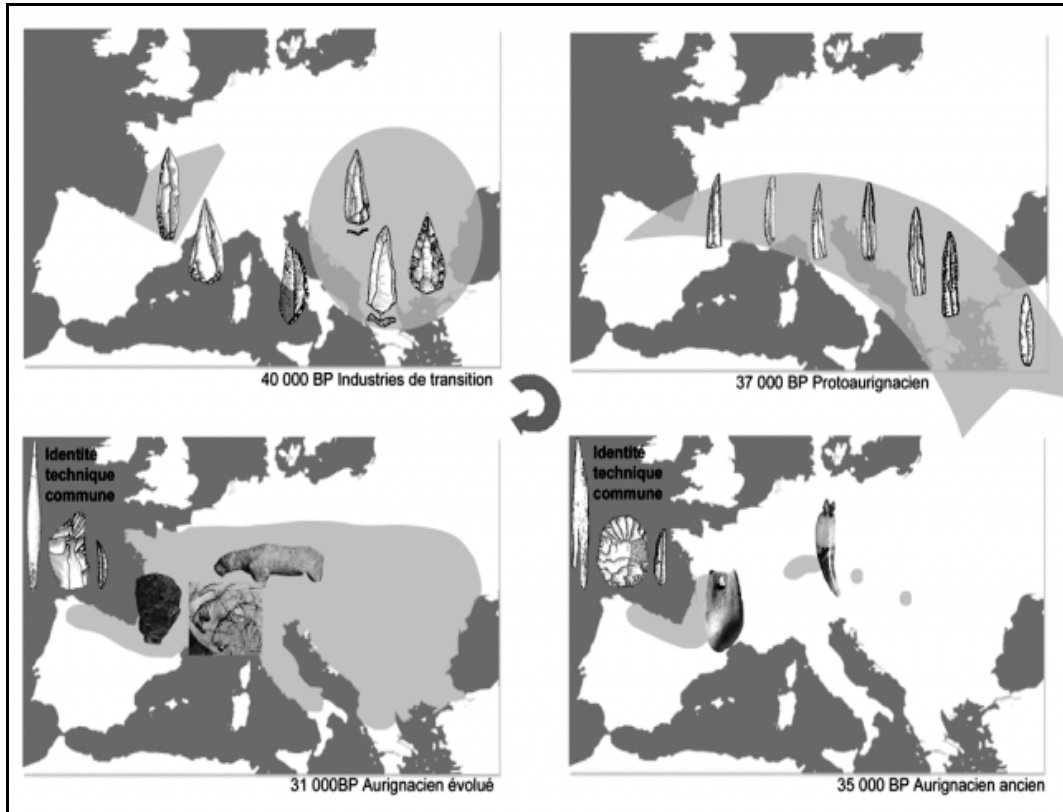
Tez çalışmasının bu bölümünde Anadolu topraklarında Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş konusu ele alınmıştır. Anadolu, kendine özgü kültürel ve biyotik alanlar arasında ara yüzde bulunmasına ve Afrika'dan Avrupa'ya en doğrudan uzanan doğal kara geçişi üzerinde bulunmasına rağmen (Şekil 9.1) bu buluntuların pek azı sistemli kazı ve yüzey araştırmalarından ele geçirilmiştir. Bu nedenle Avrasya coğrafyası içerisinde Paleolitik dönemleri kavramaya yönelik genel bir resim belirmeye başlamakla birlikte, Özellikle Anadolu'ya yönelik nitelikli bilgi eksikliği, en azından şimdilik bu resmin en belirleyici renklerinin eksik kalmasına sebep olmaktadır.

Şekil 9.3. Anatomik Açından Modernlerin Avrasya'ya olası yayılım rotaları (Bar-Yosef ve diğerleri, 2006:57)

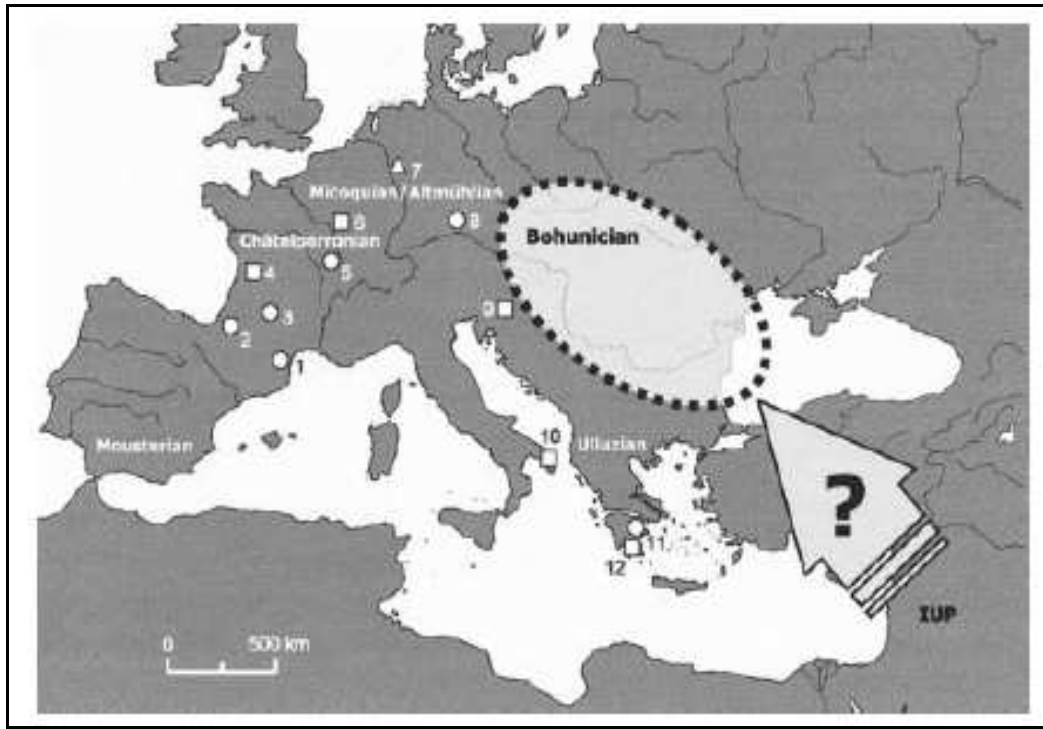
Paleolitik dönem insan gruplarının Afrika'dan Avrasya'ya ve belki de ters yöne tekrarlanan hareketlerin delillerinin; Mod 1 ve Mod 2 eğilimlerinin Alt Pleistosen boyunca Anadolu üzerinden Avrupa'ya ve Transkafkasya bölgesine geçişine yönelik izler Anadolu Paleolitiğinin erken evrelerine yönelik araştırmalarda tespit edilmiştir.

Göreceli olarak daha net bir görünüm sergileyen Anadolu Alt Paleolitiğini takip eden Orta ve Üst Paleolitik dönemler, bünyelerinde birçok biyolojik, kronolojik ve kültürel paradoks taşımaktadır. Bu nedenle Anadolu ve yakın coğrafyasına ilişkin cevaplanması gereken birçok soru, Paleolitiğin bu evreleri ile özellikle de Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş ile ilişkilidir.

Şekil 9.4. G.Ö. 40.000-35.000 arasında Aurignacien'in gelişimi ve yayılımı (Teyssandier, 2007:381)

Anadolu'nun hemen yakın çevresinde yer alan coğrafya içerisinde yapılmış araştırmaların sayıca fazlalığı ve yeni verilerin elde edilmesi, kurgusal açıdan Anadolu için bazı yeni önermeleri oluşturmada kolaylık sağlayacaksa da karşılaştırma yapma açısından bazı boşlukların oluşabileceği de görölmektedir. Özellikle 90'lı yılların başından itibaren Paleolitik dönem üzerine yazılmış olan bilimsel makalelerin genelinde Yakın Doğu'dan bir başlangıç rotası –ki genellikle bir ok simgesi ile gösterilir- Anadolu'yu kat ederek balkanlar üzerinde Avrupa'nın doğusuna oradan da batı Avrupa'ya doğru yönlendirildiği görölür (şekil 9.4 ve 9.5).

şekil 9.5. Yakın Doğu'dan erken Üst Paleolitik kültürlerin Anadolu üzerinden (?) Avrupa'ya yayılımı (Zilhão, 2006b:189)

Bu durumun, çoğu kez Anadolu'nun coğrafî pozisyonundan kaynaklanan bilimsel bir refleksi oluşturulduğu düşünölse de, makalelerin veya bilimsel araştırmaların metin bölümleri içerisinde Anadolu toprakları üzerinde genellikle bir soru işareti bulunur (şekil, 9.5). Bunun yabancı araştırmacılar tarafından bu şekilde

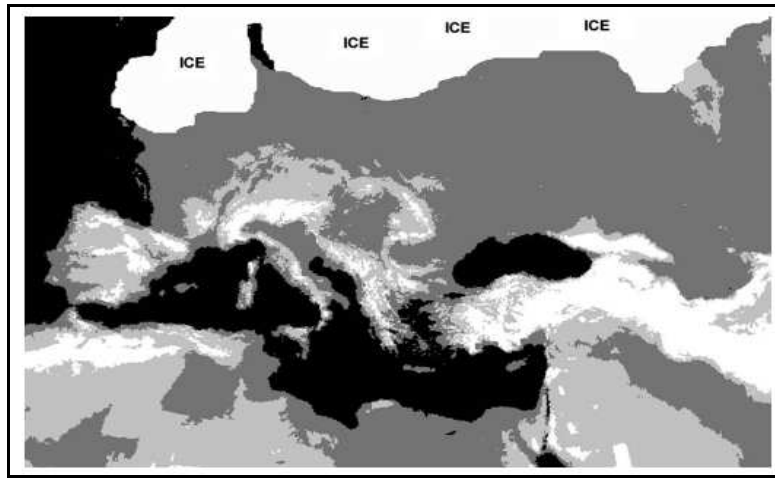
biçimlendirilmesi kuşkusuz ki Anadolu'nun Paleolitik kayıtlarına yönelik sınırlı sayıda yapılan araştırmalar ve nitelikli bilgi eksikliği ile doğrudan ilgilidir.

Araştırma sorunları şüphe götürmeyecek bir şekilde sadece Anadolu odaklı değildir. Tez konusunu oluşturan bölgelerde (Balkanlar, Transkafkasya Karadenizin kuzey kıyıları, Zagros bölgesi, Levant bölgesi) geçiş evresi içeren buluntu alanları, Anadolu'ya göre daha fazla sayıda araştırılmış olmakla beraber farklı coğrafyalara ait farklı terminoloji kullanımı, geçiş seviyelerinin tespit edilmesinde karşılaşılan sorunlar, ¹⁴C üzerinde farklı laboratuvar tarihlendirmeleri, geçiş evresi yerleşim örüntüsünün tam olarak kurgulanamaması gibi sorunlar mevcuttur.

Bir diğer sorun ise geçiş evresine yönelik olarak Anadolu- Levant bağlantısını kurgulayabilmemiz için önemli alanlar olan Hatay ve özellikle Samandağı bölgesi mağaralarında daha önceki dönemlerde yapılmış kazılardan çıkarılan yontmataş buluntular üzerinde detaylı tekno-tipolojik çalışmaların yapılamamasıdır. Ancak son yıllarda Üçağzlı Mağarası'nda yapılan kazılarda geçiş evresi içeren seviyelerin ve buluntuların tespit edilmesi, geçiş evresi süresince en azından Doğu Akdeniz'in yakın çevresi ile olan bağlantılarını anlamaya yönelik umut verici gelişmelerdir. Ancak, Anadolu için verisel boşlukları doldurmaya yönelik yeni verilere ve yeni gözden geçirmelere ihtiyaç olduğu açıktır.

Son yıllarda yapılan kazılar sonucunda Karain B gözü P.III seviyesi (Yalçınkaya ve diğ., 2006) ve Üçağzlı Mağarası'nda geçiş evresine atfedilen bazı veriler (Kuhn ve diğ., 2009) Anadolu için Orta Paleolitik-Üst Paleolitik geçişine

Günümüzden yaklaşık 74-12 bin yıl öncesinde meydana gelmiş olan Son Buzul Çağı'nda dünya genelinde sıcaklığın, günümüzdekine göre 4-5 derece düşmesine bağlı olarak Kuzey Yarım Küre'nin kuzey kesiminde buzullaşma artmış, Orta kuşakta ise dağların yüksek kesimlerinde buzul oluşumu meydana gelmiştir. Bu dönemde Anadolu'nun kıyı kesimindeki dağlarda 2500-2600 m'nin, karasallıktan dolayı İç Anadolu ve Doğu Anadolu'daki dağların 2700-2800 m'den yüksek kesimleri buzullarla kaplanmıştır. Bu dönemdeki esas değişiklik deniz seviyelerinde meydana gelmiştir. Dünya genelinde soğumaya bağlı olarak deniz ve okyanuslarda buharlaşmanın azalması, yağışlarında azalmasına yol açarak kısa süreli kurak dönemlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle orta ve yüksek enlemlerde soğuk ve kurak iklim koşulları hüküm sürmüştür, yağış sularının kuzey enlemlerde ve Orta kuşağın yüksek kesimlerinde buzul halinde kalmasıyla deniz seviyesi, günümüzdeki seviyeye göre ortalama 125 m. kadar çekilmiştir (Şekil 9.7). Bu çekilme sonucu günümüzde derinliği 125 m'yi bulan kıyı kesimi kara haline dönüşmüştür. Karadeniz'in, Marmara ve Ege denizleri ile bağlantısı kesilerek adeta bir tatlı su gölüne dönüşmüştür (Atalay, 2005:122).

Şekil 9.7. Son buzul evresi'nden (OIS 3) günümüze değişen deniz seviyeleri ve buzulların OIS 3 süresindeki pozisyonları. Siyah:- 100m'nin altı, koyu gri: -100 +300m. arası, açık gri: 300-1000m. arası, beyaz: 1000m ve yukarısı (Finlayson, 2008:2247)

Marmara denizinin üçte ikisi, özellikle Batı Anadolu'daki kıyı kesiminin bir bölümü kara haline gelmiştir. Deniz seviyesinin çekilmesine bağlı olarak; Marmara, Ege ve Akdeniz'e dökülen akarsuların boyları uzamıştır. Örneğin Gediz Nehri, günümüzde İzmir Körfezi'nin 50-60 km kadar batısında Karaburun dolaylarında denize kavuşmuştur. Deniz seviyesindeki çekilmeye bağlı olarak akarsular yataklarını derinleştirerek kıyıya yakın yüksek alanlarda yer yer dar ve derin vadiler açmıştır. Bu dönemde oluşan deltalar, günümüzde deniz altında yer almakta olup çoğunlukla kıta sahanlıkları üzerindedir (Atalay, 2005:122-123).

Anadolunun iç kesimlerinde ise genel olarak buharlaşmanın azalmasından ve çevredeki yüksek yerlerden gelen kar ve buz sularının etkisiyle bazı kapalı havzalarda göller oluşurken buradaki göllerin seviyeleri ise yükselmiştir. Göllerdeki seviye yükselmesi şimdiki seviyesine göre Burdur ve Tuz göllerinde 110 m, Acıgöl ve Eber göllerinde 35 m, Akşehir Gölü'nde 42 m. olmuştur. Akşehir ve Eber gölleri birleşmiştir. Ayrıca Konya ve Ereğli arasında uzunluğu 100 km'ye ulaşan ve genişliği 30-40 km'ye varan bir göl de meydana gelmiştir. Bu göllerin kenarlarındaki kayalıklardan oluşan derin kesimlerde dalgaların aşındırmasıyla falezler oluşmuştur (Atalay, 2005:123).

Son Buzul Çağı'nda toprak oluşumu önemli ölçüde durmuştur. Bunun esas nedeni, Anadolu'nun iç kesimlerinde soğuk ve kurak iklim koşullarının hüküm sürmesidir. Toprak oluşum süreci, kıyı bölgelerindeki kısmen nemli iklim koşullarında devam etmiştir. Anadolu genelinde hüküm süren soğuk ve kurak iklim koşullarında rüzgâr faaliyetleri etkin olmuştur. Özellikle Orta Anadolu'daki kumul

arazilerdeki eoliyen malzeme bu faaliyetlerin delilleri olarak yorumlanmaktadır. Son Buzul Çağı'nın en önemli etkilerinden biri de donma çözülme olaylarına bağlı olarak yamaç eteklerinde görülen kolüvyal depolar ile yer yer ova yüzeylerine kadar ilerleyen çamur akıntılarıdır. Çamur akıntıları; Toros dağlarının İç Anadolu'ya bakan yamaçlarında, Harran Ovasını çevreleyen dağların eteklerinde, Toros dağlarının Akdeniz'e bakan yamaçları boyunca, tektonik olukların kenarları ile Bornova Ovası'nın doğu eteklerinde görülmektedir. Genel olarak dağların yamaçlarında çok kalın yamaç depolarının kuraklaşmaya bağlı olarak bitki örtüsünün seyrekleştiği Son Buzul Çağı'nda meydana geldiği söylenebilir (Atalay, 2005:123).

Son Buzul Çağı'nın en önemli özelliklerinden biri de o zamanki iklim koşullarını yansıtan bitki topluluklarıdır. Genel bir ifade ile denebilir ki, soğuk ve kurak iklim koşullarından dolayı Anadolu'nun iç kesimlerindeki alçak alanlar bozkırla kaplanmıştır. Kuzey Anadolu ve Toros Dağları ile İç Anadolu'nun yüksek kesimlerinde Avrupa-Sibirya Bitki Coğrafyası Bölgesi'ne ait olan ve günümüzde tayga ormanlarını oluşturan sarıçam ve huş ormanları yaygınlaşmıştır. Sarıçam ve ladin ormanları Karadeniz kıyısına kadar inmiştir. Akdeniz kökenli bitkiler ise Ege ve Akdeniz kıyılarının alçak alanlarında ve güneye bakan alt yamaçlarda yaygınlaşmıştır (Atalay, 2005:124).

Son Buzul Çağı'nın bu şartları günümüzden yaklaşık 12-11 bin yıl öncesinde buzulların erimesiyle birlikte değişmeye başlamıştır. IV. jeolojik zamanın son dönemi olan Holosen'de deniz seviyesi yükselerek Pleistosen'in Son Buzul Dönemi boyunca oluşan kıyı şeridini kaplamıştır. Bu süreçte daha önce akarsuların kıyı

kesiminde açtığı vadiler, denizle işgal edilerek koy; tektonik kökenli grabenler ise körfez şekline dönüşmüştür. Holosen başlarında Anadolu’da yüksek dağları kaplayan kar ve buzulların erimesi, karstik alanlarda karstlaşmayı arttırmıştır. Bu durum, soğuk suyun bünyesinde sıcak suya kıyasla bol miktarda karbondioksit içermesi ve oluşan karbonik asidin kireçtaşlarını daha fazla aşındırmasıyla ilgilidir. Torosların yüksek kesimlerinden kaynaklanan kalsiyum bikarbonat yönünden zengin suların yayıldığı kesimlerde buharlaşması ile eski sediman yüzeylerini örten traverten ve/veya kireçli kabuklar oluşmuştur. Bu oluşumlara Antalya ve civarında ve Çukurovanın kuzey kesimlerinde rastlanmaktadır (Atalay, 2005:124). Bu olay Pleistosen süresince olmuş veri birikiminin tespit edilmesini güçleştiren bir durum olarak nitelendirilebilir.

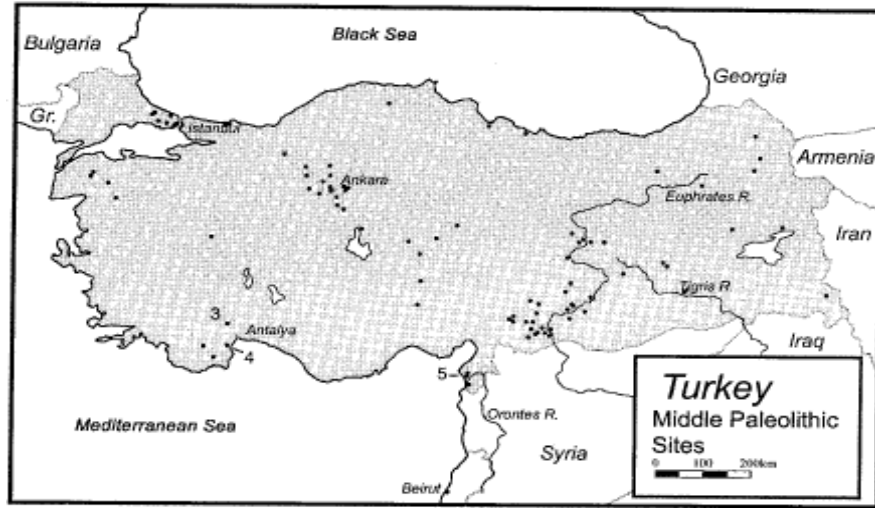
Anadolu’da bir taraftan buzulların erimesi diğer taraftan da yağışların artması ile katastrofik karakterde sel ve su baskınları meydana gelmiştir. Nitekim Dicle ve Fırat nehri kıyısında kalınlığı bazen 1 metreyi aşan yuvarlak kaya bloklarının eski toprak ve depolar üzerinde yer alması, çok büyük boyutlarda taşkın ve sel hareketlerinin olduğunun delilleri olarak yorumlanmaktadır (Atalay, 2005: 125). Bu tür hareketlerin yüzey, mağara – kayaaltı sığınaklarındaki sedimanları ne derecede etkilediği üzerinde durulmasında fayda vardır. Ortalama yüksekliği 1000 metrenin üzerinde olan Anadolu platosunun buzul dönemlerinde bazı olumsuz iklimsel koşullara sahip olması, kıyı bölgelerinin ve güneydoğu bölgesinin göreceli olarak daha yoğun iskâna sahip olması, Anadolu’nun bazı bölgelerindeki Paleolitik Çağ’a ait kanıt yokluğuna yönelik cevap arayışlarında, paleoklimatolojik, paleoekolojik ve paleocoğrafik dinamikler, doğru cevap için birer anahtar olabilir.

9.2. Anadolu'da Orta ve Üst Paleolitik

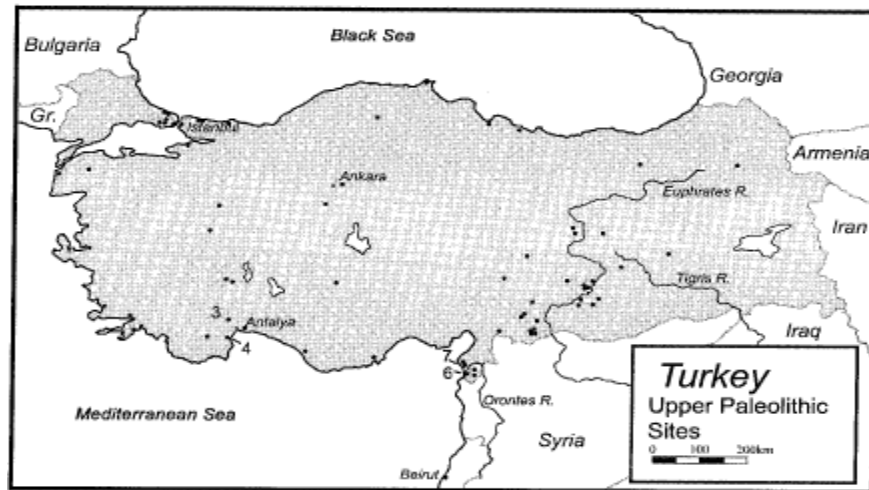
Türkiye'nin Paleolitik potansiyeli 20. Yüzyılın başlarından beri bilinmektedir. Bu potansiyeli oluşturan buluntu alanlarının dağılımında hem birkaç toplama, hem de dikkat çekici bir biçimde bazı boşluklar vardır (Şekil 9.8 ve 9.9). İstanbul'un çevresi ve Boğaziçi, Marmara Bölgesi'nden, (Jelinek, 1980; Runnels ve Özdoğan 2001) Antalya Güney Akdeniz Kıyısı'ndan, (Kökten, 1957; Yalçinkaya ve diğ., 1993; Yalçinkaya, 1995, 1997, 1998; Yalçinkaya ve Otte, 2000, 2007) Suriye sınırındaki kıyı boyunca Hatay Bölgesi'nden (Şenyürek ve Bostancı, 1958; Kuhn ve diğ., 1999, 2001, 2003, 2009) ve Güneydoğu Anadolu'daki Yukarı Dicle ve Fırat nehri havzalarından (Taşkiran ve Kartal, 2004) çok sayıda veri elde edilmiştir. Geniş ölçüde, en büyük buluntu yeri yoğunlukları, yüzey araştırmalarının tamamen yapıldığı bölgelerle uyumaktadır. Doğu ve kuzeydoğu Anadolu'nun en uç noktalarında olduğu gibi, buluntu yerlerinin dağılımındaki bazı büyük boşluklar, sistemli araştırmaların az yapıldığı bölgeler ile paralellik göstermektedir.

Paleolitik buluntu yerlerinin dağılımında göze en çok çarpan boşluk, Orta Anadolu platosundadır. Ankara çevresindeki, çoğunlukla erişim kolaylığı nedeniyle bilinen buluntu yerlerinin toplaşımından başka az sayıda Pleistosen dönem buluntu alanı bilinir ve bunlar geniş ölçüde dağınık bir pozisyon gösterirler. Pleistosen kalıntılarının Orta Anadolu'daki azlığı, bütünüyle araştırma yoksunluğuna bağlamak doğru değildir. Bunun yerine bir önceki bölümde de sözü edilen etmenler de göz önünde bulundurulmalıdır. Orta Anadolu'nun kapsamlı Miosen kaydı, önemli fosil hominoidler içermektedir. Elbette Pleistosen tabakaları, Miosen çökeltilerinin yeryüzüne çıktığı bölgelerde genellikle yoktur. Platonun diğer bölümlerinde, erken

çökeltiler Geç Pleistosen ve Holosen dolgularının derin birikintileri ile kaplıdır. Orta Anadolu'da bilinen az sayıdaki yüze yakın pleistosen buluntu yeri, pleistosen göllerinin sınırları ya da kireçtaşı veya volkanik kayaların yeryüzü ile temas ettiği bölgeler ile ilişkili görünmektedir (Kuhn, 2002: 199-200).

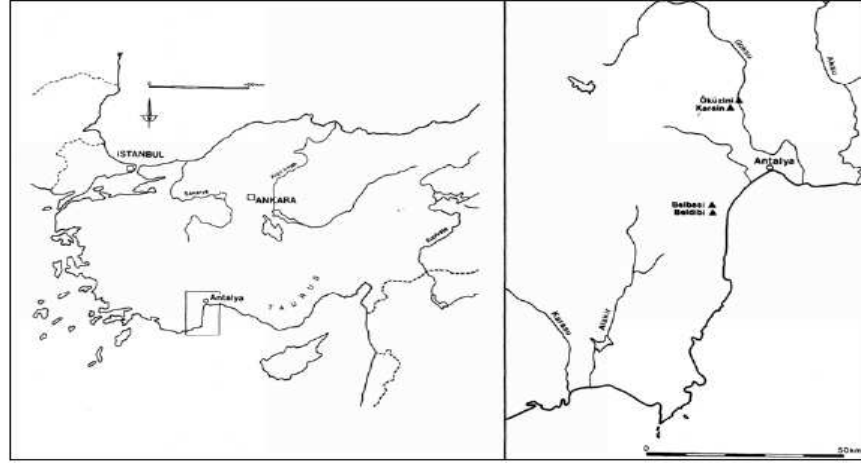
Şekil 9.8. Türkiye’de Orta Paleolitik buluntu yerlerinin dağılımı (Kuhn, 2002:200)

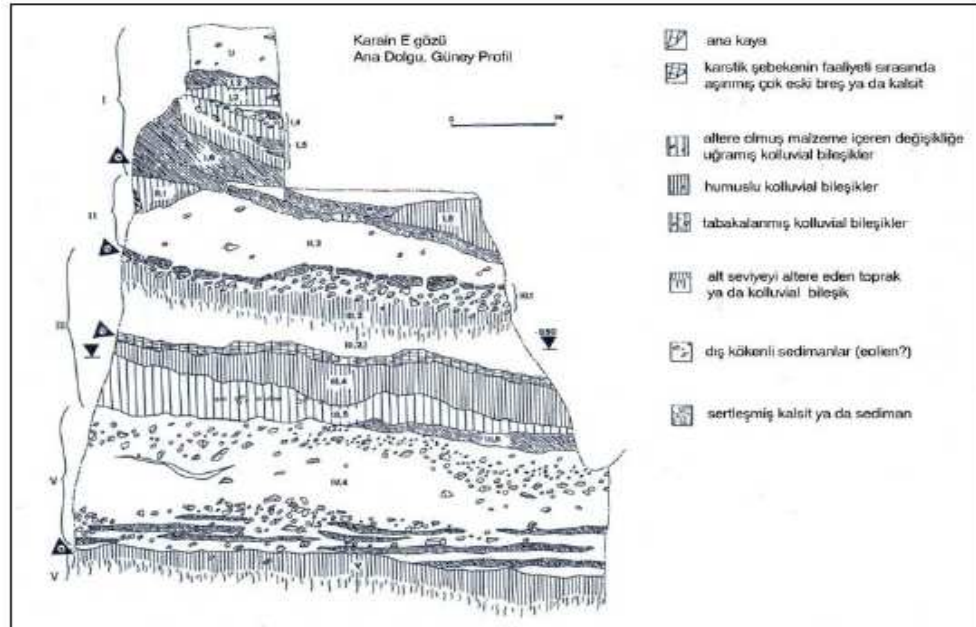
Şekil 9.9. Türkiye’de Üst Paleolitik buluntu yerlerinin dağılımı (Kuhn, 2002:200)

9.2.1. Orta Paleolitik

Anadolu'da en kapsamlı ve iyi bir biçimde incelenmiş Orta Paleolitik tabakalaşımı Karain Mağarası'ndadır. (Şekil 9.10) Moustérien buluntu toplulukları Karain E gözündeki Ana Dolgu F-I'ya kadar olan (Şekil 9.11) (Tablo 9.1) ara birimlerinde bulunur (Yalçinkaya ve diğ., 1993: 102).

Şekil 9.10. Karain Mağarası'nın coğrafi konumu (Otte ve diğ. 1995:288)

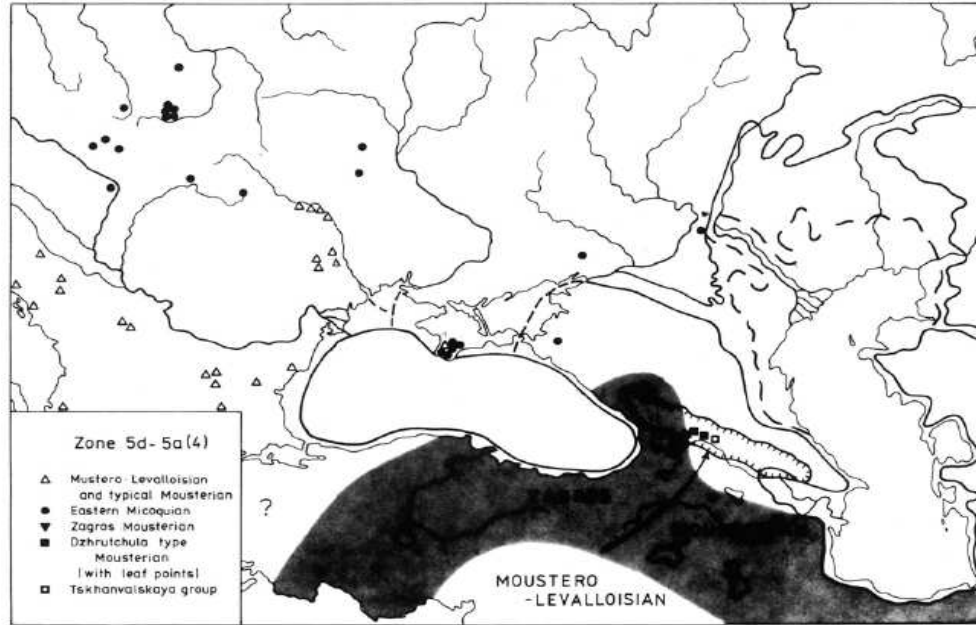
Şekil 9.11. Karain, Ana Dolgu jeolojik seviyeler (Demirel, 2007:26)

M.Ö. tarihler U/Th-ESR (ortalama)	Anahtar Humuslu Hatlar (toprak ve konkresyonlar)	Jeolojik Tabakalar	Ana dolgudaki derinlikler (datum altında cm.)	Kazı Üniteleri	Arkeolojik Üniteler	Teknik Özellikler
		I.1	-500 / -550 cm.	1-4		GEÇ ÜST PALEOLİTİK (düğicik ve mikrolitler)
60.000-70.000		I.2-1.6	-550 / -650 cm.	5-14	I	ZAGROS YA DA KARAIN TİPİ MOUSTÉRIEN (lövalva ya da disk biçimli tekniğ; çok sayıda kazıyıcı; özellikle kenarları çok iyi bir şekilde düzeltilmiş uçlar)
110.000-120.000	1	I.7	-650 / -700 cm.	15-18	H	
		II.1,2,3	-700 / -750 cm.	19-25	G	
130.000 ?	2	III.1	-750 / -770 cm.	26	G	
		III.2	-770 / -850 cm.	27-32	F	
	3	III.3,4,5	-850 / -880 cm.	33-37	E	PROTO-CHARENTIEN kalın yongalar; sert vurğaçla yongalama; merkezci çekirdek hazırlaması; yoğun düzeltili çontuklular ve dişlemeli aletler; basamak pulcuklu kenar kazıyıcılar
		IV.1	-880 / -900 cm.	38-39	D	
		IV.2,3,4	-900 / -1000 cm.	40-51	C	
		IV.5	-1000 / -1050 cm.	52-56	B	
	4	V	-1050 / -1100 cm.	57-61	A	KLAKTONİYEN çontuklular, çekirdek ön hazırlığı yok

Tablo 9.1. Karain Mağarası'nda ana sedimanter aşamalar ve arkeolojik seviyeler arasındaki ilişkiyi gösterir tablo (Demirel, 2007:28)

Anadolu'nun tüm bölgelerinde yüzey, genellikle ikincil ve *in-situ* olmayan buluntular Orta Pleistosen'de oldukça yoğun insan gruplarına işaret etmektedir (Balkan-Atlı ve diğ., 2006:133). Orta Paleolitik endüstriye ait bir başka buluntu bölgesi, Akdeniz Kıyısı yakınında, Güney-Orta Türkiye'nin Hatay Bölgesi'ndeki bir dizi küçük mağarada, Kanal, Merdivenli ve Tıkalı'da bulunmaktadır. Bu mağaralar yerel denizel çökelti içerisinden çıkarılmış çakmaktaşı yumrularını kullanarak üretilen zengin moustérien buluntu toplulukları vermiştir. Buluntu toplulukları, Levallois teknolojisinin yoğun bir kullanımıyla nitelendirilebilir. Düzeltili aletler azdır ve Karain'dekilerden daha az yoğun olarak değiştirilmiştir. Sürpriz olmayan bir biçimde, coğrafi dağılımı düşünüldüğünde, Hatay Orta Paleolitik buluntu toplulukları Levanten Orta Paleolitikine, Karain veya Doğu Avrupa Moustérien'inden daha yakın bir benzerlik taşır (Kuhn 2002:203).

Tıpkı Alt Paleolitik gibi Moustérien topluluklarıyla ilgili buluntular, Anadolu'nun geniş bir bölümü üzerinde, Marmara ve Batı Karadeniz Kıyısı'ndan Orta Anadolu'ya, Güneydoğu'nun Dicle ve Fırat nehir teraslarına kadar, ayrıca uzak kuzeydoğusuna doğru genişleyen bir şekilde (Şekil 9.12) tespit edilmiştir (Kozłowski, 1998:473). Bu alanlarda tespit edilen moustérien buluntular onlara en yakın bölgelerdeki buluntu topluluklarına benzerlik göstermektedir. Hatay ve Asi Vadisi'ndeki açık hava buluntu yerleri çok sayıda Levallois yonga, uç ve çekirdeği, ama görece az sayıda düzelteli parçayı vererek tipik olarak Suriye'nin güneyi ve Lübnan'da bulunanlara benzer bir görüntü içerir. Marmara Bölgesi'nde moustérien buluntu toplulukları, Bulgaristan ve Yunanistan'daki "Balkan" Orta Paleolitik'ine benzer özellikler gösterir (Kuhn 2002:203).

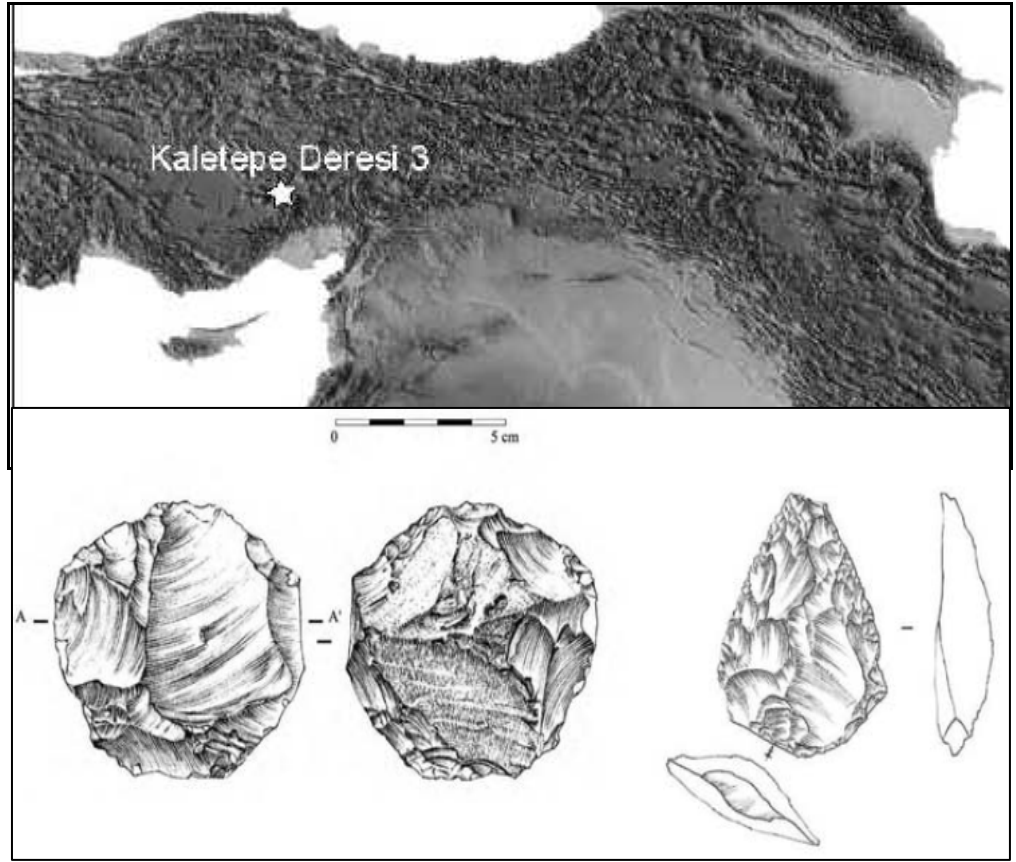
Şekil 9.12. Oksijen İzotop 5d-5a-4 evresinde Zagros Moustérien olası yayılım alanları (Kozłowski, 1998:473)

Türkiye'nin güneydoğusunda Dicle ve Fırat Nehirleri'nin birleştiği yerde yapılan yüzey araştırmaları, bir grup Orta Paleolitik açık hava buluntu yerini açığa

çıkarmıştır. Düz arazi nehir teraslarındaki buluntu toplulukları, küçük-oval iki yüzeyle kadar çok sayıda Levallois yonga ve ence geniş oldukça kaba bir şekilde düzeltilenmiş aletleri de içermektedir. Araştırmalar bunların Levanten Levallois-Moustérien'in erken safhalarına ait örnekler olduğunu iddia etmektedir. Bir dereceye kadar daha yüksek rakımlardaki buluntu yerlerine ait buluntu toplulukları, Zagros Moustérien'inin daha tipik bir özelliği olan, çok sayıdaki yoğun bir biçimde değiştirilmiş kenar kazıyıcıları ve uçları içermektedir. Orta Paleolitik buluntu toplulukları arasındaki bu zıtlıklar, farklı yüksekliklerdeki hammaddelerin bolluğu ve kalitesinin bir sonucudur veya iki farklı coğrafi bölgedeki kullanımların doğasındaki farklılıkları yansıtıyor olabilir. Üçüncü bir olasılık da bölgenin, tipik Zagros Moustérien'i ve Levanten Moustérien'inin teknolojik örüntülerinin bir ara dönemine sahip olduğudur (Kuhn 2002:203-204).

Son dönemlerde Orta Anadolu Platosundaki boşluğu dolduracak niteliğe sahip olan Niğde- Kaletepe Deresi 3 ve Göllü Dağ çevresinde tespit edilmiş buluntu alanları çok önem taşımaktadır. Miyosenden beri aktif olan İç Anadolu volkanik bölgesinde bulunan alanlardan Kaletepe, Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait 19 arkeolojik tabaka içerir ve Acheul kültürünün evrimini yansıtmaktadır. Kaletepe farklı teknikler, farklı aletler ve farklı hammadde seçimini sergileyen ve Orta Plesitosen insan gruplarının çeşitliliğini gösteren bir konumdadır. Tabakalarda saptanan levallois teknolojisini haber veren bazı buluntulara bakılarak Orta Paleolitik'in erken evrelerinin varlığından söz edilebilir. Örnek olarak levallois çekirdek ve yoğun düzeltili bir Moustérien uç veya yöneşen kenar kazıyıcı sayılabilir. Tüm buluntular obsidiyendir. Düzeltili parçalar Clactonien çontuklarla

yapılmış dişlemeliler ve bazı pulcuklu düzeltili kenar kazıyıcılarla temsil edilir. Dişlemeliler sadece Clactonien çontuklarla oluşturulmuştur. Fakat burada görülen tekno-kültürel modeller bölgede hiç bilinmemektedir Bu nedenle Avrasya ve Afrika ilişkilerini anlamaya yönelik ciddi bir potansiyel taşımaktadır (Balkan-Atlı ve diğ., 2006:126-127).

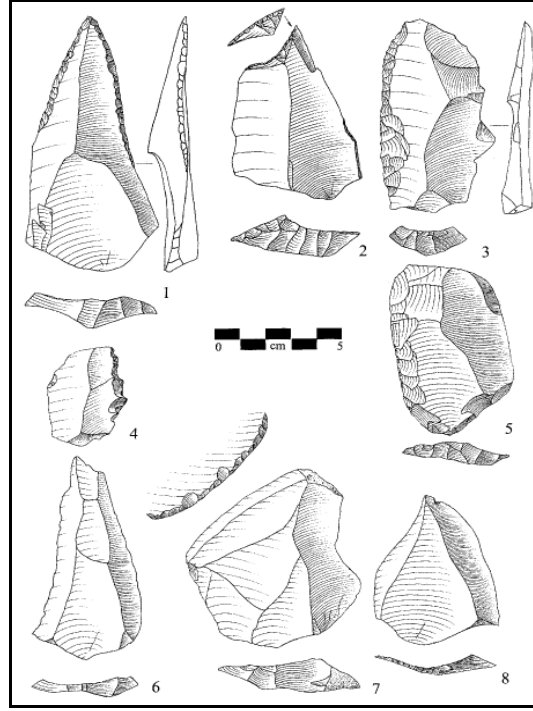

Şekil 9.13. Kaletepe'nin lokalizasyonu ve Kaletepe'den bir levallois çekirdek ve uç (Balkan-Atlı ve diğ., 2006:136)

9.2.2. Üst Paleolitik

Türkiye'nin Paleolitik Çağ kaydının kendine özgü özelliklerinden biri; Üst Paleolitik buluntu yerlerinin azlığıdır. Olasılıkla Anadolu'da Erken Üst Paleolitik buluntu yerlerinin azlığı, bütünüyle jeomorfolojik ve paleoekolojik açmazlar ya da geçmişte yapılmış olan araştırmalardaki sorunlarla ilintili değildir. Batı Avrupa'da Üst Paleolitik boyunca kullanılmış olsa bile 500 metre yüksekliğin üstündeki mağara buluntu yerleri seyrek ve Orta Anadolu Platosu'nun büyük bir bölümü deniz seviyesinin 1000 metre üstünde uzanmaktadır. Bu yüzden Orta Paleolitik çok düşük nüfus yoğunluklarını desteklemiş olabilir. İklimsel açıdan daha ılımlı yumuşak Akdeniz habitatları Geç Pleistosen'in en soğuk ve en kurak ara dönemleri süresince, faunal ve floral yaşamlar kadar, insan grupları için de uygun yaşam alanları sunmuş ve bir çekim alanı haline gelmiş olabilir (OIS 3 ve 2). Bununla birlikte bazı kıyasal buluntu yerlerinin çoğunun tektonik yükselmelerin en fazla olduğu yerler hariç, bazılarının halen sular altında kalmış olma ihtimali vardır (Şekil 9.7) (Kuhn 2002:203-204).

Türkiye'deki en yoğun Erken Üst Paleolitik çökeltileri, Hatay Bölgesi'nin Akdeniz kıyısında yer (Şekil 9.18) alan iki buluntu yerinde Kanal ve Üçağzılı Mağarası'nda bulunur. Hatay, jeolojik ve ekolojik olarak, Akdeniz Levantına daha çok benzemektedir. Buluntuları da Suriye, İsrail ve özellikle Lübnan'daki bölgelerle güçlü bağlar gösteriyor gibidir.

Şekil 9.14. Hatay Bölgesi Orta Paleolitik buluntu örnekleri 1-2 Kanal Mağarası; 3-5 Tıklı Mağara; 6-8 Merdivenli Mağara (Kuhn, 2002:204)

Üçağzılı Mağarası'ndaki en eski Üst Paleolitik, Lübnan'daki Ksar Akil buluntu yerinde belgelenmiş olan Doğu Akdeniz'in tipik Erken Üst Paleolitiği ile benzerlikler taşımaktadır (Kuhn ve diğ., 1999:507). Düzeltile aletler çoğunlukla, ön kazıyıcılar, taş kalemler ve düzeltile dilgiler gibi tipik Üst Paleolitik unsurları içermektedir. Bununla birlikte yontmataş teknolojisi Üst ve Orta Paleolitik özelliklerin bir bileşimini göstermektedir ve stratigrafik yapı içerisinde tespit edilmiş olan Levallois yongalar, dilgiler ve uçlar olarak sınıflandırılabilir (Kuhn ve diğ., 2003:109). Tipik Orta ve Üst Paleolitik'in bu bileşimi, bazı araştırmacıların bölge buluntu topluluklarını "geçişsel" olarak nitelendirmesine yol açıyorsa da bu terimin Kuhn tarafından kültürel filojeni açısından fazla bir anlam içermemekte olduğu ve onun yerine daha tarafsız olan "Initial Upper Paleolithic- Öncül Üst Paleolitik" in kullanılmasının tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Kuhn, 2002:205).

Üçağzlı'nın G ve H tabakaları için Hızlandırıcı Kütle Spektrometresi (AMS) radyokarbon tarihlendirmesi, kalibre edilmemiş olan G.Ö 39.000 ve 41.000 tarihlerini vermektedir. Bunların kirlilik ve atmosferik ¹⁴C seviyelerindeki değişikliklere bağlı olarak gerçek yaşların 2000-6000 yıl arasında daha eski olma olasılıkları da vardır. Mağaranın üst tabakaları Ksar Akil ve Antelias sığınağı gibi erken Ahmarian buluntu yerlerindeki benzer ama farklı bir Erken Üst Paleolitik buluntu topluluğu içermektedir. Bunlar iki kutuplu prizmatik dilgi teknolojisi ile nitelendirilebilir ve sayıca birçok kemik alet ele geçirilmiştir. Üçağzlı'nın genelindeki tabakalaşma Üst Paleolitik'in en erken evreleri ve bir anlamda Ksar Akil'de gözlemlenene benzer Geç Ahmarian arasındaki aşamalı ve tekno-tipolojik geçişi belgeler görünmektedir. Eğer bu bölgedeki kültürel katlaşımında bir açıklık varsa, bu, Geç Moustérien ve Erken Üst Paleolitik arasında olabilir. Ksar Akil'de en üstteki Orta Paleolitik seviyeler ve Üst Paleolitik'in başlangıcı arasında bir boşuk vardır; bundan dolayı, o buluntu yerinde geçişi doğrudan incelemek olanaksızdır. Buna karşın Marks, Güney Levant'taki Boker Tachtit'te son Moustérien ve Erken Üst Paleolitik arasında, aşamalı bir *in-situ* geçişin varlığına vurgu yapmaktadır (Kuhn, 2002:205).

Anadolu'nun Erken Üst Paleolitiği ile ilişkili olarak en önemli açmazlardan biri Aurignacien'in olası varlığı ve tarihidir. Aurignacien'in Avrupa'da ortaya çıktığını ve daha sonra Levant ve Zagros'a yayıldığını düşünen birçok görüş vardır. Eğer bu doğruysa o zaman bu kültürel kompleks Anadolu boyunca yayılmış olmalıdır. Bu durum, Erken Aurignacien'in Güney Kafkasya'da henüz gözlemlenmediğinden ötürü olasılık dahilindedir. Ne yazık ki Üçağzlı ve Kanal

mağaralarındaki tabakalar, Aurignacien'in bölgede bulunduğu düşünülen tarihten daha erken bir tarihte sona ermiştir. Anadolu için gerçek Aurignacien tanımlamasına en uygun aday, omurgalı ön kazıyıcılar veya çekirdeği içeren ince bir tabakanın Moustérien ve Epi-Paleolitik tabakaları arasında bulunduğu Karain Mağarası'dır (Kuhn, 2002:206).

Anadolu Üst Paleolitik buluntu yerlerinin sayısı, farklı kültürel komplekslerin coğrafya ve kronolojisi hakkında kesin ifadelerle olanak tanımak için çok azdır. Eldeki az bilgiye dayanarak Levanten bağlantılarının Üçağzlı ve Kanal mağaralarındaki endüstri bağlamında sağlanabileceğini, benzer endüstrilerin Levant ve Zagros dağlarında bilindiği halde, daha batıdaki Karain B gözünde stratigrafik yapı içerisinde tespit edilmiş olan Üst Paleolitik seviye (P.II Jeolojik Ünite), (Yalçınkaya ve diğ., 2006) farklı özellikler gösterdiği söylenebilir ve bu seviye Yakın Doğu- Avrupa arasındaki tarihsel ilişkiye ışık tutabilecek niteliğe sahiptir.

Erken Üst Paleolitik boyunca, Anadolu'nun bir yanından öbür yanına, doğudan ya da batıdan büyük bir nüfus hareketi veya kültürel bir niteliğin kanıtı yoktur ancak davranışsal açıdan modern insanları tanımlayan özellikler dizisinin önemli iki ögesini, kemik aletleri ve süs eşyalarını içermesi de dikkat çekicidir. Görünüşe bakılırsa bu davranışsal özellikler Aurignacien'in bölgede görünmesinden önce ve bağımsız olarak meydana gelmiş görünmektedir. Gerçekte, kişisel süs eşyası üretiminin farklı gelenekleri Orta Avrupa ve Doğu Afrika'yı kapsayan birkaç yerde yaklaşık olarak aynı zamanda "belirdi". Bu gerçekler bu buluntuların ortaya çıkmasının, davranışsal açıdan modern insanların tek bir nüfusunun yayılmadığı

izlenimini uyandırmaktadır. Bunun yerine olasılıkla kişisel süs eşyalarının çoğalması kişisel bilgiyi çok sayıdaki bireye yaymak için, önceden var olan bilince ilişkin kapasiteler ile ekolojik ve demografik koşullar arasındaki bir etkileşimin sonucu olarak meydana geldiği söylenebilir.

9.3. Karain B Gözü P.III Jeolojik Seviyesi Geçişsel Endüstrileri

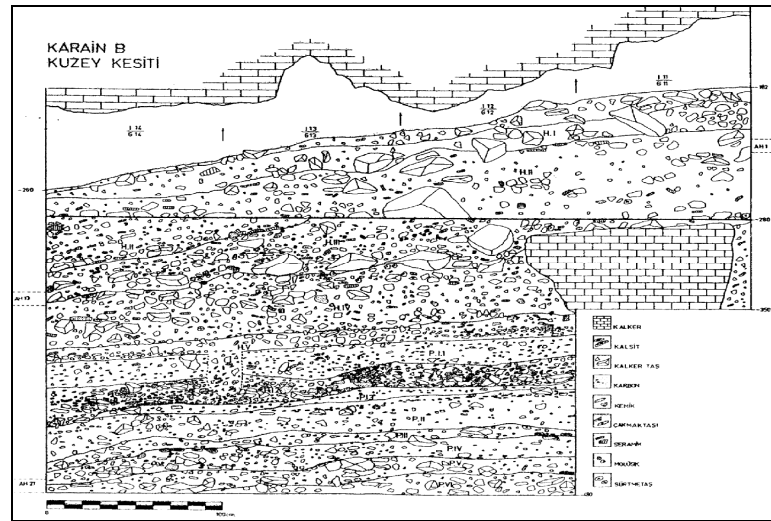
2004 yılında Karain Mağarası B Gözü'nde yapılan kazı çalışmaları sırasında P.III olarak adlandırılan jeolojik seviyede (Şekil 9.15) (Fotoğraf 9.1) tespit edilen yontmataş parçalar, Orta ve Üst Paleolitik dönemin karakteristik özelliklerini bünyesinde barındırması nedeniyle, “geçişsel” olarak nitelendirilmiştir. Bu seviyeden alınmış olan karbon örneklerinin analizleri sonucunda G.Ö. 39.630 radyokarbon yaşı elde edilmiştir. Bu tarih, seviyenin yontmataş endüstrilerinin Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresine ait olduğu savını desteklemektedir (Yalçınkaya ve diğ., 2006:547).

Ayrıca, klasik Batı Avrupa kronolojisinde Orta Paleolitik dönemin bitişi ve Üst Paleolitik Dönemin başlangıcı ile örtüşmesinden dolayı bu tarih, Anadolu için çok önemli bir veri olarak değerlendirilmelidir. Buna ek olarak daha üst seviyelerden P.II Jeolojik Ünite'den elde edilen radyokarbon tarihleri (G.Ö. 31.280 ve G.Ö.28.100), bu seviyelerin içerdikleri buluntularla birlikte gerçek bir Üst Paleolitik Dönemin varlığını ortaya koymaktadır (Yalçınkaya ve diğ., 2006:547).

P.III'ün stratigrafik yapısı ile ilgili olarak Yaman, (Yaman, 2008) bu jeolojik ünitenin ortalama 13.2 cm'lik bir kalınlık gösterdiğini ve sedimanter

birikimin ise 8350 yılda olabileceğini belirtmektedir Buna göre kabaca 1 cm'lik bir sediman oluşumu yaklaşık 632.6 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır (Yaman, 2008:100). Geçiş seviyesi olarak değerlendirilen diğer buluntu yerlerinin birçoğunda bu seviyeler oldukça ince bazen belli belirsiz bir hat şeklinde kendini göstermektedir ve geçiş çok hızlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu durum, Neanderthallerin yerlerini modernlerin, hızlı bir yayılım süreci ile birbirine yakın bir zaman aralığında aldığını düşündürmektedir.

Tekrar geçiş evresine dönecek olursak, P.III jeolojik seviyede yapılan detaylı çalışmalar sonucunda; P.III, dilgisel yongalama ürünleri, dilgi ve dilgicik çıkarımına yönelik çekirdeklerle levallois ürünler ve levallois çekirdekleri bir arada barındıran bir seviye olarak tanımlanmaktadır (Şekil 9.16-17). P.III jeolojik seviyede, hammadde kullanımı açısından radyolaritin ilk sırada yer aldığı söylenebilir (% 93). Sayısal açıdan ikinci sırada çakmaktaşı yer almaktadır. Radyolarit hammadde grubu içinde yoğunluk sırasına göre kahverengi, gri ve yeşil renkli olanları P.III endüstrisi açısından maksimum değerler gösterirler (Kartal, 2008:130).

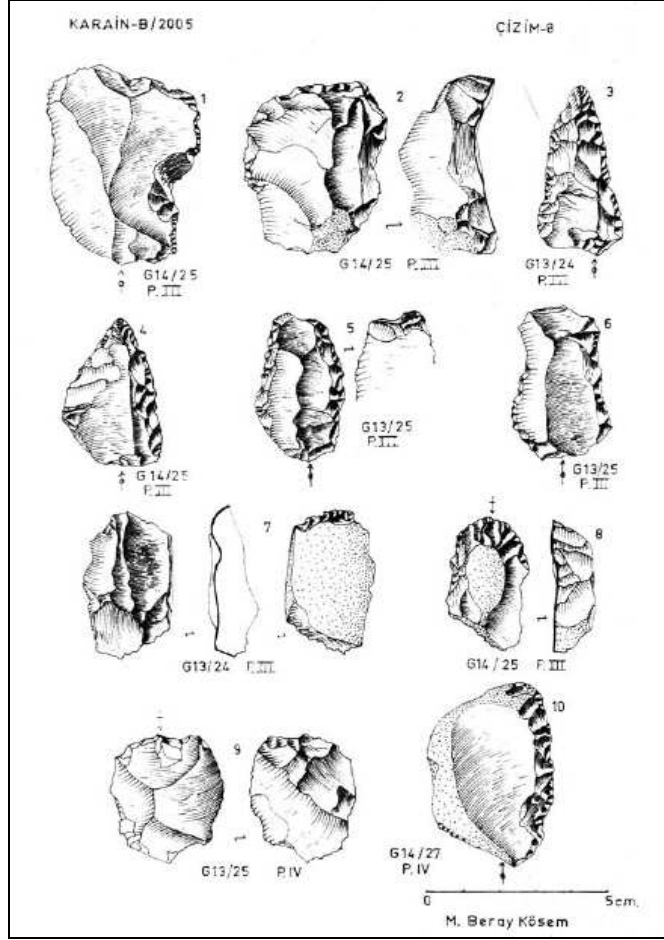

Şekil 9.15. Karain B Gözü kuzey kesiti çizimi (Yalçınkaya ve diğ., 2006:553)

**Fotoğraf 9.1. Karain B Gözü kuzey kesiti jeolojik seviyeler
(Karain Kazısı Arşivi-M.Kartal)**

P.III jeolojik seviyede yongalama ürünleri açısından, büyük ölçüde yonga üretim teknolojisinin hâkim olduğu gözlemlenmiştir. Bu seviyenin endüstrisinin bileşenleri yongalama ürünleri; çok sayıda yonga (% 64.94) ve hazırlama yongası (% 23.31) ile az sayıdaki dilgi (% 4.24), dilgicik (% 1.41), tepeli dilgi (% 0.65), çekirdek kenarı (% 0.26) ve dönümlü parçadan (% 0.19) oluşmaktadır. Yongalar, hazırlama yongaları ve çekirdek kenarları Orta Paleolitik karakterler gösterirken; dilgi, dilgicik, tepeli dilgi ve dönümlü parçalar daha çok Üst Paleolitik karakterlidir. Tüm endüstrinin yongalama ürünleri arasında levallois tekniği ile üretilmiş olanlar % 5 ile temsil edilmektedir. Toplam 80 tane olan bu parçaların 1 tanesi dilgi 79 tanesi ise yonga olarak tespit edilmiştir (Kartal, 2008:130).

Şekil 9.16. Karain B Gözü PIII seviyesi buluntu örnekleri (Yalçınkaya ve diğ., 2006:557)

Teknolojik olarak tespit edilen önemli bir özellik de, topuk ve vurma yumrusunun büyük ya da küçük çıkarımlarla inceltmesiyle ya da tamamen kaldırılmasıyla oluşan parçaların var oluşunda görülmektedir. Bu parçalar P.III'de 24 adet ile temsil edilmektedir. Söz konusu parçaların Üst Paleolitik ve Epi-paleolitik'te devam ediyor olması, bu tekniğin Karain Mağarası B Gözü'nde Orta Paleolitik'te başlayıp Epi-paleolitik'e kadar uygulandığını göstermektedir (Kartal, 2008:131).

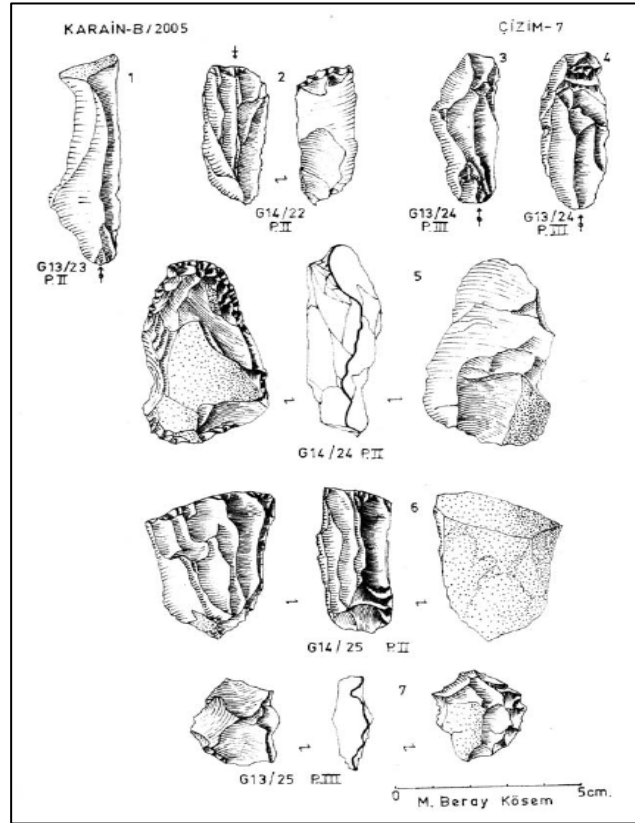
P.III seviyesinin yongalama ürünlerinin kopma açıları dikkate alındığında, dilgi ve dilgicikler hariç tüm yongalama ürünlerinde tespit edilen 90°den büyük

kopma açısının büyük bir yüzdeyle (% 71) ilk sırada yer aldığı görülmektedir. % 28 ile ikinci sırada yer alan ve kopma açıları 90°'ye eşit parçalar; yonga ve hazırlama yongalarının bir kısmı ile dilgi ve dilgiciklerin büyük bir çoğunluğundan oluşurlar. %1'lik bir oranda tespit edilen 90°'den küçük kopma açısı gösteren parçalar, yalnızca dilgi ve dilgiciklerin bir kısmından oluşur. Bu görünüm, P.III jeolojik seviyenin Orta-Üst Paleolitik geçiş evresi olma olasılığını destekleyen önemli teknolojik göstergelerden birisidir. Belirgin vurma yumrulu parçaların % 60 ile ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Belirsiz vurma yumrulu parçalar % 28 oranında iken, çok belirgin vurma yumrusuna sahip parçalar % 12 ile üçüncü sırada yer alırlar (Kartal, 2008:1301-132).

Söz konusu bu jeolojik seviyede tespit edilen yontmataş aletler; kenar kazıyıcılar, uçlar, dişlemeli ve çontuklu aletler, düzeltili yongalar ile az sayıdaki ön kazıyıcının varlığıyla nitelendirilmektedir. Üst Paleolitik karakterli ön kazıyıcıların P.III'de tespit edilmiş olması Yalçınkaya tarafından (2006:547) geçiş aşamasını düşündürülen diğer bir olgu olarak değerlendirilmiştir.

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş aşamasının tespit edildiği Levant yerleşimlerinde de görünüm Üçağzılı Mağarası'ndan farklı değildir. Negev, Güney Ürdün, Tor Sabiha, Site 643 ve Nahal Aqev gibi Levant yerleşimlerinde az sayıda yontma taş alet ele geçmesine karşın bunların büyük bir çoğunluğunun Üst Paleolitik karakterli oldukları; hatta bazı yerleşim yerlerinde tek bir tipik Moustérien aletin dahi bulunmadığı, bazı yerleşimlerde ise çok az sayıda olduğu belirtilmektedir (Marks, 1983:57). Karain B'de tespit edilen geçiş aşaması yani P.III bu yönden Üçağzılı

Mağarası'ndan ve dolayısıyla da Levant geleneğinden oldukça farklılık göstermektedir. P.III'de Orta Paleolitik karakterli ve yonga ağırlıklı endüstriye, az sayıdaki dilgisel yongalama ürünü eşlik etmektedir. Çok sayıdaki kenar kazıyıcı, uç, çontuklu ve dişlemeli gibi Orta Paleolitik nitelikli aletlerin yanı sıra Üst Paleolitik nitelikli yontmataş aletlerin bulunuyor olması, Karain B'nin Levant geleneğinden ayrıldığını ortaya koymaktadır. Oysa zaman açısından Karain B ve Üçağzılı mağarası aynı zaman dilimi içinde yer almaktadır (G.Ö. 39.000). Bu durum bütünüyle olmasa da çağdaş tarihler veren her iki yerleşimden biri olan Karain'in daha eski bir teknolojiye sahip olduğunu düşündürmektedir. Böylesi bir durum, Anadolu'nun Toros-Zagros ve Levant arasındaki gerçek yerinin saptanmasında, dolayısıyla geçiş sürecinin açıklanmasında sorun oluşturmaktadır (Kartal, 2008:134-135).

Şekil 9.17. Karain B Gözü PII- PIII seviyesi buluntu örnekleri (Yalçınkaya ve diğ., 2006:556)

Bu görüşü destekleyecek bir diğer teknolojik bulgu da her iki mağarada tespit edilen çekirdek tiplerinin sayısal yoğunluk açısından farklılığıdır. Üçağzlı Mağarası'nda F, G, H, tabakalarından ele geçen çekirdeklerin genellikle prizmatik çekirdekler olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, levallois metoduyla üretilmiş olan dilgiler ve dilgi çekirdekleri de bu tabakaların karakteristik özelliklerinden birisidir. Karain B'nin P.III jeolojik seviyesinde levallois çekirdekler, dilgi çekirdeklerine oranla daha baskındır. Eldeki verilere göre yalnızca 4 adetle temsil edilen dilgi çekirdekleri, tüm çekirdekler göz önünde bulundurulduğunda oldukça az sayıdadır. P.III'de; merkezci ve iki kutuplu dönüşümlü çekirdekler, klasik levallois çekirdekler ve levallois teknolojinin devamı gibi görünen disk biçimli çekirdekler, Orta Paleolitik teknolojinin hâkimiyetini ortaya koyan unsurlardır. Bu durum da Karain Mağarası ile Levant yerleşim yerlerindeki gelenekler arasındaki farklılığı bir kez daha ortaya koymaktadır. Ayrıca, Üçağzlı Mağarası'nda Üst Paleolitik'e geçiş aşamasında, üst seviyelerdeki kadar olmamakla birlikte süs eşyası olarak kullanılmış birçok deniz kabuğu bulunmuştur. Karain B'de P.II (Üst Paleolitik) jeolojik seviyeden başlayarak tespit edilen süs objeleri ise, P.III jeolojik seviyede temsil edilmemektedir. Bu durum da Karain'de tespit edilen geçiş aşamasının Üçağzlı ve Levant'tan farklılığını gösteren bir diğer gösterge olarak kabul edilebilir (Kartal, 2008:135).

Tespit edilen kriterler doğrultusunda P.III jeolojik seviyenin Orta ve Üst Paleolitik teknolojik düzeylerini bir arada barındırmış olması nedeniyle; Orta-Üst Paleolitik geçiş aşamasının Karain Mağarası B Gözü'nde, bu ünite içerisinde temsil edilmiş olması olasılığını güçlendirmektedir. Radyokarbon tarihlendirme ölçümleri

(G.Ö 39.630 kalibre edilmemiş) de bunu destekler niteliktedir. Yapılan sedimantolojik ve stratigrafik gözlemler P.II'den P.III'e doğru olabilecek karışımların olanaksız olduğunu göstermektedir (Kartal, 2008:135-136). Bütün bileşenleri ile Levant geleneğinden farklı özellikler sergileyen P.III endüstrisi, arkeolojik açıdan Toros-Zagros'dan farklı, ancak Anadolu açısından ünik bir kültürel yapıyı sergiliyor gibi görünmektedir (Kartal, 2008:136).

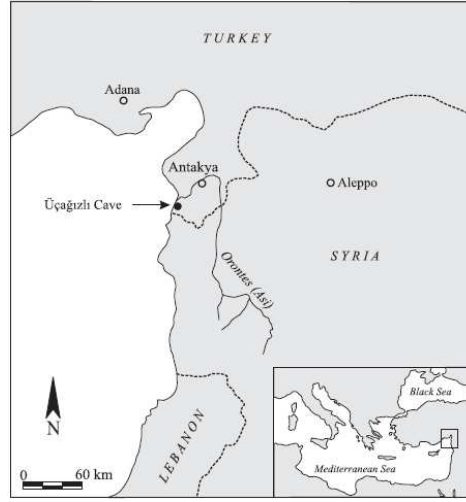
Üstte verilen görüşten farklı olarak ise, Orta ve Batı Avrupa ile Balkanlar'daki, ayrıca Levant bölgesindeki bazı Paleolitik sitlerde tespit edilen Aurignacien'in 2. teknolojik grubunu niteler görünen endüstrinin, binlerce yıllık aralarla bazen arkaik bazen evrimleşmiş Aurignacien'de bazen de tanımlanamayarak soru işaretiyle bırakılmış bir kültürel süreçte tamamen çevre koşullarına bağlı ve biraz yerel özellikler göstererek varolduğu belirgin bir şekilde görülmektedir. Karain B'de de tespit edilen endüstrinin bu teknolojik grubu oluşturan bir Aurignacien olduğu söylenebilir. Ancak elde edilen tarihler ve endüstrinin genel görünümü, bu kültürel evreyi Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evrelerini oluşturduğu görülen Arkaik ya da eski bir Aurignacien'den daha çok, Orta Paleolitik'ten tamamen bağımsız ve hiçbir geçiş süreci ihtiva etmeyen, çevre ve yaşam koşullarına göre biçimleşip yerleşen, arkaik görünümlü teknolojisine rağmen Aurignacien'in genç bir sürecine denk düşen tamamen özgün bir evre olarak değerlendirilmesini telkin eder gibidir (Özçelik, 2003:88-89).

Bu durum Anadolu'nun bazı bölgelerinde yerel bazı unsurların ağırlık kazanarak genel bir teknolojik karaktere dönüşmüş olabileceğini düşündürmektedir.

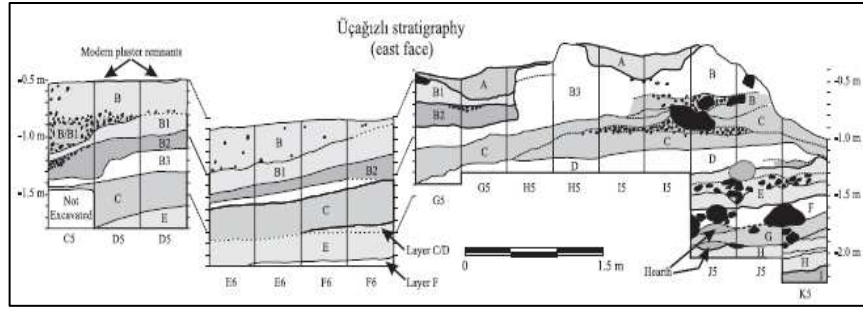
Kafkasya örneklerinde de görülen bazı kültürel nişler, uzun süreli homojen özellikler sergileyebilmektedir. Karain'in gerçekten çok özel bir pozisyonda yer almış olması, belki de diğer bünyesinde kendine has kültürel özelliklerin özgün bir biçimde gelişmesine sebep olmuş olabilir.

9.4. Üçağzlı Mağarası ve Geçişsel Endüstriler

Üçağzlı Mağarası ile ilgili bir özet yapmadan önce terminolojik yaklaşıma değinmekte fayda vardır. Üçağzlı için kullanılan “Initial Upper Palaeolithic – Öncül Üst Paleolitik” tanımlaması (Kuhn ve diğ., 1999, 2001, 2003, 2009; Kuhn, 2004), geçiş evresinin karakterini tanımlamaya yönelik kesin bir anlam taşımamaktadır. Çünkü en azından Anadolu için Üst Paleolitik, henüz tam anlamıyla anlaşılammış bir evre olarak karşımızda durururken “öncül” tanımlaması terminolojik bir karmaşa yaratmaktadır. Bu nedenle bu evrenin Orta-Üst Paleolitik geçiş aşamasını temsil eden bir “geçiş evresi” olarak tanımlanması daha uygun olacaktır. Tez çalışmamızda alıntı yapılan metinlerde geçen “initial” kelimesinin Türkçe’ye “öncül” olarak çevrildiği ve kullanıldığı görülmektedir (Dinçer ve diğ., 2001:2; Güleç ve diğ., 2004:2; 2005:238). Oysa bu kelimeye Türkçe’de yüklenen anlam tamamen farklıdır. Bu nedenle, tez boyunca sözcüğü “ön” olarak kullanmayı yeğledik. Kaldı ki “geçiş evresi” Orta Paleolitiğin sonu Üst Paleolitiğin başlangıcına denk düşen evrelerin tanımlanmasında tercih edilecek bir tanımdır.

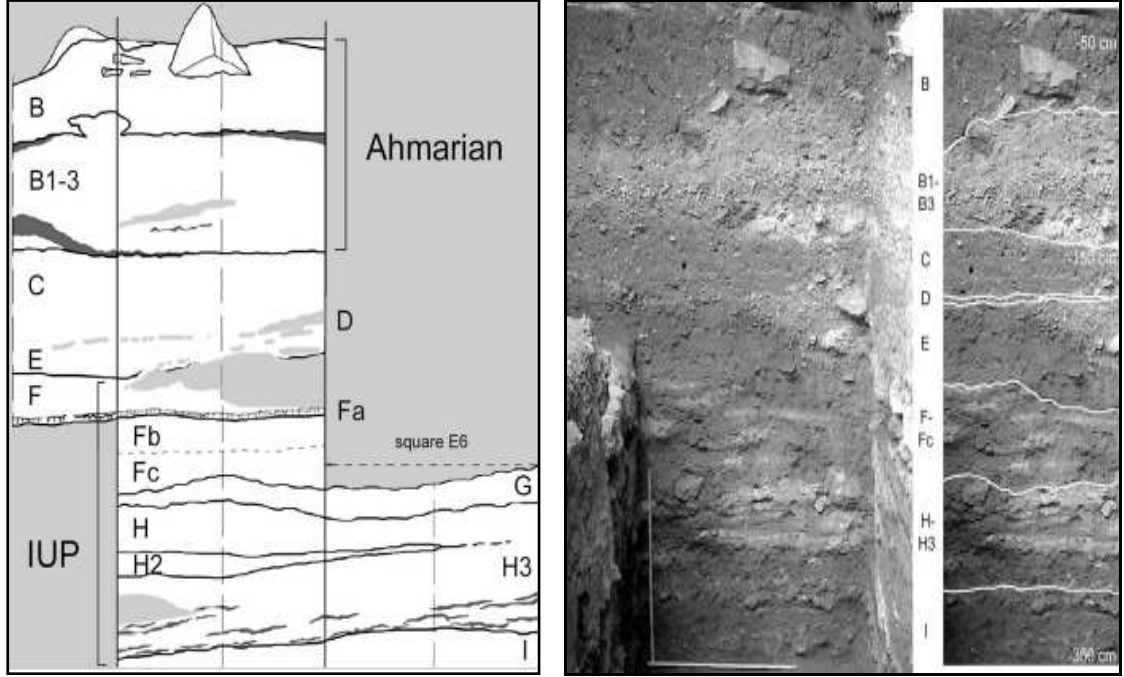

Şekil 9.18. Üçağızlı Mağarası'nın lokasyonu (Kuhn ve diğ., 2004:115)

Şekil 9.19. Üçağızlı Mağarası'nın Jeolojik Seviyelerinin Genel Görünümü (Kuhn ve diğ., 2004:116)

Doğu Akdeniz'de Üst Paleolitik kayıtlarını sentezlemeye çalışan hemen hemen her araştırmacı Ahmarian teknolojilerinin doğrudan Yakın Doğu Ön Üst Paleolitik /lepto-Levalloisian'den geliştiği konusunda uzlaşmaktadır. Eğer bu doğruysa, bölgedeki hem uzun vadeli kültürel evrimleşme yörüngeleri hem de hominid evrimi için derin imaları olacaktır. Pek çok araştırmacı ayrıca Ön Üst Paleolitik'in Yakın Doğu'daki bir geç Orta Paleolitik formundan yerinde geliştiğine de inanmaktadır. Eğer Ön Üst Paleolitik, Ahmarian haline gelişmişse, bu anatomik olarak modern insanların Afrika'dan gelerek Avrasya'yı kolonileştirdikleri dönemde yüksek bir süreklilik düzeyi olduğunu göstermektedir (Kuhn, 2004:282).

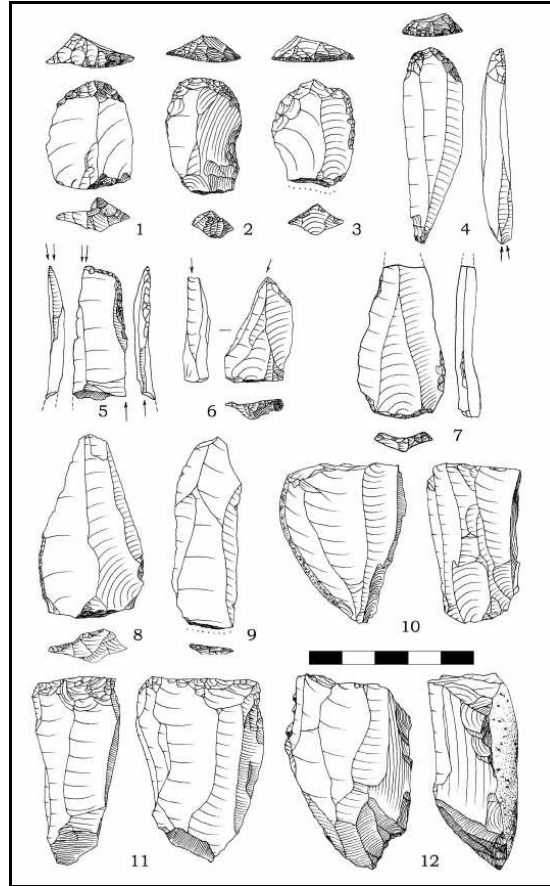

Şekil 9.20. Üçağzlı Mağarası kuzey profiline ait stratigrafi ve Ahmarian ve İlk Üst Paleolitik seviyeler (Kuhn ve diğ., 2009:89)

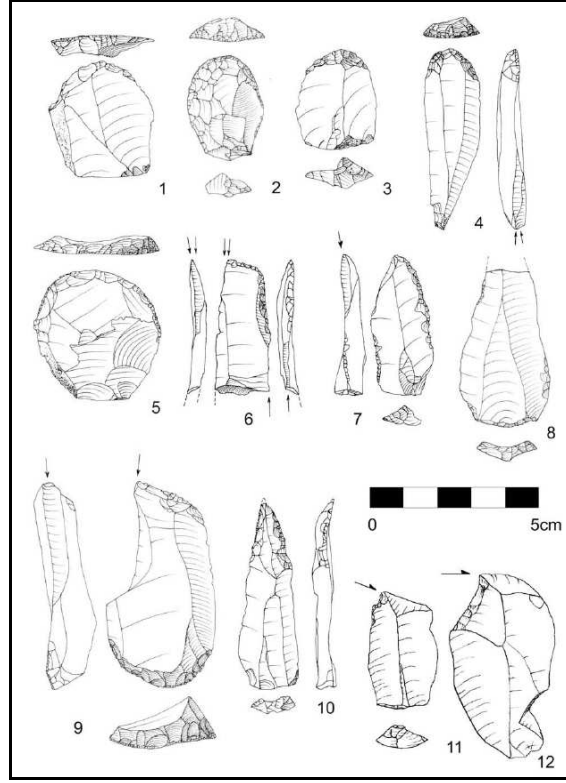
Genel olarak Üçağzlı Mağarası'ndaki stratigrafik yapı (Şekil 9.20) kültürel dizi Ksar 'Akil'de tespit edilen ile uyumlu olup, bu durum İlk Üst Paleolitik ve Ahmarian arasında daha fazla süreklilik olduğunu önermektedir. Bununla birlikte, geçişin yapısı incelenmekte olan özelliklerin türlerine bağlıdır. Farklı ögeler farklı zamanlarda değişir bazı değişimler yavaş yavaş bazıları ise daha anidir. Net bir şekilde ani değişim noktaları teknolojik özellikler arasında değişim göstermektedir. Farklı ögeler arasında bu eş zamanlılık yokluğu bölgedeki erken dönem Üst Paleolitik teknolojisinin gelişimi hakkında daha zengin bir perspektif sağlamaktadır (Kuhn, 2004:282-283).

Farklı düzeltili alet formlarının görülme sıklıklarında zaman içerisindeki değişimler derece derecedir ve görece küçük ölçektir. Taşımalık formlarındaki değişimler vurma düzleminin morfolojisi gibi taşımalık üretim tekniği kanıtlarında

yankı bulmaktadır. Bununla birlikte, üretim tekniklerindeki kaymalar, kategorik değişim F ve E seviyeleri (Şekil 9.21) arasındaki geçiş sırasında meydana gelmekle birlikte derece derece olmaktan çok ani gibi görünmektedir. Bu eğilim, stratigrafik yapı içerisinde daha üst seviyelerde B1-B4 ve B seviyelerine kadar alanda bulunan çekirdeklerde kendisini göstermemektedir (Kuhn ve diğ., 2009:89).

Şekil 9.21. Üçağızlı H, H2 ve H3 seviyelerinde geçiş evresi özellikleri gösteren buluntu örnekleri (Kuhn, 2004:279)

Şekil 9.22. Üçağızlı F,G, H seviyelerine ait düzeltili parçalar (Kuhn, 2009:95)

Üçağızlı Mağarası ve Ksar 'Akil'deki Erken Üst Paleolitik ve Ahmariyen arasındaki süreklilik anatomik olarak modern insanların Avrasya'ya yayılmasının arkeolojik sonuçlarını anlamak açısından düşündürdükleri vardır. Foley'in modern insan kökenleri ve yayılımına ilişkin genetik ve anatomik kanıtlar hakkındaki incelemesine göre "Ortaya çıkan uzlaşma, modern insanlar için evrimsel açıdan yakın tarihli (yani yaklaşık 200.000 yıl öncesi) bir köken ve bunu izleyen diğer hominid nüfuslarıyla çok az karışma ya da hiç karışmadan Afrika'dan dağılmanın kanıtı olarak yorumlanmaktadır." Bu yayılma olayının tarihi kesin değildir (Tablo 9.2) ancak neredeyse kesinlikle Üst Pleistosen sırasında meydana gelmiştir (Kuhn, 2004:286).

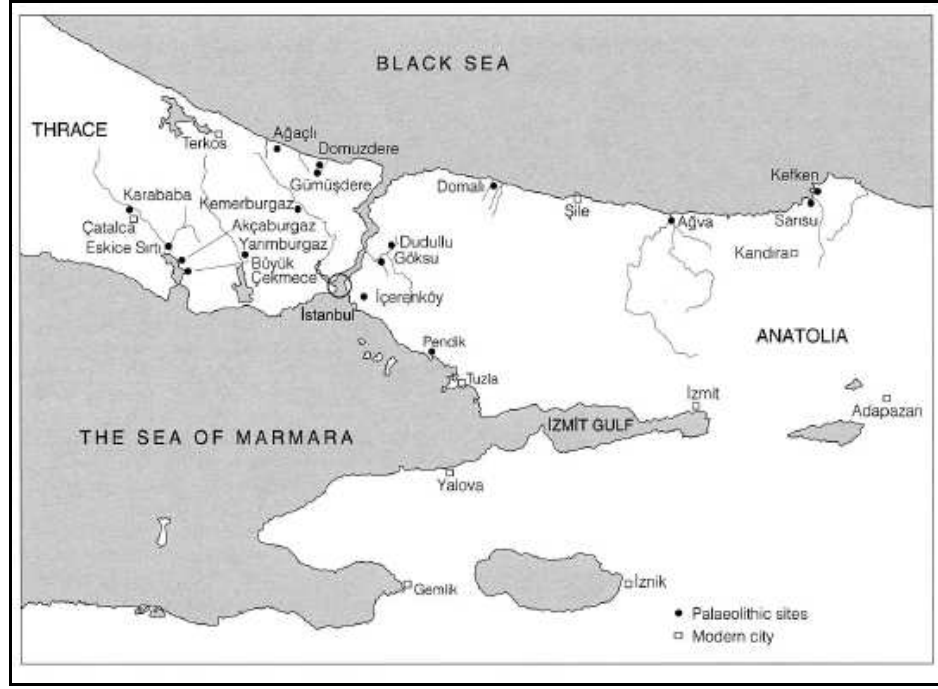
Site	Culture/Fossil	Level	Sample	Method	Lab Number	Result	calBP 2 σ
Üçağızlı	IUP (=Ksar Akil XXI)	G	Charcoal	AMS	AA37626	39100 ± 1500	45360 – 41630
Kebarra	Early Ahmarian	IIIbF hearth	Charcoal	AMS	OxA-1567	35600 ± 1600	43460 – 37580
Boker A		1	Charcoal	Conventional	SMU-578	37920 ± 2810	46920 – 37320
Oase	Early Modern Human	—	Bone	AMS	OxA-11711/GrA-6165	34950/+990/-890	42490 – 38410
Krems-Hundsteig	Protoaurignacian	Brown layer	Charcoal	Conventional	KN-654	35500 ± 2000	43990 – 36310
Grotta di Fumane		A2	Charcoal	AMS	UfC-2048	36500 ± 600	42620 – 41300
Riparo Mochi		G	Charcoal	AMS	OxA-3591	35700 ± 850	42890 – 38930
Esquicho-Grapaou		SLC1b	Charcoal	Conventional	MC-2161	34540 ± 2000	43430 – 35550
Isturitz		U274d	Burnt bone	AMS	GifA-98232	36510 ± 610	42640 – 41280
Morin		8	Charcoal	AMS	GifA-96263	36590 ± 770	42850 – 41050
Kleine Feldhofer Grotte	Neandertal	—	Bone	AMS	ETH-19660	39240 ± 670	44660 – 42290
El Sidrón		—	Tooth	AMS	Beta 192067	38240 ± 890	44290 – 41730
Klissoura 1	Uluzzian	V	Burnt bone	AMS	GifA-99168	40010 ± 740	45110 – 42630
Abri Dubalen	Châtelperronian	EBC2	Bone	AMS	GifA-101045	36130 ± 690	42920 – 39800
Châtelperron		B5	Bone	AMS	OxA-13622	39150 ± 600	44590 – 42270
Grotte du Renne		Xb1-Y10	Bone	AMS	OxA-8451/Ly-894	38300 ± 1300	44720 – 41440
Caune de Belvis		7	Bone	AMS	AA-7390	35425 ± 1140	42900 – 38380
Combe Saunière		X	Bone	AMS	OxA-6503 (tripeptide)	38100 ± 1000	44320 – 41600
Grotte XVI		B	Bone	AMS	GifA-95581	35000 ± 1200	42730 – 37890
La Quina, oval		4	Bone	AMS	OxA-10261/Ly-1367	35950 ± 450	42600 – 40280
Roc-de-Combe		Square K9, level 8	Bone	AMS	Gif-101264	39540 ± 970	45030 – 42230

Tablo 9.2. Üçağızlı ve diğer potansiyel geçiş seviyesi olabilecek buluntu alanlarının radyokarbon tarihlendirmeleri (Zilhao, 2006b:188)

Yakın Doğu Geç Orta Paleolitik döneminin Neanderthaller ile ilgili olduğu bilinmesinden dolayı, odaklanması gereken yer en erken dönem Orta / Üst Paleolitik sınırı yani Üst Paleolitik başlangıcının kökenidir. Çoğu araştırmacı Yakın Doğu Ön Üst Paleolitik 'inin yerel olarak geliştiğini hissetmektedir. Bununla birlikte, bu "geçiş" kapsamı olası olan tek dizi Boker Tachtit'tir: Ksar 'Akil'de Orta ve Üst Paleolitik seviyeleri arasında çökeltisel bir boşluk bulunmaktadır. (Kuhn, 2004:286). Boker Tachtit kazıları açık bir şekilde alanda dereceli bir teknolojik evrim örüntüsü göstermiştir. Ancak yakın tarihlerde, pek çok araştırmacı Boker Tachtit'teki en erken seviyelerin gerçekte hem tipolojik hem de teknolojik özelliklere dayalı olarak Orta Paleolitik olup olmadığını sorgulamıştır. Genelde, modern insanların yayılmasının genetik ve arkeolojik kanıtları arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için Yakın Doğu'daki Üst Paleolitik'in başlangıcını özellikle geç Moustérien ve İlk Üst Paleolitik arasındaki bağın tekrar incelenmesi gerekmektedir (Kuhn ve diğ., 2009:111).

9.5. Marmara- Boğaziçi Bölgesi

Tez çalışmasında, Anadolu'da Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş kapsamında ele alınan bir diğer bölge Boğaziçi'ni içine alan Marmara'nın kuzeyi ve bölgeye yakın Karadeniz kıyılarıdır (Şekil 9.23)

Şekil 9.23. Marmara'nın kuzey bölgesi Boğaziçi ve Karadeniz kıyılarında tespit edilmiş Paleolitik alanlar (Runnels ve Özdoğan 2001:71)

Avrupa'daki Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş, özellikle Neanderthallerin yerinin modern insanlar tarafından alınması hakkındaki tartışma bağlamında önemli bir ilgi görmüştür. Son zamanlarda, Neanderthallerin yok oluşu ve yerini ardılının almasına yönelik iki hipotez sıklıkla çeşitli bilim çevrelerinde tartışılmaktadır. Çok bölgeli süreklilik hipotezi modern insanların doğrudan Neanderthaller'den evrimleştiğini kabul eder ve yerini alma hipotezi ise, modern insanların Afrika ve Yakın Doğu'daki asıl anavatanlarından, Neanderthallerin yerini almaya doğru yayılımını savunmaktadır. Tartışma günümüzde harareti artarak devam

etmektedir ama son zamanlarda çoğu araştırmacı, yerini alma hipotezinin bir varyasyonunu desteklemektedir.

Bununla birlikte, arkaik insan topluluklarının Avrupa'da ortaya çıkışı ve dağılımını açıklamak için, yerini alma hipotezinin arkeolojik bir değerlendirmesi, modern insanların Afrika ve Yakındoğu'ya doğru olan göçünün varsayılan yolu üzerindeki alanlarda Paleolitik buluntu yerlerinin yetersizliği tarafından engellenmektedir. Modern insanların Afrika ve Yakın Doğu'dan Avrupa'ya doğru olduğu varsayılan göçünün yolu üzerindeki alanlardan en önemlisi, Marmara'nın kuzeyi ve Boğaziçi bölgesidir. Burası hem Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlar hem de Karadeniz ve Akdeniz arasında kilit konumdadır. Bölgenin stratejik önemi ve avantajları açıktır. Bu avantajlar Pleistosenin erken evrelerinden itibaren insan gruplarını bu bölgeye çekmiştir. Bölgede yapılan araştırmalar Yarımburgaz Mağarası dışında Alt Paleolitik veriler elde edilmesi açısından önemli olmakla birlikte Orta ve Erken Üst Paleolitik karakterli yüzey buluntuları, bölgenin Pleistosen kronolojisinin kurgulanmasında önem arz eden veriler olarak değerlendirilebilir. Runnels ve Özdoğan'ın (Runnels ve Özdoğan, 2001) bu coğrafyada yaptığı yüzey araştırmalarında Alt Paleolitik'ten Erken Üst Paleolitik'e uzanan dönemlerin çeşitli maddi unsurları tespit edilmiştir.

Tez çalışmasında özellikle stratigrafik yapı içerisinde tanımlanmış ve geçiş evresi ile karakterize edilmiş, kronolojik bir yerleştirme yapılabilecek buluntular çerçevesinde bir kurgunun yapılabileceği vurgulanmaktadır. Ancak sistemli yüzey araştırmalarında ele geçirilen ve tekno-tipolojik tanımlamaları yapılarak yakın

bölgesi ile olası bağlantıları vurgulanmış ve çoğunluğu *in-situ* olarak tespit edilen bu buluntular da tez çalışmamızda ele alınmıştır. Özellikle Erken Üst Paleolitik olarak tanımlanan buluntu topluluğu bu dönem için Anadolu ile Güneydoğu Avrupa ve Balkanlar ile olan ilişkileri anlayabilmek için önemlidir. Ayrıca bu kararda Anadolu’da yapılmış olan sistemli çalışmaların azlığı ve nitelikli sayılabilecek bilginin bizim için çok önemli oluşu da göz önünde bulundurulmuştur.

	LP	MP	EUP
Black Sea coast (Asia)			
Kefken	–	X	X
Sarısu	–	–	X
Ağva	–	X	–
Domalı	–	X	–
Black Sea coast (Europe)			
Domuzdere	X	X	X
Gümlüdere	–	X	–
Ağaçlı	X	X	X
Bosphorus			
Kemerburgaz	–	X	–
Gökse	X	X	–
Marmara			
Akçaburgaz	–	X	–
Eskice Sırtı	X	X	–
Karababa	–	X	–
Davutpaşa	–	X	–

Tablo 9.3. Marmara’nın kuzey bölgesi Boğaziçi ve Karadeniz kıyılarında tespit edilmiş Paleolitik Yerleşimlerin evrelerine göre ayırım tablosu (Runnels-Özdoğan 2001:72)

Boğaziçi bölgesinde yapılan araştırmaların geneline bakılacak olursa; sayıca en fazla ele geçen buluntular Orta Paleolitik’e aittir (Tablo 9.3). Karadeniz kıyısında doğuda Boğaziçi’nden Kefken’e doğru Büyük Çekmece, Davutpaşa ve Eskice sırtlarından Orta Paleolitik karakterli merkezci çıkarmalı disk biçimli çekirdekler, Levallois çekirdekler, çekirdek kıyıcılar, küçük iki yüzeyliler, Moustérien ve Levallois yongalar, kenar kazıyıcılar, dişlemeliler, çontuklular ve uçlar ele geçirilmiştir. Bunlar, Anadolu’da yaygın olarak ele geçirilen Tipik Moustérien’e benzer özellikler göstermektedir. Ancak bu buluntular içerisinde taş kalem ve ön kazıyıcılar gibi Üst Paleolitik düzeltili alet tiplerinin görece yüksek yüzdeleriyle

nitelendirilen varlığı Balkan Moustérien'ini anımsatmaktadır (Runnels ve Özdoğan, 2001:72).

Boğaziçi bölgesi'nde Kefken'de tespit edilmiş buluntular önem arz etmektedir. Kenar kazıyıcılar, çontuklular, düzeltili yongalar, çeşitli tipte çekirdeklerle karakterize edilen bir Orta Paleolitik buluntu topluluğunun (Şekil 9.24) yanı sıra dikkate değer miktarda taşkalem, taş delgi, sırtlı bıçaklar gibi farklı buluntu tipleri vardır. Bütün bu çeşitlilik aynı buluntu alanında birden fazla dönemin izler bıraktığını düşündürmektedir. Orta Paleolitik-Üst Paleolitik etkileşiminin bir arada bulunduğu ve Balkan unsurları ile temas halinde olunan bir evrenin yaşandığı söylenebilir (Runnels ve Özdoğan, 2001:73).

Dikkate değer bir diğer gözlem ise, yüzey araştırması süresince Orta Paleolitik buluntu alanları ile Erken Üst Paleolitik buluntu yoğunluğu olan alanlar arasındaki yerleşim örüntülerindeki ve yer kullanım stratejilerindeki farklılıklardır. Anlaşıldığı kadarıyla Orta Paleolitik buluntularının düzensiz dağılımı ve bunun aksine daha geç yüzey toplamalarının yapıldığı alanların görece daha düzenli bir yayılım göstermesi, davranışsal açıdan modern yetilerin ve daha etkin ekonomik, toplumsal ya da algısal farklılıkların yavaş yavaş bir öncekinin yerine geçtiğini düşündürmektedir. “Yerini alma” hipotezi ile paralellik kurulabilir olması nedeniyle de dikkate değerdir.

9.5.1. Orta Paleolitik

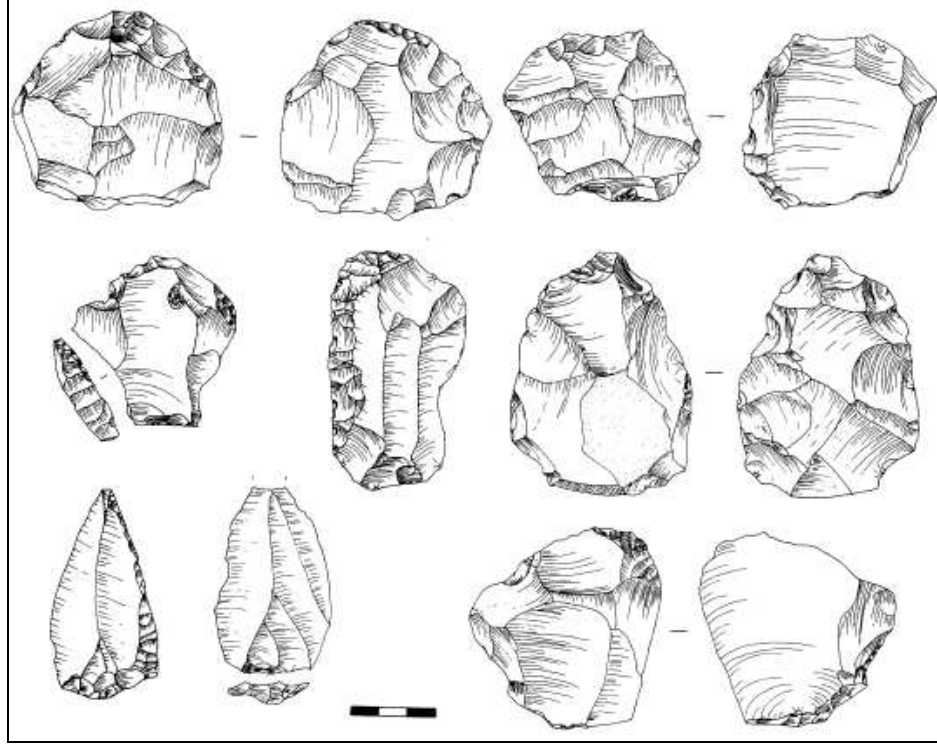
Yüzey araştırmasında en fazla sayıda tespit edilen buluntu grubunun yapılan incelemeler sonucunda Orta Paleolitik olduğu anlaşılmıştır. Bunlar, disk biçimli merkezci çıkarmalı çekirdekler, Levallois çekirdekler, çekirdek kıyııcılar, küçük iki yüzeyliler, Moustérien ve Levallois yongalar, kenar kazıyıcılar, dişlemeliler, çontuklular ve uçlar tarafından nitelendirilen Tipik Moustérien'e yakın benzerlik göstermektedir. Orta Paleolitik olarak nitelendirilen buluntu alanlarının çoğundaki taş kalem ve ön kazıyıcı gibi bazı Üst Paleolitik tipte aletlerin varlığı, Üst Paleolitik düzeltili alet tiplerinin görece yüksek yüzdeleriyle nitelendirilen tipik Balkan Moustérien'inin belirleyici bir özelliğidir (Runnels ve Özdoğan, 2001:78).

Orta Paleolitik yüzey buluntu yerleri tarihlendirilmemiştir, ama Yunanistan'daki, karşılaştırılabilir buluntu yerleri Son Buzul Arası'ndan 125 kyr-28 kyr önceye tarihlendirilebilir. Kuzeybatı Türkiye'yi içerir görünen Güneydoğu Avrupa boyunca Orta Paleolitik genellikle en fazla rastlanan endüstri grubunu oluşturmaktadır. Karadeniz kıyısında yer alan Kefken, Ağaçlı, Domuzdere ve Gümüşdere gibi buluntu yerlerinde çok sayıdaki Orta Paleolitik karakteri gösteren buluntu grubu, Yunanistan'da da kaydedilmiş olan, eski kıyı şeridi yerleşim biçimlerine benzer alanlardan ele geçirilmiştir Buluntu yerleri Karadeniz kıyısında, doğuda Boğaziçi'nden Kefken'e doğru, Büyük Çekmece'den ve İstanbul çevresine örneğin Kemberburgaz, Davutpaşa ve Eskice'ye dek yayılım göstermektedir (Runnels ve Özdoğan, 2001:79).

9.5.1.1. Kefken

Kefken, Karadeniz kıyısında İzmit sınırları içerisinde Kefken Kasabasının içinde ve çevresinde bulunur. Burası ilçenin 3 km. doğusuna kadar genişleyen bir buluntu yeri kompleksidir. Çok sayıdaki buluntu Kefken'in 2 km. doğusunda ve kıyı şeridinin 200m. gerisinde yer alan kayalık alanlardan bulunmuştur. Bölgenin ana jeolojik yapısı kireçtaşıdır ve çakmaktaşı yumruları açısından zengin formasyonlar bu yapı genelinde gözlemlenmiştir. Yüzey buluntularının tamamına yakını kahverengiden kırmızımsı kahverengine kadar, değişen çakmaktaşı üzerine yapılmıştır, ancak kuvars gibi diğer hammaddeler de kullanılmıştır (Runnels ve Özdoğan, 2001:79).

Çoğu buluntu, yüzeydeki aşınmalardan kaynaklanan patinaya sahiptir. Buluntuların çoğu Orta Paleolitik olarak sınıflandırılmakla birlikte, bazı buluntular daha geç dönemlere ait bazı tip ve teknolojik özellikler göstermektedir. Üst Paleolitik'in erken safhalarına ait olabilecek buluntuların, Orta Paleolitik'te bulunduğu bilinen benzer formlardan ayırt edilmesi zor olduğu halde dikkate değer miktarda taş kalem, taş delgi, doğal sırtlı bıçaklar ve ön kazıyıcılar; Orta Paleolitik karakterli kenar kazıyıcılar, Levallois uçlar, çeşitli tipte çekirdekler, dişlemeliler, çontuklular ve çeşitli tipte düzeltili yongalarla birlikte bulunmuştur. Bütün bu çeşitlilik Kefken'de birden fazla dönemin temsil edildiğini göstermektedir (Runnels ve Özdoğan, 2001:80). Dolayısıyla bu alanda yapılacak sistemli açık hava siti kazıları, "geçiş" evresine de ışık tutma potansiyeline sahiptir.

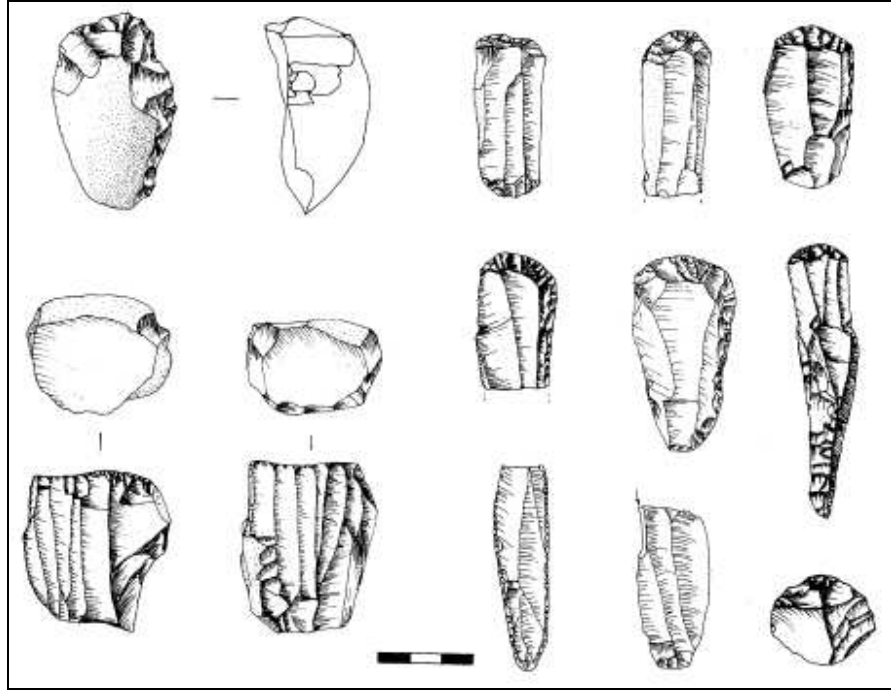

Şekil 9.24. Kefken’de tespit edilmiş Orta Paleolitik’in karakteristik özelliklerini yansıtan buluntulardan örnekler (Runnels ve Özdoğan 2001:84)

9.5.1.2. Ağaçlı

Buluntu yeri Karadeniz kıyısında, İstanbul’un yaklaşık 35 km. kuzey-kuzeybatısında kıyı terasının hemen gerisindeki arazi üzerinde yer almaktadır. Doğu-batı yönünde yaklaşık 1.5 km. ve kuzey-güney yönünde yaklaşık 1 km’lik bir alanda sert kırmızı fosil kumullarını kaplayan yeni kumullar tarafından kaplanmıştır. Buluntular rüzgâr tarafından aşındırma sonucunda açığa çıkan paleosol alanlardan ele geçirilmiştir. Ağaçlı buluntu yeri tekil bir alandan daha çok bir buluntu kompleksi olarak değerlendirilebilir. Burada Levallois tekniğinin görece az kullanımını sergileyen, iyi korunmuş Orta Paleolitik buluntular tespit edilmiştir. Bunlar; çok sayıda ele geçen karakteristik kenar kazıyıcıların egemenliğinde gibi görünmektedir. Ana hammadenin kahverengi çakmaktaşı olduğu buluntuların diğer tiplerini; kırıyıcılar, disk biçimli çekirdekler, Levallois ve Moustérien uçlar oluşturmaktadır.

Ağaçlı'da da tıpkı Kefken'de tespit edildiği gibi Üst Paleolitik tipte ön kazıyıcılar, taş delgiler, taş kalemler, düzeltili dilgiler ve sırtı devrik dilgilerden oluşan bir buluntu topluluğu tespit edilmiştir. Ağaçlı'da ele geçen buluntuların uzamsal dağılımlarını tespit etmek, aktüel kumul sahasının, çeşitli coğrafik etkenler nedeniyle sürekli yer değiştirmesinden dolayı oldukça güçtür. Bu nedenle buluntuların tekno-tipolojik özellikleri ve dağılımı, Ağaçlı'da Orta Paleolitik ve Erken Üst Paleolitik dönemde ayrı insan gruplarının kıyı boyunca kamp yerleşimleri oluşturduğu izlenimini vermektedir (Runnels ve Özdoğan, 2001:80-81).

Şekil 9.25. Ağaçlı'da tespit edilmiş Erken Üst Paleolitik'in karakteristiğini yansıtan buluntulardan örnekler (Runnels-Özdoğan, 2001:88)

9.5.1.3. Domuzdere ve Gümüşdere

Her iki buluntu yeri Karadeniz kıyısında İstanbul'un kuzeyinde yer almaktadır. Kefken ve Ağaçlı'da tespit edildiği gibi, bu buluntu alanlarındaki yüzey toplamaları, hem Orta Paleolitik hem de Üst Paleolitik'in erken safhalarının karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Bunlar, hammadde açısından kuvars ya da

kuvarsit ve boynuz taşı kullanılarak yapılmış, Levallois ve disk biçimli çekirdekler, Levallois ve Moustérien yongalar ve kenar kazıyıcılardan oluşan Orta Paleolitik görünümlü buluntularla birlikte taş delgiler, taş kalemler, düzeltili dilgi parçalarını içeren daha geç paleolitik evrelerine ait buluntulardan oluşmaktadır (Runnels ve Özdoğan, 2001:83).

9.5.2. Erken Üst Paleolitik

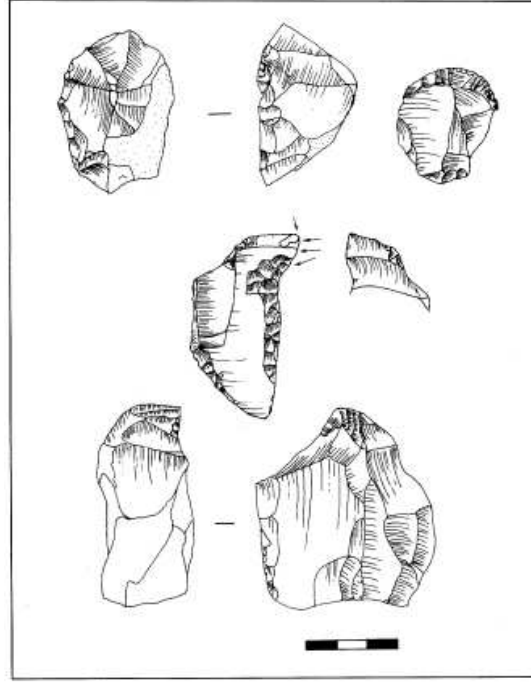
Boğaziçi bölgesinin önemli ve ilginç buluntu grubunu Erken Üst Paleolitik döneme ait olabilecek buluntular oluşturmaktadır. Bunlar Bulgaristan'ın Bachokirian'ını andırmaktadır. Baskın formları, düzeltili-düzeltilsiz dilgiler, dilgi üzerine ön kazıyıcılar, dilgi çekirdekleri ve taş kalemler oluşturmaktadır. Bununla birlikte Dufour dilgicikleri, yarık dipli boynuz ya da kemik uçlar ve Aurignacien'in diğer tipik öğeleri yoktur. Buluntu alanlarının tarihlendirmeleri yapılmamakla birlikte Balkanlar'daki G.Ö. 45.000-28.000 ¹⁴C tarihlerini veren coğrafi olarak yakın Erken Üst Paleolitik buluntu alanları ile bir paralellik kurulabilir. Tespit edilen Erken Üst Paleolitik buluntu yerlerinin çoğu kez kıyı şeridinde bir hat çekercesine uzanan fosil kumul sahalarında ve yakın çevrelerinde tespit edilmiştir. Bu alanlar, küresel iklimin kıyı şeridini bugünkü konumuna yakın bir hale getirmiş olabilecek birkaç sıcak dönemli, son buzul arası (OIS 3) boyunca kullanılmış olabilirler. Bu durum, Karadeniz'in şimdiki seviyesine çok erken dönemlerde ulaşmış olduğu düşüncesini akla getirmektedir (Runnels ve Özdoğan, 2001:84).

Ağaçlı, Domuzdere, Gümüşdere, Sarısu ve Kefken buluntu yerlerindeki Erken Üst Paleolitik buluntuların varlığı kayda değerdir. Sarısu ve Kefken

Karadeniz'in Asya kıyısında İstanbul'un yaklaşık 100km. kuzeydoğusundadır. Ağaçlı, Domuzdere ve Gümüşdere Karadeniz'in Avrupa kıyısında, İstanbul'un kuzeyindedir. Tipolojik olarak Erken Üst Paleolitik buluntuları, Bulgaristan'daki Bacho Kiro ve Temnata'da tespit edilen endüstrileri andırmaktadır. Bacho-Kiro ve Temnata'da G.Ö. 45.000-35.000 arasına tarihlendirilen seviyelerdeki endüstriler Türkiye'deki yüzey toplamalarında da rastlanmayan mikro düzeltili uçların ve dilgiciklerin eksikliğinden dolayı dikkate değer olarak nitelendirilmektedir. Karadeniz kıyısında yoğunlaşan Erken Üst Paleolitik buluntu alanları coğrafi ve ekolojik koşullar bakımından, Güneydoğu Avrupa ve Balkanlar'a yakındır ve olası benzerlikler şüphe ile karşılanmayacak kadar çoktur. Bununla birlikte, dilgiler ve Emireh uçları tarafından nitelendirilen, Levant'ın Erken Üst Paleolitik'i ya da İlk Üst Paleolitik ile benzerlik göstermezler (Runnels ve Özdoğan, 2001:86).

9.5.2.1. Sarısu

Sarısu, Kefken'in yaklaşık 2 km. batısında bulunur. Alan, Karadeniz kıyısındaki bir kireçtaşı dik bloğunun üzerinde yer almaktadır. Buluntuların ana hammaddesi, sarı-kahverengi boynuztaşıdır. Buluntu grubunu (Şekil 9.26) az sayıda dişlemeliler, taş kalemler, düzeltili dilgiler, sırtı devrik dilgiler, ön kazıyıcılar ve çontuklular oluşturmaktadır (Runnels ve Özdoğan, 2001:86-87).

Şekil 9.26. Sarısu’da tespit edilmiş Erken Üst Paleolitik’in karakteristiğini yansıtan buluntulardan örnekler (Runnels-Özdoğan, 2001:90)

9.6. Boğaziçi Bölgesi Buluntularının Balkanlar İle Olası İlişkileri

Araştırma yapılan bölgede Orta Paleolitik buluntu alanları ve buluntular yoğunluk açısından yüksek değerlere sahiptir. Diğer dönemlerle karşılaştırıldığında Türkiye’nin bu kuzeybatı bölgesindeki Orta Paleolitik’in etkin izlerinin nedeni, nüfus yoğunluğundaki görece bir artış, av hayvanlarının göçü ve yerleşmeye uygun kıyı yerleşimleri sayılabilir. Erken Üst Paleolitik buluntuları Balkan Ön Aurignacien’i olarak da bilinen Bachokirian ile benzerlik göstermektedir. Bu endüstri grubunun Karadeniz kıyısındaki sınırlılığı Orta Paleolitik’in daha geniş dağılımı ile zıtlık göstermekte ve farklı bir alan kullanma stratejisini yansıtıyor görünmektedir. Geniş ölçüde kabul edilen bir varsayım ile Erken Üst Paleolitik endüstrilerinin yaratıcılarının modern insan grupları olduğu kabul edilir. Yerleşim örüntülerindeki değişimin izlerinin yorumlanması zor olsa da, Orta Paleolitik yerleşim stratejisi ile

karşılaştırıldığında, Erken Üst Paleolitik'teki farklı bir alan kullanım stratejisine işaret etmesi olasıdır. En azından, Orta Paleolitik buluntu alanlarının farklı dağılımı, Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş süresince Neanderthallerin yerinin modern insanlar tarafından alındığı ile ilgili hipotez ile çelişmez (Runnels ve Özdoğan, 2001:89).

Orta Paleolitik buluntuları, bu bölgenin Neanderthaller tarafından Son Buzul Arası ya da öncesine kadar kullanıldığının en somut delilleridir ancak ne kadar zaman kullanıldığının söylenmesi zordur. Orta Paleolitik endüstrilerin yerini Erken Üst Paleolitik olarak tanımlanan yeni bir endüstrinin aldığı izleri açıktır. Araştırma yapılan coğrafya, bir yayılım veya bir göçün parçası olarak, Asya'dan Avrupa'ya geçme eğiliminde olan türümüzün arkaik üyeleri için açık bir kara geçişiydi. Aurignacien değişmez/kati anlamda Avrupa'da gelişmiş olsa bile, Türkiye'nin kuzeybatısındaki bir Erken Üst Paleolitik endüstrisinin varlığı, Üst Pleistosen boyunca, o dönem insanların bu bölge boyunca geçişini belgeleyen önemli bir unsurdur (Runnels ve Özdoğan, 2001:89-90).

Karadeniz kıyısındaki buluntu yerlerinin günümüzdeki kesintili dağılımının nedenlerinden birinin jeomorfolojik olarak yüzeyin altında uzanan paleosol yapıları bir çeşit patlama yoluyla meydana çıkararak aktüel kumul hareketleridir. Bu oluşumun nedeni bilinmemektedir. Karadeniz'in Asya tarafında Kefken'e doğru doğu yönünde 100 km'den fazla olan kıyı şeridindeki gözlemler bu sahil boyunun Pleistoseneye yönelik potansiyel alanlar olduğunu düşündürmektedir. Aynı durum Avrupa kıtası kıyı bölgesi için de düşünülebilir. Avrupa'daki Aurignacien'in de

erken evrelerinde görülen kıyı boyu yerleşimlerinin nedeni belki de nehirlerin denize dökülen alanlardaki organik açıdan zengin yerleşime uygun delta oluşumları, besin olarak denizel fauna zenginliği ve avlanmaya uygun deniz kuşlarının varlığıydı. Epi-Paleolitik'te yeniden yerleşilinceye kadar, Türkiye'nin kuzeybatısının Erken Üst Paleolitik sonrasındaki açık bir biçimde terk edilişi, Türkiye Trakyası'nın batı bölümündeki Paleolitik'in bütün evreleri ile ilgili veri yokluğunu anlamak için belki de daha fazla araştırma yapılmasını zorlamaktadır. Kazılar ve yüzey araştırmaları olmaksızın, kanıt eksikliğini araştırma eksikliğine atfetmek daima çok çekicidir. Ama buluntu dağılımındaki genel görünüm önemli boşlukların varlığını göstermektedir. Bu boşlukları, buzul dönemlerinde Marmara ve Karadeniz'in seviyelerindeki değişimler sonucunda kıyı düzlüklerinin ilerlemesi ve çekilmesi gibi paleoçevresel etmenler çerçevesinde açıklama eğilimi bile daha fazla araştırma ve bilgi ile bir anlam kazanacaktır (Runnels ve Özdoğan, 2001:90-91).

Buraya kadar açıklananların ışığında Marma Bölgesi'nin Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresinin anlaşılmasında ve Balkanlar ile ilişkilendirilmesinde çok büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu bölgedeki en büyük sorun, *in-situ* bir alanda kazı yapılmamış olmasıdır. Buluntuların erozyonla yüzeye çıkmış olması, bu potansiyelin nitelikli bir şekilde değerlendirilme olasılığını zayıflatmaktadır.

10. BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu başlık altında, tez çalışmasının diğer bölümlerinde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi ile ilgili ele alınmış konular, geçiş evresinin doğasını oluşturan biyolojik, kültürel, tarihsel bileşenler çerçevesinde tartışılacaktır. Bu tartışmanın, tez konusunun oldukça karmaşık ve çoğu zaman açmazlarla şekillenen bir evreyi konu alması nedeniyle, birçok farklı etmeni kapsamı gerektiği düşünülmüştür. Bu çerçevede sonuç bölümünde özellikle kilit bölge olan Anadolu için daha rafine bir kurgunun yapılması amaçlanmıştır.

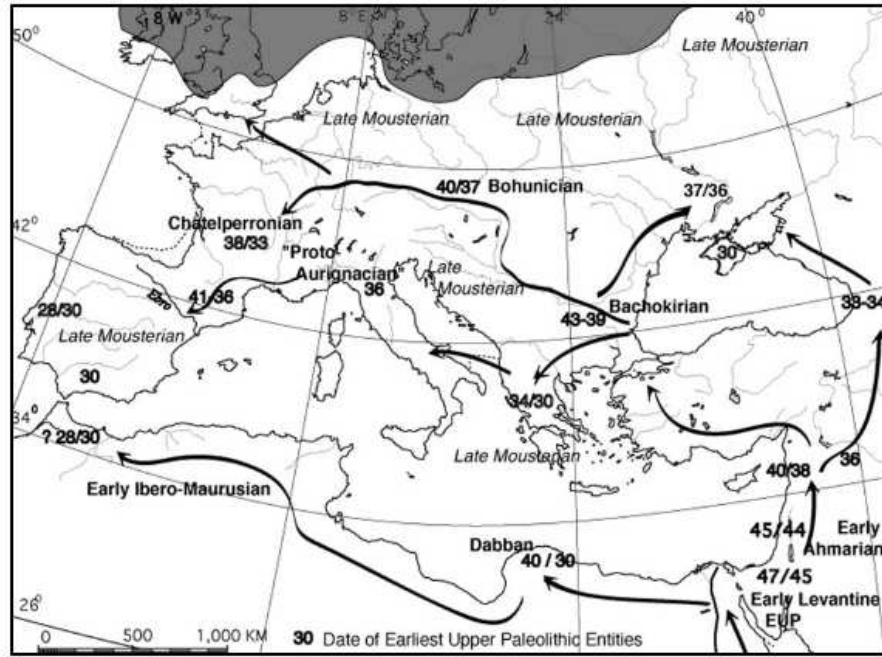
Elimizdeki veriler doğrultusunda Paleolitik Çağ'ın erken evrelerinden günümüze değin tüm insan toplumlarının geleneklerini devam ettirme eğiliminde olduğu söylenebilir. İnsanların en azından günümüzden 200.000 yıl öncesinden beri, iletişimin çeşitli biçimleriyle bilgi aktarımında olduğu şüphe götürmeyecek bir şekilde açıktır. Geç Neanderthaller ile modern insan gruplarının en azından belirli alet tipleri ve teknolojileri çerçevesinde birbirleri ile ilişkilendirilebileceğini kurgulamak, mantığın bu çizgisini izleme yoluyla mümkün olabilir. Örneğin, Geç Avrupa Moustérien'i süresince, Doğu Micoquien geleneği, Kuzey Avrupa'nın bir tarafından öbür tarafına, Kafkasya'nın kuzey yamaçlarına doğru yayılım gösterdi ama güneye doğru hiç giremedi. Bundan dolayı yaprak biçimlilerin ya da yaprak biçimli uçların, Doğu Micoquien'in yaygın alet tipinin üretiminin daha sonra "geri çekilen" Neanderthal nüfusları arasında devam etmesi şaşırtıcı değildir. Bu örneğin ileri sürdüğü gibi, her ikisi de yaprak biçimliler bakımından zengin Germanovician ve Szeletian'ın Neanderthaller tarafından yaratılmasıyla ilgili yüksek bir olasılığın

olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan hem Bachokirian, Bohuncian, İtalya ve Güney Fransa'daki erken Aurignacien, Kuzey İspanya'daki Castelperronien; hem de İtalya ve olasılıkla Yunanistan'daki Uluzzian gibi Avrupa'nın bir tarafından öbür tarafına dek yayılan erken dilgi endüstrisi içeren kültürlerin, modern insan grupları tarafından üretilmesi ve Neanderthaller tarafından üretilmemiş olması da mümkündür. Ancak Castelperronien dilgi endüstrileri ile Neanderthal ilişkisi için alternatif açıklamalar da olasıdır. Erken Üst Paleolitik'in genel yapısına yönelik tartışma yaratan görüşlere bakılacak olursa:

1- "Aurignacien" Avrupa'daki İlk Üst Paleolitik kültürü olarak dikkate alındı ve bundan dolayı, Batı Avrupa'nın Klasik Aurignacien'nini güçlükle andıran dilgi endüstrilerinin bütün türlerini kapsayan genel bir terim oldu. Kostenki 14'deki gibi Aurignacien unsurlar ile Orta ve Batı Avrupa'daki Aurignacien yerleşimleri için mevcut son tarihlendirmeler verildiğinde, Klasik Aurignacien Batı ya da Orta Avrupa içinden evrilmiş ve ancak daha sonra doğuya doğru yayılmış gibi görünür. Bunlar arasında Batı Avrupa'daki buluntu yoğunluğu dikkate alınırsa, burası, Aurignacien'in ilk kez ortaya çıktığı bölge olarak değerlendirilebilir ve bu çıkışın G.Ö yaklaşık 36.000 olduğu kabul edilebilir (Conard, 2006:11).

2- "Aurignacien" gerçeğinden önce gelen endüstriler gerçekten, Avrupa'nın bir tarafından öbür tarafına yayılan en Erken Üst Paleolitik göstergeleridir. Bunlar Doğu'da ortaya çıktı ve belki de bir kol Tuna Vadisi boyunca ve diğeri Anadolu boyunca Güney Akdeniz'in bir tarafından öbür tarafına iki ana yayılım rotasını takip ederek, batıya doğru yayıldı. Bu endüstriler farklı isimlere sahiptir ve Emiran, Erken

Ahmarian, Bachokirian, Bohunician ve İlk Aurignacien'i içerir. Genellikle aurignacien “sensu stricto” olarak daha erken bir zaman süresince, yaklaşık G.Ö. 45-36 bin yıla tarihlendirilebilir. Ancak bu evrenin radyokarbon aracılığıyla tarihlendirilebilecek kadar kolay bir dönem olmadığını ve elde edilen tarihlerin kalibrasyonu ile ilgili belirsizliklerin olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bununla birlikte bu tarihler arasında tespit edilmiş endüstriler arasında özellikle Emiran ve Bohunician, dilgi çekirdeklerin çoğu kez “Levallois Uçları” olarak sınıflandırılan tiplerin üretiminde kullanıldığı yongalama basamaklarının “geçişsel” niteliğini taşımaktadırlar (Bar-Yosef ve diğ., 2006).

Şekil 10.1. En erken Üst Paleolitik Unsurların olası yayılım rotaları (Bar-Yosef ve diğ., 2006:57)

3- Fransız Castelperronien'inin yerel Moustérien ve Üst paleolitik arasında kültürel devamlılığı, Geç Neanderthallerin toplum içi bir değişim için zihinsel kapasiteleri ile icat etme ve “yeni tarzlara ve zamanlar” a uyum sağlama yetenekleri

için bir kanıt temsil ettiği düşünöldü. Kuzevbatı Avrupa'daki, Son Buzul Arası'na tarihlendirilen buluntu yerlerinde kanıtlandığı gibi, Neanderthallerin prizmatik çekirdeklerden dilgiler üretebildiğine kuşku yoktur. Bununla birlikte, dilgi üretimi Son Buzul Dönemi süresince kesilmiş ancak yukarıda sözü edilen Castelperronien ve diğerv İlk Paleolitik endüstrileri ortaya çıktığında yeniden görölmeye başlamıştır (Bar-Yosef ve diğ., 2006).

Bu tartışmalar çerçevesinde dikkate alınması gereken bir konu, temelde bir Üst Paleolitik unsur olarak düşünölen Châtelperronien'in olasılıkla Neanderthaller tarafından üretilmiş olabileceğidir. Bu durumun kültürleşme ile ilgili bir süreçten doğduğı ileri sürölmektedir (Mellars, 1989b). Bu ileri sürüşe yönelik en büyük eleştiri, süreçle ilgili radyokarbon tarihlerinin Avrupa'nın doğusundan batısına coğrafi bir yörüngeye yerleştirildiğinde Cro-Magnonlar ile Geç Neanderthaller arasındaki etkileşimi desteklemediğı yönündedir (Zilhao ve d'Errico, 1999). Konuyla ilgili bir başka görüş ise bu etkileşimi belirli bir çekirdek alandaki teknolojik yenilikler ve keşifler tarafından başlatılmış olduğunu savunmaktadır (Bar-Yosef, 2003).

Göröldüğü gibi tartışmaların odağı hep Avrupa veya Yakın Doğı değildir. Son zamanlarda özellikle Avrasya'nın doğu bölgeleri, Doğı Asya, Sahra Altı Afrika ve Avustralya'dan elde edilen yeni veriler, tartışmayı daha geniş bir alana taşımakta ve Avrupa merkezli modele dikkat çekici bir meydan okumayı da beraberinde getirmektedir. Bu geniş bölgenin birbirlerinden farklı Paleolitik katlaşımlar gösterdiği bilinmektedir. Konu tez çalışmamızın sınırları dışında olduğu için

tartışılmayacak olmakla birlikte, özellikle bu bölgelerde en uygun ekolojik nişlerin olduğunu ve bu alanlara benzer yerlerdeki arkaik nüfusların hayatta kalışının, Geç Neanderthallerin İber Yarımadası, Kafkaslar ve Kırım'daki durumları ile paralellik gösterdiğini belirtmekle yetinilecektir.

İster tümüyle modern insan grupları arasındaki ek bir biyolojik değişime, ister bunu izleyen ekonomik ve özellikle toplumsal değişimleri meydana getiren teknolojik bir geçişe bağlı olarak başlamış olsun, tartışmalı da olsa bazen devrim olarak adlandırılan bu süreç (Bar-Yosef, 2002; 2003), belli bir yerde ivme kazanmış, yeni aletler ve özellikle iletişimin yeni aracını taşıyan toplayıcıların hareketleri aracılığıyla yayılım göstermiş olmalıdır. Geniş ölçekli yayılım, birçok bölgedeki eşleşme sistemlerini kesintiye uğratmış görünmemektedir. Daha önce sözü edilen kültürel niteliklerle birlikte işlem zincirindeki daha hızlı değişimler, esnek toplumsal sistemler ile birlikte hızlı bir nüfus artışını göstermektedir. Geç Buzul Dönemi'nin neden olduğu "engel" yalnızca yeni bölgelerin kolonileştirilmesini yavaşlatmış ve buzulların erime sürecinde yeniden hız kazanmış olmalıdır.

"Çekirdek" ve "Sınır" kavramları tarihsel dönemlerle ilgili araştırmalardan ödünç alınmakla birlikte yalnızca coğrafi tanımlamalar için kullanılmıştır. Yenilikler veya bazı buluşlar sıklıkla ilk kez "çekirdek" bir alanda ortaya çıkar ve sonra başka bölgelere yayılım gösterir (Bar-Yosef, 2002). Ancak bunun Pleistosenin çeşitli evrelerine uygulanması için sağlam kanıtlara ihtiyaç vardır. Bundan dolayı, insan gruplarının büyük coğrafi mesafeler ve değişkenlik gösteren ekolojik kuşaklar boyuncaki biyolojik sürekliliği kanıtlanamazsa, Orta ve Üst Paleolitik süresince

belirli alet yapım tekniklerinin, farklı zamanlarda ve yerlerde bağımsız olarak meydana geldiği görüşü kabul edilebilir bir olgu olarak düşünülebilir. Radyometrik tekniklerdeki ilerlemelerin, gelecekte, Pleistosen boyunca insan gruplarının dağılımlarının aydınlatılması için önemli veriler sağlaması umulmaktadır.

Aslında tartışmaların odak noktası, geçiş evresi ile en önemli konulardan biri olan Neanderthal ile modern insanın birleşip birleşmedikleri daha doğru bir deyiş ile “melezleşme” olayının olup olmadığıdır. Tez çalışmasının ikinci bölümünde bu konu ile ilgili çeşitli görüşler verilmiştir. Eldeki veriler doğrultusunda Cro-Magnon ile Neanderthal birleşmiş olsa bile bu ancak günümüz insan genlerinde olduğu gibi dar ve tekil örneklerde gerçekleşmiş olabileceği söylenilebilir.

Cro-Magnon ile Neanderthal gen alışverişine girmediyse en azından kıtanın belli yerlerinde karşılaşmış olmaları mümkün gözükmemektedir. Ancak, Avrupa'nın birçok bölgesinde ele geçen yontmataş aletlerin sayısı, bulunan fosil insan sayısının çok üstündedir. Bu koşullarda karşılıklı iletişim kurulmuş olabilir mi sorusunu sormak gerekir. Cevabın olumsuz olma olasılığı daha ağır basmaktadır. Moustérien ve Üst Paleolitik dönemi tabakalarının bir arada bulunduğu kazı alanlarında, Moustérien örnekleri açık bir şekilde stratigrafik yapı içerisinde alt seviyelerde ele geçirilmiştir. Ne var ki bazı yerleşim alanlarında iki farklı tür arasında fark yaratacak zaman farkı olmamasına rağmen, üst tabakalardaki Cro-Magnon'un alt tabakalarda yer alan Neanderthal ile ilişkisini gösteren kanıt yokluğu ile karşı karşıya kalınmaktadır (Klein ve Edgar, 2002:204).

Bilinenler bir araya getirildiğinde Cro-Magnon ile Neanderthal arasında yer değiştirmenin, birinin nesli tükendirken ötekisinin onun yerini almasının zamanı, tarihsel devirlerin hızı ile bağdaştırıldığında, çok kısa bir süre içerisinde gerçekleşmiş gibi görölmektedir. Bununla birlikte Moustérien ve Üst Paleolitik örneklerinin iç içe geçtiği buluntu alanlarının varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Neanderthalin modern insan davranışlarını edinemeyişini, yapısındaki biyolojik engellerle açıklayan teori ya da model savunucularını kararsızlığa düşüren de budur. Kararsızlığı besleyen belli başlı örnekler İspanya'nın kuzeydoğusundan başlayarak Fransa'nın güneyinden Ren nehrine kadar uzanan sınırlı bir bölgede görölmektedir. Araştırmacılar, buralardaki bulguları Châtelperronien Endüstrisi veya Kültürü olarak adlandırmaktadır (d'Errico ve diđ., 1998). Genel görünüm, en altta Moustérien kültürü örnekleri, bunun hemen üstünde Châtelperronien tabakası ve üstte ise Aurignacien tabakası şeklindedir. Bilinen tüm Aurignacien insan fosilleri, Mladeč kazısından çıkarılanlar dâhil, tam anlamıyla klasik Cro-Magnon örneklerden oluşmaktadır (Svoboda, 1988).

Kronolojiye değinecek olursak, Châtelperron ve Aurignacien tarihllemeleri çakişmaktadır. Aradaki zaman farkı ölçülemeyecek kadar az görönmektedir. Mantığa en uygun açıklama Châtelperronien Kültürünün G.Ö. 45.000'lerde başlayıp hemen yakınında Aurignacien Kültürü'nün oluşmaya başladığı sırada, G.Ö. 36.000'lerde, tarih sahnesinden silindiğini düşünmektir. Fransa'da Saint -Césaire ve Arcy-sur-Cure mağaralarındaki insan kalıntılarının Neanderthal olduğu açıktır. Belki de her iki yerleşim yeri Châtelperronien insanının bilinen en son örneklerinin yaşadığı yerlerdi ve muhtemelen tarihin en son Neanderthalleri de bunlardı (Klein ve Edgar, 2002:206).

Zilhão ve d'Errico, Châtelperronien Kültürü'nü Neanderthalin kendi başına yarattığını ileri sürmektedirler. Zilhão ve d'Errico eldeki tarihlendirmeleri incelemiş ve Aurignacien Kültürü'nün orta ve batı Avrupa'ya G.Ö. 37.000-36.000 yılları arasında girdiğini göstermişlerdi (Zilhão ve d'Errico, 2003). Bu tarih Châtelperronien örneklerinin ortaya çıktığı dönemle de örtüşmektedir. Geç Châtelperronien de uzun sürmeyerek günümüzden 35.000 yıl öncesinde yerini Aurignacien'e bırakmıştır. Avrupalı bazı araştırmacılar, Neanderthaller'de erken Üst Paleolitik etkisi yarattığı savıyla Uluzzian ve Szeletian / Jerzmanowician adlı kültürleri önermişlerdir. Sürdürülen araştırmalar, Üst Paleolitik etkisinin bunlardan birinde belki de ikisinin de en az Châtelperronien kadar belirleyici olduğunu ileri sürmektedir (Klein ve Edgar, 2002:207).

Açıkça görüldüğü gibi, çözüm bekleyen sorularıyla Châtelperronien, Neanderthal'in neden ve nasıl ortadan kalktığının yorumlanmasındaki en büyük belirsizlik olarak görülmektedir. Neanderthal eğer Üst Paleolitik kültürlerini üretebiliyorsa (zaman zaman taklit olarak nitelendirilir) türün genelde bu kültüre evrilerek sürmesini önleyen tek neden, biyolojik yetersizlik olamaz. Neanderthal uyumu tek Châtelperronien örneğiyle sınırlı kalmamalıydı. Dolayısıyla anatomik ve genetik değişimler de göz önüne alınmalıydı.

Anatomik olarak modern Afrikalı'nın, Avrupa'ya yayılmadan önce modern davranış biçimleri geliştirmiş olması mantıken gerekli gibi görünmektedir. Bu belirtiler arasındaki tarih farkını anlamak mümkündür, ancak, anatomik olarak modern insan Neanderthalin yerini nasıl bu kadar çabuk alabildi; bu nokta

belirsizliğini korumaktadır ve şu sorular açıklama gerektirmektedir: Eğer Neanderthal bazı coğrafyalarda çok daha uzun varlığını sürdürdü ise onun kültürel davranışlar geliştirme yeteneği gözden kaçırılmış mı oluyor? Eğer Neanderthal ile modern insan bazı coğrafyalarda aynı yaşam alanlarını paylaştı ise birleşme, en azından kültürel alış-veriş yaşanmış mıdır? Zaman ortaklığı belki pek iddialı bir yaklaşım ama durum gerçekten karışıkır. Temel eksikliklerden biri G.Ö. 60.000-30.000 yıl aralığında güvenilir tarihlendirmelerin azlığıdır. Neanderthallerin G.Ö.60.000 eşiğinden önce Avrupa'daki tek insan türü olduğundan şüphe duyulmamakla birlikte G.Ö. 30.000 eşiğinde ortadan kaybolmasına yönelik tatmin edici cevaplara henüz ulaşılmış değildir (Klein ve Edgar, 2002:209).

Neanderthallerin sonunu tarihlemek için en yakın Moustérien Kültürü izleri yerine en erken Üst Paleolitik örneklerin yaşına bakmak gerekmektedir. Zaman aralığı ne olursa olsun hemen tüm yerleşim yerlerinde tarihler, Cro-Magnon'un girdiği yerde Neanderthallerin çok çabuk belki birkaç yüzyıl veya bin yıl içinde yok olduğunu göstermektedir. Moustérien Kültürü, arkasında, ardılı Aurignacien gibi duvar resmi, üç boyutlu sanat objeleri, sistemli kişisel süslenme objeleri gibi kanıtlar bırakmamıştır. Moustérien Kültürü'ne hâkim olan durağanlık, binlerce-on binlerce yıl aynı şeyleri yineleme alışkanlığı hesaba katılacak olursa çelişki daha da belirginleşmeye başlar. Moustérien, belki de biyolojik bir engel nedeniyle kendinden önceki kültürel gelenekler gibi, tutucu bir sistemi temsil ediyor olabilir.

Üst Paleolitik ile hemen önceli olan tüm kültürler arasındaki farka bugüne kadar birçok vurgu yapılmıştır. Belki de "İnsan uygarlığının şafağı" denebilecek

değişim ve geçiş, “ileriye doğru sıçrayış” ya da “sosyo kültürel büyük patlama” olarak da adlandırılabilir. Şafak açıklaması geliştirmek isteyen bilimsel çevreler, bu geçişe veya dönüşüm için, bilimsel disiplinde kesin tercih yaparak toplumsal, teknolojik ya da demografik nedenler arama çabasındadırlar. Bunun yanı sıra esas nedeni biyolojide arayanlar da azımsanmayacak sayıdadır. Şafak veya geçişi temsil eden her neyse bazen kanıt temeli üzerinde değil bir felsefe sorunsalı olarak tartışılmaktadır (Klein ve Edgar, 2002:261-262).

Besin bulmanın yeni yollarını arama zorunluluğuyla başlayan süreçte, artan nüfus baskısıyla, yeni toplumsal ve ekonomik düzenlerin geliştiği, göçlerle yeni uyum kültürünün yakın ve uzak coğrafyaya yayılmasıyla yeni merkezler oluşmuş görünmektedir. Geçişin teknolojik ilerlemelerin ardından geldiğini ve bunun toplumsal ilişkilerin yapısını değiştirdiği konusundaki modeller de mevcuttur. Bu modellerin çoğu ilgi çekicidir; çünkü açıklamalarda devreye sokulan güçler, tarihçi ve arkeologlar tarafından daha yakın dönemleri açıklamakta kullanıldığından herkese çok bildik gelmektedir. Ancak sorun radikal bir dönüşüm olunca, önermelerin tümünde eksik nokta şu oluyor: hepsi, teknolojik ya da toplumsal yapıda neden ani ve derin değişim olduğu sorusunu cevapsız bırakmaktadır. Nüfus artışının yeterli bir neden sayılması şüphelidir. Çünkü her şeyden önce bu artışın kendi nedeninin açıklanması gerekir. İkincisi ise bu radikal geçiş evresi öncesinde nüfusun herhangi bir yerde arttığına dair geçerli bir kanıt mevcut değildir. Bu evrenin hemen öncesinde Afrika’daki insan grupları Orta Taş Çağı (MSA) ürünleri vermeye başlar. Kıtanın kuzey ve güneyinde geçiş evresinin gerçekleştiği düşünülen G.Ö. 60.000-30.000 yıl aralığında iklim aşırı derecede kuraktı; bu dönemin insan topluluklarının sadece

hayatta kalmaya odaklanan yaşam stratejileri, arkeolojiye kazıp bulacak pek iz bırakmamış olmalıdır. 11.000 yıl öncesinin Geç Dryas döneminde olduğu gibi iklimsel ve ekolojik koşulların bazı radikal arayışlara neden olması mümkündür. Ancak geçiş diyebileceğimiz evre, derin iklim değişikliklerinin saptanmadığı çok uzun bir dönem içinde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte bazı iklimsel dalgalanmaların olabileceğinin paleo klimatolojik izleri tespit edilmiş olsa bile böyle bir olayın neden aniden böyle kapsamlı davranış gelişimine yol açtığını açıklamak hayli zor görünmektedir (Klein ve Edgar, 2002:269).

Geçiş evresi, biyolojik çerçevede ele alınacak olursa; evre, genlerde tam anlamıyla modern beynin gelişmesine yol açan rastlantısal dönüşümden kaynaklanmaktadır. Bu model aşağıda sıralanan üç gözleme dayandırılabilir:

Birinci gözlem: İnsan evriminin ilk aşamalarını yönlendiren, daha etkili beyin doğrultusunda gelişen doğal ayıklanmaydı. Modern insan davranışına el veren sinirsel yapı daha önce yoktu ve süreç içinde evrildi; zamanını belirlemek için sadece davranışta dönüşümün izlerini veren kanıtlar kullanılmaktadır (Klein ve Edgar, 2002:269).

İkinci gözlem: Önceleri, beynin büyümesi ile birlikte beynin iç kurgusundaki değişimler, davranışsal, biyolojik değişimlerle bağlantılı olarak dönüştü. Bu bağlamda, 2.6-2.5 milyon yıl önce ilk taş aletin ortaya çıkması, ardından 1.8-1.6 milyon yıl önce ilk el baltasının yapılışı ve aynı dönemde insanın seyrek ağaçlı açık

savanalara yayılışı ve daha iyi işlenmiş el baltasına geçiş ve nihayet 600-500 bin yıl önce Avrupa'da kalıcı olarak yerleşmesi sayılabilir (Klein ve Edgar, 2002:270).

Üçüncü gözlem: Gövde ve davranışsal dönüşümler arasındaki ilişki günümüzden 50.000 yıl önce aniden sekteye uğruyor. Bu zaman eşiğinden önce gövde ile davranış birbirlerini şu veya bu şekilde önceleyerek, yavaş yavaş da olsa birlikte evrilmiş görünmektedir. Daha sonra gövde sanki aradığı yetkinliği bulmuş gibi duraklıyor, davranış veya kültür ise giderek ivme kazanarak gelişiyor. Bu çelişkiyi, modern insana yaratma yeteneğini kazandıran nörolojik dönüşüm olasılığında aramak olasıdır. Bu olasılık bağlamında, Neanderthal ile yarı modern çağdaşlarının maymun benzeri beyin taşıdığını, gövde ve davranışta çok daha öncesinin arkaik insan türleriyle biyolojik ve davranışsal anlamda benzeştiği sonucu çıkarılmamalıdır. Burada sadece, daha önceki tüm insan türlerinde vücut ile davranış arasında herkesin varlığını kabul ettiği genetik bağın, evrim süresi boyunca, anatomik ve davranışsal açıdan modern insanın ortaya çıkışına kadar sürdürdüğü vurgulanmaktadır. G.Ö. kabaca 50.000 yıl eşiğinden sonra fizyoloji belki hiç, belki pek az değiştiği halde, kendini gösteren genetik dönüşüm olağanüstü çeşitlilikte doğal ve toplumsal durumlara uyumu beslemiştir (Klein ve Edgar, 2002:271).

Nörolojik yapıdaki gelişme savını destekleyebilecek bir kanıt son dönemlerde konuşma ve dil ile ilgili yeni bir genin tanımlanmasıdır. Bu yeni keşif, tek bir mutasyonun bile tam anlamıyla modern konuşma yeteneği kazandırabileceğini göstermektedir. Dilin evrimini anatomik yapı üzerinde izlemek için elde kesin kanıtlar yoktur. Dilin oluşmasıyla birlikte uygarlık şafağının son halkasının da

tamamlandığı düşünülebilir. Bundaki dayanak, anatomik bulgulardan çok, günümüz insanında dil ve kültür arasındaki bağıdır. İnsan, dili yalnız iletişim kurarken değil, zihinde tasarımlar oluştururken ve yaratma yeteneğini tetikleyen neden ve nasıl sorularını sormak için de kullanmaktadır.

Nörolojik yapı varsayımına en güçlü karşı çıkış, yapının, fosil araştırmasıyla kanıtlanmasının olanaksız oluşundan kaynaklanmaktadır. İnsan evriminin erken dönemlerinde davranışsal ve sinirsel yapı dönüşümleri, insan beyninde göze batan irileşme izlenerek yorumlanmaktadır. Bu yorumlarda insan beyninin dünyanın her yerinde aşağı yukarı G.Ö. 200.000 yıl eşiğinde şimdiki büyüklüğüne ulaştığı vurgulanmaktadır. Nörolojik yapıda günümüzden 50.000 yıl önce ortaya çıkacak bir değişiklik bu durumda yapısal değil ancak biçimsel olabilir. Örneğin Neanderthal kafatası modern insana göre biçim olarak çok farklıydı ama en az modernler kadar hatta daha da büyüktü. Günümüz gerçeği açısından biçim farkının işlevde anlamlı farklara yol açtığı söylenmesi zor gözükmemektedir. Beyin çanağında, Neanderthal ile çağdaşının modern anlamda dil ve konuşma yeteneğinden yoksun olduğunu gösteren kesin bir belirti de yoktur.

Sonuç olarak fosil ve arkeolojik bulgulardan Avrupa'da her bakımdan modern Cro-Magnon ardılın, Neanderthal öncelini yerini aldığını göstermektedir. Son yıllarda zenginleşen fosil ve arkeolojik veri desteğiyle bu ani nüfus değişikliği yorumu giderek popüler oldu; fakat durum asıl üç yeni somut kanıt dizisinin oluşmasıyla 1980 sonrasında kesinleşti. İlk önce yeni tarihlendirmeler G.Ö. 120.000-50.000 yılları arasında, Avrupa'da Neanderthal varken Afrika'da modern, yarı modern bir

halkın yaşadığını gösterdi. İkinci olarak, çoğu İspanya, Atapuerca'da Sima de los Huesos Mağarası'ndan gelen yeni fosiller, Neanderthallerin Avrupa'nın yerlisi olduğunu ve G.Ö. 400.000-130.000 yıl aralığında bu kıtada evrildiğini belgeledi. Ve üçüncü olarak, giderek gelişen genetik çözümleme tekniklerinin uygulanmasıyla Neanderthallerin modern insandan, günümüz insan gruplarının kendi aralarında ayrımlanmasından çok önce genetik olarak ayrı bir yolda evrildiği ortaya çıktı (Klein ve Edgar, 2002:272-273).

Veriler, daha önce ya da ortaya çıkarılmış olsun bugüne kadar ortaya konan modellerin bazılarının tereddüt uyandırdığı; dolaylı, hatta çelişkili bazı sonuçların tartışılmasına devam edildiği ortadadır. Ancak Paleolitik Arkeolojisi'nde bu durum maalesef kaçınılmaz olmaktadır. Çözümlenmeler, doğruluğu tartışılmaz olan deneyimlerin kesinliğini taşımamakla birlikte bugüne kadar elde edilen veriler, insan evriminin tüm evrelerini kapsamaya çalışan çeşitli kurguların oluşturulmasına katkıda bulunmuş verilerdir ve cevaba ulaştıracak olan ise bu yine bu verilerdir. Tartışmaların boyutu veya modellerin kapsamı ne olursa olsun, sonuca yönelik somut veriler elde etmek için belki de sorulması gereken ortak sorular Üst Pleistosenin başlarında geçişin nerede ve tam olarak ne zaman olduğudur.

Buraya kadar geçiş sürecinin nedeni olan ve çeşitli araştırmacılar tarafından ileri sürülen etmen ya da etmenler üzerindeki tartışmaların boyutlarını irdeledik. Ancak yukarıdaki soruları kesin olarak yanıtlamak bugün elde bulundurulan veriler ışığında mümkün gözükmemektedir. Zira, bugün için eldeki veriler elde edemediklerimizden çok daha azdır. Kaldı ki olguya kültürel ve teknolojik

evrimlenme açısından bakıldığında bir diğerk sorunsal daha ortaya çıkmakta ve konuya daha karmaşık bir nitelik kazandırmaktadır. Şöyle ki, Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş insanlığın 2 milyon yıldan daha uzun sürmüş bir tekno- kültürel deneyim sürecine denk düşmektedir. İnsanlığın başlangıcında biyolojik (fizik ve nörolojik) gelişim teknolojik gelişimle az çok paralel giderken bugün biyolojik evrimin hızı tekno-kültürel evrim hızının çok daha altına düşmüştür. Oluşması için binlerce yıl beklenen besin üretim evresinin aktörleri modern insanlardı. Günümüz modern insanı ise aya çıkmayı başarmıştır. Oysa iki insan tipi arasında biyolojik bir fark yok denecek kadar azdır. O halde gelişmiş Neanderthallerin ilk modern insanlara mal edilebilecek teknolojiyi yaratmış olma potansiyellerinin var olabileceğini söylememek için hiçbir neden yoktur.

SONUÇ

Önemli bir teknolojik ve/veya kültürel değişim, ister kökten ve ani olarak meydana gelsin isterse aşamalı ve yavaş bir gelişim göstere; bu değişim sürecinde önemli olan değişimin zamanı ve yeri olmalıdır. Bu nedenle, tez çalışmasının sonuç bölümünde ilk olarak söylenecek şey, “neden” sorusuna yönelik cevaplar anlaşılması zor, tartışmaları tetikleyici ve yorumlara açık kalırken “ne zaman” ve “nerede” soruları ilk sorulacak sorular olması gerektiğidir.

Ancak bu sorulara, geçiş evresinin doğası gereği doyurucu cevaplar bulmak kolay değildir. Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e yerel geçişin kabul edildiği varsayıldığında, geçişin “ne zaman” ve “nerede” olduğuna yönelik bazı sorunlarla karşılaşılır. Son dönemlerde, Nil Vadisi ya da Orta-Doğu Avrupa ve belki de Anadolu arasında bir yerde ortaya çıkan İlk Üst Paleolitik'in olası varlığı yeni yeni tartışılmaya başlanmıştır (Bar-Yosef ve Van Peer 2009; Kozłowski, 1990; Demidenko ve Usik, 1993; Svoboda ve Škradla 1995; Van Peer, 1998; Tostevin, 2003a, 2003b, Mellars 2006b). Levant'taki İlk Üst Paleolitik buluntu topluluklarına benzeyen Orta-Doğu Avrupa'daki buluntu toplulukları, şüphesiz bir biçimde, kronolojik açıdan daha geç bir evreye işaret etmektedir. Kuzey Afrika'ya gelince, geçiş evresine yönelik bir veri boşluğu olsa da, Dabban endüstrilerinin içindeki dilgilerin, göreceli de olsa, Ksar Akil'dekilerle benzerlik göstermesi önemli bir detaydır (Moyer, 2003). Nil Vadisi'ndeki araştırmaların ışığı altında, Üst Paleolitik'in bütün evrelerine ilişkin olarak bu detay dışında Kuzey Afrika ve Yakın Doğu arasındaki veri yokluğu da kayda değerdir.

Buna rağmen genetik araştırmalar, en azından Afrika'dan ıkış Modeli'ni destekleyici bazı verileri açığa çıkarmaya başlamıştır (Krings ve diğ., 1997; Klein ve Edgar, 2002). Bundan dolayı, olasılıkla, değişim için bir katalizör olan yerel bazı Üst Paleolitik unsurlarının Yakın Doğu'da evrilmiş olması mümkün gözükmektedir. Böyle bir olasılık karşısında, doğal olarak, başka bir alternatif rota da tartişılmaktadır. Bu, Yemen-Suudi Arabistan'a oradan da Kızıldeniz Kıyısı'na uzanan bir yayılım rotasıdır (Belfer-Cohen ve Goring-Morris, 2002b:278). Tartışmalar halen devam etmektedir. Somut bir kanıt bulununcaya kadar, Levant'ta Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e *in-situ* bir geçiş görüşü güncelliğini koruyacak gibi gözükmektedir. Bu görüşü, Yakın Doğu'da Geç Orta Paleolitik'te görülmeye başlayan aşı boyası kullanımı veya sembolizmin belirtileri olan sanatsal pratiklerin varlığı desteklemektedir. Bu, anatomik bir modern olma olgusundan daha çok modern davranış biçimlerinin belirmesi açısından önemlidir (Klein, 2000, 2001; Klein ve Edgar, 2002; Mellars, 2006a, 2006b).

Modern insan davranış tarzına geçişte işlevsel, sembolik ve uzamsal etkinliklerin örgütlenmesinde daha geniş kavramsal değişimler gerekmektedir ve bu konuda bir görüş birliği var gibi gözükmektedir (Mellars, 2006a; Bar-Yosef, 2002, 2005). Görüldüğü gibi, spekülatif veriler ve bunların doğrultusunda ortaya çıkan fikirler biriktikçe, resim daha karmaşık bir hal almaya başlamaktadır. Bundan dolayı Üst Paleolitik'in kökenine ve dolayısıyla geçiş evresine yönelik birden fazla unsur olduğu varsayılabilir.

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş ve Avrasya'da Neanderthaller ve modern insanların etkileşimi hakkındaki araştırmalar sıklıkla verilerin birikimi ve varsayımların eleştirel olmayan bir şekilde kabulüyle karakterize edilmektedir. Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş kurgusu üzerinde çalışan araştırmacıların sıklıkla bu konuyu ele almakta istekli olmalarına rağmen, modern insanlar ve Neanderthallerin etkileşimi ile ilgili spesifik sorunlar üzerinde doğrudan yorum yapmada çekimser oldukları grlmektedir. Geçiş evresine yönelik sorunların değerlendirilmelerinin şematik olma eğiliminde olması, nadiren iyi formüle edilmiş hipotezlerin tartişılmasına neden olmaktadır

Tartışma bölümünde de vurgulandığı gibi, anatomik ve davranış biçimi açısından modern insan gruplarının, Neanderthal çevrelerine yerleştikten sonra, Neanderthal unsurlarının tam olarak birdenbire ve bağımsız bir şekilde Üst Paleolitik'e evrilmiş olma olasılığı neredeyse yok gibidir (Zilho, 2006a). Çünkü kültürel açıdan arkaik bir yapıyı temsil eden on binlerce yıllık bir durağanlıktan sonra rastlantısal olarak ani bir kültürleşme süreci, geçişin doğasıyla uyuşmamaktadır. Ancak modern insanların kltrleştiriciler olma olasılığı, bazı gelişmiş davranış biçimlerine ve sembolik anlatım becerilerine sahip olmalarıyla açıklanabilirse de Châtelperronien buluntularının da Neanderthallerin gelişmişlik düzeyini gösterdiğini unutmamak gerekir. Kaldı ki Neanderthallerin stn simetri anlayışına uygun moustrien uçları üretmiş olmaları söz konusu düzeyi kanıtlamaktadır.

Konuyla ilgili stratigrafik, radyometrik ve tafonomik kanıtların sistemli bir şekilde yeniden değerlendirilmesi yoluyla, halen tartışılmakta olan Çok Bölge, Afrika'dan Çıkış ve Göreceli Afrika'dan Çıkış hipotezlerini oluşturan unsurların, kronolojilerinde açık olmayan bazı noktaların mevcut olduğu görülebilir. Avrupa kıtasının her tarafında, yerel Moustérien'in Châtelperronien ve bununla paralellik gösteren tekno-komplekslerin Aurignacien'den daha önce, G.Ö. 38.000'den sonraya bir tarihe nitelendirilmesi (Mellars, 2006a, 2006b), özgün bir gerçek olabilir. Bu durumda bir önceki sayfada bahsedilen üç hipotezin dışında Neanderthallerin yerinin modern insanlar tarafından alınması bağlamında farklı modellerin formüle edilmesi gerekebilir.

Kanıtların tekrar gözden geçirilmesi, Châtelperronien ortaya çıktığında, Aurignacien modern insanların yakın bölgelerde henüz yerleşmemiş olduğunu netleştirmektedir. Bununla birlikte Mellars (1999), modernlerin etkili yakınlığını gerektirmeyecek bir başka kültürleşme mekanizmasının olmuş olabileceğini "Nüfus hareketlerinin neden olduğu teknolojik yay dalgası etkisi" şeklinde iddia etmektedir. Bu iddia suya taş atıldığında meydana gelen merkezden dışarıya doğru yayılan dalga etkisinin, kültürleşme biçimine uyarlanmış halidir. Burada, modernlerin kültürel yeniliklerinin Avrasyalı Neanderthal gruplarla fiziksel olarak karşı karşıya gelmeden bir hayli önce yayılmış olabileceği esas alınmaktadır. Bu, Châtelperronien, Uluzzian ve Kuzey Avrupa'nın yaprak biçimli uç endüstrileri için bir açıklama olarak kabul edilecekse yay dalgası için bir kaynak bölge ve sağlam bir kronolojik veri tanımlanması zorunlu hale gelmektedir (Marks ve Monigal, 1995; Marks 2005).

Bu gibi sorunlar Üst Paleolitik'in başlangıcındaki modern insanların, Neanderthallerin yerini alması hipotezine güçlü şüpheler getirmektedir. Arkeolojik, paleoantropolojik ve genetik verilerin birikmesiyle durum daha karmaşık hale gelmiştir. Bu sorunlar, Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş hakkındaki modellerin gözden geçirilmesini ve bu modellerin altında yatan varsayımların yeniden ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Geçiş evresini açıklamaya yönelik olarak tartışılan modeller, farklı birçok olguyu bir başlangıç noktası olarak seçmiştir. Çok sık ele alınan bilişsel kapasite bunlardan birisidir. Ancak sadece bilişsel kapasitedeki değişim ile Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişi açıklamak yeterli gözükmemektedir. Geçiş evresi süresince bilişsel ve morfolojik farklılaşmanın evreyi nasıl şekillendirdiğini anlamak için çok geniş bir perspektiften bakmak gerekmektedir. Paleoekolojik değişimlerin, evre süresince rol almış olan iki farklı türe nasıl bir etki yarattığının izlerini sürmek (Hublin, 2000; Moyer, 2003), belki de geçişin doğası çerçevesinde bakmamız gereken başka bir pratik olabilir.

Geçiş evresini her zaman ve her yerde biyolojik evrimle açıklama çabası, yanılığa düşmeye neden olan etmenlerden biri olabilir. Zira geçiş evresi içeren birçok merkezde biyolojik evrimin verilerini oluşturacak kanıtlar yoktur. Oysa bu alanların hepsi arkeolojik buluntular içermektedir. Evre süresince Neanderthallerin de Üst Paleolitik özellikler gösteren taş aletler üretmiş olması, onların modern insanlar ile olası ilişkileri veya teknolojik açıdan gelişmişlik düzeyleri ile ilgili olabilir. Neanderthallerin yaşam stratejileri ve bazen Üst Paleolitik alet envanterinde bile rastlanılmayan alet yapma becerisi ile alet üretmiş olmaları söylediklerimizi destekler niteliktedir. Kaldı ki özellikle Avrupa'da hatta Anadoludaki (Karain mağarası)

Neanderthal yerleşim tabakalarında tespit edilen dilgisel endüstrilerin varlığı da buna kanıt olarak gösterilebilir.

Tez hazırlama süresince ele alınan birçok kaynakta Anadolu'dan elde edilecek daha fazla verinin, Avrasya coğrafyası için cevap bekleyen birçok soruya ışık tutacağı belirtilmektedir (Yalçinkaya ve diğ., 1997; Otte, 1998; Otte ve Kozłowski, 2001, Kozłowski, 2000). Bu saptamanın çok doğru olduğu; Karain B Gözü'ndeki yonga teknolojisi ve dilgisel teknolojiyi yansıtan buluntular, Levant bağlantılı Üçağzılı'nın Emiran ya da Erken Üst Paleolitik seviyeleri, kuzey batıda boğazlar bölgesinde olası Balkan bağlantıları ve Transkafkasya bölgesinin Doğu Anadolu'nun kuzeyi ile olan ekolojik benzeşimi ile desteklenmektedir.

Orta Pleistosen sonundan itibaren, Anadolu yakın coğrafyasının Yakın Doğu üzerinden yayılım gösteren modern insan gruplarının doğal bir güzergâh olarak kullandığının izleri mevcuttur (Marks, 2005; Bar-Yosef ve diğ., 2006). Orta ve Geç Pleistosen boyunca yaklaşık G.Ö. 50.000 - 40.000 yıl arasındaki kritik dönemde, özellikle Kafkaslar'ın uygun şartlarını kendilerine avantajlı bir hale getirerek bir yaşam stratejisi oluşturmuş yerel Neanderthal gruplarıyla, modernlerin etkileşimlerinin ipuçları bir araya getirilmeye başlanmıştır. Özellikle Gürcistan'daki yeni araştırmalardan elde edilen veriler doğrultusunda (Adler ve diğ., 2008, 2006a, 2006b) Anadolu'nun kuzey doğusuna geçiş evresi ile ilgili bazı anlamlar yüklenebilir. Aynı ekosistemin içinde değerlendirilen bu iki yakın bölgenin, geçiş evresi süresince, Paleolitiğin erken evrelerinde de olduğu gibi insan gruplarının hareket rotaları üzerinde olduğu varsayılabilir. Bu varsayım Kars bölgesinde bilinen

bazı Paleolitik istasyonların varlığı ile güçlenmekle birlikte (Kökten, 1975) sözkonusu bölgeler için daha çok buluntu alanına ve geçiş evresini nitelendirecek veriye ihtiyaç olduğu da açıktır.

Son dönemlerde özellikle Üçağzılı Mağarası'ndan geçiş evresi olarak yorumlanan seviyelerden elde edilen veriler, bu evrede Levant Bölgesi ile olası bağlantıların kurgulanabilmesi için önemlidir. Buluntular, Lübnan'da Ksar Akil'in XXV-XXI seviyelerinde ele geçen buluntular ile açık bir benzerlik göstermektedir (Kuhn ve diğ., 1999, 2003, 2009). Karain B gözü P.III seviyesi ise Üçağzılı verilerinden farklı bir görünüm sergilemektedir. Karain'in genel yontmataş geleneği açısından, Levant endüstrilerinden farklılık gösteren özellikler P.III geçiş seviyesinde de gözlemlenmektedir (Yalçınkaya ve diğ., 2007; Kartal, 2008). Burada en büyük sorunlardan biri, hem Karain B hem de Üçağzılı mağaralarında geçiş evresi olarak adlandırılan seviyelerde fosil insan kalıntılarının mevcut olmayışıdır. Teknolojik ve biyolojik verilerin bir arada tespit edilememesi kurgunun eksik kalmasına neden olmaktadır. Bu durumda bir yargıya varabilmek için, eldeki verilerle yani, radyometrik tarihlerle ve arkeolojik buluntular ile hareket edilebilmektedir.

Karain B gözünden elde edilen teknolojik ve radyokarbon tarihlendirme verileri gelecekte Anadolu için Avrupa ve Levant arasında Üst Paleolitik bağlamında kültürel ve tarihsel süreç açısından çok önemli boşlukları dolduracak gibi görünmektedir (Kartal, 2008). Özellikle geçiş seviyesine yönelik olarak ele geçen buluntuların daha eski bir teknolojiye ait olabileceği düşünülebilir. Üçağzılı Mağarası'nda bulunan kişisel süs eşyaları-delinmiş denizel kabukluları ve bazı kemik

endüstrileri daha modern karakterler göstermektedir. Bu durumda Anadolu'nun bu bölgelerinde birbiri ile görece çağdaş ama farklı yaşam dinamikleri gösteren grupların varlığı Yakın Doğu çerçevesinden bakıldığında kabul edilebilir bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle geçiş seviyelerindeki tekno-tipolojik yapı, bir endüstriyel devamlılığın veya bölgeye yabancı yeni özelliklerin izlerini kurgulamak için henüz yeterli veriye sahip değildir. Ancak yine de Levant bölgesinden farklı özellikler sergileyen ve Karain'de tespit edilmiş olan Karain Tip Moustérien olarak da adlandırılan endüstrilerin varlığı, Anadolu'da farklı geleneklerin oluşmuş olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle, Üçağzılı ve Karain'den elde edilen radyokarbon tarihlendirmelerinin (Yalçınkaya ve diğ., 2007; Kuhn ve diğ., 2003), birbirlerine yakın sonuçlar vermesi üzerinde dikkatle durulması gereken bir durumdur. Ayrıca, Anadolu'nun anatomik ve davranışsal açıdan ilk modern insanının nerede ve nasıl ortaya çıktığının bilinmemesine karşın, modern insana ait en erken teknolojik varlıkların Karain ve Üçağzılı'da ortaya çıkmış olması önemli bir tespittir.

Anadolu'nun Levant'a yakın bölgeleri ile iç bölgelerinin Pleistosen'in belli dönemleri için çok farklı bağlantılar veya dinamikler gösterdiğini vurgulamak gereklidir. Özellikle Kaletpe kazılarında Stratigrafik yapı içerisinde elde edilen nacak türü aletin Levant bölgesinden benzerliğinin olduğu bilinmektedir. Ayrıca stratigrafik yapı içerisinde obsidien kullanılarak yapılmış iki yüzeyli aletlerin bulunduğu alt seviyelerin üstünde daha ilkel işçilik gösteren aletler (Balkan-Atlı ve

diğ., 2006), Anadolu'nun farklı insan gruplarına ait taş yontma geleneklerinin varlığının kanıtı gibidir. Böylesine yoğun bir hareketin çevresel ve iklimsel açıdan uygunluk dönemlerinde hız kazanmış olabileceği düşünülebilir. Ancak göç eden insanların hep aynı kültürel davranışları sergilemesini beklemek yanlış olacaktır. Çünkü söz konusu göç hareketleri binlerce yıl ile ifade edilen zaman dilimleri içerisinde farklı özelliklere sahip kuşaklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle aynı coğrafya parçası üzerinde birbirine yakın radyokarbon tarihlerine sahip, ama farklı kültürel gelenekler gösteren buluntu alanları üzerine yorum yapılırken bu göç dinamiklerini de dikkat almak gerekmektedir.

Karain ve yakın çevresinin yerleşim için uygun şartlara sahip olduğu son buzul çağıının ara evrelerine denk düşen bir süreçte yaklaşık G.Ö. 50.000-39.000 yıl arasında hızlı bir değişime ev sahipliği yapmış olabilir. Anadolu ve yakın çevresinde yukarıda belirtilen tarihler arasında özellikle G.Ö. 40.000 eşliğinde ani bir değişim gözlemlenmektedir. Bu durumun paleoçevresel ve iklimsel bazı nedenlerle oluştuğu düşünülebilir. Demirel'in Karain'in mikrofauna tafonomisi üzerine yaptığı doktora tez çalışmasında (Demirel, 2007), mikrofaunal veriler neticesinde Karain ve çevresinin Orta Paleolitik seviyelerinin oluşma sürecinde ılıman sayılabilecek bir iklim yapısının olduğunu ama Üst Paleolitik seviyelere gelindiğinde kısmen kurak bir iklimin izlerinin görüldüğünü belirtmektedir (Demirel, 2007:239). Eğer bu durum gerçekten böyle oldu ise Karain P.III geçiş seviyesinin -Paleolitik katlaşım dinamikleri de göz önüne alındığında- (Yaman, 2008) neden çok kısa bir süreç içerdiğinin bir kanıtı olabilir.

Boğazlar ve Marmara bölgesi, tarihsel süreç içerisinde Avrupa'ya geçiş için en doğal rota olarak düşünülmüştür (Runnels ve Özdoğan, 2001; Jelinek, 1980). Ancak Afrika-Yakındoğu çıkışlı bir nüfus hareketinin, Transkafkasya rotası üzerinden Avrupa'nın doğusuna ve oradan daha batıya doğru bir yol izlediği üzerine tartışmalar mevcuttur. Tartışmalar Bohunice-Bokher Tachtit'in benzer endüstrileri üzerinde yoğunluk kazanmaktadır. Bölgede yapılan yüzey araştırmaları Orta ve Üst Paleolitik'in izlerini vermiştir. Tespit edilen buluntuların Temnata buluntularıyla ya da Bacho Kirian endüstri grubuyla olan benzerlikleri (Runnels ve Özdoğan, 2001) Güneydoğu Avrupa bağlantısını kurgulama yolunda heyecan verici gibi gözükse de radyokarbon tarihlerinin mevcut olmaması ve buluntuların stratigrafik yapı içerisinden ele geçmemesi, bu verilere şimdilik biraz daha temkinli yaklaşmamıza neden olmuştur. Özellikle Üst Pleistosen süresince paleoklimatolojik şartlar ve kıyı şekillerindeki hareketlilik (Atalay, 2005) olası kıyı açık hava yerleşimlerinin ispatlanmasını olanaksız kılmaktadır. Ama yine de eldeki veriler doğrultusunda Güneydoğu Avrupa ve Balkanlar'dan bir yayılımın Orta Pleolitik-Üst Paleolitik süresince Boğaziçi ve Trakya'nın doğu kıyılarına kadar ulaştığı kurgulanabilir.

Anadolu'nun Alt Pleistosen boyunca yayılım alanı olma özelliğini Pleistosen'in sonraki dönemlerinde de sürdürmüş olma olasılığının ne kadar kuvvetli olduğunu bilmekteyiz. Afrika çıkışlı modernlerin yakındoğu, transkafkasya rotası üzerinden Avrupa'ya yayılımlarının bir ölçüde ispatlanmış olması, Anadolu'nun bu yayılımda yerleşimlere veya geçici mevsimsel konaklamalara ev sahipliği yapmış olabileceğini düşündürmektedir. Anadolu ile kültürel bağlantısı açısından Zagros bölgesinde geçiş evresi ile ilgili olarak bazı yerel unsurların varlığı üzerinde

durulmakla birlikte (Biglari, 2008; Otte ve diğ., 2007; Olszewski ve Dibble 2006), bu durumun kurgusunun yapılabilmesi için daha çok veriye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Bütün bu yazılanlar çerçevesinde Anadolu'nun geçiş evresini oluşturan dinamikler hangi model ile açıklanabilir? Elimizdeki veriler doğrultusunda tez konusunu oluşturan coğrafya üzerinde verilerin daha fazla olduğunu ama çok da tartışmalı olduğunu görmekteyiz. Anadolu için ise şimdilik nitelikli veriye sahip olmadığımız açıktır. Özellikle Üst Paleolitik'in en erken evrelerine ait veri yoksunluğu geçiş evresine yönelik kurgunun yapılmasını zorlaştırmakla birlikte, Afrika, Yakındoğu ve Avrupa toprakları arasında çok önemli bir pozisyonda bulunan Anadolu'nun Holosen dönemde olduğu gibi Pleistosen'in de bütün evreleri için önemli bir potansiyel alan olduğu açıktır.

Anadolu için geçiş evresi ile ilişkili tek bir modelin geçerli olabileceğini söylemek şimdilik çok zordur. Anadolu'nun yakın coğrafyasında yerini alma ve kültürleşme modellerinin bir arada değerlendirildiği son model yeni bir sentez yaratma çabası içindedir. Anadolu için yapılacak önermeler veri azlığı nedeniyle kısıtlı olacaktır. Toros-Zagros ilişkileri, Levant Orta-Üst Paleolitik geleneklerinin sınırlı yayılım alanları ve Zagros Aurignacien'inin Avrasya Erken Üst Paleolitiğine olan katkıları Anadolu'nun Orta Paleolitik süresince Neanderthal ve çağdaşı bazı arkaik insanlara ve hemen sonrasında ise Afrikalı modern insanlara ev sahipliği yaptığını düşündürmektedir.

Orta Pleistosen sonlarında, Zagros gelenekli bir yayılımın, sınırlarının Karain'i de kapsayarak B gözü P. III jeolojik seviyesinde diğer seviyelere kıyasla çok kısa süreli bir yerleşimin izlerini bıraktıkları ve buraya varış süresince edindikleri taş yontma geleneklerini bünyelerinde sentezleyerek modern düşüncelerinin bir dışa vurumu olan daha incelikli taş aletleri yaptıkları düşünülebilir. Bu düşünce doğrultusunda Anadolu için aşağıda yer alan dört bölge ile bağlantılı olarak olası bir geçiş senaryosu kurgulanabilir:

- 1-Marmara/Boğaziçi Bölgesi- Temnata- Bacho Kirian (G.D. Avrupa)
- 2-Üçağzlı Mağara –Ksar Akil ve Emiran (Levant)
- 3-Karain- Warwasi ve Zagros Erken Üst Paleolitiği (Zagros Bölgesi)
- 4-Anadolu'nun Kuzeydoğusu – Dzuduna ve Orvate Klde Geçişsel Endüstrileri (Kafkasya)

Ancak, Orta Paleolitik döneme geçiş evresi ile ilgili bileşenlerin fazla olması ve yaklaşık çeyrek yüzyıla yayılan süreç içerisinde birçok farklı model ve bu modellerle ilgili söylemlerdeki birçok farklılık, rafine bir sonuca ulaşmayı zorlaştırmıştır. Bu nedenle Anadolu için Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresini bütün bileşenleri ile birlikte çok derin bir dinamiğe sahip olduğu gerçeğini göz ardı etmeden yorumlamak belki de en doğru yaklaşım olacaktır. Bu çerçevede, Anadolu ve yakın coğrafyasında yaklaşık G.Ö. 50.000 - 40.000 arası dönemi kapsayan, biyolojik ve arkeolojik verileri bir arada barındıran buluntu yerleri keşfedilmedikçe ve daha önce tespit edilmiş buluntular ve buluntu alanları üzerine yeni değerlendirmeler yapılmadıkça ne yukarıdaki kurgunun, ne de modern insanların yayılımı hakkındaki varsayımların da kesinlik kazanacağını söylemek yanlış olmasa gerekir. Kaldı ki geçiş evresine ilişkin olarak uzun zamandır tartışılan

modellerdeki çelişkiler, belirsizlikler ve özellikle sorunlar dikkate alındığında, insanlık tarihinin sürekliliği açısından çok önem taşıyan “geçiş süreci” nin aydınlatılmasında henüz yolun başında bulunulduğu açıktır.

ÖZET

Pleistosen Dönem Arkeolojisi'nin araştırma konuları içerisinde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi, özellikle son çeyrek yüzyıldır birçok araştırmacının üzerinde önemle durduğu konuların başında gelmektedir. İnsan'ın biyolojik ve kültürel evrimine yönelik olarak Afrika'dan çıkış ve buna karşıt olan çok merkezli evrim kuramları ve bu çerçevede ortaya konan farklı modeller bu evreyi kurgulamaya yönelik araştırmaların ve çoğu zaman da tartışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Son dönemlerde Karain ve Üçağızlı Mağaralarında yapılan kazılarda geçiş dönemi içeren seviyelerin ve buluntuların tespit edilmesi, Anadolu ve yakın çevresi ilişkilerini anlamaya yönelik umut vericidir. Ancak, Anadolu için bazı boşlukları doldurmaya yönelik yeni buluntu alanlarına ve yeniden gözden geçirmelere ihtiyaç vardır. Anadolu için geçiş evresi ile ilişkili tek bir modelin geçerli olabileceğini söylemek şimdilik çok zordur. Anadolu'nun yakın coğrafyasında, yerini alma ve kültürleşme modellerinin bir arada değerlendirildiği son model yeni bir sentez yaratma çabası içindedir. Anadolu için önermeler veri azlığı nedeniyle kısıtlı olacaktır. Toros-Zagros ilişkileri, Levant Orta-Üst Paleolitik geleneklerinin sınırlı yayılım alanları ve Zagros Aurignacien'inin Avrasya Erken Üst Paleolitiğine olan katkıları Anadolu'nun Orta Paleolitik süresince klasik Neanderthal nüfuslarına ve Afrikalı modern nüfuslara ev sahipliği yaptığını düşündürmektedir. Zagros gelenekli bir yayılımın, sınırlarının Karain'i de kapsayarak B gözü P.III jeolojik seviyesinde diğer seviyelere kıyasla çok kısa süreli bir yerleşime ev sahipliği yaptığını ve buraya varış süresince edindikleri taş yontma geleneklerini bünyelerinde

sentezleyerek modern düşüncelerinin bir dışa vurumu olan daha incelikli taş aletleri yaptıkları düşünülebilir.

ABSTARCT

Among research topics of the Pleistocene Period Archeology the transition period from the Middle Paleolithic to the Upper Paleolithic that is dated back to approximately 50.000 – 40.000 years ago is the most important topic among those emphasized by many researchers especially in the last quarter century. When it comes to the biological and cultural evolution of the man, the disappearance of the Neanderthals, the consequent emergence – spread of the Cro-Magnon man or anatomically modern man, and different models and hypotheses put forward within the framework of paradoxes embodied within the nature of this process comprise the starting point of researches and many times arguments related to construction of this period.

Even though the areas of findings in regions making up the close geography of Anatolia (Europe, the Balkans, Transcaucasia, the Northern Coast of the Black Sea, the Zagros Region, the Levant Region) that include the transition period are researched more extensively compared to Anatolia, no valid general idea of the period could be formed. Findings located in the III Geological Unit of the Karain Cave and on the I-G levels of the Üçağızlı Cave can be considered important clues to the Middle to Upper Paleolithic transition.

Currently it is very difficult to say that a single model related to the transition period in Anatolia could be valid. In order to fully construct this period, new areas of findings that have a chronological basis and contain both cultural and biological data are required.

KAYNAKÇA

ADLER, D. S., TUSHABRAMISHVILI, N., 2004. "Middle Palaeolithic Patterns of Settlement And Subsistence In The Southern Caucasus". N. Conard, (Ed.), **In Middle Palaeolithic Settlement Dynamics** , Tübingen, s. 91–127.

ADLER, D. S., BAR-OZ, G., BELFER-COHEN, A., BAR-YOSEF, O., 2006a. "Ahead of the Game: Middle and Upper Paleolithic Hunting Behaviors in the Southern Caucasus". **Current Anthropology**, s. 47:1, s. 89-102.

ADLER, D. S., BELFER-COHEN, A., BAR-YOSEF, O., 2006b. "Between A Rock And A Hard Place: Neanderthal-Modern Human Interactions In The Southern Caucasus". N.J. Conard, (Ed.), **In Neanderthals and Modern Humans Met**, Tübingen, s. 165–187.

ADLER, D. S., BAR-YOSEF, O., BELFER-COHEN, A., TUSHABRAMISHVILI, N., BOARETTO, E., MERCIER, N., VALLADAS, H., RINK, W.J., 2008. " Dating the demise: Neandertal extinction and the establishment of modern humans in the southern Caucasus". **Journal of Human Evolution** 55, s. 817–833.

ATALAY, İ., 2005. " Kuvaterner'deki İklim Değişmelerinin Türkiye Doğal Ortamı Üzerine Etkileri". Türkiye Kuvaterner Sempozyumu, **TURQUA-V**. İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü Yayınları, s. 121-126.

ARENSBURG, B., BELFER-COHEN, A., 1998. "Sapiens and Neanderthals: rethinking the Levantine Middle Paleolithic hominids". T. Akazawa, K. Aoki, O.

Bar-Yosef (Eds.), **Neanderthals and Modern Humans in Western Asia**. Plenum Press, s. 323-332.

BALKAN-ATLI, N., SLIMAK, L., KUHN, S., AÇIKGÖZ, F., 2006 “Kömürcü-Kaletepe Paleolitik Dönem Kazıları 2005”. **28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt** , T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara. s. 125-136.

BAR-YOSEF, O., 1994. “The Contributions of Southwest Asia to the Study of the Origin of Modern Humans”. Nitecki, M. H. and Nitecki, D. V. (Eds.), **Origins of Anatomically Modern Humans**. New York: Plenum Press, s. 23-66.

BAR-YOSEF, O., 1998a. “On the nature of transitions: the Middle to Upper Palaeolithic and the Neolithic revolution”. **Cambridge Archaeological Journal** 8, s.141-163.

BAR-YOSEF, O., 1998b. “The chronology of the Middle Paleolithic of the Levant”. T.Akazawa, K. Aoki, O.Bar-Yosef, (Eds.) **Neanderthals and Modern Humans in Western Asia**. New York: Plenum Press, s. 39-56.

BAR-YOSEF, O., KUHN, S.L., 1999. “The big deal about blades: Laminar technologies and human evolution”. **American Anthropologist** 101, s. 322-338.

BAR-YOSEF, O., 2000a. “The Middle and Early Upper Paleolithic in Southwest Asia and neighboring regions”, O. Bar-Yosef and D. Pilbeam (Eds.), **The**

Geography of Neanderthals and Modern Humans in Europe and the Greater Mediterranean. Cambridge: Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, s. 56-68.

BAR-YOSEF, O., 2000b. "A Mediterranean perspective on the Middle / Upper Paleolithic revolution" Stringer, C.B., Barton, R.N.E. and C. Finlayson (Eds.) **Neanderthals on the Edge.** Oxbow Books: Oxford, s. 35-57.

BAR-YOSEF, O., BELFER-COHEN, A., 2001. "From Africa to Eurasia- early dispersals". **Quaternary International** 75, s. 19-28.

BAR-YOSEF, O., 2002. "The Upper Paleolithic Revolution". **Annual Review of Anthropology**, 31, s. 363-383.

BAR-YOSEF, O., 2003. "Reflections on the selected issues of the Upper Paleolithic". Goring-Morris N.A, Belfer-Cohen A. (Eds.), **More than meets the eyes; Studies on Upper Paleolithic diversity in the Near East.** Oxford , s. 260-273

BAR-YOSEF, O., BELFER-COHEN, A., 2004. "The Qafzeh Upper Palaeolithic Assemblages - 70 years later". **Eurasian Prehistory** 2 s. 145-180.

BAR-YOSEF, O., 2005. "On the nature of transitions and revolutions in prehistory". **Journal of the Israel Prehistoric Society**, 35, s. 469-483.

BAR-YOSEF, O., 2006. "Between observations and models: an eclectic view of Middle Paleolithic Archaeology". E. Hovers, S.L. Kuhn (Eds.), **Transitions before the transitions: Evolution and stability in the Middle Paleolithic and Middle Stone Age**. Springer: New-York, s. 305-319.

BAR-YOSEF, O., BELFER-COHEN, A., ADLER, D.S., 2006. "The implications of the middle-Upper Paleolithic chronological boundary in the Caucasus to Eurasian Prehistory". **L'Anthropologie** XLIV/1, s. 49-58.

BAR-YOSEF, O., VAN PEER, P., 2009. "The Chaîne Opératoire Approach in Middle Paleolithic Archaeology". **Current Anthropology**, Volume 50-1, s.109-112.

BELIAEVA, E., - LIOUBINE, V. P., 1998. "The Caucasus-Levant-Zagros: Possible relations in the Middle Palaeolithic". M. Otte (Ed.), **Anatolian Prehistory at the Crossroads of Two Worlds**. Liege, ERAUL 85. 1. s. 39-55.

BELFER-COHEN, A., GORRING-MORRIS, A. N., 2002a. "Current Issues in Levantine Upper Palaeolithic Research". A. N. Goring-Morris, A. Belfer-Cohen (Eds.), **More Than Meets The Eye. Studies on Upper Palaeolithic Diversity in the Near East**, Oxbow Books, s. 1-12.

BELFER-COHEN, A., GORRING-MORRIS, A. N., 2002b. "Final Remarks and Epilogue". A. N. Goring-Morris and A. Belfer-Cohen (Eds.), **More Than Meets The Eye. Studies on Upper Palaeolithic Diversity in the Near East**, Oxbow Books, s. 272-279.

BERGMAN, C. A., 1988. "The Upper Palaeolithic of the Levant". **Paléorient**, 14/2, s. 223-227.

BINFORD, L.R., 1989. "Isolating the transition to cultural adaptations: an organizational approach". in E. Trinkaus (Ed.), **The emergence of modern humans**, Cambridge: Cambridge University Press, s. 18-41.

BIGLARI, F., 2001. "Recent Finds of Palaeolithic Period from Bisotun, Central Western Zagros Mountains". **Iranian Journal of Archaeology and History** 28, s. 50-60.

BIGLARI, F., HEYDARI, S., 2001. "Do-Ashkaft: A Recently Discovered Mousterian Cave Site in the Kermanshah Plain, Iran". **Antiquity** 75, s. 487-488.

BIGLARI, F., 2008. "Approvisionnement et utilisation des matières premières au Paléolithique moyen dans la plaine de Kermanshah (Iran) : le cas de la Grotte Do-Ashkaft". **B.A.R. S1725 Proceedings of the XV World Congress UISPP**, s.227-238.

BORDES, F., 1972. "Du Paléolithique moyen au Paléolithique supérieur, continuité ou discontinuité? ". F. Bordes (Ed.), **Origine de l'Homme Moderne**, s. 211-217.

BORDES, F., 1981. "Un Néandertalien encombrant". **La Recherche** 122 s.644-645.

BORDES, J. G., 2003. “Lithic taphonomy of the Chatelperronian/Aurignacian interstratifications in Roc de Combe and Le Piage”. Zilhão, J. and d'Errico, F. (Eds.), **The Chronology of the Aurignacian and of the Transitional Technocomplexes: Dating, Stratigraphies, Cultural Implications**, Instituto Português de Arqueologia, Lisbon, s. 223–246.

BRANTINGHAM, P.J., KUHN, S.L, KERRY K.W., 2004. **The Early Upper Paleolithic Beyond Western Europe**. Berkeley, University of California Press.

BRAÜER, G., 1981. “New evidence on the transitional period between Neanderthal and modern man”. **Journal of Human Evolution** 10, s. 467-474.

CHABAI, P. V., 2001. “The Late Middle and Early Upper Paleolithic in Crimea (Ukraine)”. Zilhão, J. Th. Aubry. And A.F. Carvalho (Eds.), Les premiers hommes modernes de la péninsule ibériques. Actes du Colloque de la Commission VIII de l'UISPP, **Trabalhos de Arqueologia** 17, Instituto Português de Arqueologia, s. 25-34.

CHABAI, P. V., 2003. “The chronological and industrial variability of the Middle to Upper Paleolithic transition in eastern Europe”. Zilhão, J. and d'Errico, F. (Eds.), **The Chronology of the Aurignacian and of the Transitional Technocomplexes: Dating, Stratigraphies, Cultural Implications**. Instituto Português de Arqueologia, s.71-84.

CHABAI, P.V., MARKS, A.E., MONIGAL, K., 2004. "The Middle Paleolithic and Early Upper Paleolithic of Eastern Crimea". V.P. Chabai, K. Monigal A. E. Marks (Eds.), **Crimea in the context of the Eastern European Middle Paleolithic and Early Upper Paleolithic**. Université de Liège. (ERAUL 104), s. 419–460.

CHASE, P. G., 1990. "Tool-making tools and Middle Paleolithic behavior". **Current Anthropology** 31, s. 443-47.

CHAZAN, M., 2003. "Generating the Middle to Upper Palaeolithic transition: A chaîne opératoire approach". A. N. Goring-Morris and A. Belfer-Cohen (Eds.), **More Than Meets The Eye. Studies on Upper Palaeolithic Diversity in the Near East**, Oxbow Books, s. 49-53.

CLARK, G. A. , LINDLY, J. M., 1988. "The biocultural transition and the origin of modern humans in the Levant and Western Asia". **Paléorient** 14, s. 159-67.

COHEN V., STEPANCHUK V. N., 1999. "Late Middle and early Upper Paleolithic evidence from the east European Plain and Caucasus: a new look at variability, interactions, and transitions", **Journal of World Prehistory** 13, s. 265-319.

COINMAN, N., FOX, J., 2000. "Tor Sadaf -The transition to the Upper Paleolithic". N. Coinman (Ed.), **The Archaeology of the Wadi al Hasa, Vol. 2: Excavations at Middle, Upper, and Epipaleolithic Sites**. Arizona State University Anthropological Research Papers 52.Tempe, s. 123-142.

CONARD, N.J., 2006. "Changing views of the relationship between Neanderthals and Modern Humans". N. J. Conard, (Ed.), **When Neanderthals and Modern Humans Met**, Kerns Verlag, Tübingen, s. 5-14.

DEMARS, P.Y., HUBLIN, J.J., 1989. "La transition néandertaliens/hommes de type moderne en Europe occidentale: Aspects paléontologiques et culturels". M. Otte (Ed.), **In L'Homme de Néandertal**, vol. 7:L'Extinction, Liège: ERAUL 34. s. 23-37.

DEMİREL, F.A., 2007. **Karain Mağarası Mikrofauna Tafonomisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

DEMIDENKO Y., USIK V., 1993. "The problem of changes in Levallois technique during the technological transition from Middle to Upper Paleolithic". **Paléorient** 19, s. 5-15.

DEREVIANKO A., 2001. "The Middle to Upper Paleolithic transition in the Altai (Mongolia and Siberia)". **Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia** 3, s. 70-103.

DEREVIANKO, A.P., 2005. "The Earliest Human Migration in Eurasia and the Origins of the Upper Paleolithic". Derevianko, A.P. (Ed.), **The Middle to Upper**

Paleolithic Transition in Eurasia: Hypotheses and Facts. Novosibirsk: Institute of Archaeology and Ethnography Press, s. 5-19.

d'ERRICO, F., ZILHÃO, J., BAFFIER, D., JULIEN, M., PELEGRIN, J., 1998 .
“Neanderthal acculturation in Western Europe? A critical review of the evidence and its interpretation”. **Current Anthropology**, Chicago. 39, s.1- 24.

d'ERRICO, F., 2003. “The invisible frontier. A multiple species model for the origin of behavioral modernity”. **Evolutionary Anthropology** 12, s. 188-202.

DIBBLE, H., HOLDOWAY, S., 1993. “The Middle Paleolithic industries Warwasi”. Dibble H, Olszewski D, (Eds.), **The Paleolithic prehistory of the Zagros- Taurus**. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. s. 75-99

DİNÇER, H., GÜLEÇ, E., KUHN, S., STINER, M., 2001. “1999 Yılı Üçağzılı Mağarası Kazısı”, **22. Kazı Sonuçları Toplantısı I.Cilt**, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara. s. 1-8

DJINDJIAN, F., KOZLOWSKI, J., BAZILE, F., 2003. “Europe during the Early Upper Palaeolithic (40000–30000 BP): a synthesis”. Zilhao, J., d'Errico, F. (Eds.), **The Chronology of the Aurignacian and of the Transitional Technocomplexes: Dating, Stratigraphies, Trabalhos de Arqueologia** 33. Instituto Portugue's de Arqueologia, Lisboa, s. 29–48.

DUARTE, C., MAURICIO, J., PETTIT, P.B., SOUTO, P., TRINKAUS, E., VAN DER PLICHT, H., ZILHAO, J., 1999. "The early Upper Paleolithic human skeleton from the abrigo do Laghar Velho(Portugal) and modern human emergence in Iberia". **Proceedings of the National Academy of Sciences of USA** 96, s. 7604-7609.

FINLAYSON, C., CARRIÓN, S. J., 2007. "Rapid ecological turnover and its impact on Neanderthal and other human populations". **Trends in Ecology and Evolution**, Vol.22, No:4, s. 213-220

FINLAYSON, C., 2008. "On the importance of the costal areas in the survival of the Neanderthal populations during the Late Pleistocene".**Quaternary Science Reviews** 27, s. 2246-2252.

FRAYER, D.W., WOLPOFF, M.H., THORNE, A.G., SMITH, F.H., POPE, G.G., 1993. "Theories of modern human origins: The paleontological test". **American Anthropologist** 95, s.14-50.

GARROD, D. A. E., 1951-1952. "A transitional industry from the base of the Upper Paleolithic from Palestine and Syria". **Journal of the Royal Anthropological Institute**. 81-82, London, s. 121-127.

GOEBEL, T., DEREVIANKO, A.P., PETRIN, V.T., 1993. "Dating the Middle to Upper Palaeolithic Transition at Kara Bom".**Current Anthropology**. Chicago. 34, s. 452-458.

GOLOVANOVA, L.L., HOFFECKER, J.F., KHARITONOV, V.M., ROMANOVA, G.P., 1999. "Mezmaiskaya Cave: A Neanderthal occupation in the Northern Caucasus". **Current Anthropology** 40, s. 77-86.

GORING-MORRIS, A.N., BELFER-COHEN, A., 2006. "A hard look at the 'Levantine Aurignacian': How real is the taxon?". O. Bar-Yosef and J. Zilhao (Eds), In Towards a Definition of the Aurignacian, **Trabalhos de Arqueologia** 45, s. 297-314.

GÜLEÇ, E., KUHN, S., STINER, M., 2004. "Üçağızlı Mağarası 2002 Yılı Kazısı" **25.Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt.** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 1-10.

GÜLEÇ, E., KUHN, S., STINER, M., ÖZER, İ., SAĞIR, M., 2005. "2003 Yılı Üçağızlı Mağarası Kazısı" **26.Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt.** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 237-241.

HAESEARTS, P., TEYSSANDIER, N., 2003. "In The Chronology of the Aurignacien and of the Transitional Technocomplexes". Zilhão, J. & d'Errico, F. (Eds.), **Dating, Stratigraphies, Cultural Implications**, Instituto Português de Arqueologia, Lisbon, s. 133–151.

HARMANKAYA, S., TANINDI, O., 1996. **Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri TAY-1, Paleolitik / Epipaleolitik**, İstanbul, Ege Yayınları.

HENSHILWOOD, C.S., 2004. “The Origins of Modern Human Behaviour: Exploring the African evidence. In Combining the Past and the Present”. Archaeological perspectives on society. **B.A.R. International Series** 1210, s. 95-106.

HENSHILWOOD, C.S., d’ERRICO, F., 2005. “Being modern in the Middle Stone Age: Individuals and innovation”. Gamble, C., Porr, M.,(Eds.), **In The Individual hominid in context: Archaeological investigations of Lower and Middle Palaeolithic landscapes, locales and artefacts**, s. 244-264.

HENSHILWOOD, C.S., 2006. “Modern humans and symbolic behaviour: Evidence from Blombos Cave, South Africa”. Blundell, G., (Ed.), **Origins**. Cape Town: Double Storey, s. 78-83.

HOFFECKER, J.F., HOLLIDAY, T.V., ANIKOVICH, M.V., SINITSYN, A.A., POPOV, V.V., LISITSYN, S.N., LEVKOVSKAYA, G.M., POSPELOVA G.A., 2008. “From the Bay of Naples to the River Don: the Campanian Ignimbrite eruption and the Middle to Upper Paleolithic transition in Eastern Europe”. **Journal of Human Evolution** 55, s. 858–870.

HOVERS, E., KUHN., 2006. **Transitions before The Transition: Evolution and Stability in the Middle Paleolithic and Middle Stone Age**. New York: Springer

HUBLIN, J.J., SPOOR, F., BRAUN, M. , ZONNEVELD, F., CONDEMI, S., 1996. "A Late Neanderthal Associated with Upper Palaeolithic Artefacts". **Nature** 381, s. 224–226.

HUBLIN, J.J., 2000. "Modern - Nonmodern hominid interaction: A Mediterranean perspective". Bar-Yosef, O.; Pilbeam, D., (Eds.), **The Geography of Neanderthals and Modern Humans in Europe and in the Greater Mediterranean**. Cambridge, MA: Harvard University, Peabody Museum Bulletin 8, s. 157-172.

JANKOVIČ, I., KARAVANIČ, I., AHERN, J.C.M., BRAJKOVIČ, D., LENARDIČ, M.J., SMITH, F.H., 2006 . "Vindija Cave and The Modern Human Peopling of Europe". **Collegium Antropologicum** 30, s. 457-464.

JELINEK, A. J., 1980. "İstanbul Boğazı'nın Doğu Yakasındaki Vadilerden Paleolitik Buluntular". H. Çambel, R. J. Braidwood (Eds.), **Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, s. 309-315.

JORIS, O., STREET, M., 2008. "At the end of the ¹⁴C time scale-the Middle to Upper Paleolithic record of western Eurasia". **Journal of Human Evolution** 55, s. 782-802.

KARTAL, G., 2008. **Karain B'nin Orta Paleolitik Yontmataş Topluluğunun Teknolojik Analizi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

KARAVANIČ, I., SMITH, F.H., 1998. "The Middle/Upper Paleolithic interface and the relationship of Neanderthals and early modern humans in the Hrvatsko Zagorje, Croatia". **Journal of Human Evolution**, 34, s. 223-246.

KARAVANIČ, I., 2004. "The Middle Paleolithic Settlement of Croatia". Conard, N.J. (Ed.), **Settlement Dynamics of the Middle Palaeolithic and Middle Stone Age**, vol. II, Kerns Verlag, Tübingen, 2004, s. 165-185.

KLEIN, R. G., 1994. "The problem of modern human origins". M. H. Nitecki, D. V. Nitecki (Eds.), **In Origins of Anatomically Modern Humans** New York, Plenum Press, s. 3-17.

KLEIN, R. G., 1995. "Anatomy, behavior, and modern human origins". **Journal of World Prehistory** 9, s. 167-98.

KLEIN, R.G., 1998. "Why anatomically modern people did not disperse from Africa 100 000 years ago". Akazawa, T., Aoki, K., Bar-Yosef, O.,(Eds.), **Neanderthals and Modern Humans in Western Asia**, New York, Plenum Press, s. 509-21.

KLEIN, R.G., 1999. **The Human Career: Human Biological and Cultural Origins**. Chicago. University of Chicago Press.

KLEIN, R.G., 2000. "Archeology and the evolution of human behavior".

Evolutionary Anthropology 9, s. 17-36.

KLEIN, R.G., 2001. "Southern Africa and modern human origins".

Journal of Anthropological Research 57, s. 1-16.

KLEIN, R.G., EDGAR, B., 2002. **The Dawn Of Human Culture**. John Wiley & Sons, Inc., New York.

KLEIN, R.G., 2008. "Out of Africa and the Evolution of Human Behavior"

Evolutionary Anthropology 17, s. 267-281.

KOUMOUZELIS, M.; GINTER, B.; KOZLOWSKI, J. K.; PAWLIKOWSKI, M.;
BAR-YOSEF, O.; ALBERT, R. M.; LITYNSKA-ZAJAC, M.; STWORZEWICZ,
E.; WOJTAL, P.; LIPECKI, G.; TOMEK, T.; BOCHENSKI, Z. B.; PAZDUR, A.
2001. "The Early Upper Palaeolithic in Greece: The Excavations in Klisoura Cave".

Journal of Archaeological Science 28, s. 515-539.

KOZLOWSKI J. K., 1988. "The transition from the Middle to the Early Upper
Paleolithic in Central Europe and the Balkans". J. Hoffecker, C.Wolff (Eds.), The
Early Upper Paleolithic, Evidence from Europe and the Near East. **B.A.R.**

International Series 437, Oxford, s. 193-235.

KOZLOWSKI, J. K., 1990. “ A multiaspectual approach to the origin of the Upper Paleolithic in Europe”. Mellars, P., (Ed.), **The Emergence of Modern Humans: An Archaeological Perspective**. Ithaca, NY: Cornell University Press, s. 419-437.

KOZLOWSKI, J. K., 1992. “The Balkans in the Middle and Upper Palaeolithic: The Gate to Europe or a cul-de-sac? ”. **Proceedings of the Prehistoric Society** 58, s. 1–20.

KOZLOWSKI, J. K.,1998. “The Middle and the Early Upper Paleolithic around the Black Sea”. **Neanderthals and Modern Humans in Western Asia**, Plenum Press, New York, s. 461-480.

KOZLOWSKI, J. K.,1999. “The evolution of the Balkan Aurignacien”. **Studies in the Prehistoric Archaeology of the Near East and Europe**. Oxford: Oxbow Books, s. 97-100.

KOZLOWSKI, J. K., 2000. “The problem of cultural continuity between the Middle and the Upper Paleolithic in Central and Eastern Europe”. *The Geography of Neanderthals and Modern Humans in Europe and in the Greater Mediterranean*. **Harvard University Peabody Museum Bulletin**, 8, s. 77-105.

KÖKTEN, İ.K., 1957. “Antalya’da Karain Mağarasında Yapılan Tarihöncesi Araştırmalarına Toplu bir Bakış”. **Bellekten**, Cilt XIX, Sayı 75 s. 46

KÖKTEN, İ.K., 1975. “Kars çevresinde diptarih araştırmaları ve Yazıkaya resimleri”. **Atatürk Konferansları V**, Ankara. TTK Basımevi, s. 95-104.

KRINGS, M., STONE, A., SCHMITZ, R. W., KRAINITZKI, H., STONEKING, M., PÄÄBO S., 1997. “Neandertal DNA Sequences and the Origin of Modern Humans”. **Cell**, Vol. 90, s. 19–30.

KUHN, S., STINER, M.C., GÜLEÇ E., 1999. “Initial Upper Paleolithic in south-central Turkey and its regional context: a preliminary report”. **Antiquity** 73, s. 505-517.

KUHN, S., STINER, M.C., REESE, D., GÜLEÇ, E., 2001. “Ornaments in the Earliest Upper Paleolithic: New perspectives from the Levant”. **Proceedings of the National Academy of Sciences** 98, 13, s. 7641-7646.

KUHN, S.L., 2002. “Paleolithic Archaeology in Turkey”. **Evolutionary Anthropology** 11, s. 198-208.

KUHN, S.L., 2003. “In what sense is the Levantine Initial Upper Paleolithic a “transitional” industry?”. Zilhão, J., d'Errico, F. (Eds.), **The Chronology of the Aurignacien and of the Transitional Technocomplexes: Dating, Stratigraphies, Cultural Implications** , Instituto Português de Arqueologia, Lisbon, s. 61-67.

KUHN, S.L., STINER, M.C., KERRY, K.W., GÜLEÇ, E., 2003. “The Early Upper Palaeolithic at Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey): Some Preliminary Results”. Goring-Morris, A. N. and Belfer-Cohen, A. (Eds.), **More than Meets the Eye. Studies on Upper Palaeolithic Diversity in the Near East**. Oxford, s. 106-117.

KUHN, S.L., STINER, M.C., GÜLEÇ, E., 2004. “New Perspectives on the Initial Upper Paleolithic The View from Üçağızlı Cave, Turkey”. Brantingham J. P.(Ed.), **Early Upper Paleolithic Beyond Western Europe**, Ewing, University of California Press 115, s. 113-128.

KUHN, S. L., 2004. “From Initial Upper Paleolithic To Ahmariian At Üçağızlı Cave, Turkey”, **L'Anthropologie**, XLII/3, s. 275-286.

KUHN, S.L., STINER, M.C., GÜLEÇ, E., ÖZER, İ., YILMAZ, H., BAYKARA, İ., AÇIKKOL, A., GOLDBERG, P., MOLINA, M.K., ÜNAY, E., SUATAY, F.A., 2009 “The early Upper Paleolithic occupations at Uçağızlı Cave (Hatay, Turkey)” **Journal of Human Evolution**, 56, s. 87–113.

MARKS., A.E., 1983. “The Middle to Upper Paleolithic transition in the Levant”. **Advance World Archeolgy** 2, s. 51-98.

MARKS, A.E., VOLKMAN, P.W., 1983. “Changing core reduction strategies: a technological shift from the Middle to the Upper Paleolithic in the Southern

Levant”, Trinkaus E. (Ed.), *The Mousterian Legacy: Human Biocultural Change in the Upper Pleistocene*, **B.A.R. International Series**, s. 13-34.

MARKS, A.E., ve KAUFMAN, D., 1983. “Boker Tachtit: Core Reconstructions”. Marks A. (Ed.), **Prehistory and Paleoenvironments in the Central Negev, Israel. The Avdat/Aqev Area**, Southern Methodist University, s. 69-80.

MARKS, A.E., FERRING, C.R., 1988. “The Early Upper Paleolithic of the Levant”. Hoffecker J, Wolf C, (Eds.), *The Early Upper Paleolithic: evidence from Europe and the Near East*. **B.A.R. International Series** 437. Oxford: British Archaeological Reports, s. 43-72.

MARKS, A.E., 1990. “The Middle and Upper Paleolithic of the Near East and the Nile Valley: the problem of cultural transformations”. Mellars, P, (Ed.), **The emergence of modern humans**. Ithaca: Cornell University Press. s. 56-80.

MARKS, A.E., MONIGAL. K., 1995. “Modeling the production of elongated blanks from the Early Levantine Mousterian at Rosh Ein Mor”. H. Dibble and O. Bar-Yosef. (Eds.), **The Definition and Interpretation of Levallois Technology**, Madison: Prehistory Press. s.267–78.

MARKS, A.E., 2005. “Comments after four Decades of Research on the Middle to Upper Paleolithic Transition”. **Mitteilungen der Gesellschaft für Urgeschichte** 14, s. 81-85.

Mc BREARTY, S., BROOKS, A., 2000. "The revolution that wasn't: a new interpretation of the origin of modern human behavior". **Journal of Human Evolution** 39, s. 453–563.

MEIGNEN, L., BAR-YOSEF, O., 2002. "The Lithic industries of the Middle Paleolithic and Upper Paleolithic of the Levant: Continuity or Break ?". **Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia** 3 (11), s. 12-21.

MEIGNEN, L., 2007. "Middle Paleolithic blade assemblages in the Near East : A reassessment". **Caucasus and the initial human dispersals in the Old World**, Saint-Petersburg, Russian Academy of Sciences, s. 133-148.

MELLARS, P.A., 1989a . "Major issues in the origin of modern humans". **Current Anthropology** 30, s. 349-85.

MELLARS, P.A., 1989b. "Technological changes across the Middle-Upper Paleolithic Transition: Economic, Social and Cognitive Perspectives". P. Mellars, C. Stringer (Eds.), **In The Human Revolution: behavioral and biological perspectives on the origins of modern humans**, The University Press, s. 338-365.

MELLARS, P.A., TIXIER, J., 1989. "Radiocarbon-accelerator dating of Ksar Akil and chronology of the Upper Palaeolithic sequence in the Middle East". **Antiquity** 63, s. 761-767.

MELLARS, P.A., 1991. "Cognitive changes and the emergence of modern humans".
Cambridge Archaeological Journal 1, s. 63-76.

MELLARS, P.A., 1996. **The Neanderthal Legacy: An Archaeological Perspective from Western Europe**. Princeton: Princeton University Press.

MELLARS, P.A., 1998. "The impact of climatic changes on the demography of late Neandertal and early anatomically modern populations in Europe". Akazawa et al (Eds.), **Neandertals and Modern Humans in Western Asia**, Plenum Press, New York, s.493-507

MELLARS, P.A., 1999. "The Neanderthal problem continued". **Current Anthropology** 40, s. 341–364.

MELLARS, P. A., 2000. "The archaeological records of the Neandertal-modern human transition in France". Bar-Yosef, O. & Pilbeam, P. (Eds), **In The Geography of Neanderthals and Modern Humans in Europe and the Greater Mediterranean**, Peabody Museum, Harvard University, Cambridge, s. 35–48.

MELLARS, P. A., 2004. "Neanderthals and the modern human colonization of Europe". **Nature** 432, s. 461–465.

MELLARS, P.A., 2006a. "A new radiocarbon revolution and the dispersal of modern humans in Eurasia", **Nature** 439, s. 931-935.

MELLARS, P.A., 2006b. "Archaeology and the Dispersal of Modern Humans in Europe", Deconstructing the "Aurignacien". **Evolutionary Anthropology** 15, s. 167-182.

MESHVELIANI, T., BAR-YOSEF. O., BELFER-COHEN, A., 2004. "The Upper Paleolithic in western Georgia". P. J. Brantingham, S. Kuhn, K. W. Kerry (Eds.), **The Early Upper Paleolithic Beyond Western Europe**, University of California Press, Berkeley, s. 129-143.

MITHEN, S., 1996. **Aklın Tarihöncesi**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

MORIN, E., 2004. **Late Pleistocene Population Interaction in Western Europe and Modern Human Origins: New Insights Based on The Faunal Remains From Saint-Césaire, Southwestern France**. Unpublished Ph.D. Dissertation. The University of Michigan.

MOYER, C.C., 2003. **The Organization of Lithic Technology In The Middle and early Upper Palaeolithic Industries At The Haua Fteah, Libya**. Unpublished Ph.D. Dissertation. Corpus Christi College, Cambridge.

O'CONNEL, J.F., 2006. "How did modern humans displace Neanderthals? Insights from hunter-gatherer ethnography and archaeology". Conard, N.J. (Ed.), **When Neanderthals and Modern Humans Met**. Tübingen: Kerns Verlag s. 43-64.

OLSZEWSKI, D.I., DIBBLE. H.L, 1984. "The Zagros Aurignacien", **Current Anthropology** 35, s. 68-75.

OLZSEWSKI, D.I., 1999. "The Early Upper Palaeolithic in the Zagros mountains". Davies, W., Charles, R., (Eds), **Dorothy Garrod and the Progress of the Palaeolithic. Studies in the Prehistoric Archaeology of the Near East and Europe**. Oxford, s. 167-180.

OLSZEWSKI, D.I., DIBBLE, H.L, 2006. "To be or not to be Aurignacian: The Zagros Upper Paleolithic". Zilhão, J., Bar-Yosef, O. (Eds), **Towards a defination of the Aurignacian**. Instituto Português de Arqueologia, Lisbon, s. 355-369.

OTTE, M., 1990. "From the Middle to the Upper Palaeolithic: the nature of the transition". P.Mellars (Ed.), **The emergence of modern humans**, Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 438-456.

OTTE, M., YALÇINKAYA, I., TAŞKIRAN, H., KOZLOWSKI, J.K., BAR-YOSEF, O., NOIRET, P., 1995. "The Anatolian Middle Palaeolithic:New Research Karain Cave". **Journal of Anthropological Research**, vol. 51, no.4, s. 287-289.

OTTE, M., YALÇINKAYA, I., BAR-YOSEF, O., KOZLOWSKI J., LÈOTARD, J.M., TAŞKIRAN, H., NOIRET, P., KARTAL, M., 1999. "The Anatolian Paleolithic: data and reflections". Bailey G, Adam E, Panagopoulou E, Perlés C,

(Eds.) The Paleolithic archaeology of Greece and adjacent areas. London: **British School at Athens Studies** 3, s. 59-72.

OTTE, M., 1998. "Turkey as a Key". **Neanderthals and Modern Humans in Western Asia**, Plenum Press, New York, s. 483-490.

OTTE, M., KOZLOWSKI, J., 2001. "The transition from Middle to Upper Paleolithic in north Eurasia". **Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia** 3, s. 51-62.

OTTE, M., BIGLARI, F., FLAS, D., HASHEMI, N., MASHKOUR, M., MOHASEB, A., NADERI, R., RADU, L., SHIDRANG, S., ZWYNS, N., 2007. "New research on the Aurignacian in the Zagros Region: Test excavation at Yafteh Cave, Lorestan, Iran". **Antiquity** 81, s. 82-95.

ÖZBEK, M., 2007. **Düden Bugüne İnsan**. İmge Yayınevi.

ÖZÇELİK, K., 2003. "Karain Mağarası B Gözü'nde Üst Paleolitik Sorunu". **Anadolu / Anatolia** 25, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 83-89.

ÖZDOĞAN, M., 1998. "Anatolia from the Last Glacial Maximum to the Holocene Climatic Optimum: cultural formations and the impact of the environmental setting". **Paléorient** 23/2, s. 25-38.

PANAGOPOULOU, E., KARKANAS, P., KOTJABOPOULOU, E., TSARTSIDOU, HARVATI, K., G., NTINOU, M., 2004. "Late pleistocene Archaeological and Fossil Human Evidence from Lakonis cave, Southern Greece". **Journal of Field Archeology** 29 s. 323-346.

PELEGRIN, J., 1990. "Prehistoric lithic technology: some aspects of research". **Archaeological Review Cambridge** 9, s. 75-104.

REYNOLDS, T., 1990. "The Middle-Upper Palaeolithic Transition in Southwestern France: Interpreting the lithic evidence". P.Mellars (Ed.), **The emergence of modern humans**, Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 262-275.

RICHTER, D., TOSTEVIN, G., ŠKARDLA, P., 2008. "Bohunician technology and thermoluminescence dating of the type locality of Brno-Bohunice (Czech Republic)". **Journal of Human Evolution** 55, s. 871–885.

RICHTER, D., SCHROEDER, H. B., RINK, W. J., JULIG, P. J., SCHAWARCZ, H. P., 2001. "The Middle to Upper Paleolithic Transition in the Levant and New Thermoluminescence Dates for a Late Mousterien Assemblage from Jerf Al-Ajla Cave (Syria)". **Paléorient** 27/2, s. 29-46.

ROEBROEKS, W., von KOLFSCOTEN, T., 1994. "The Earliest Occupation of Europe: a Short Chronology". **Antiquity** 68, s. 489-503.

ROGNON, P., 1996. "Climatic change in the African deserts between 130.000 and 10.000 y BP.". **Comptes Rendus del'Académie des Sciences** 323, s. 549–61.

RUNNELS, C., ÖZDOĞAN, M., 2001. "The Palaeolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey". **Journal of Field Archaeology** 28/1-2, s. 69-92.

SAID, R., 1975. "The geological evolution of the river Nile". F. Wendorf, A. E. Marks. (Eds.), **Problems in Prehistory: North Africa and the Levant**, Dallas SMU Press, s. 18-25.

SAREL, J., RONEN, A., 2003. "The Middle Upper Paleolithic Transition in Northern and Southern Israel: A Technological Comparison". Goring-Morris N., Belfer-Cohen A. (Eds.), **More than meets the eyes; Studies on Upper Paleolithic diversity in the Near East**. Oxford, s. 69-79.

SHEA, J. J., 1995. "Behavioral factors affecting the production of levallois points in the Levantine Moustérien". H. L. Dibble and O. Bar-Yosef, (Eds.), **In The Definition and Interpretation of Levallois Technology**. Madison, Monographs in World Archaeology 23, s. 279-92.

SHEA, J.J., 2003. "The Middle Paleolithic of the East Mediterranean Levant". **Journal of World Prehistory**, Vol. 17, No. 4, s. 313-377.

SHEA, J.J., BAR-YOSEF, O., 2005. "Who were the Skhul / Qafzeh people? An archaeological perspective on Eurasia's oldest Modern humans". **Journal of Israel Prehistoric Society**, 35. s. 451-468.

SHEA, J.J., 2006. "The Middle Paleolithic of the Levant: Recursion and Convergence". E. Hovers , S.L. Kuhn (Eds.), **Transitions before the transitions: Evolution and stability in the Middle Paleolithic and Middle Stone Age**. Springer, New-York, s. 189-205.

SHIDRANG, S., 2005. "Survey of the rockshelter site of Warkaini near Kermanshah", **Archaeology** No.1, Tehran, s. 78-81.

ŠKRDLA, P., 2003a. "Bohunician technology: a refitting approach. Stránská skála. Origins of the Upper Paleolithic in the Brno Basin, Moravia, Czech Republic". J. Svoboda, O. Bar-Yosef (Eds.), **American School of Prehistoric Research Bulletin** 47, s. 119-121.

ŠKRDLA, P., 2003b. "Comparasion of Boker Tachtit and Stránská skála Middle Paleolithic/Uper Paleolithic Transitional Industries". **Journal of The Israel Prehistoric Society** 33, s. 37-73.

SMITH, F.H., FALSETTI, A.B., DONNELLY, S.M., 1989. "Modern human origins". **Yearbook of Physical Anthropology** 32, s. 35-68.

STEWART, J.R., 2005. "The ecology and adaptation of Neanderthals during the non-analogue environment of Oxygen Isotope Stage 3". **Quaternary International** 137, s. 10–46.

STRINGER, C.B., ANDREWS, P., 1988. "Genetic and fossil evidence for the origin of modern humans". **Science** 239, s. 1263-1268.

STRINGER, C.B., 1989. "The origins of early modern humans: A comparison of the European and non-European evidence". P. Mellars, C. Stringer, (Eds.), **In The Human Revolution. Behavioural and Biological Perspectives on the Origins of Modern Humans**. Princeton University Press, s. 232-244.

STRINGER, C.B., GAMBLE, C., 1993. **In Search of the Neanderthals**. London: Thames and Hudson.

STRINGER, C.B., 1998. "Chronological and Biostratigraphic Perspectives on Later Human Evolution". T. Akazawa, K. Aoki, O. Bar-Yosef (Eds.), **Neanderthals and Modern Humans in Western Asia**. Plenum Press, s. 29-38.

SVOBODA, J., 1988. "Early Upper Paleolithic industries in Moravia: a review of recent evidence". M. Otte (Ed.), **L'Homme de Néanderthal**. Vol. 8. ERAUL 35. Université de Liège, s. 169-192.

SVOBODA, J., ŠKRDLA, P., 1995. "Bohunician technology". The Definition and Interpretation of Levallois Technology. H. L. Dibble, O. Bar-Yosef (Eds.), **Monographs in World Archaeology** 23. Prehistory Press, s. 432-438.

SVOBODA, J., LOŽEK, V.A., VLČEK, E., 1996. **Hunters between East and West: The Paleolithic of Moravia**. Plenum Press, New York, s. 307-310.

SVOBODA, J., BAR-YOSEF, O., 2003. "Stránská skála. Origins of the Upper Paleolithic in the Brno Basin, Moravia, Czech Republic". **American School of Prehistoric Research Bulletin**, 47, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Cambridge MA, s. 65-76.

ŞENYÜREK, M., 1959. "Tıkalı Mağaranın Paleolitik Endüstrisine dair bir not". **Bellten** (Ankara) XXIII, s. 9-58.

ŞENYÜREK, M, BOSTANCI, E., 1958. "Hatay vilayetinin Paleolitik Kùltürleri". **Belleten** (Ankara) XXII, s. 171-210.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., 2004. "2001 Yılı Iısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Dönem Yüzey Araştırması", "2001 Palaeolithic Survey in the Iısu Dam Region", (Türkçe-İngilizce), **Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kùltür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları**, ODTÜ TAÇDAM Yayınları, s. 695-724.

TCHERNOV, E., 1992. "Eurasian-African biotic exchanges through the Levantine corridor during the Neogene and Quaternary". In W. von Koenigswald, L. Werdelin (Eds.), **Mammalian Migration and Dispersal Events in the European Quaternary**, Frankfurt, s. 103–125.

TCHERNOV, E., 1994. "New comments on the biostratigraphy of the middle and upper Pleistocene of the southern Levant". O. Bar-Yosef, R. S. Kra (Eds.), **In Late Quaternary Chronology and Paleoclimates of the eastern Mediterranean**. s. 333-50.

TCHERNOV, E., 1998. "The faunal sequence of the Southwest Asian Middle Paleolithic in relation to hominid dispersal events". Akazawa et al (Eds.), **Neanderthals and Modern Humans in Western Asia**, Plenum Press, New York, s. 77-88.

TEYSSANDIER, N., BOLUS, M., CONARD, N.J., 2006. "The early Aurignacian in Central Europe and its place in a European perspective". Bar-Yosef, O., Zilhão, J. (Eds.), **Towards a Definition of the Aurignacian**. *Portugues de Arqueologia*, s. 241–256.

TEYSSANDIER, N., 2007. "L'émergence du Paléolithique Supérieur en Europe: Mutations Culturelles et Rythmes d'évolution". **Paleo** 19, s. 379-381.

THORNE, A. G., WOLPOFF, M.H., 2003. "The multiregional evolution of humans". **Scientific American**. April, s. 46-53.

TOSTEVIN, G.B., 2000. "The Middle to Upper Palaeolithic Transition from the Levant to Central Europe: in - situ development or diffusion?". Weniger & J. Orschiedt (Eds.), **In Neanderthals and modern humans: discussing the transition. Central and Eastern Europe from 50.000 – 30.000 BP**. Düsseldorf: Neanderthal Museum, s. 90-109.

TOSTEVIN, G.B., 2003a. "A Quest for Antecedents: A Comparison of the Terminal Middle Paleolithic and Early Upper Paleolithic of the Levant". N. Goring-Morris (Ed.), **In More than Meets the Eye. Studies on Upper Paleolithic Diversity in the Near East**, s. 54-67.

TOSTEVIN, G.B., 2003b. "Attribute Analysis of the Lithic Technologies of Stránská skála II-III in their Regional and Inter-regional Context, in Stránská skála". J. Svoboda & O. Bar-Yosef. (Eds.), **Origins of the Upper Palaeolithic in the Brno Basin. Peabody Museum Bulletin**, Peabody Museum Publications, Harvard University, s. 77-118.

TOSTEVIN, G.B., ŠKRDLA, P., 2006. "New excavations at Bohunice and the question of the uniqueness of the type-site for the Bohunician industrial type". **Anthropologie XLIV**, s. 31–48.

TRINKAUS, E., 1986. "The Neanderthals and modern human origin". **Annual Review of Anthropology** 15, s. 193-218.

TRINKAUS, E., MOLDOVAN, O., MILOTA, S., BILGAR, A., SARCINA, L., ATHREYA, S., BAILEY, S.E., RODRIGO, R., MIRCEA, G., HIGHAM, T., RAMSEY, C.B., and VAN DER PLICHT, J., 2003. "An early modern human from the Pesteră cu Oase", Romania. **Proceedings of the National Academy of Sciences of USA** 100, s. 11231-11236.

TUSHABRAMISHVILI, N., ADLER, D.S., BAR-YOSEF O., BELFER COHEN, A., 2003. "Current Middle & Upper Paleolithic Research in the Southern Caucasus". **Antiquity** 7, s. 295 – 299.

TUSHABRAMISHVILI, N., LORDKIPANIDZE, D., VEKUA, A., TVALCHERLIDZE, M., MUSKHELISHVILI, A., ADLER, D. S., 1999. "The Middle Palaeolithic Rockshelter of Ortvale Klde, Imereti Region, The Georgian Republic", **Préhistoire Européenne** 15, s. 65-77.

VALOCH, K., 2000. "More on the question of Neanderthal acculturation in Central Europe". **Current Anthropology** 41, s. 625-626.

VAN ANDEL, T. H., TZEDAKIS P. C., 1996. "Palaeolithic landscapes of Europe and environs, 150,000–25,000 years ago". **Quaternary Science Reviews** 15, s. 481–500.

VAN PEER, P., 1998. "The River Nile corridor and Out of Africa: an examination of the archaeological record". **Current Anthropology** 39, s. 115-140.

VANDERMEERSCH, B., 1992. "The Near Eastern Hominids and the Origins of Modern Humans in Eurasia". Akazawa, T., Aoki, K., and Kimura, T. (Eds.), **The Evolution and Dispersal of Modern Humans in Asia**. Tokyo, s. 29-38.

WHITE, R. 1982. "Rethinking the Middle/Upper Paleolithic transition". **Current Anthropology** 23, s. 169-92.

WOLPOFF, M. H., 1989. **Multiregional evolution: the fossil alternative to Eden, in The Human Revolution**. Princeton, Princeton University Press, s. 62-108.

WOLPOFF, M. H., 1996a. "Interpretations of multiregional evolution". **Science** 274, s. 704-706.

WOLPOFF, M., 1996b. "Neanderthals of the Upper Palaeolithic". M. Vaquero (Ed.), **The Last Neanderthals, the First Anatomically Modern Humans, Cultural Change and Human Evolution: the crisis at 40 ka BP**, Universitat Rovira i Virgili, s. 51-76.

YALÇINKAYA, I., OTTE, M., BAR-YOSEF, O., KOZLOWSKI, J., LEOTARD, J.M., ve TAŞKIRAN, H., 1993. “The excavations at Karain Cave, Southwestern Turkey: An Interim Report” Olszewski, D.I., Dibble, H.L., (Eds), **The Paleolithic Prehistory of the Zagros-Taurus**. University Museum Monograph 83, University Museum Symposium Series Volume V s. 101–117.

YALÇINKAYA, I., OTTE, M., TAŞKIRAN, H., KÖSEM, B., CEYLAN, K., 1997. “1985-1995 Karain Kazıları Işığında Anadolu Paleolitiğinin Önemi”. **XVIII.Kazi Sonuçları Toplantısı I**, s. 1-9.

YALÇINKAYA, I., TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., KÖSEM, M.B., CEYLAN, K., EREK, C.M., ATICI, A. L., OTTE, M. 1998. “1995-1996 Karain Kazıları”. **XIX. Kazi Sonuçları Toplantısı I**, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara. s. 17-45.

YALÇINKAYA, I., OTTE M., 2000. Début du Paléolithique supérieur a Karain (Turquie). **L’Anthropologie** 104, s. 51-62.

YALÇINKAYA, I., TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., ÖZÇELİK, K., KÖSEM, M. B., KARTAL, G., 2007. “ 2005 Yılı Karain Mağarası Kazıları”. **28. Kazi Sonuçları Toplantısı I. Cilt** , T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara. s. 539-557.

YAMAN, D.İ., 2008. **Mağaralarda Katlaşım Dinamiği ve Karain Mağarası B Gözü Örneği**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara

ZILHÃO, J., d'ERRICO, F., 1999. "The chronology and taphonomy of the earliest Aurignacien and its implications for the understanding of Neanderthal extinction". **Journal of World Prehistory** 13, s. 1-68.

ZILHÃO, J., 2001a. "Neandertal/Modern Human Interaction in Europe" **B.A.R. International Series** 1005, Oxford, s. 13-19.

ZILHÃO, J., 2001b. "Anatomically Archaic, Behaviorally Modern". **The Last Neanderthals and Their Destiny**, Amsterdam, Stichting Nederlands Museum, s. 27-46.

ZILHÃO, J., d'ERRICO, F., 2003. "The chronology of the Aurignacian and transitional complexes. Where do we stand ?". Zilhão J, d'Errico F. (Eds.), **The chronology of the Aurignacian and of the transitional complexes**, Lisbon: Instituto Portugues de Arqueologia 33, s. 313–319.

ZILHÃO, J., 2006a. "Genes, Fossils, and Culture. An Overview of the Evidence for Neanderthal-Modern Human Interaction and Admixture". **Proceedings of the Prehistoric Society** 72, s. 1-16.

ZILHÃO, J., 2006b. “Neanderthals and Moderns Mixed and It Matters”.
Evolutionary Anthropology 15, s. 183-195.

ZILHÃO, J., 2009. “Szeletian, not Aurignacian: A review of the chronology and cultural associations of the Vindija G1 Neandertals”. Camps, M., Chauhan, P., (Eds.), **A Sourcebook of Paleolithic Transitions**, New York, Springer, s. 407-424.

İnternet Kaynakları-WEB Siteleri

Şekil 2.4. Neanderthal-Anatomik Açından Modern İnsan fizyolojik görünümü.
(<http://www.sciencedaily.com/releases/2007.09.070912154630.htm>)

Şekil 5.1. Transkafkasya bölgesinde OIS 3 süresince klimatolojik görünüm.
(<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects/OrtvaleKlde2005-small.pdf>)

Tablo 5.1. Transkafkasya 60.000-10.000 arası paleoklimatolojik görünüm tablosu.
(<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects/OrtvaleKlde2005-small.pdf>)

Şekil 5.4. Ortvale Klde Stratigrafik ve Kronolojik görünüm.
(<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects/OrtvaleKlde2005-small.pdf>)

Şekil 5.5. Ortvale Klde-Orta Paleolitik (Mavi)- Üst Paleolitik (Sarı) sınırı.
(<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects/OrtvaleKlde2005-small.pdf>)

Tablo 6.2. Levant Bölgesi Geç Orta Paleolitik-Erken Üst Paleolitik Kronolojisi.
(http://faculty.smu.edu/jowillia/BHSC%206316/powerpoints/upper_paleo.pdf)

Şekil 6.4. Bocher Tachtit-Emiran endüstrisine ait örnekler.
(http://faculty.smu.edu/jowillia/BHSC%206316/powerpoints/upper_paleo.pdf)

Şekil 7.5. Neanderthal ile ilişkilendirilen geleneklerin bölgesel yayılım alanları.
(<http://www.anth.uconn.edu/faculty/adler/assets/researchprojects.small.pdf>)

Şekil 9.1. Anadolu ve Yakın Coğrafyası.
(<http://www.satellite-world-maps.com-2009>)

Dipnot 2
(<http://tr.wikipedia.org/wiki/Paradigma>)

Dipnot 6
(http://tr.wikipedia.org/wiki/Palearktık_bölge)

Dipnot 7
(http://en.wikipedia.org/wiki/Heinrich_event)

Dipnot 9
(http://tr.wikipedia.org/wiki/Doppler_etikisi)